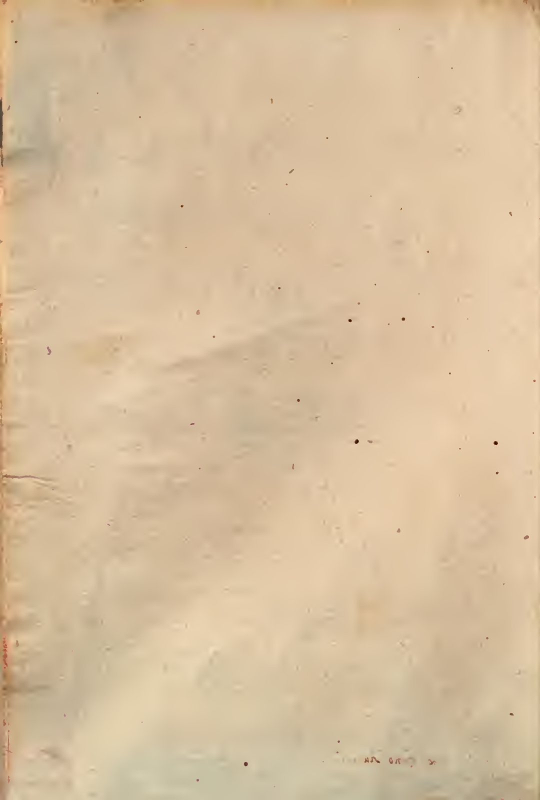

6
30 N
14

Sic propriis consuluit
otiis Anno 1749.

DE
VITA ET REBVS GESTIS
PII V. PONT. MAX.
LIBRI SEX

Auctore

IO. ANTONIO GABVTIO
NOVARIENSI

Presbytero Congregationis Clericorum
Regularium S. PAVLI.

CVM PRIVILEGIO.

ROMAE, Ex Typographia Aloisij Zannetti.
M D C V.

SVPERIORVM AVCTORITATE.

ex dono Auctoris.

CLEMENS PAPA VIII.

D FVTVRAM REI MEMORIAM. Cum, sicut accepimus, dilectus filius Ioannes Antonius Gabutius, Presbyter Congregationis Clericorum Regularium S. PAVLI, ac Præpositus Collegij eiusdem S. PAVLI siti in platea Columna Vrbis, *PII V. Prædecessoris nostri, Pontificis, sanctitate morum, & omni virtutum laude præstantissimi, cuius memoria sit in benedictione*, Vitam, & res gestas, *à probatis auctoribus, plurimisq. oculatis testibus acceptas, & ex varijs monumentis, & litteris Apostolicis magna fide, ac multo labore, & sumptu collectas, & eleganter, ac doctè conscriptas, ad communem Romanorum Pontificum, & Christianorum Principum, omniumq. Christifidelium vtilitatem in lucem edere statuerit; vereaturq. ne, postquam opus diuturnis à se lucubrationibus elaboratum typis mandauerit, alij, qui interdum ex alienis studijs, & laboribus lucrum quærunt, illud ipsum & deprauate imprimant, & non sine magno eiusdem Ioannis Antonij detrimento excudi curent: Propterea nè idem opus post primam editionem mendis, & erroribus refertum in lucem prodeat, neue dictus Io. Antonius suorum laborum, & impensarum iacturam faciat, aut aliquod dispendium patiatur, pro paterna nostra in eum beneuolentia prouidere, ipsumq; specialibus fauoribus, & gratijs prosequi volentes, & à quibusuis excommunicationis, suspensionis, & interdicti, alijsq. ecclesiasticis sententijs, censuris, & pœnis, à Iure, vel ab homine, quauis occasione, vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existit, ad effectum præsentium dumtaxat consequendum, harum serie absoluentes, & absolutum fore censentes; supplicationibus eius nomine nobis super hoc humiliter porrectis inclinati, eidem Ioanni Antonio, vt decennio proximo à prima dicti operis, dummodo antea à Magistro sacri Palatij approbatum sit, impressione, computando, durante, nemo tam in Vrbe, quàm in vniuerso statu nostro Ecclesiastico immediate, vel mediate nobis subiecto, opus supradictum sine speciali dicti Ioannis Antonij, aut aliorum ab eo causam habentium licentia in scriptis obtinenda imprimere, aut ab alio, vel alijs sine huiusmodi licentia impressum vendere, aut venale habere, seu proponere possit, auctoritate Apostolica, tenore præsentium concedimus, & indulgemus. Inhibentes propterea vniuersis, & singulis Christifidelibus præsertim librorum Impressoribus, & Bibliopolis sub quingentorum ducatorum auri de Camera, & amissionis librorum, & typorum omnium pro vna Cameræ nostræ Apostolicæ, ac pro alia eidem Ioanni Antonio, seu illorum, qui ab eo causam habuerint, ac pro reliqua tertijs partibus Accusatori, & Iudici exequenti irremissibiliter applicandis; & eo ipso absque vlla declaratione incurrendis pœnis, ne dicto durante decennio opus præfatum, aut quamlibet illius partem, tam in magno, quam in paruo folio, etiam prætextu quarumcunque additionum, & versionum in Italicum, aut aliud idioma tam in Vrbe, quàm in reliquo statu Ecclesiastico præfatis sine huiusmodi licentia imprimere, aut ab alijs impressum vendere, aut venale habere, seu proponere quoquo modo audeant, seu præsumant. Mandantes dilectis filijs nostris, & Apostolicæ Sedis de latere Legatis, seu eorum Vicelegatis, aut Præsidentibus, Gubernatoribus, Prætoribus, & alijs Iustitiæ Ministris, Prouinciarum, Ciuitatum, Terrarum, & locorum status nostri Ecclesiastici præfati, quatenus eidem Ioanni Antonio, & ijs, qui ab eo causam habuerint, huiusmodi in præmissis efficacis defensionis præsidio assistentes quandocunque ab eodem Io. Antonio, seu alijs præfatis fuerint requisiti, pœnas præfatas contra quoscumq. inobedientes irremissibiliter exequantur. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, & quibusuis statutis, & consuetudinibus, etiam iuramento, confirmatione Apostolica, vel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & litteris Apostolicis in contrarium præmissorum quomodolibet concessis, confirmatis, & approbatis, cæterisq. contrarijs quibuscunque. Volumus autem, vt præsentium transumptis, etiam in dicto opere impressis, & sigillo personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ munitis eadem prorsus fides habeatur, quæ ipsis præsentibus haberetur, si forent exhibita, vel ostensa. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die quinta Februarij. M D C V. Pontificatus nostri Anno tertiodecimo.*

M. Vestrius Barbianus.

DON COSMVS DOSSENIVS
Congreg. Cleric. Reg. S. PAVLI
Præpoſitus Generalis.

CVM opus hoc *De vita, & rebus geſtis* PII V. Pont. Max. in ſex libros diſtributum, a P.D. Io. Antonio Gabutio noſtræ Congregationis Presbytero, nunc Præpoſito Collegij Rom. S. PAVLI ad plateam Columnæ, compoſitum, duo eiuſdem Congregationis docti Patres, quibus id commiſimus, recognouerint, atque in lucem edi poſſe probauerint, poteſtatem facimus, vt typis mandetur; ſi ita Reuerendiſsimis D. Viceſgerenti, & P. Magiſtro Sacri Palatij placuerit. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus. Romæ, in eodem Collegio ſancti PAVLI, Kal. Ianuar. M D C V.

Don Coſmus Doſſenius Præpoſitus Gen. ſupradictæ Congregationis.

Loco ſigilli †

Imprimatur ſi placet R. P. M. S. P.
B. Gypſius Viceſgerens.

Imprimatur
Fr. Paulus de Francis de Neap. Mag. & ſoc. Reuerendiſs. P. M. Sacri Palatij Apoſt.

SANCTISSIMO
AC BEATISSIMO
PATRI
ET D. N. PAVLO V.
PONT. MAX.

IOANNES ANTONIVS GABVTIVS,
Clericus Regularis S. PAVLI, sempit. felic.

QVAE PIVS V. & dignitate, & virtute sanctissimus Pontifex, qui Te, Beatiss. Pater, in supremo isto Apostolicæ maiestatis fastigio, octauo iam loco præcessit, sanctarum actionum reliquit exempla, ea piorum omnium, ac recte sentientium iudicio, plane digna censentur, quæ cunctarum gentium litteris, ac linguis vbique celebrentur, & in quibus commemorandis non modo tenuitas mea, sed acriora quoque præstantium scriptorum desudent ingenia. Hac namq. ratione, & diuini nominis gloria, quæ in tanti Pontificis virtute mirifice claruit, longius, ac latius forte propagabitur, & mortalium animis, quibus hęc legere libuerit, tam præclaro virtutum exemplo proposito, consuletur egregie, & ipsius denique summi viri, quæ pijs mentibus grata æque, ac iucunda semper fuit, memoria ab hominum obliuione facile vindicabitur. Hæ videlicet fuere caussæ, cur ego superioribus annis, non equidem sponte mea, sed amplissimis viris, in primisq. Michaele Bonello, Cardinale Alexandrino, mox vita functo, ac deinde Sebastiano Gislerio, Strongolensium Episcopo, eiusdem Pontificis consanguineis, atque alijs, quorum a nutu discedere mihi non licebat, sæpius impellentibus, Pij

vitam, ac res gestas litteris consignandas, parendi voluntate magis, quam perficiendi facultate susceperim.

Opus igitur cum ex alijs multis, ac probatis auctoribus, tum ex varijs ac certis, quæ idem Cardinalis, ceteriq. multi locupletes, & oculati testes mihi suppeditarunt, monumentis, ac testimonijs, bona fide collectũ, & si minus pro dignitate, sane quidem pro ingenij mei tenuitate, acriq. historicæ veritatis studio, Deo bene iuuante, conscriptum, summorumq. virorum, harum rerum peritorum, in primis vero grauissimo tuo, Pater Beatissime, dũ Cardinalis esses, & Clementis VIII. in Vrbe Vicarij munere fungereris, iudicio cognitum & approbatum, vix dum typis mandatum erat, cum ecce Te ad Ecclesiæ suæ sanctæ tenenda gubernacula, nihil eiusmodi cogitantẽ, pro singulari sua prouidentia Deus euocauit. Et sane non casu aliquo, sed diuino consilio factum videtur, vt hoc qualecumque opus iamdiu quidem inchoatũ, sed varijs de caussis sępius intermissum, Tibi quasi de industria reseruatum dicaretur, vt eius potissimum fultum patrocinio, augustissimoq. nomini consecratum prodiret in lucem, cui vni omnium maxime deberi constaret. Nam & sanctissimi Pontificis vita, resq. præclare gestæ, nulli magis, quam summo Pontifici, eius in locum, & potestatẽ successori, cum relegendę, tum imitandæ opportune, vel aptius proponuntur, & Pij V. virtutum recordatio haud iniucunda esse potest ei, qui Christianæ pietatis cultor, & propagator egregius, Pium ipsum semper mirifice coluit, & cum aliarum virtutum omniũ splendore, tum in primis singulari morum integritate, eximia mansuetudine, summa prudentia conspicuus, eum & moribus, & vita sic exprimere videtur, vt admirabili sapientissimorum S. R. E. Patrum consensu, ita Deo bene prouidente, illi succedere, atque adeo CHRISTI vices in terris meruerit sustinere.

Huc

Huc accedit, quod ſicut optimũ, & eruditiſsimum virum, Marcum Antonium Burgheſium, genitorem tuum, pro ſingulari eius virtute, ac pietatis ſtudio Pius plurimum diligebat, eumque propterea CHRISTI pauperum, quos idem Pius in viſceribus ſinceræ charitatis ſuæ ſemper gerebat, Aduocatum in Vrbe iampridem conſtitutum benigne conſeruabat in officio, fideliq. illius opera libenter vtebatur: ita magna plane Sanctitatis tuæ in Gislerios eiuſdẽ Pontificis cõſanguineos omni tempore benignitas extitit: quam illi tum potiſſimum agnouere, cum annuente Clemente VIII. & Collegij ſui Ticinenſis a Pio V. erecti cauſam Tibi delegatam de iure dirimi, ac ſapientiſsimo iudicio tuo magnis laboribus terminari, & memoratum Sebaſtianum Epiſcopum abs te tam libenti animo conſecrari viderunt. Quibus, & alijs nominibus, illi ſe tibi plurimum debere profitentur; huiuſmodiq. beneficia non tam ſe tenere, quam auctoritate, ac beneficentia tua obtinere lætantur.

Itaque videre videor, in maximo delatum meritis tuis Pontificatum gratulantium numero, PIVM V. tui amantiſsimum, e cælo initum tibi honorem ſummopere gratulantem; ac non modo tecum, in hac electione prorſus admirabili, ſed cum vniuerſo quoque populo Chriſtiano præclare actum eſſe lætantem: atque ope diuina, quam tibi ſummis votis implorat, ſperantem, fore, vt quę ipſe bene geſsit, tu optime repręſentes: & quę PIVS V. ſenio prope confectus, morteq. pręreptus inchoata reliquit; ea, aliaq. longe maiora PAVLVS Quintus ętate conſtanti, integraq. valetudine feliciſsime proſequatur, atque perficiat. Vt in hoc tuo auguſtiſsimo, atque, vt ſperamus, diuturno Pontificatu, cultus Dei longe, lateq. propagetur, Chriſtiana diſciplina reſtituatur, Eccleſię dignitas, & iura lapſa reparentur; pręclara inſtituta retineantur, depraua-

prauata corrigantur, profligentur hostes Catholicæ religionis, suus iustitiæ, suus ceteris virtutibus locus restituatur. Hæc, & id genus alia Pontificię potestatis munera pręclara, Pauli, Leones, Gregorij, Clementes, Pij, ceteriq. omnium virtutum laude pręstantissimi antecessores tui posteris successoribus suis imitāda reliquerunt. In hęc, vt cœpisti, incumbere te, summopere lętantur: atque in his te excellere, maximis votis exoptant, sperant, magnisq. apud Deū precibus cum vniuersa Ecclesia, siue quę in cęlis, siue quę in terris est, enixe cōprecantur. Vt summus hic Pontificatus ad gloriam Dei, & ad communem Christianę Reip. salutem tibi diuino cōsilio delatus, sicuti hoc initio omnium bonorum animos singulari gaudio compleuit; ita, vt cœpit, felicissime procedens, imaginem quamdam referat veterum sanctissimorum Pontificum, sitque nostris, ac futuris temporibus vniuersę Ecclesię Dei maxime salutaris.

Merito igitur hęc tibi, Pater Beatissime, debetur historia: cuius vt optimus censor, ita sane omnium summe legitimus iudex, patronusq. clementissimus, & veritati testimonium, & operi iudicium, & auctori patrocinium cum sacratissimo Apost. benedictionis munere benigne prębere, ut maxime potes, ita maxime ut uelis, supplex sacris pedibus tuis aduolutus rogo. S. Tuam, B.P. Deus Opt. Max. ad Ecclesiæ suæ sanctæ utilitatem, quam diutissime tueatur incolumem; & quæ sancte meditaris, optatum exitum ut feliciter consequantur, clementer efficiat. Romæ, Nonis Iulij. M. D. C V.

INDEX
Capitum.

v.To-

+ ABSIT · MIHI · GLORIARI · NISI · IN · CRVCE · DOMINI · NOSTRI · IESV · CHRISTI
PII·V·PONT·MAX
VERA·EFFIGIES
ZELVS · CATH · FIDEI.

IO. ANTONII GABVTII

DE VITA ET REBVS GESTIS PII V. PONT. MAX.

Liber Primus.

PRAEFATIO.

C AGNO, ac prorsus diuino consilio Titum Cretensium Episcopum, & vna cum eo Christianos vniuersos, in primis vero sacrorum Antistites Paulus Apostolus hortabatur, vt in omnibus bonorum *Tit. 2.*
operum sese prberent exemplum. intelligebat enim egregius doctor ille gentium, mortalium animis ita natura comparatum esse, vt ad virtutem, sine qua
1 vel bonus, vel beatus esse nemo potest, praeclaris actionibus potius, quam praeceptis omnes impellantur; & cum ceteris in rebus omnibus, tum vel maxime in deligendo, aut instituendo genere vitae, clarorum virorum facta, quam verba libentius consectentur. Itaque summus, idemq. sa-
D pientissimus rerum omnium opifex, ac moderator Deus, diuinas leges, ad quas, tamquam ad certissimas regulas, humanae dirigerentur actiones, dedisse non contentus, ipsemet e caelo venit, hominisq. formam induit, vt homines admirabili exemplo suo, & reuocaret a vitio, & ad amplectendam, colendamq. virtutem incitaret. Parum enim erat, inquit, B. Augustinus, Dominum hortari homines verbo, nisi firmaret exemplo. *In Psal. 61.* Caelestis porro huius, diuiniq. humanae vitae magistri praeclara tam praecepta, quam exempla sectati cum innumerabiles alij sanctissimi homines, tum in primis qui personam eius in terris, potesta-

temq. geſſere, nobis eadem ad imitandum & vita, & motibus expreſſa A
reliquerunt. Viderunt priſca illa ſæcula quamplurimos viros plane di-
uinos, ac virtutum omnium laude florentiſsimos; qui veros Chriſti veri
Dei ac Domini noſtri Vicarios agentes, Eccleſiam eius cum optimis &
inſtitutis, & legibus conſtituerunt, tum vero etiam clariſsimo ſanctarum
actionum ſplendore mirifice colluſtrarunt, neque tunc viuentes ſolum,
ſed poſteros etiam omnes ad illuſtria ipſorum ſectanda veſtigia ſtimula-
runt. Viderunt maiores noſtri, vidimus & nos ſingulari Dei beneficio
legitimos eorum ſucceſſores pari auctoritate ac dignitate præditos, nec
diſsimili virtute ornatos: qui veterum ſanctimoniam, & ſtudia diligen-
ter æmulati eximia virtutis quiſque ſuæ nobis dedere documenta, atque
rerum magna cum laude adminiſtratarum amplitudine immortalem B
ſibi apud Deum, & homines gloriam pepererunt. Quorum in numero
PIVM huius nominis Quintum, Pontificem ſane Maximum, cuius præ-
clara facta plerique omnes, qui hac luce fruuntur vel percepiſſe auribus,
vel oculis etiam ſpectaſſe potuerunt, cum primis elucere prudens, aut
pius nemo negauerit. Quoniam igitur, vt ſcite ſapiens quidam dicebat,
vſque eo nobis bona proſunt exempla, vt magnorum virorum non mi-
nus recordatio, quam præſentia iuuet; & gloriæ Dei, & Reip. Chriſtia-
næ commodis conducere merito exiſtimatum eſt, ſi tanti Pontificis vita,
ac res geſtæ Latinis quoque litteris conſignarentur. cum præſertim hi-
ſtoriæ huius vtilitas non ad vnum tantum hominum genus (id quod in
alijs ſæpe ſolet euenire) ſed ad omnes omnium ordinum gradus vel ma- C
xime pertineat. Religioſum fortaſſe profiteris inſtitutum? en habes
egregium hic obedientiæ, caſtimoniæ, & paupertatis, & quod maxime
admirere ſimul, & imitere in ſumma poteſtate inſigne Chriſtianæ humi-
litatis, ac pietatis exemplum. ſæcularibus alius rebus addictus, vel domi,
vel foris rem aut publicam, aut priuatam adminiſtras? Sed huic etiam
non deſunt hic pietatis, prudentiæq. plena conſilia; quibus inſtructus
& propriæ, & alienæ conſulens ſaluti, cuncta ſapienter moderetur. Mi-
litaribus alij ſtudijs ducuntur; bellisq. vel gerendis, vel legendis valde
delectantur? habent & hi ſaluberrima præcepta, & quæ iucunde perle-
gant, non inania, aut profana; ſed grauia, eademq. pia bella maxima,
& omnium fere, quæ vmquam de Chriſtiani nominis hoſtibus reporta- D
tæ fuerint, victorias celeberrimas. Hinc denique habent (quod caput
eſt) Pontifices, & Epiſcopi, vnde ad rem Eccleſiaſticam omnem ſiue
ordinandam, ſiue tuendam, ſiue amplificandam petant exempla, ad
veræq. religionis cultum retinendum magis, ac magis incendantur. idq.
eo etiam ardentius, quod veterum ſanctorum Patrum vitas lectitare, eo-
rumq. res bene geſtas identidem memoria repetere, proprium Sacer-
dotum ornamentum eſſe, ſacris litteris erudimur. Præceperat namq.
Exod. 28. Dominus olim, vt Patriarcharum nomina ad pectus inſcripta perpetuo
geſta-

A gestarent summi Sacerdotes. quod Gregorius Romanus Pontifex sanctissimus interpretans; Adscriptos patres, inquit, in pectore semper ferre, est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. nam tunc Sacerdos sine querela viuit, cum exempla patrum præcedentium intuetur, ac sanctorum vestigia sine cessatione considerat. *Lib. 1. epist. 24. & Pastoral. par. 2. cap. 2.*

Ceterum hæc summorum virorum auctoritate, iussuq. scribere ingressi, nihil in medium afferemus, quod a probatis auctoribus, locupletibusve testibus non acceperimus; aut quod nimia libertate quemquam iure possit offendere. Nam licet alienæ auctoritatis imperio, non tamen ad alienæ voluntatis arbitrium, sed sincero, candidoq. animi iudicio, grauem hanc, licet viribus meis imparem, scribendi prouinciam susce-
B pi. Ac, quæ tria iurantibus proposita esse oportere, diuina tradunt oracula, ne quid falsum, alicuiue noxium, aut futile proferatur, ea mihi morta libus rebus iampridem abdicatis perfectioris vitę studia vtcumque profitenti, humaniq. nihil, sed vnam Dei gloriam, hominumq. salutem spectanti, cum in omni vitæ ratione, tum in primis in hoc grauissimo scribendi genere summa religione custodienda esse existimaui. statuiq. potius multa alioqui vera, citra tamen vllam historicæ dignitatis iniuriam, pio silentio præterire, quam ad alicuius gratiam de meo quicquam affingere, aut ea tangere, quæ nulli prodesse, sed vel Deum, vel homines quoquo modo queant irritare. Quæ quidem omnia, vt, quantum in me esset, optima fide præstarem, nullis laboribus parcens aut im-
C pensis, complures tum in Vrbe, tum foris, eosq. locupletissimos & oculatos, qui Pio in omni fere vitæ gradu familiares extiterant, testes consului; epistolas, aliaq. multa hinc inde mihi suppeditata manu scripta volumina diligenter inspexi. Quæ vero alij de Pio scripta reliquere, ex ijs, nonnullis, quatenus fuerit opus, prætermissis; multis vero etiam, ni fallimur, verius explicatis; plurimis denique, quæ illi non attigerant, memoratu dignis adiectis, illustre cunctis ordinibus virtutum omnium in hoc Pontifice splendescentium sincera fide proponetur exemplum. Sicut enim ex igne suapte natura emicat splendor, ex vnguentoq. præstanti suauis diffunditur odor, quod ait S. Basilius, sic e sanctorum commemoratione gestorum ad omnes prouenit emolumentum. Sed iam ad *Orat. in S. Gord.*
D institutum aggredior.

A

PII ortus, ac monastica disciplina. Cap. I.

N ea Cisalpinæ Galliæ regione, quæ ad Liguriam pertinet, in ditione Mediolanensi, insigne ac peruetustum oppidum est, Derthonensis diœcesis, sex millia passuum ab vrbe Alexandria distans, Boschũ appellatum. Id vbertate soli, cæli temperie, incolarum frequentia, ac pietate præstans, Alexandrini agri finibus continetur, & Comitis titulo a proprio domino tenetur hoc B tempore. Tenuerunt antea Marchiones, ex ijs præcipui, quos septem in Italia septingentis fermè iam ab hinc annis Otho II. Augustus instituit, magnisq. muneribus exornauit. In hoc oppido, Gisleriæ gentis, quæ perantiqua & nobilis ex vrbe Bononia ob ciuiles discordias varias in regiones commigtasse perhibetur, veluti propaginem quamdam, anno a Virginis partu millesimo quadringentesimo quadragesimoquinto, consedisse ferunt; ac deinceps, vti fert rerum humanarum vicissitudo, licet ad inopiam redactam, inter primas tamen eius loci familias honestum perpetuo gradum tenuisse. Illud vero satis constat, Gisleriorum plerisq. pet idem tempus in ciuili tumultu Bononia pulsis, qua excesserant, portam in odium seditionis protinus obstructam, deinde in huius hono- C rem Pontificis suo tempore ex Bononien. Senat. consulto apertam, ornatam, ac Piam nominatam fuisse, cum olim porta S. Isaiæ diceretur. Quod ibi in lapide excisa huiusmodi testatur inscriptio.

Portam ciuilis seditionis caussa centum & amplius annos obstructam, Pio V. P. M. in summa ciuium tranquillitate, Io. Baptista Doria, Bononien. Præs. publ. commodo, atque ornamento aperiri, construi, Piamq. nominari voluit. ex S. C. MDLXVIII. D

Ciuitatis inde pace composita, numquam ex ea familia defuerunt, qui, sicut etiam antea, summos magistratus, & honores popularibus suffragijs consecuti, domi forisq. præclare se gesserint. Sed hanc stirpem multo ante, quam Gislerij Bononia pellerentur, Boschum incoluisse, cum Pius ipse Pontifex asserebat interdum, tum etiam pluribus, & certis eius loci probatur documentis. Ex hoc igitur loco, familiaq. anno salutis MDIV. ad xvj. Kal. Febr. qui dies S. Antonio sacer est, Iulio II. Rom. Pont. Maximilianoq. Austrio, eius nominis primo imperante, Paulo

A Gislerio patre, matre vero Dominina Augeria, honestis, pijsq. coniugibus ortus est Michael. hoc enim Pio ad sacrum fontem nomen est inditum. Qui annos natus quattuordecim, cum optimam indolem præseferret, a vilioribus artibus, quibus eum parentes pro rei familiaris tenuitate nitebantur addicere, singulari animi ingenuitate prorsus abhorrens, vtpote ad altiora ac maiora natus, quoquo modo poterat excolendo virtutibus ingenio sese cœpit exercere: diuinoq. spiritu commotus, eam vitæ rationem ineundam sibi esse constituit, qua posset & Deo liberius inseruire, & terrenarum illecebrarum laqueos euadens ad cælestia facilius aspirare. Quo igitur pietatis in studio fuerat educatus a puero, in eo egregie proficiens, antequam rerum caducarum labe commacularetur, suo B retento nomine, sanctissimi Dominicani ordinis habitum induit. Idq. in Vico Iriæ, quæ nunc Vogeria dicitur, in domo eius sodalitatis, quæ seueriorem disciplinam in Gallia Cisalpina profitetur. Vbi cum magnam de se exspectationem concitasset, Viglebanensi cœnobio, & piorum sodalium frequentia, & duriore genere vitæ, & litterarum præterea studijs per eos dies admodum celebri, adscriptus, eo commigrauit. Nec ita multo post cum ibi pręclara probitatis, & ingenij documenta dedisset, Bononiam studiorum caussa missus, in ijs ita profecit, vt breui temporis interuallo dialecticæ, philosophiæ, theologiæq. docendæ munus Patres ei demandarint, atque erudiendis varijs in locis adolescentibus eum destinarint. Doctoris vero munere tanto cum auditorum fructu, siue rerum cognitio- C nem, siue morum spectes integritatem, sexdecim functus est annos, vt eius esse discipulum felicitati tribui soleret.

Inter hæc Genuæ factus Sacerdos, anno a Christo nato M.D.XXVIII. reiq. diuinæ primum faciendæ, ac suos bellorum cladibus afflictos consolandi caussa Boschum profectus, cum direptum oppidum, & a Gallorum exercitu, duce Lautrechio, succensum offendisset, pro sua in patriam pietate propinquis, & amicis pie recreatis, Sezadij, qui pagus inde nec longe distat, solemni ritu sacrorum primitias obtulit Deo. Cum vero Ticini fratres suos de superiore loco doceret, optimarum artium, scientiarumq. positiones publice defendit Parmæ, in frequentissimo Ordinis sui conuentu. vbi & præstantem sui felicitatem ingenij, & eximiam erga sa- D crosanctam Sedem Apostolicam fidem, quod nec sine diuino fieri dixeris consilio, probe declarauit. Nam ex triginta propositis enunciatis, bona pars erat de tuenda Romani Pontificis auctoritate, & contra hæreses, quę ijs temporibus insurgebant. Quibus in studijs si quid vacui dabatur temporis, vt in omni vita, ab otio turpi semper abhorruit. nam & in otio sine desidia, & litterarum in negotio non sine pietatis ardore versabatur. haud ignarus, vt otium sine litteris esse viui hominis sepulturam, ita litteras, & scientias absque charitatis officijs inflare hominem potius, quam ædificare. Itaque præclaris, & illustribus sanctorum Patrum vestigijs insistens,

sistens, ad vitæ perfectionem solidiore fundamento stabiliendam, augendumq. spiritum religionis, assiduum sacræ precationis vsum adhibebat.ac B. Dominici aliorumq. sanctitate præcellentium virorum, præsertim eorum, qui eiusdem fuerant instituti, vitas lectitabat. Porro ceteris frequentius ad officia diuina statis horis conuenire, aliaq. monastica vel humillima promptę obire ministeria, nullius respuere consuetudinem, sed omnibus comem se, facilemq. præbere; afflictos recreare, errantes corripere, ignaros docere, labantes confirmare, cunctis ad perfectioris vitæ formam pręclaro virtutum exemplo prælucere; nullum aut leuitatis, aut vanitatis indicium præ se ferre. Quod si inter æquales, vt fit, animi gratia eum iocari contigisset, eam omnino decori rationem semper habuit, vt illius iocos & magna grauitate temperatos, ac sapientiæ plenos esse intelligeres. & quemadmodum ijs, qui religionis laude ceteros anteibant, se comitem adiungere; ita quoad eius fieri poterat, obtrectantes homines, maledicosq. refugere solebat.

A

B

Ordinis sui cœnobijs præfuit, bis quidem Viglebanensi, Soncinensi vero, Albensiq. semel. Quo in munere non ambiendo, sed obediendo suscepto, domi forisq. pascendo dominico grege, pastoris vigilantissimi, egregijq. religiosæ disciplinæ magistri tam verbo, quam exemplo partes impleuit. Ac varijs in locis sacratarum virginum curam ita gessit, vt earum complures cœtus ad perfectam religionis disciplinam egregie conformauerit; vbique in omni rerum administratione sine querela; immo summa cum integritatis, prudentię, & pietatis laude versatus. quas, & alias ipse virtutes priscos illos, ac sanctiores Christianæ militiæ duces imitatus sic expressit, vt eas non tam vsu comparasse, quam in mores ac naturam conuertisse videretur. Albensi cœnobio cum præsideret, vt interim omittam, quod postea commodius de Comite Trinitatis suo loco narrabitur, eximia Michaelis fortitudo, gregisq. dominici tuendi studium in primis enituit. Nam cum in bello Subalpino, quod per id tempus Hispanos inter & Gallos exardebat, trecentum milites seu necessitate adacti, seu prędandi libidine adducti, monasterium, cui ipse præerat, expilaturi Albam conuenissent, nefariumq. opus perpetrare conarentur, eos ille non armis, sed graui oratione repressos, vt alter Leo Magnus, cui erat successurus, repulit, fugauitq.

C

D

Ceterum licet corpore non admodum firmo, sed imbecillo potius esset, tamen sobrietatis ope incolumem sese, atque ad ordinarios labores, communisq. vitæ rationem idoneum perpetuo conseruauit. Diuini vero cultus siue diurnam, siue nocturnam exercitationem numquam aut remisit ipse, nisi cogente necessitate, aut fratres suos remittere permisit. hoc enim sacris in collegijs instituto accurate retento, ibi omnia & ad victum, & ad alios vsus necessaria, Deo prouidente, cumulate suppeditari. Quam ad rem vt semper vigiles se, sollicitosq. præstarent, simulq. sacrarum littera-

rum

A rum in studia diligenter incumberent, fratres suos identidem hortabatur. Ex his veluti duobus & pietatis, & eruditionis vberibus (quod ille a sanctis Patribus traditum vsurpare consueuerat) lac spirituale sugi oportere, vtpote sine quo humanus animus prorsus exaresceret, sterilisq. redderetur: Illud vero etiam dicebat interdum; Religiosum hominem a suo conclaui semotum, nihilo melius habere sese, quam ex aqua piscem extractum. Quare quamdiu cœnobia gubernauit, iuuenes domi fere semper continuit, neque nisi admodum raro, grauiq. de caussa suos prodire patiebatur. alienum enim esse ab regulari homine, atque instituto, temere per vrbes, vicosq. vagari, ac facile se in laicorum consuetudinem dare. Quod ipse non verbo solum, sed exemplo quoque docens, quoties pro rerum, B ac muneris sui necessitatibus prodibat in publicum, magno socijs suis, magnoq alijs erat Christianæ moderationis, religiosęq. disciplinę documento. Sensibus namq. religiose compositis, oculisq. demissis, cum in eo summa quædam tum animi, tum corporis conformatio mirabiliter eluceret, atque omnibus in rebus singularem quamdam modestiam, & grauitatem præ se ferret, eam sibi reuerentiam apud omnes peperit, ut non amplius Michaelis, sed S. Bernardini nomine passim appellaretur. quippe qui ipsum sanctissimum virum, vt moribus, ita & corporis gracilitate, & aspectu venerando egregie referret. atque hæc quidem opinio, famaq. sic increbuit, vt hocne nomen, an illud ei proprium esset, non pauci dubitarent.

Per multos autem annos toto Quadragesimæ tempore sacras concio- C nes magno pietatis ardore, pariq. cum audientium fructu varijs in locis habuit. Et cum ceterorum cuiuslibet ordinis, tum vero etiam principum virorum, apud quos pro suę fama virtutis magna erat in gratia, sacras confessiones frequenter audiebat. In ijs erat Alfonsus Aualus, Vastij Marchio, ditionis Mediolanensis pro Carolo V. Cæsare, Hispaniarum Rege, præfectus. qui pro sua pietate eum licet ab vrbe Mediolano viginti fere millia passuum absentem, Viglebaniq. residentem, conscientiæ suæ iudicem, ac vitæ moderatorem elegit, eiusq. virtuti valde fidens eleemosynatum, quas egentibus erogare consueuerat, eum sibi ministrum esse voluit. Quæ vero in vsus suos tribuebantur, ex ijs nihil omnino retinebat sibi; sed omnia, vt regularem decet hominem, in commune conferebat. quin etiam ab ijs re- D bus, quæ sibi necessariæ ad vsum videbantur, religiosæ paupertatis cultor egregius interdum abstinebat.

Viglebani, sodalibus suis eum cohortantibus, vt e collata stipe pecuniarum aliquid reseruaret, quo pallium pluuio tempore Mediolanum ad Marchionem proficiscenti sibi necessarium conficeret, minime id quidem expedire respondit; sed vti ceteris præpositum se bono illis exemplo esse oportere. mendicantes pauperes debere vna qualicumque tunica contentos esse. inanem illorum esse paupertatis professionem, qui more diuitum splendide vestiuntur. Ceterum pauper ille quidem erat, ac tenuis; sed

cultus

cultus tamen, munditiæq. studiosus. propterea dicere solebat; paupertatem semper quidem sibi valde placuisse, sordes vero numquam. A

Ad Ordinis vero sui comitia, sibiq. assignata domicilia, ne ab instituti sui legibus vel modice declinaret, pedes proficiscebatur. In itinere sarcinulas suas humeris impositas gestabat ipse, raro cum comitibus sermonem conferens; sed vel recitandis precibus, vel rebus diuinis meditandis pie occupatus. Ambitionis autem vanitatem ita fugit, vt ne minimam quidem eius dederit suspicionem. sed ad omnes dignitates, gradus, & honores absque vlla sua contentione, immo pene coactus, vt passim dicemus, euectus est. Prouincialibus fratrum suorum in comitijs ob summam omnium de illius integritate existimationem sæpe lectus est iudex extraordinarius. atque vbi iustitiæ ratio, virtutisq. decus ageretur, tam inexorabilis fuit, vt nemo magis. Quibus in comitijs, quandoq. Definitor, vt appellant, quod munus ad Prouincialis præsidis dignitatem proxime accedit, electus est. Aegre porro, magnoq. cum timore administrationis alicuius, præcipue vero monasticæ præfecturæ, atque regendarum animarum onus, vtpote angelicis humeris formidandum impositum subibat. uiroq. sibi admodum familiari serio dicere consueuerat, ob salutis suæ declinanda discrimina, vbi sine diuini honoris, aut virtutis detrimento id fieri potuisset, huiusmodi se dignitatum gradibus libentissime abdicaturum: ratus cum illis maxima pericula esse coniuncta. ac propterea sacri Quæsitoris, violatæq. religionis Iudicis muneri sustinendo, quod minus eiusmodi periculis esset obnoxium, si ad id suscipiendum adigeretur, pro ardenti suo in exterminandis hæreticis desiderio, ac tuendæ Catholicæ fidei studio, se propensiorem esse demonstrabat. Quod munus a B. Dominico singulari Dei prouidentia diuinitus institutum, atque in Ecclesia Catholica receptum, ob idq. in sacra Dominicanorum fratrum familia hereditario quasi iure deinceps perpetuo retentum, quam vtile ad euellenda ex agro dominico hæresum zizania, atque ad Catholicam fidem siue protegendam, siue propagandam necessarium semper fuerit, vberrimi ac salutares, qui in Christiano orbe ad gloriam Dei, eiusq. Ecclesiæ salutem pietatis fructus in dies percipiuntur, luce clarius ostendunt. Præclarum hoc igitur, sanctumq. in hæreticos inquirendi officium superiorum iussu sibi delatum tam ardenti animo Michael suscepit, & exercuit, vt & acerrimum Christianæ veritatis protectorem, & S. Dominici alumnum egregium se vbique semper exhibuerit. Atque inde summus ille rerum omnium moderator Deus, qui suauiter omnia disponit, quiq. pios ministrorum suorum conatus, actionesq. sanctas & benigne fouere, & large remunerari pro immensa sua bonitate consueuit, fidelis famuli sui cum virtutem probandi, tum personam, ac nomen illustrandi sumpsit occasionem. quæ fuit huiusmodi.

Comi,

A
Comi, Curiæ, & Bergomi sacro Inquisitoris munere fungitur. Cap. II.

VB idem tempus Rhæti, qui nunc Grisones appellati al-
pes incolunt, qua Germania ab Italia diuiditur, ob magnam
cum hæreticis Heluetiorum pagis vicinitatem & vsum, vt-
pote imperita gens, naturaq. rudis, hæreseos veneno tabe-
scebant. Atque hæc pestis manabat latius, in vallesq. Te-
linam, seu Volturenam, & Clauennam, primarias Comensis diœcesis
B partes, iam penetrauerat. Verendumq. erat, ne ob assiduam cum illis
populis consuetudinem, & mercimoniorum commoditatem, sensim om-
nem Cisalpinam Galliam labefactaret. Huic tam graui morbo depellen-
do, tantoq. vitando periculo cum magno, præsentiq. opus esset remedio,
re diligenter considerata, inueniri nemo potuit, qui ad sacrum Quæsito-
ris munus Comi gerendum aptior, & melior esse videretur Michaele Gis-
lerio: quiq. minus pro Catholica religione vllum periculum extimesce-
ret, ac uitam ipsam, si opus esset, profundere dubitaret. Hoc igitur offi-
cio in hisce rerum angustijs ei delato, in id tam acriter incubuit, ut nullus
ferme inibi fuerit aut locus, quem ille non perlustrarit, aut incola, quem
uel in rectam religionis uiam reducere, uel in officio continere non con-
C tenderit. haud ueritus ad omnia perscrutanda in eas se ualles uel noctu
conferre. ad eam rem usus inprimis opera Bernardi Odescalchi Comensis
patritij; qui a propinquis suis, eas ualles incolentibus, de rebus hæretico-
rum omnibus certior fiebat. is erat e sodalitate Crucis eius ciuitatis, uir
pius, & apud Cardinales sacræ Inquisitioni præfectos ualde gratiosus.

Sed quoniam inter alias pessimas hæreticorum artes in suis prosemi-
nandis erroribus, præcipua semper ea fuit, ac forte omnium perniciosissi-
ma, ut speciosis titulis, editis, peruulgatisq. libellis, uenena sua longe la-
teq. diffunderent, hominesq. mellito, ac pestifero poculo seductos perde-
rent, hanc potissimum fallendi viam, quam scilicet in Gallia, Germaniaq.
& alibi uiderant sibi belle processisse, ad Catholicos quoque Italorum ani-
D mos pessime, si possent, imbuendos, inire perniciosi illi diabolicæ doctri-
næ magistri constituerunt. Hoc igitur consilio cum hæretici Lutherani,
Caluinianiq. dogmatis librorum abs se conscriptorum in Pesclauio Rhæ-
ticæ ditionis, immo hæreticæ factionis oppido, typis excuserum, duode-
cim sarcinas ex Volturena ualle exportandas curauissent, vt subinde ua-
rijs in Italiæ ciuitatibus, præsertim Cremonæ, Vicetiæ, Mutinæ, Fauen-
tiæ, & in Calabria Consentiæ, atque alijs in locis, quibuscum negotiorum
consuetudo ipsis intercederet, per Comensem mercatorem disseminaren-
tur; ea de re Michael admonitus, uidensq. id magno Italiæ exitio fore si,

pestilentia dogmata passim, & impune legerentur; de repente pro sua auctoritate libros penes publicanos intercepit. Quamobrem mercator ad sacrorum Vicarium, Comensiumq. Canonicorum collegium, uacante illa Sede, confugit. Itaque, rogante mercatore, nec mora ad tollendos libros Vicarius accurrit. At uero Michael, qui prior eos pro iure suo recte repetierat, cum intercepti libri sibi minime redderentur, sed potius mercatoris ciuis caussa multorum fulta patrocinio defenderetur, in eius criminis affines anathematis sententiam tulit; ac de re tota Romam perscripsit ad Cardinales uiolatæ religionis iudices, nempe ad Ioannem Petrum Carafam, qui postea lectus Pontifex Paulus IIII. est appellatus; ad Rodulphum Pium Carpensem, & ad Marcellum Ceruinum, qui mox Pontifex fuit Marcellus II. & ad Ioannem Toletum, uiros omnes Christianæ religionis studio flagrantissimos. Qui, re cognita, Michaelisq. probata sententia, atque constantia, Vicarium ipsum, & Canonicos Romam citarunt: quod ij præsertim Inquisitori essent acriter minitati. hac citatione ciuitas illa commota Michaelem habere odio cœpit. Itaque magno infimæ plebis puerorum, aliorumq. uulgarium adolescentium globo coacto, arreptisq. lapidibus ipsum vrbem ingredientem (nam extra muros cœnobium est) primum petulanter compellare, tum impressione facta, præcipites aggredi non dubitarunt. ille uero in fugam conuersus, in Odescalcorum ædes uix se proripere quiuit. Interea Vicarius, & Canonici ad Ferdinandum Gonzagam, Mediolanensis prouinciæ Præfectum, auxilij gratia perfugiunt. illud obijcientes, quod ipse ciuitati tumultum iniecisset. atque ut ea re supersederetur, impetrarunt. Non tamen ille ob id incœpto sibi abstinendum, aut deserendum officium, immo uero fortius insistendum existimauit. Ira percitus Gonzaga, graui pœna proposita, mandat illi, ut mane postridie eius diei (quod utique nimis breue temporis erat spatium eiusmodi itineri circiter triginta millia passuum conficiendo) adesset Mediolani. Per idem tempus de insidijs, quas ad eum, ut in comminatas pœnas incideret, retardandum, aduersarij parauerant, Michael admonitus, lecto sibi certo itineris duce, atque ea, qua Berlasina, (ubi S. Petrus Martyr occubuit) recta pertransitur, uia prætermissa, per Licinij forum (Incini plebem uocant) profectus, noctu pedes tantopere contendit, ut ad præscriptam sibi horam coram Gonzaga constiterit. qui truci aspectu eum intuitus, audire noluit. immo ceteris dimissis, in cubiculum sese abdidit. Tum uero Michael agnito nobili uiro, Præfecti familiari, eum rogat, ut quid sibi Princeps de ipso uelit, ab eodem diligenter exquirat. Rogata præstat ille, refertq. ipsum in eo consilio esse, ut Michael arctissimam in custodiam conijceretur. Quod tamen diuino, atque amici illius intercedentis beneficio non euenit. Quocirca ueritus ipse, ne notam aliquam, aut dedecus importune subire cogeretur, magnis itineribus Romam contendit. Hoc loco iucundum eius tum patientiæ,

tum

A tum modestiæ documentum, futuriq. Pontificatus haud inanem, licet ironiæ plenam prædictionem silentio non præteribo. Vrbem ingressus, cum ex itinere lassus, ac ieiunus sub noctem ad sanctæ Sabinæ ordinis sui cœnobium mula vectus se contulisset, qui tum loco præerat, homo forte paulo durioris ingenij, virum non agnoscens, ægre hospitem excepit; ratusq. fortasse proprij commodi, & ambitionis caussa eum aduenisse; Quid tu, inquit, tibi in Vrbe quæritas? num existimas te summum fore Pontificem? scilicet isti (Cardinales designans) te sunt electuri. Ad hæc vir Dei, se Christi caussa venisse, eiusq. honorem, & gloriam auctam quærere, pręterea nihil. sibi vero qualecumq. breuis temporis hospitiolum, ac pro mula fœni modicum rogare. Vtcumque igitur acce-
B ptus, eisdem proinde Cardinalibus quæcumq. in ea caussa gesta fuerant, tam ardenti in religionem animo præsens omnia renuntiauit, vt quamuis Canonici Romam euocati, multorum haud recte de re doctorum ope & gratia niterentur, nihil tamen effecerint. Sed re præclare confecta, ex sententiaq. feliciter expedita, summam inde laudem ipse consecutus est. Quamobrem eam de ipsius virtute amplissimi illi Patres opinionem concepere, quæ de optimo, ac fortissimo viro, ad beneq. merendum de Ecclesia Dei egregie animato concipi posse videbatur. Inter hæc obijcienti, satius fuisse in his contentionibus cum viris primarijs mitius agere, Michael ardore virtutis incensus; si quis, inquit, ad homines violatæ religionis iudicum ministris vim inferentes respectum habet humanum, is
C male affectum animum se habere ostendit.

Ea tempestate, Curiæ, quod est primarium Rhætorum oppidum, duo ad eam Ecclesiam designati Canonici, de electione in iudicio contendebant. Horum alter e Plantarum, e Salicum alter erat familia. Planta licet hæreticus, perditisq. moribus, pluribus tamen suffragijs nitebatur. quamobrem eius electio Pontificis auctoritate comprobari non poterat. Res coram sacræ Inquisitionis Cardinalibus Romæ agebatur. qui Michaelis virtute in re Comensi egregie probata, atque perspecta, eum ad quærendum in Plantam, quæstionemq. legitime formandam in Rhætiam legauerunt. Nonnullis vero, vt alieno habitu eo proficisceretur, ob effugiendas hæreticorum Dominicani Ordinis acerrimorum hostium in-
D sidias, consulentibus, habitum nullo pacto immutare se velle respondit. quin etiam in eodem ipso habitu, si opus esset, pro religione libenter se mortem oppetiturum, quando id sibi diuino beneficio licuisset. Profectus igitur quæstionem habuit, & habitam litteris consignari, atque ab hæreticis cognitam viri virtutem, ac sanctimoniam reuerentibus, detrimenti nihil ipse passus, hæreticum electum condemnari curauit.

Inde Bergomum pro tempore missus Inquisitor singulari animi fortitudine, nec sine graui vitæ suæ discrimine, contra Georgium Medulacum, insignem hæreticum, iudicium instituit, is erat eloquentia, qua

ciuium

ciuium caussas tuebatur, & affinitate, qua nobiles sibi multos deuinxe- A
rat, in ciuitate potens in primis, & clarus. ex quo fiebat, vt Inquisitores,
quamquam illius scelera minime ferenda iudicarent, in eum tamen ani-
maduertere, ne se, suaq. in maximum periculum adducerent, non au-
derent. At vero Michael absentis Inquisitoris locum, & potestatem na-
ctus, pestem illam e ciuitate alioqui Catholica, prius quam altiores ra-
dices ageret, penitus euellendam existimauit, Medulaco in carcerem
coniecto, in eumq. iudicio legitime constituto. In quo magno illi adiu-
mento fuit gratia, & auctoritas Comitis Ioannis Hieronymi Albani, cele-
bris iurisconsulti, ac perpetui sacræ Inquisitionis, egregijq. patroni. Quem
deinde ipse Pontifex, pij huius officij memor in amplissimum Cardina-
lium collegium pro eximijs eius virtutibus, ac meritis cooptauit. is ergo, B
vt miserum illum propinquum suum ad sanitatem reuocaret, vna cum
Michaele plurimum, sed nequicquam, cum elaborasset, demum carni,
& sanguini religionem præferendam ratus, & ad Inquisitorem conuer-
sus, legibus ut in eum ageret, enixe rogauit. interim reo noctu per uim
ab amicis suis e carceribus erepto, cum & illum in uincula reducere, &
tot sontes ciues iustis pœnis afficere, esset omnino difficillimum, ut omnes
eius criminis affines Catholico ritu facinoris se pœnitere profiterentur,
Michael effecit: Medulaco statim ipsius Albani ope in custodiam restitu-
to. qui postea Venetias relegatus, ibidem in carcere perijt infeliciter.

Nec ita multo post, Bergomum cum potestate Apostolica ab Iulio
Tertio summo Pont. ac memoratis Cardinalibus denuo Michael desti- C
natur, ut in Victorem Superantium, nobilem Venetum, eius ciuitatis
Episcopum, de hæresi delatum inspiceret, ac legitimam quæstionem in-
stitueret. Irrepserat namque in eam vrbem hæretica pestis, contracta
potissimum ex hæreticorum lectione librorum; quibus deprauatus etiam
Antistes, ijs [illegible]as arcas repleuerat; easq. in suburbana uilla, ne depre-
henderentur, clausas abscondi curauerat. ex quo fit etiam perspicuum,
id quod ante memorauimus, quam periculosus, atque adeo perniciosus
semper fuerit eiusmodi libellorum usus, quo ueluti uirulento pabulo non
solum Christi oues, sed pastores quoque aliquando fœde corrupti conta-
bescunt. Cum igitur sine graui, & aperto quærentium periculo res in-
spici non posset, quod & a magistratibus, & ab alijs quamplurimis Epi- D
scopus vehementer protegeretur, Michael negotio fortiter, ac pruden-
ter insistens, testimonia clam excipi, quæstionem haberi, & in commen-
tarios referri caute procurauit. Quod vbi compertum est, Episcopus,
Magistratusq. miserunt, qui eum ad necem conquirerent. Inter alias ve-
ro illi structas insidias, illud fuit sane facinorosum, cum Nonis Decem-
bris, anni M. D. L. intempesta nocte, armata manu, cœnobium, in quo
ipse quiescebat, aggressi, Dei ministrum inde eripere, maleq. habere ten-
tauerunt. Quo ille cognito, surgens e lectulo, ad inexpugnabilem sacræ

preca-

A precationis arcem de more confugiens, diuinam opem supplex implorauit. nec irritas famuli sui preces esse voluit Deus, qui de cælo respicit in preces humilium, protectorq. est omnium sperantium in se. mox enim fidei plenus, ac cælestibus munitus armis irruentem cohortem vna voce ita repressit, vt in fugam omnes conuersi, damni nihil intulerint. At ipse memor Dominici præcepti monentis: Cum persequentur vos in vna ciuitate, fugite in aliam: Bergomo de nocte discedere, rustico duce, properauit. auijs itineribus discedenti paratas in via recta ab aduersarijs insidias, diuino potius quam humano consilio, mirabiliter euasit. conscriptam vero quæstionem, ne periret, apud Aurelium Grianium Franciscanum caute deposuit eaq. mox recepta, ad Vrbem remigrauit. Vbi rem bene ge-
B stam omnes, præsertim Cardinales sacræ Inquisitionis præsides, laudibus extollere, eximiamq. Michaelis cum prudentiam, tum fortitudinem, religionisq. tuendæ studium prædicare. Romam proinde ductus Antistes, multorum licet gratia fretus, in S. Angeli arcem inclusus, iudicium subijt. conuictus fœdorum hæreticæ prauitatis errorum, exempliq. perniciosissimi. ex quibus comperiebatur, eum factum ex pastore lupum, pessimam tenere artem, e Lutheri, Caluiniq. colluuie haustam, inficiendi Christi gregis, nisi tot, tantisq. malis diuina prouidentia per ipsius Michaelis anteuertisset industriam. Ille vero tandem Ecclesia priuatus, Venetijs, seu veneno, seu, vt alij volunt, mœrore confectus interijt. Itaque sublata hæretica pestilentia, ciuitas Bergomensis alioqui pia, & auitæ, Catholi-
C cæq religionis cultu iam inde ab initio nascentis Ecclesiæ inclyta, in sinceræ pietatis professione deinceps perseuerat.

Psal. 101. & 17.

Matth. 10.

Sacræ Inquisitionis Commissarius generalis Romæ constituitur. Cap. III.

OST hæc autem anno M. D. LI. mense Iunio, Theophilo Dominicani Ordinis, in Vrbe Proinquisitore, quem generalem sacræ Inquisitionis Commissarium appellant, officio simul & vita functo, cum plerique spectatæ virtutis viri in demortui lo-
D cum apti proponerentur, Cardinalis Carafa, primarius illius Congregationis præfectus, Michaelem summa Collegarum, atque adeo Iulij Pont. voluntate sua sponte ad id muneris aptiorem iudicauit, & elegit. erat videlicet Michael cum alijs amplissimis Patribus egregie probatus, & carus; tum in primis ipsi Carafæ, atque Carpensi. qui eum familiarissime & accipiebant, & complectebantur; &, quo ipse incensus erat, studio religionis illecti, simpliciq. aperto, ac minime fucato hominis ingenio delectati, conferendis cum eo sermonibus animos explere suos haud satis posse videbantur. propterea

Carafa ministris mandarat suis, ne illum aduentantem, vt fit, adesse præ- A
nunciarent, aut prohiberent ingressu; sed in eius intima cubicula statim ingredi libere permitterent. Itaque sæpius, remotis arbitris, secedentes, inter se quam diutissime colloquebantur. Quod vt commodius fieret, palatij sui, quam incoleret, ei partem assignauit. Familiaribusq. suis, atque alijs dicebat interdum, Michaelem sane maximum Dei famulum esse, summisq. & honoribus, & dignitatum gradibus dignum. Dum igitur hoc ipse fungeretur officio, vt alias vbique, peregregiam, ac strenuam tum Catholicæ tuendæ fidei, tum hæreticorum erroribus conuellendis, pertinacibus plectendis, resipiscentibusq. clementer habendis, operam impendit. Quos enim vel priuatis colloquijs ad saniora consilia reuocasset, vel publice eiuratis erroribus, legitimis pœnis affectos, vere pœnitentes, & ad meliorem frugem conuersos agnouisset, eos perhumaniter B
acceptos consolabatur, pie fouebat, & ad mensam sibi conuiuas excipiebat. qua etiam in eos humanitate postea factus Cardinalis vtebatur. Ceterum cum ab omnibus auaritiæ sordibus longissime se abesse semper ostendit, tum vero magnam temperantiæ, magnam beneficentiæ, ac piæ liberalitatis laudem tulit. suis namque stipendijs, & oblatis eleemosynis, quamquam sibi minime superuacuis, non quoslibet, aut indignos, sed egenos, viduas, ac pupillos, quorum ipse parens vere dicebatur, virtuteq. præditos homines benigne sustentabat. eratq. ad conferenda, quam ad accipienda beneficia promptior; & quoties de alijs licebat sibi bene mereri, summopere lætabatur. C

Nepesinus, ac Sutrinus Episcopus legitur.

Cap. IV.

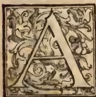

NTEREA vero X. Kal. Aprilis, anni M.D.LV. migrauit e vita Iulius Pontifex, subindeq. Marcellus II. ei subrogatus. qui duos & viginti dies vixit in Pontificatu. Cui X. Kal. Iun. eiusdem anni, suffectus est Io. Petrus Carafa, Card. Neapolitanus, Paulus IV. appellatus. Per hosce comitiales dies sacræ Inquisitionis Cardinales absolutam grauis- D
simarum rerum cognitionem, atque iudicium, facta ei libera, & ampla potestate (paucis nonnullis atrocioribus caussis exceptis) per se decidendi quæstiones fidei, caussas definiendi, reosque vel absoluendi, vel condemnandi præter ordinem Michaeli detulerunt. Quæ potestas par deinceps ex huiusmodi occasione nemini data. Paulus vero non solum in eius muneris administratione Michaelem confirmauit, sed eum etiam Nepetæ, Sutrijq. dixit Episcopum. Quæ quidem Ecclesiæ duæ tenuis reditus inter se modico locorum interuallo distantes, via Flaminia

A minia XXV. ferme ab vrbe lapide, iamdiu ab vno reguntur Antistite. Hanc ergo Episcopalem prouinciam sponte deferente, atque adeo mandante Pontifice, inuitus quidem suscepit, anno M. D. LVI. mense Septembri; sed susceptam egregie deinceps triennium, & amplius administrauit. At vero quod ab eiusmodi onerum periculis perpetuo cauendum sibi esse statuisset, eam dignitatem subire initio recusanti, ac potius ad monasticam quietem redire flagitanti Paulus minus indulgens; Ijs, inquit, te compedibus illigabimus, vt ad cœnobiticam vitam iam amplius reuerti non possis. quibus ille verbis innuere volebat, se illum inter amplissimos Romanæ Ecclesiæ patres relaturum. Itaque creatione proxima eum Pontifex in fratris filij cubiculum accersiuit, quem ipso die B mane legeret in Senatum; quod tamen tunc non euenit. In quo Michael nihilo secius, ac si magnum periculum euasisset, confestim Senatu dimisso, lætus; effugimus, inquit, effugimus. mox cum ipso Pontifice, & cum alijs colloqui cœpit animo pacatissimo, ad omniaq. bene parato. quæ res fuit a multis obseruata diligenter. alijs, quod desponsæ dignitatis expers inde regrederetur, digito eum indicantibus, ac per iocum compellato pudorem inijcere conantibus; alijs vero constantiam eius, & quam ipso vultu præ se ferebat, moderationem animi demirantibus.

Cardinalis creatur, ac summus Inquisitor. Cap. V.

C

ANNO denique post Christum natum M. D. LVII. Idibus Martijs, in amplissimum collegium cooptatur. Cardinalis Alexandrinus appellatus, accepto nomine ab vrbe Alexandria, quæ, vt ostendimus, parum abest a Boscho patria sua; Tituli primum quidem S. Mariæ supra Mineruam, quæ insignis Prædicatorum fratrum ædes tunc primum eius caussa dari cœpit in titulum Cardinalibus; deinde S. Sabinæ eiusdem ordinis; demum rebus ita ferentibus, ad prioris Ecclesiæ titulum reuocatus est. Ceterum Paulus cum religionis cultum, ac morum disciplinam valde D collapsam restituere, sibiq. ad tam grauem rerũ molem sustinendam præter ordinarios adiutores, quempiam in violatæ fidei iudicio intimum administrum adsciscere statuisset, nouo munere sapienter instituto, id Alexandrino detulit, eumq. summum, ac perpetuum in vniuersa Christiana republica Inquisitorem in amplissimo Cardinalium cœtu magna cærimonia declarauit. quem ceteri omnes seu delegati, seu ordinarij iudices, etiam Episcopi, in eiusmodi caussis agnoscerent superiorem. atque vt id Cardinalibus tantum in posterum mandaretur, instituit: eis, & administris certum stipendium constituturus. decreuitq. ne sacri interregni tem-

pore vacatet, instar officij summi Pœnitentiarij. Sed vt ante, ita post ipsum Michaelem, supremum Inquisitorem fieri, vel appellari, nemini datum esse constat. Pontificibus id sibi reseruantibus, Inquisitionisq. rerum cura certis, qui ex instituto Pauli III. ad hanc rem eligi solent, Cardinalibus, vt antea delegata. Hoc igitur munere sic est ipse perfunctus, vt cum præcellenti dignitate parem quoque integritatem ac diligentiam coniungeret, & industriam omnino consentaneam grauissimi Pontificis voluntati. Qui sicuti rebus optime ordinandis dare operam cœpit, ita præclare cœpta optatus finis esset consecutus, ni ardens in Italia bellum cogitationes eius præuertisset. A

In amplissimo ordine Michael ita se gessit, vt ea dignitas probitatis, ac virtutis suæ index, splendorq. potius extiterit, quam vt illius animus inde fuerit vllam in partem vel leuiter immutatus. Quin solitam humilitatem suam, modestæq. vitæ cultum diligenter ita præstitit, vsuq. retinuit, vt præterquam in publicis actionibus monasticos habitus deponere numquam voluerit. Sed quæ mens, qui mores illi fuerint, in tam sublimi gradu collocato, quid Pontificem ad eum promouendum impulerit, quid inde propinquos agere, vel sentire præscriberet, denique quam castus, & integer in rebus ecclesiasticis cuiq. etiam amicis, & affinibus conferendis exstiterit, vel ex vna, quam ad Paulinam sororis suæ filiam manu sua scripsit, epistola, velut ex vngue leonem licet agnoscere. Quæ quidem epistola quoniam ad harum rerum veritatem magis illustrandam pertinet, operæpretium fore visum est, eam a me ex ipso exemplari latine conuersam hoc loco subiungere. B C

Hodie litteras tuas iij. Kalend. Martij datas accepi. ex quibus mihi periucundum fuit intelligere, tibi cum marito tuo, probo viro, optime conuenire: ambosq. vti pios Christianos decet, de quo minime dubitabam, in timore, & amore Dei vitam instituere. In quo si, vti speramus, perseueraueritis, diuinæ illius maiestati erit cura de vobis, deq. rebus vestris. quoniam timentibus Deum omnia cooperantur in bonum: beatiq. sunt illi, quorum consilia omnia ad vnum Deum diriguntur: eumq. spectant vnum, qui cunctis mundi thesauris longe præferendus est, ac pluris, quam mille mundi, si tot essent, æstimandus. Cetera namque vniuersa, nisi ad Deum referantur, inania sunt omnino, ac veluti fumus euanescunt. Nec tibi subeat inaniter gloriari, te filiam esse sororis Cardinalis. illud potius debes animo diligenter aduertere, indeq. summo, & omnipotenti Deo immortales gratias agere, quod vel hinc te ad colendam virtutem alliciat, ac moneat, vt caueas, ne ab his exiguis degeneres virtutibus, quibus auunculum tuum Deus pro immensa misericordia sua munire dignatus est. quibusq. permotus eius in terris Vicarius, nullo maiorum splendore, nullis humanis opibus, aut artibus, nullis denique Principum commendationibus, aut proprijs diuitijs, quippe qui pauperrimus, si quis alius in Dominicana familia, D

Rom. 8.

A *lia, sed tamen tenuitate sua contentus esset, eum in sacrum collegium Apostolicum, Romanaeq. Ecclesiae Senatum adscripsit. Itaque Deum precare, non ut eum amplius extollat in terris, sed aeternum beet in caelis. Ac scito longe maiores nunc eius esse labores, mentis inquietudinem, atque molestias, quam dum priuatam in coenobio degeret uitam. Quod autem de Giberti mariti tui fratre scribis, sic habeto, ecclesiastica beneficia non carni, & sanguini, sed uirtutibus deberi: & cum in hanc usque diem absque huiusmodi mercimoniorum negotijs uitam duxerim, nolle me, hac aetate senescente conscientiam meam onerare. At si Reuerendissimus uester Derthonensis, aut alius Antistes, harum rerum bene peritus, de illius sufficienti eruditione mihi perhibuerit testimonium,*
B *libentissime, quod illum obtinere deceat, ut consequatur, enitar. Quod porro ad Gibertum attinet, cum primum per facultates meas licuerit, eius opera libenter utens consulam commodis eius. Deum rogate, ut quod ad maiorem gloriam suam bene sibi uisum fuerit, nobis omnibus euenire disponat. De Iuliano, adhuc est nimis adolescens. & ego maiori grauor familia, quam ut ferant tenuissimi reditus mei, in magna praesertim annonae caritate. quod si Domino placuerit, me commodiore uti conditione, ipsum, & alios adiuuero. modo uelint uirtutem colere, recteq. uiuendi leges tenere. non, ut quidam alij, qui suis moribus effecere, ut mihi valde refrixerit animus, ne patriae nostrae ciues apud me deinceps esse velim; maiorem fidem, probitatem, sinceritatem, & humanitatem in ex-*
C *traneis expertus. Atqui Dei benignitate, familia vtor ijs moribus praedita, vt eam ad amandum impellar, ac si mihi singuli filij essent, non administri. Vale, salutaq. meis verbis sorores tuas, & cognatos. Romae vj. Kal. April. M.D.LVIII.*

Exstant & aliae, quas vidimus, eiusdem fere argumenti ad ipsum Gibertum manu sua rescriptae litterae, quibus eum vir summus, ac summis rebus semper occupatus, non minus perite, quam pie, & humaniter commonet, ne quid in eodem fratris negotio contra sacras leges committat, sed ut omnia caste, ac secundum Deum rite fieri procuret. Quae idcirco memorauimus, ut uel hinc intelligas, eum cognatos & ciues suos humiles non despexisse, aut quo iure quaque iniuria di-
D tare, & extollere studuisse; sed suae, eorumq. sempiternae saluti pie consulendo humanitatis pariter & charitatis officio numquam defuisse. Ceterum quod ad Paulinam de familia sua scribit, ea fuit ita pauca, vix vt XX. homines, hiq. omnes probatae uitae in illa censerentur: utpote modicis adhuc facultatibus, quae toto Cardinalatus tempore ad quinque millia nummum aureorum non peruenerunt. Volebat omnino, ut domestici omnes religiosorum hominum instar uitam instituerent. eosq. antequam nomen in familiam darent, ut non in aulam, sed sacrum in coenobium ingredi se cogitarent, testatus praemonebat. saepe uero illis

sacrosanctam Eucharistiam administrabat ipse, ita se cum ijs gerens, ut A
non minus amantissimi parentis, quam domini, ardenti charitate flagrantis officia cumulate præstaret, inq. rebus omnibus illis subueniret; præsertim ægrotantibus accurate prouidens, ut certo domus loco separatim constituti diligenti cura idoneorum ministrorum, & officio curarentur; in eamq. rem sumptus omnes ad obolum usque de suo ipsius ære persoluerentur.

Montisregalis in Subalpinis declaratur Episcopus, eamq. diœcesim visit, & ordinat.

Cap. VI. B

VATTVOR porro annos, & amplius cum Ecclesiæ præfuisset Paulus Quartus, anno a Christo nato M. D. L IX. quintodecimo Kal. Septemb. cessit e uiuis. cui post quattuor fere mensium interregnum subrogatus est. Io. Angelus Medices, Cardinalis Mediolanensis, Pius IV. nuncupatus. Qui licet nonnullis eiusdem Pauli fauore, & clientela antea nitentibus aperte sit aduersatus, & in plerosq. principes uiros eius consanguineos grauiter animaduerterit, Michaelem tamen in ipso summi Inquisitoris munere firmatum esse voluit; ac paulo post vt pro status sui dignitate melius ipse posset inde sibi prouidere, eum a Nepesino Sutrinoq. C
Episcopatu ad regendam Montisregalis in Subalpinis ecclesiam transtulit. Cuius quidem ecclesiæ administratione suscepta, cum in ea multa & rite prouidenda, & pie ordinanda esse animaduerteret, tollendosq. varios deprauatos mores, & corruptelas, quæ in eam, vtpote hæreticis vicinam, irrepserant decursu temporis, quo a ceteris Pastoribus graui cum illius Christiani gregis detrimento iamdiu recognita non fuerat, illam accurate sibi visendam, & componendam existimauit. Atque eo versus iter ingressus, nocte sanctorum Apostolorum Petri & Pauli festum diem insequente, anno M. D. LX. ad Lucenses balneas peruenit. ibiq. dies aliquot posuit ad eas adhibendas aquas, curando stranguriæ morbo, D
quo sæpe grauissime cruciabatur: quique tandem caussa fuit, vt concreto, auctoq. in vesica duro, ac diro calculo, vti postea narrabimus, mors illum celerius abriperet.

Inde porro soluit Genuam, quæ honoris caussa quattuor triremes ei obuiam misit. Dux Sabaudiæ Emanuel Philibertus, princeps cum alijs nominibus, tum in primis Christianæ pietatis laudibus clarissimus, summis eum honoribus excepit, biduum cum illo iucunde commoratus. Ecclesiam denique suam perlustrauit: rebusq. omnibus, quas oportebat,

quoad

A quoad eius fieri potuit, optime emendatis, atque compositis, ægre ferens ad hæreticorum punitionem ciuilem potestatem sibi defuisse, amicorum rogatu Boschum diuertit: vbi summis & honoribus, & gaudijs acceptus egregiam suam in patriam charitatem quamplurimis,ac varijs in omnes, præsertim in egenos, carceribusq. detentos pietatis officijs humanissime testatus est. Inde ad Viglebanense cœnobium, vbi adolescens regularis disciplinæ, vti memorauimus, scientiarumq. tyrocinia fecerat, pari lætitiæ,& honoris significatione fuit exceptus. deinde Mediolanum delatus, ibiq. a Magistratibus, virisq. principibus illius ciuitatis honorifice habitus, Romam reuertitur die B. Catharinæ sacro, anni paulo ante memorati. Atque hæc quidem reuersio mirifice grata fuit cum amicis suis om-
B nibus, tum vero multis amplissimis Patribus; inprimisq. Ranutio Farnesio S. Angeli Cardinali. qui donec vixit eum semper plurimi fecit; & vero pro singulari suo iudicio sæpe prædixit, facile futurum, vt B. Petri clauium potestas illi gerenda traderetur. sed immaturæ mortis iniuria optatum suæ præsensionis euentum videre non potuit.

De Senatoria ipsius in dicenda sententia libertate. Cap. VII.

IAM vero ad sacræ Inquisitionis administrationem
C redijt Alexandrinus, cunctisq. salutaris illius officij congregationibus, vt antea, numquam non interesse voluit. Agebatur per idem tempus Tridenti sacrosanctum, & œcumenicum concilium. quod iamdudum a Paulo III. institutum, sed deinde sæpius intermissum, a Pio IV. denique repetitum, tandem hoc anno M. D. LXIII. summo Christianæ reip. bono, Deo bene iuuante, conclusum, & absolutum est. Ergo quæ res in eo grauissimæ tractabantur, de ijs Romæ itidem agi cum vellet Pontifex, in eiusmodi conuentibus accuratum Michaelis studium, & operam adhibere consueuerat. eiusq. solidæ, & probatæ doctrinæ, & vero grauium sen-
D tentiarum a liberali, & ingenuo animo proficiscentium maxima semper habita ratio est. priuatis namque rationibus omnino posthabitis, cum in ijs, tum etiam in alijs omnibus cœtibus, & priuatim, & publice, quid secundum Deum, & e Christiana republica sibi esse videretur, libere pronunciabat. Nam illi in rebus omnibus vt spectata virtus, & integritas auctoritatem, ita conscientia optimæ mentis sententiæ dedit libertatem. neque enim ignorabat, summum ac præcipuum Cardinalis officium esse, tam in priuatis, quam in publicis consilijs apud Pontificem probum se, ac fidelem consiliarium vbique præstare: ac libere profiteri, nihil sibi esse

esse antiquius Dei gloria, & Christianæ reip. salute. Itaque talem se Alexandrinus erga Pontifices exhibebat, quales S. Bernardus Cardinales requirit, cum ad Eugenium Pontificem Max. scribens, eum inducit videre cupientem Ecclesiam Dei talibus innixam columnis, eoq. sacrorum Senatorum munitam consilio, vt si Pontifex summus vellet aliquatenus deuiare, illi non sinerent, frænarent præcipitem, dormitantem excitarent. Quiq. pro sua reuerentia, & libertate extollentem reprimerent, excedentem corrigerent; constantia vero, & fortitudine nutantem firmarent, erigerent diffidentem. Qui denique pro sua fide, & sanctitate ad quæq. sancta, ad quæq. honesta eum, & alios prouocarent. Hæc igitur præclara sanctissimi viri de Cardinalis officio documenta, atque alia eiusmodi probi Senatoris munera fortiter, & opportune exsequi non omisit Alexandrinus. Atque vt de multis pauca colligamus, viij. Idus Ianuar. ipsius anni M. D. L X I I I. cum Ferdinandum Medicem Cosmi Florentinorum Ducis filium, teneræ fere puerum ætatis, & Federicum Gonzagam filium Federici Mantuæ Ducis adolescentem Pontifex (id quod mox fecit) sacrum in Senatum legendos proposuisset, statim a prandio, quod in anniuersario Pontificiæ coronationis die Cardinalibus, Principumq. Oratoribus de more dari consueuerat, Cardinalibus ipsis conuocatis, cum illisq. communicato consilio, ea de re singillatim omnium sententiam rogauit quæ cum ex ordine dicenda esset Alexandrino, is mirifica libertate respondit fere in hæc verba.

Lib. 4. de consider.

A

B

" Cum habeatur hoc tempore, Beatissime Pater, Sacrosancta Tridenti- C
" na Synodus, in qua præter accuratam religionis dogmatum tractatio-
" nem in Ecclesiasticam disciplinam, ac mores sancte restituendos summis
" laboribus incumbunt tot, tantiq. Antistites, ij sane huiusmodi creatione
" valde offensos se arbitrarentur, si de huius habenda ratione dignitatis de-
" creto vix dum absoluto, statim derogaretur. Quare non possum equi-
" dem non ire in alia omnia. neque huic ego sententiæ vmquam plane sub-
" scribam. Præterea quorsum euasura sit ætas adolescens, cum omnino
" sit incertum; cumq. in his dignitatibus conferendis exspectanda sit ætas
" legitima, eam potissimum exspectare debent ij, quibus meritis ita feren-
" tibus, sacræ purpuræ dignitas deesse numquam poterit. Huc accedit,
" hic non esse aut locum, aut tempus legendorum Cardinalium: locum qui- D
" dem, quia ex more in eorum publico consessu legi consueuerunt: tempus
" vero, quoniam cum illico sit a prandio (quod sane plurimum exaggera-
" uit) id maximos hominibus sermones dabit.

Ceterum Cardinalis S. Angeli, qui præter alios audierat hæc omnia, summam viri libertatem, ardensq. sacræ disciplinæ studium admiratus, dicebat postea, quemcumq. vel pretiosissimum thesaurum, quem vmquam habere potuisset, se libenter impensurum, si eiusmodi, quę nemo alius dicere ausus fuerat, ipse ad Pontificem verba facere valuisset. Neç

ita

A ita multo post Florentię Ducis Orator cum illius nomine pro more venisset ad agendas gratias cum alijs Cardinalibus, tum vero etiam ipsi Ale- » xandrino, protinus is; Non est, inquit, quod mihi gratias agas. quippe » qui huic electioni non modo non fauerim, sed valde sim etiam aduersa- » tus. non quod Mediceam gentem oderim, sed quod ita mihi conscien- » tiæ ratio præscriberet. Ac recte quidem id nulla se inuidia adductum fecisse dixit. nam, vt ex dicendis patebit, eam ipse domum & dilexit plurimum, & non mediocriter exornauit.

Sed illud quoque in hoc genere memorabile. Sub finem huius Pontificatus Maximilianus Cæsar eo nomine II. & alij plerique Germaniæ Principes, grauiora scelera, perniciosaq. exempla hac via cautum iri prætendentes, per litteras, ac nuncios Pontificem vrgebant, vt Germanis sacerdotibus, Græcorum exemplo, vxores ducendi faceret potestatem. Quod etsi Christianis moribus, Apostolicis præceptis, sacris legibus, atque omni ecclesiasticæ disciplinæ omnino repugnare constabat, Pontifex tamen, vt quid dicto factoq. opus esset grauius decerneret, tantorumq. Principum petitionem haud prorsus contemnere videretur, rem nonnullis Cardinalibus ad id selectis expendendam, ac definiendam detulit. In ijs ergo cum esset Alexandrinus, sacras leges, Deiq. honorem omnium Principum gratiæ, cunctisq. rebus humanis præferendum ratus, singulari constantia, atque animi libertate ita sese opposuit, vt eiusmodi postulata nemo aut ardentius oppugnarit, aut acrius reijcienda esse contenderit. potissimusq. ipse auctor fuisse dicitur, vt Pontifex id nullo pacto faciendum esse responderet. non enim fas esse, mala facere, vt eueniant bona: neque cuiusuis rei gratia contra leges omnes prostituendum esse, atque adeo profanandum sacrosanctum sacerdotium, quod sine sancta castitate aut rite constare, aut Deo placere non posse, Catholica, & Apostolica semper docuit Ecclesia. Hæc igitur & eiusmodi alia grauissima illius responsa præter ceteros admirans Annibal Bozzutus, Card. non minore prudentia, quam dignitate, generisq. splendore insignis, dicere consueuerat, Card. Alexandrini sententiam in amplissimo Collegio plus ponderis habere (absit inuidia verbo) quam ceterorum omnium alioqui sapientissimorum patrum simul iuncta suffragia.

D Obstitit præterea vehementer eidem Pontifici, Auenionensis legationis munus Alexandro Farnesio Cardinali abrogare, Caroloq. Borbonio eius collegæ mandare cupienti. quod ea res & graui Catholicæ religioni periculo, & sacrosanctæ Sedi parum honorifica fore videretur. nam inde futurum, vt hæretici magis insolescerent: cum illius se imperio traditos vidissent; cuius alioqui probe Catholici studia in gentem suam hæretica fraude ex parte deceptam propensiora fore sperarent. cum nemo nesciat dominandi libidinem & cognationis vinculum ad hominum præcipue principum animos immutandos valere quamplurimum. Addebat, non admo-

admodum esse Galliæ Regis promissis nitendum, Auenione hæreticos A
haud victuros pollicentis. rum quoniam is fere puer esset, aliorumq. regeretur arbitrio; tum quia si domi suæ id ille præstare nequiuisset, eo minus sperandum in aliena ditione hoc ab eo præstirum iri. Quare partim ex his, partim ex alijs, quæ nunc omittuntur, contentionibus, contrarijsq. sententijs, ad sacrum Inquisitionis magistratum pertinentibus, fuere, qui dicerent, fore, vt a Pontifice in Adrianæ molis arcem includeretur. Quibus ipse; Mihi, inquit, locus numquam deerit, in Ordinem meum redeundi, quoties ob testificationem veritatis in hoc collegio permanere non potero. His ergo, atque alijs eiusmodi rebus forte motus Pius IV. noluit, vt amplius ille palatinas ædes incoleret, supremiq. Inquisitoris auctoritatem ei non nihil imminuit. Interim is, quem ante memorauimus, e calculo contractus morbus, ac dolor, mense Iulio, Michaelem tam vehementer afflixit, vt in summo vitę discrimine constiturus per octodecim dies sanguinem vrinæ loco reddiderit. Quocirca de se ad felicem obitum componendo, deq. parando sibi sepulchro cogitare cœpit: quod eiusmodi esse voluit, quale in medio templi solo S. Mariæ supra Mineruam hodie conspicitur, cum hoc epitaphio. B

Ad laudem D. O. M. Fr. Michael Gislerius, ex oppido Boschi, Agri Alexandrini, Ord. Prædic. D. mis. tt. S. Sabinæ Presbyt. Card. noscens terram terræ se redditurum, ob certam resurrectionis spem, C
in Virginis Dei genitricis templo, cuius, & Sanctorum, ac piorum viuentium cupiens adiuuari suffragijs, locum hunc viuens sibi statuit. In quo cadauer, cum suum obierit diem, poni curauit, ann. agens ætatis suæ L X. & hum. salutis ann. M. D. LXIIII.

Confirmata porro valetudine ad ecclesiam suam, vt Christi oues sibi concreditas verbo, & exemplo pasceret, redire cogitans, sacram diuersi generis supellectilem, & scripta cum itineris impedimentis per mare de- D
dit aduehenda. Sed ille, cuius diuino consilio cuncta gubernantur, quiq. pro sua in nos clementia quos diligit, arguit, & flagellat, quemadmodum in afflictione corporis, sic in rerum externarum detrimento patientiam eius ac virtutem magis voluit experiri. ideoque permisit, vt non procul ab Herculis portu onerariam piratæ caperent, diriperentq. Quo quidem ille accepto nuncio, non tam ceterarum rerum, quarum damnum facile pertulit, quam scriptorum, quæ maximi erant momenti, grauem sane iacturam ægre admodum tulit. inde recrudescente morbo, discedendi consi-

A consilium immutauit. Idque eo magis, quod sacræ Inquisitionis Cardinales discessionem eius moleste ferentes (quippe qui sui ipsorum, vti dicebant ipsi, consiliorum quasi moderatorem amitterent) impetrassent a Pontifice, Romæ vt sese contineret, illi mox in Pontificatu diuino consilio successurus,

Præter omnium exspectationem summus Pontifex creatur. Cap. VIII.

ORTVO Pio Quarto ad V. Id. Decemb. anno a Christi ortu M. D. LXV. nouendialibusq. iustis B ei rite persolutis, pridie festi diei S. Thomæ Apostoli, Patres nouum Pontificem lecturi in comitiorum conclaui sese concluserunt. Ferme omnium erat opinio, ob Cardinalium frequentiam, qui ad quinquaginta conuenerant, & quod multi essent, quibus Pontificatus varijs de caussis desponderetur, fore, vt plurimis contentionibus diutius protraheretur electio. longo tamen vsu compertum est, non Cardinalium multitudinem efficere, vt id negotij citius, aut serius conficiatur, sed potius (si humana spectauerimus) eorum studia, qui pro sua auctoritate in conclaue se partium duces rebus agendis exhiberent. Comitiorum principes, quiq. opibus, auctoritate, & gratia præstabant, C erant, Carolus Borromæus, & Marcus Sitticus Altaempsius, Pij IV. sororum filij, Alexander Farnesius, Pauli III. Pont. nepos; Hippolytus, & Aloysius Atteſtini, Ferrarienses; & Ferdinandus Medices. Primi duo collegas complures recentibus, & magnis beneficijs deuinctos habebant. quoniam quinque, & quadraginta, eosq. lectissimos viros Pius IV. in amplissimum ordinem cooptauerat. Horum plerique memorem, & gratum in demortui Pontificis propinquos animum præstabant, studiaq. sua Borromæo in primis deferebant. Erat is tum Archiepiscopus Mediolanensis, ætate quidem iuuenis, moribus tamen, ac prudentia grauis; dignitate, clientelis, & amicorum studijs clarus, sed vitæ sanctitate, cuius iam tum præclara fundamenta iecerat, rerumq. pie gestarum magnitu-D dine clarior. Huic a legibus, quæ ambitum arcebant, & quid in hac re seruandum esset, præscribebant, minime discedere; sed quod ad Dei gloriam, eiusq. Ecclesiæ dignitatem pertineret, facere propositum erat. Quæ res, vt plurimi Cardinales eius præsidij spe tenerentur, horumq. rationes, & cogitationes ab eius arbitrio penderent, sic effecerant, vt qui Borromæo probatus esset, omnibus probatus fore videretur. Eius ergo studium in Ioannem Moronum Card. Mediolanensem versum erat. quamuis initio id dissimulare placuisset; tamen postea conciliatis multorum animis, ei se suffragaturum aperte præ se tulit. Moronus varijs virtutum præsidijs

dijs & ornamentis longe clarissimus, atque haud scio, an omnium sapientissimus haberetur. A patre Hieronymo regendi scientissimo, a teneris annis ad publicarum rerum administrationem eruditus, Pauli III. a quo Cardinalis creatus fuerat, disciplinæ alumnus, magnis negotijs, publicisq. muneribus sæpe præfectus, denique plurimis ad Reges & Principes legationibus egregie perfunctus, quibus rationibus Ecclesiæ dignitas pararetur, & augeretur, optime didicerat. Quod ei quoque amplum, & gloriosum erat, Tridentino concilio Legatus Apostolicus præfuerat, idq. tam felici, ac memorabili exitu concluserat, vt qui Principes illud diutius trahi, & apertum esse cupierant, tam præclarum facinus arguere non auderent. Huius auctoritati perpetuo bene actæ vitæ tenore partæ (vt est virtus inuidorum querelis, & calumnijs semper obiecta) vnum maxime officiebat, quod sub Paulo IV. quasi de religione minus recte sensisset, accusatus iudicium subierat, in quo tamen sese optime purgauerat, egregieq. suam probauerat innocentiam. Itaque Borromæo, & alijs Morono suffragantibus, nonnulli, qui clandestina prensatione aduersati erant, patefacta mox voluntate, aperte restitere. datisq. suffragijs, ex his quattuor ad rem conficiendam desiderata sunt. A B

Vbi de Morono inane incœptum euasit, Borromæus ad Gulielmi Sirleti creationem animum transtulit. Erat Sirletus non summo quidem loco natus, sed integerrima vita, castissimis moribus, summa pietate, ac multiplici eruditione præditus. Linguarum autem præsertim Hebraicę, Græcę, & Latinæ cognitione omnium facile princeps; in sacrarum litterarum studio versatus, ita omnibus doctrinæ suæ copiam fecerat, vt nemo ferme vnus reperiretur, cui carus, ac iucundus non esset. quam remotus a studijs ambitionis semper fuisset, illud testimonio extitit, quod Pium IV. ne se legeret Cardinalem, supplex obsecrauerat. Alexandrinus vero in cellula abditus, assiduis precibus, & quotidianis Missæ sacrificijs intentus, nihil præter Dei gloriam, & commoda publica spectans, Sirletum ornando, Ecclesiam ornari, Christianæq. reip. bene consultum iri putabat. itaque re audita, non modo studium suum Borromæo vltro pollicitus est, sed Patres etiam obibat, miscendoq. preces & consilia, omnium gratiam Sirleto conciliare studebat. Sed his & Sirleti meritis, & amicorum studijs non æque omnes suffragabantur. nonnullis fieri non posse existimantibus, vt homo nouus, publicisq. in negotijs, & magnis rebus gerendis minime versatus, sed tantum libris, & scientiarum studijs deditus tantam maiestatem, tantamq. auctoritatem capere posset, aut sustinere. Quare propositis multis alijs viris, pontificijs plane virtutibus, ac meritis præcellentibus, de quibus singulis hic referre non est opus, ceteris posthabitis, demum in Alexandrinum sunt studia conuersa. Borromæo inprimis, & Altaempsio summis votis eum Pontificem deposcentibus. Perspecta namque in Sirleti negotio optima Alexandrini ad honestos, ac pios C D

viros

A viros propensione, vitaq. præterea sanctissime, ac religiosissime acta, sic Borromæi animus ei deuinctus est, vt quem antea plurimum dilexerat, postea studiosissime coleret; & quem initio inter alios tacite designauerat, ad eum legendum vehementius animum adijceret. Vt ergo quæ cogitauerat, a suis, præcipueq. Morono, & Farnesio probari intellexit, ceterorum animos illi conciliare, in eamdemq. sententiam trahere contendit. Summis Alexandrini meritis, ac virtutum ornamentis tantum obstabat humana quædam opinio, eum Pauli IV. cuius fuerat alumnus, actionum vindicem fore, & Pij IV. propinquis, & clientibus aduersatutum. denique seuerioris ingenij, quam vt illum ferre multorum infirmitas posset, a plurimis existimari. sed inanes omnes humanarum cogitationum contentiones, timoresq. egregia Borromæi, cuius potissimum rebus timebatur, & aliorum magis piorum Patrum, diuina potius, quam humana respicientium, & priuatis rationibus publicam salutem præferentium virtus, Deo bene iuuante, facile superauit. persuasitq. id, quod euentus indicauit, fore, vt Alexandrinus, si legeretur, nihil præter Dei honorem, & Ecclesiæ decus, hominumq. salutem spectaret.

B

Electionis igitur auctoribus rem conficere maturantibus; vnus ipse, de quo agebatur, quiq. sanctis precibus, vt diximus, intentus, procul a negotijs, & ambitione, satis sua sorte contentus quiescebat, abnuere, Pontificiæ maiestatis altiùs fastigium dicere, quam vt ipse consilio, & grauitate id tueri se posse confideret. perfecto viro, & quasi diuino opus esse, qui in Apostolicæ Sedis custodia, velut in specula locatus, tutam Ecclesiam vigilijs, & prouidentia præstare posset. quid agerent, etiam atque etiam prouiderent. non deesse viros omnibus numeris absolutos, quibus tam grauis prouincia longe melius mandari deberet. Inter hæc Borromæo, & Farnesio eum vrgentibus, hortari q. rogare, & meritis cumulare laudibus non desinentibus, Deum precatus, vt ea res Ecclesiæ Dei, fauste, ac feliciter eueniret, mox e cubiculo eductus, in Sacello, vbi creati Pontificis adoratio fieri solet, constituitur.

C

Triplex creandi summi Pont. ratio est. Prima, vt quisque ex patribus eos, quos deligit, codicillis proprio chirographo conscriptis, & annulo obsignatis, nominauit, codicillos in calicem, quo in sacro Missæ faciendo eo die vsi sunt, quique in medio altari collocari solet, infert. ea re peracta, patres ordine considunt. tum Episcoporum, Presbyterorum & Diaconorum primarij (Decanos appellant) qui huic negotio custodes & inspectores adhibentur, calicem de altari sublatum super mensam in medio positam, vbi & conspici, & audiri vndique possint, deferunt. Codicilli ab Episcoporum Decano de calice singillatim deprompti, Diaconorum primati recitandi traduntur. Cardinales singuli libellos, vbi omnium collegarum nomina descripta sunt, præparatos habent. his eorum nomina, qui suffragijs Pontifices designantur, excipiunt, & punctis notant. Qui

D

duas ex tribus partes suffragiorum expleuerit, is summus Pont. lectus ducitur. Huic suffragij ferendi rationi Scrutinij nomen impositum. si vero accidat, vt nemo legitimum suffragiorum numerum tulerit, a collegij primate edicitur, cuique ex patribus liberum esse, vocis suffragio, cuius iudicium grauissimum censetur, ad eos, qui nominati sunt, quibusque non sit suffragatus, accedere. Huic alteri creandi Pontificis instituto, ob id Accessus nomen indidere. Tertia eligendi ratio postremis temporibus crebrior, & vsitatior, ab re Adorationis nomen sumpsit. quæ tum inducitur, cum coacto legitimo Cardinalium numero, communi consensu, & viua voce, ac salutatione, qui maxime probatus est, summus Pontifex declaratur. A

Cum igitur, vt ad rem redeamus, inter paucos Card. de eligendo Alexandrino conueniret, ijq. iam eum in Sacellum, vt diximus, pertraxissent, simul atque id ceteri omnes resciuere, mirabili quadam animorum consensione, tremebundi tamen, ipsiq. met sibi vix credentes, non sine diuini spiritus impulsu ad eum adorandum certatim properarunt. Ita qui opibus humanis, qui gratia, qui artificio conciliandæ beneuolentiæ omnibus erat inferior, diuino nutu præter omnium exspectationem, ceteris, qui in spem summi honoris nati, & erecti videbantur, superior factus est. & cum alij multi tamquam Isai filij adducerentur eligendi, non respexit Dominus vultum, neque altitudinem eorum, sed hunc, veluti alium Dauidem, in summa præstantis pietatis humilitate iacentem erexit, & elegit, qui in medio fratrum vngeretur. B

1. *Reg. 16.*

Adoratione facta, vt designati summi Pont. assensione comprobaretur electio, resq. tota constituta stipulationis formula publicis monumentis mandaretur, lex iubebat. Id vero huius vocis pronunciatione fieri consueuit, Acceptamus. Vrgente Farnesio, vti S. R. E. Procancellario, vt id extemplo faceret, secum ipse reputans, amplissimum se quidem honorem, sed eum omnium grauissimum, periculiq. & sollicitudinis plenum accipere, cogitabundus respondere cunctabatur. incertusq. inter spem & metum, tacitis cogitationibus hinc inde pendebat animi. Primum, qui vellet tam graue onus subire, cuius sub mole fortissimi, ac præstantissimi quique viri prope succubuissent. se intra paruæ cellæ angustias iam inde fere a puero educatum, & assuetum, cum Regibus, ac Principibus agere nō consuesse. Altera ex parte veniebat in mentem cogitare, eam se dignitatem, nec optasse vmquam, eoq. minus ad illam obtinendam operam vllam, seu studium aut se adhibuisse, aut pro se ab alijs adhiberi curauisse. Anceps hæc deliberatio cum eum paulisper tenuisset, diuinæ demum prouidentiæ confidendum ratus, quæ quocumque se moueret, quod generi humano prius, ac potius esset, efficeret, ad spem rei bene gerendæ se excitari sentiebat. itaque prolato, quod lex exigebat, verbo, grauiter suspirans delatam dignitatem suscepit. Quæ dies orbi Christiano felix illuxit, VII. Id. Ian. sub vesperum, anno a Virgineo partu M. D. L X V I. C D

Rogatu

A Rogatu Borromæi, vt is auunculo haberetur honos, PIVS, qui fuit hoc nomine Quintus appellari voluit. Inde in S. Petri templum ex more delatus, coram sacrosancta Eucharistia supplex procubnit; & imis precibus auxilium inito honori passis manibus orauit. ibi ex quanta humilitate ad quantum culmen diuino consilio euectus esset, recordanti lacrymæ profluxerunt. Tantum absuit, vt inter hæc agenda speciem vllam se effusè, & inaniter efferentis, temereq. gestientis præberet; vt, quod magni excelsiq. animi, & humanos honores humanæ fragilitatis regula metientis est; in quotidiano, & consueto oris habitu virile mentis robur præ se ferente, se spectandum obtulerit. Illud quoque sedati, ac tranquilli animi argumento fuit, quod cum proxima nocte quieti se tradidisset, tam
B arctus eum somnus complexus est, vt, quod numquam ante acciderat, quodque dysuriæ morbus prohibebat, vndecim continentes horas sopitus conquieuerit.

Ceterum electionem hanc multi diuinitus, vt ferunt, admoniti præuiderunt; variaq. signa e cælo edita præmonstrarunt. Franciscus Gonzaga Cardinalis in comitijs grauiter ægrotans, noctuq. experrectus, creatum iri Pontificem Cardinalem Alexandrinum præsensit. eumq. se vti Pontificem Max. libenter adorare professus, sub mortem, quam obijt pridie, quam fieret electio, familiares suos inclamauit, conquerens, ea de re nihil ab illis sibi renunciatum. Idem fere paulo ante acciderat Genesio Lucensi, Dominicani Cœnobij ad Mineruam præfecto. sed is præterea
C viderat, Pontificem sibi cito ex oculis euanescere. quod ille portendere interpretabatur, illius Pontificatum haud diuturnum fore. idq. cum ipse paulo post enunciasset Pontifici, is; Lætatus sum, inquit, in his, quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus. *Psal. 121.* Londini in Anglia super eam insulam, tunc impiæ Elisabethæ Reginæ Catholicos persequentis tyrannide oppressam, crinitus cometes per eos dies apparuit. ignesq. de cælo terribiles, ac sanguinei coloris: immanis præterea magnitudinis manus districtum intentans gladium, minarum, ac dirarum indicium, & mox intorquendi ab hoc Pontifice in eam Reginam, vt infra suo loco demonstrabitur, Apostolicę potestatis gladij eam vti hęreticam a fidelium communione præcidentis, & omni regnandi iure spoliatam declarantis, haud
D obscurum prodigium. Illud quoque Boschensibus miraculo fuisse narrant. Galliarum Regis tabellarius Pontificis creationem enunciaturus, Roma per dispositos equos in Galliam properans, cum ad oppidum Boschum peruenisset, ignarus eam PII patriam esse, diuino potius, quam humano ductu, præter consilium, ab ordinaria, qua extra loci muros recta pertransitur, declinans via, die oppidum est ingressus; ac celeri cursu transire conanti, quo vehebatur, equus in medio foro pro summo parochiæ templo tam pertinaciter substitit, vt quibusuis adhibitis stimulis progredi quasi alter Balaam nullo modo posset. Accurrentibus auxilij caus- *Num. 22.*

sa multis,atque equum vndique nequicquam extimulantibus,ac demum A
vnde, & quo pergeret, & quid noui esset, percunctantibus, vbi Cardinalem Alexandrinum creatum esse Pont. Max. seque ea de re litteras ad Galliæ Regem afferre significauit, statim equus per se repetito cursu, cœptum iter insistere, subindeque re diuulgata, summis gaudijs exultare, omnes ad templa confluere, immortales Deo gratias agere, atque alia multa publicæ lætitiæ signa edere cœperunt. postera vero die ab ipsomet PIO certiores facti, planius intellexere, admirabundiq. prædicauere, non sine diuino consilio cecidisse, vt tantæ lætitiæ nuncio, quasi e cælo misso, pridie mire dignati fuissent.

Eius res gestæ Pontificatus initio. B
Cap. IX.

AM vero tota Vrbe, Christianoq. orbe creati summi Pontif. fama vulgata pro varijs hominum studijs, atque opinionibus, vt fit, varie affecit animos. Philippus II. Hispaniarum Rex maximus, re, & cognomento Catholicus, pro eximia sua in Ecclesiam Dei pietate, hoc accepto nuncio, vehementer inde lætatus, quantas maximas potuit immortali Deo gratias egit, lætitiamq. suam cum alijs Principibus viris, plenioribus, atque amplioribus verbis coram, & per litteras communicauit. sibi, C
ceterisq. pollicens futurum, vt hoc Pont. Christiana disciplina ad priscos mores redigeretur, magnaq. ad pietatem, & ad Sedis Apostolicæ dignitatem fieret accessio. Quæ spes singulari cumulata gaudio, & aliorum piorum animos cepit, eosq. vt ostendemus, minime fefellit. Plurimos tamen, præsertim in Vrbe, animi vere PII Pontificis, eiusq. studiorum ignaros, metu interprete omnia in deteriora vertente, mæror ac pauor ingens inuasit, nemine fere sibi non timente ab hominis seueritate: cum aliud nihil, quod ei populus obijceret, haberet. id ipse cum præsensisset, quid de sua ad Pontificatum assumptione populus sentiret, quæq. de se vulgo esset exspectatio, ex familiaribus suis percunctanti responsum est, priscæ ac nimis duræ seueritatis metum animos incessisse. Quibus ipse: D
confidimus,inquit, Deo, eius ope nos ita facturos, vt maiorem,ac longiorem ex obitu nostro, quam ex hac suscepta dignitate mærorem homines capiant. Atque ita plane contigisse, eumq. e vita cedentem ingens sui desidetium communi, ac diuturno bonorum omnium cum dolore reliquisse, exitus declarauit.

Ceterum cum probe intelligeret, ad regendos cum quiete, ac moderatione homines, nihil aptius esse, quam diligi, nihil alienius, quam timeri; nec vlla re propius homines ad Deum accedere,

quam

A quam salute hominibus danda, Pontificij muneris initia a charitate in
pauperes, & in alios liberalitate, atque clementia, voluit exordiri. Quæ
res & emolumento, & dignitate captas alienas mentes ad beneuolentiam,
qua regna stabiliuntur magis, quam armis, allicere, & in officio contine-
re facile poterat. Die festo S. Antonij, quo die in lucem editus est, Pon-
tificia corona, summa cæremonia rite decoratus fuit. More, institutoq.
superiorum temporum, ipsa celeberrima coronationis hora inconditæ
multitudini in S. Petri aream confluenti publicæ lætitiæ caussa pecuniæ
dispergebantur. ruente quam tumultuosissime turba, & alijs alios premen-
tibus, & in præripienda pecunia collidentibus, ætate tantum, & viribus
validiores, & audaciores hoc munere potiebantur. reliqui vero non so-
B lum ea liberalitate excludebantur, sed ex his plures obtriti, & conculcati
miserabiliter interibant. His incommodis vt mederetur PIVS, atque vt
sublato periculoso turbulentæ largitionis instituto, pauperum tenuitati
prudentius consuleret, destinatam huic operi pecuniam, ac præterea mil-
le aureos, quibus quotannis eodem die conuiuium magnifice, & splendi-
de Cardinalibus, & Regum, Principumq. legatis instruebatur, piorum
cœnobijs egentibus, & alijs inopibus erogauit; eo conuiuij more dein-
ceps omnino sublato. nusquam eam impensam poni tutius, ac sanctius
posse ratus, quam si recisis sumptibus minime necessarijs, & relicto, quo-
ad fieri liceret, sæculi splendore, aliorum inopiæ, & necessitati succurre-
ret. neque enim quod Cardinalibus, aut Oratoribus cura & sumptu ma-
C iore epulas non apparasset, sed quod afflictas pauperum familias benigne
non subleuasset, horribili illo ac pertimescendo magni Iudicij die a se re-
poscendam esse rationem intelligebat.

Habita præterea ceterorum pauperum ratione, & relato ab homini-
bus, quibus id negotij datum erat, numero, eos propensius, & largius
eleemosynis sustentauit. Virginibus plurimis, quibus aut nullum, aut
exiguum erat patrimonium, pecunias dotis nomine large suppeditauit.
Triginta & octo tenuioris census Cardinalibus viginti millia & nongen-
tos aureos inter se viritim diuidendos tribuit. Singulis sacræ Rotæ iudi-
cibus ducentenos dedit. Cardinalium familiaribus, qui comitiorum con-
claui præfecti magnos labores & vigilias sustinuerant, aureorum decem
D millia dono dari, immunitatesq. & beneficia ante in eos collata nihil im-
minuta esse iussit. Multis alijs, quorum opera, fideq. optima Sedes Apost.
adiuta, atque ornata fuerat, præmia decreta, & honores aucti. Ab sin-
gulorum Cardinalium mortuorum hæredibus quingenteni aurei annulo-
rum nomine exigebantur. eam pecuniam, ac præterea aureorum decem
millia erigendo sacrarum Virginum Dominicani ordinis cœnobio, quod
in Quirinali colle magnifice constructum est, attribui voluit. Hæc mu-
nificentia, quo minus erat exspectata, & quo magis comitate condita,
eo gratior extitit, atque iucundior. disiectaq. curarum, ac metus caligi-

ne, alij quasi luce libertatis, & ingentis humanitatis odore recreati ad A
spem tranquillioris vitæ erigi, alij nec opinatam magnitudinem animi suspicere, omnesq. summi & infimi vno ore dignum summo honore cum admiratione prædicare: eumq. tamquam salutis omnium præsidem quasi e cælo missum venerari. Nonnullis tamen rem a longe, non inspecta caussa, vt sæpe fit, iudicantibus, quod sequitur, visum est legibus minus consentaneum. datumq. probro largitionis. Sed ab his, qui facti caussas melius inspexere, secus iudicatum. Res ita se habuit.

Annibal Sitticus, Altaempsij Comes, Marci Card. frater, paulo antequam Pius IV. e vita migraret, ducta in matrimonium Card. Borromæi sorore, in subsidium dotis ab auunculo Pontifice centum millibus aureorum donatus fuerat. Super ea re diploma conscriptum, Pontificioq. signo munitum extabat. B
Verum Pontificis morte consecuta, pecunia ex ærario deprompta non fuerat. itaque licet donationis ius Annibali animum ad spem obtinendi muneris facere potuisset, tamen siue caussæ diffideret, quod, quæ a legibus, & iure ciuili pendent, varias & ancipites interpretationes interdum reciperent, siue plus spei in summi Pontificis benignitate poneret, ad pedes PII prouolutus, exposita iuris sui ratione, rem omnem eius arbitrio, voluntatiq. permisit, suppliciter tamen rogare, sortis suæ rationem habere vellet, tristemq. nobilis equitis, renuisq. Pontificij propinqui condicionem miserari. Ad conciliandam Pontificis gratiam id maxime iuuit, quod de iure suo cedere maluisse, quam cum tanto Principe pertinaciter contendere Annibal visus esset. is enim erat PIVS, C
qui legum sententias ad facilitatem, æquitatemq. reuocaret. statueretq. magnanimi Principis esse, potius alijs de suo largiri, quam vlli quicquam detrahere. Quare cum neque eum, qui se iudice, & arbitro vteretur, fiduciæ fructu defraudatum vellet, neque tamen superioris Pontificis in suos indulgentiæ adstipulari placeret (quippe qui in sacro Senatu ei hoc ipsum consultanti vnus fere ex omnibus patribus constanter obstitisset) excogitato aptissimo æquitatis temperamento, mediam viam inter summum ius, & gratiam inijt, atque omnium ferme Cardinalium, & Ludouici Requesensij, Catholici Regis in aula Pontificia Oratoris rogatu, aureorum quinquaginta millia ei numerari iussit. Itaque non illi potestas vlciscendæ simultatis, sed benignitatis ostendendæ fuit occasio: resq. D
ipsa docuit, quam inani opinione ducerentur, qui eum Pij IV. propinquis minus benignum, aut præteritarum offensionum vindicem fore suspicabantur.

Sed quo in alienos indulgentior, eo seuerior fuit in suos. Iam enim duo ab inito Pontificatu menses abierant, cum carni & sanguini non acquiescens, assiduis Cardinalium, inprimisq. Farnesij, ac principum virorum precibus vix adduci potuit, vt Michaelem Bonellum sororis suæ nepotem, Dominicani ordinis sacerdotem, Perusij, Theologicis studijs operam

ram

A ram nauantem legeret Cardinalem. ſtatuerat namque ex propinquis ſuis neminem ad altiorem gradum prouehere; neque hunc præſtanti alioqui virtute, probatiſq. moribus, ac doctrina præditum a perfectioris vitæ curſu ad aulicas, licet ſacras, dignitates auocare. ſed ſummis viris id efflagitantibus, ac multa, quibus id e Chriſtiana repub. eſſe videretur, obtendentibus, demum annuendum exiſtimauit. eumq. in ampliſſimum collegium ſtatis temporibus poſt ſacros cineres rite cooptatum, galero, tituloq. ſuo decorari, Alexandrinumq. nuncupari voluit, mox illum negotijs agendis ſibi adiutorem adhibuit, vt ipſemet tamen intelligere, moderariq. vellet omnia, grauiora præſertim, ne per alios, deſes quieſcendo Pontificatum adminiſtraret. Sed qua in hunc, atque alios affines ſuos mo-
B deratione ſe geſſerit, loco ſuo plenius poſtea narrabimus. Eccleſiam vero ſuam Montiſregalis integerrimo, ac doctiſſimo viro, Vincentio Laureo, Calabro, qui deinde fuit Cardinalis, Epiſcopo ab ſe lecto, regendam contulit.

Eccleſiaſticam diſciplinam, ac mores in Vrbe reſtituit. Cap. X.

ROMANI vero Pontificis munus illud PIVS dicebat eſſe præcipuum, ſumma ope conniti, vt in Vr-
C be Roma, ex qua tamquam ex fonte vniuerſum in Chriſtianum orbem omnis religionis, omniſq. virtutis, ac ſanctitatis cum documenta, tum exempla deriuant, & diuinus cultus, & eccleſiaſtica diſciplina, & vrbanorum denique omnium mores, quoad eius fieri poteſt, integerrimi conſetuentur. Itaque primo ſui Pontificatus anno, ac deinceps, in eam potiſſimum curam incubuit, vt ſacroſanctæ religionis cultum, vbi lapſus eſſet, ad priſtinum ſplendorem in Vrbe reuocaret, atque omnium ordinum & vitam, & mores ad veræ pietatis rationem reſtitueret. Quod vt ſedulo facileq. præſtaretur, in primis
D eam ipſe ſibi, familiaribusq. ſuis viuendi legem impoſuit, quę in rebus omnibus ad virtutis imitationem ceteros excitaret, & anteiret: vt quemadmodum Saluator noſter ab ſuo, & Apoſtolorum exemplo Eccleſiæ conformationem eſt orſus; ſic ipſe a ſe primum, & ab aulicis ſuis Chriſtianæ rei ordinationem voluerit exordiri. Intelligebat enim, frigide admodum, ac fere nequicquam alios ad modeſtiam, ad liberalitatem, ad iuſtitiam, ceteraſq. virtutes per eum incitari, cuius aut vitam, aut domum vel ambitio, vel auaritia, vel iniuſtitia, vel alia eiuſmodi vitia commacularent. Itaque primum omnium domeſticos ſuos, ac familiares omnes ad ſe conuocatos

uocatos ad omnem ambitionis vanitatem, arrogantiam, inuidiam, intemperantiam, auaritiam, discordias, atque alias id genus animorum pestes nocentissimas, maxime vero otium, vti vitiorum omnium fomitem, diligentissime cauendum, ac propulsandum, & ad sanctitatem vitæ, ad integritatem, & innocentiam, in primis vero ad pietatem in Deum, mutuamq. inter se charitatem perpetuo retinendam grauissime cohortatus, quid a quoque præstandum esset, declarauit. Nolle se in aula sua quemquam tolerare, cuius & spectata virtus, & vita optime instituta non fuisset. Quare se quisque ita componeret, ac compararet, vt in omnibus exemplo esset Christianæ modestiæ, religionis, ac pietatis. Verum de his commodius, ac plenius, de ipsius domestica disciplina scribentes infra commemorabimus. A B

Aduocari porro iussit Magistratus, & iudices omnes Vrbanos, adhibitis etiam Cardinalibus, qui aliquam publicæ iurisdictionis, vel administrationis partem attingerent. quibus legem præscripsit, & rationem cognoscendi, & explicandi caussas; vt diuino instinctu illam haberi orationem plerique testarentur. Cardinales adhortabatur, nullius caussam nisi illis verbis; quantum patitur iustitia, commendarent. considerarentq secum diligenter, quibus, quantisq tempestatibus Christiana respublica concuteretur eo tempore. horrenda illa esse flagella Dei, mortalium peccata vindicantis. dum viderent omnes Ecclesiam tum a grassantibus hæreticis vndique oppugnari, atque affligi; tum ab immanissimo, ac potentissimo Turcarum tyranno grauissime diuexari. Tempus hoc minime negligi oportere. Cardinales inprimis decere, vt se ipsi, familiamq. suam ordinent, studioq. veræ pietatis Deum offensum placent, atque vniuersis gentibus præclara præbeant exempla virtutum. ipsis enim, & Episcopis præcipue dixisse Christum: Vos estis lux mundi; &, vos estis sal terræ. Itaque secum reputarent identidem, se tamquam clarissima mundi lumina in summo Ecclesiæ vertice diuinitus constituta, tantum virtutis splendorem cunctis præferre oportere, vt non minus vitæ sanctitate, ceterisq. animi ornamentis, quam excelso dignitatis gradu vniuersis hominibus ad gloriam Dei præcellere viderentur. neque enim sacerdotes, & Cardinales vulgari quodam Christianorum officio, ac mediocri solum piæ vitæ cursu contentos esse debere; sed altiorem quamdam, sibiq. propriam, atque adeo necessariam virtutis rationem illis a Deo impositam esse: cum illorum vitam in edito loco positam esse diceret, in qua ceteris hominibus exemplum ad imitandum proponeretur. Quocirca dandam illis esse operam, vt non modo manum, linguam, mentem ab omni sceleris contagione castam & integram custodirent, sed vitam quisque suam, familiæq. mores ijs virtutibus instituerent, quarum laude ordo sacerdotalis, qui ad humani generis procurandam salutem diuinitus est institutus, maxime decoratur, ac continetur. Itaque sanctarum legum, ecclesiasticarumq. C Matth. 5. D

san

A sanctionum patronos, ac vindices fortissimos sese præstarent. fideles, sapientes, & integros consiliarios, quod proprium illorum esset officium, Pontifici se vbique præberent. nihil omnino vel ab se, vel ab alijs postularent, quod cum ceteris sacris legibus, cum vero Tridentini Concilij decretis aduersaretur. nihil enim tale ab se vmquam illos impetraturos. ceterum se fore ad vniuersa eorum sana iuuanda consilia vbique paratissimum. Facturumq. ope diuina, vt & Christianæ Reipublicæ, & priuatis eorum etiam rationibus quantum æquitas ferret, perpetuò consuleretur. Tum ad iudices conuersus, eos admonuit, viduarum, pupillorum, ac pauperum in primis suis in iudicijs curam gererent. quod si quis extra iustitiæ formulam eis commendatus fuisset, illum malam caussam habere exi-
B stimarent. Itaque iustitiæ rectum iter tenerent, cuius flectendi nemo ex Pontificia familia auctor eis, aut suasor esset futurus. Mandauerat namque familiaribus suis, ne in eas res, quæ ad ius dicendum pertinent, vllo modo interponerent sese, aut iudicibus caussas commendarent. His igitur, atque alijs eiusmodi verbis omnes ad munus quemque suum rectè præstandum adhortabatur. Ceterum probos, & integros iuris administros, quibus ad rempublicam capessendam non pecunia, sed virtus aditum aperuisset, rebus gerendis, caussisq. expediendis præfici curauit. memor sententiæ illius. Qui emit (nempe iustitiæ ministerium) necesse est, vt vendat.

Subinde Patriarchales quinque Vrbis Ecclesias inuisit. nempe sancti
C Ioannis Lateranensis, sancti Petri, sancti Pauli, sancti Laurentij extra muros, & sanctæ Mariæ Maioris; & ad earum singula collegia grauem æque, ac piam orationem habuit. omnesq. ad sui muneris functionem, & ad vitam suam, vtpote ad quam populi mores soleant conformari, sanctius instituendam, & ad diuinum cultum antea curatum negligentius; maiore studio retinendum vehementer est cohortatus. Ac propterea statim Visitatores delegit præstantes viros, qui sacras omnes Vrbis ædes obirent, summa cum potestate & aulicos, & sacratos homines quoslibet ad meliorem frugem corrigendi. In ijs fuere Nicolaus Ormanetus, Veronensis, & Alfonsus Binarinus, Bononiensis, viri spectatæ probitatis, & eruditionis, Christianæq. disciplinæ studio flagrantissimi. qui in hoc rerum ordinan-
D datum negotio egregiam illi operam nauauerunt. Inanium porro deorum effigies ab ethnicis relictas, magnisq. sumptibus olim ornatus caussa in Vaticano, sacriq. Palatij theatro collocatas, tamquam ijs locis prorsus indignas confestim alio iussit asportari, easq. populo Romano largitus est. edicens huiusmodi ornamenta Capitolio, vbi deinde posita sunt, indecora minus esse, quam Pontificio domicilio.

Inter hæc grauissimum edictum de expellendis ab Vrbe, atque omni ditione Pontificia meretricibus euulgauit. Eo namque istarum & numerus, & petulantia iam excreuerat, vt egregias Vrbis domos, ac vias publicas habitan-

habitantes, piorum, & præsertim exterorum grauiter offenderent oculos. A
At vero triumuiris Vrbis Conseruatoribus huic legi acriter obsistentibus, idq. e Republica non esse maxime ob locandarum ædium detrimenta contendentibus, PIVS illico silentium imposuit. scilicet Romani senatus officium esse, impudicarum mulierculaṛum caussam tueri; ob idq. Principis sui auribus obstrepere, ac pudicitiæ leges tollendas curare. Ad hæc indignatus adiecit: nisi illæ Roma cederent, se vna cum vniuersa curia ex Vrbe migraturum. Excessere tandem; illæq. præsertim, quæ præ ceteris offensioni incautis hominibus fore, diuinæq. maiestatis offendendæ maiores occasiones præbituræ videbantur, nominatim sunt relegatæ. Nonnullas vero, vt peiora scelera vitarentur, remanere permisit. Quas in vnum Vrbis angulum reiectas, ac remoto, ignobiliq. loco conclusas B
esse constituit; ea lege, ne inde egrederentur. quæ secus facerent, virgis cæsæ in exilium pellerentur. Illis vero duo, vel tria templa, quo ad rem diuinam, & sacras conciones conuenirent, designauit. Hæ leges fuere statim salutares. nam ex ijs multæ viris in matrimonium traditæ: aliæ vero complures studiose, ac diligenter condicionem exquirere, qua ex illa turpitudine, & contumelia eriperent sese; laudabilemq. vitam, ac piam instituerent. Adiecit etiam vere PIVS pater, eleemosynam suam non defuturam, vti non defuit, præsertim ijs, quæ propter paupertatem segniores ad pietatem fieri viderentur. Illud præterea multas a flagitiosa illa vita deterruit; quod eas PIVS decreuisset sacra carituras sepultura, ac in sterquilinio sepultum iri, quæ in ea vitæ fœditate absque sacramento- C
rum communione e viuis excessissent.

Neque vero id remedij prætermittendum, quo plurima in hospitijs publicis, & cauponis crimina resecabantur. Grauiter enim, seuereq. interdixit, ne quis eorum, qui Romæ degerent, conuiuandi, aut compotandi gratia illa adiret loca; nec quisquam in ijs ludere permitteretur. Ac licet complura nummum aureorum millia vectigalis nomine ex vino cauponarum ærario publico quotannis accederent, qua pecunia onera, ac sumptus Reipublicæ sustentabantur; ad hæc tamen detrimenta PIVS conniuere maluit, quam ad tot flagitia, quæ cum diuini honoris contumelia, & animarum, priuatarumq. domorum pernicie perpetrabantur. Hospitia igitur iam antiquo libera vectigali, & tamquam ipsa sibi reddi- D
ta a peregrinis tantum frequentabantur, & aduenarum, quorum caussa fuerāt instituta, inseruiebant commoditati. Ad hæc luxum vestium, & conuiuiorum tota Ecclesiæ ditione repressit. Denique nihil erat, quod vel ad diuinum cultum, vel ad mores optime formandos attineret, quod non summo studio ad suum pristinum, natiuumq. splendorem reuocare niteretur. neque hoc solum grauioribus, sed leuioribus etiam in rebus accuratissime procurauit.

His autem, atque alijs eiusmodi quamplurimis, quæ passim infra scribentur,

A bentur, institutis & exemplis effectum est, vt & Pontificis aula, & Vrbs ipsa tota nouam quamdam, ac plane piam induisse faciem videretur. Nam vidisses interea ludos, commessationes, fabulas, ludicra certamina, ac ceteras scelerum occasiones obsolescere. Diuina vero diligentius officia coli. frequentari conciones sacras; visitari hospitales pauperum domos. sacrosanctam tum confessionem, tum communionem tota Vrbe maiore frequentia celebrari. Vectigalia, ac portoria partim sublata, partim remissa; omnemq. eiectam esse in rebus sacris pecuniæ condicionem. Nullum ferme potentiæ, vel gratiæ locum relictum. spectatæ religioni, ac virtuti omnia tribui. Episcopatus, dignitates, & sacerdotia considerate, ac prudenter conferri. Ornari viris ecclesias, non hominibus, aut pen-
B sionibus onerari. Clericorum disciplinam sancte restitutam; sacrarum ædium administrationem ad probatum veterum morem pene perductam. purgatam Vrbem flagitijs, sublatas calumnias. res ac rationes inique contractas rescindi; nullam fœnoris iniquam condicionem esse permissam. Non extrahi lites, sed maturo iudicio dirimi. nam ipse audire, cognoscere, videre volebat omnia PIVS Pontifex; & eorum, quibus vtebatur actionum administris, relationem omnem repellebat, in qua vel minima nota subesset odij, amoris, cupiditatis. Quæ quidem omnia eo faciliora cuique reddebantur, quo clariora præceptis eius exempla prælucebant. Quales enim in Republica Principes sunt, tales & reliqui solent esse ciues; eaq. Principum condicio est, vt quicquid faciant, præcipere
C videantur. Quare cum recte facere Princeps ciues suos faciendo doceat, ad Christianam Rempublicam bene ordinandam PIVS non tam imperio sibi opus esse putabat, quam exemplo.

Sacrosanctum Tridentinum Concilium in mores curat induci.

Cap. XI.

D ÆC igitur, & id generis alia complura cum per terrarum orbem euulgata eximio piorum gaudio prædicarentur, increbuerat fama, in eius Pontificatu imaginem quamdam veterum SS. Pontificum elucescere. ac magna, piaq. lætitia perfusi principes viri per litteras inuicem gratulabantur, vtrumque Dei in nos singulari beneficio factum esse, vt sacri Tridentini Concilij præscripto intelligerent homines, quales esse deberent Christianæ religionis Antistites, & non multo post, eum, qui a Concilio requiritur, Pontificem Maximũ haberent. enimuero prouidens animo PIVS, nisi eiusdem decreta Concilij, tot tantisq. & summorum

Pon-

Pontificum, & Principum, & Antistitum cum impensis, tum etiam laboribus ad conuellendas hæreses, corruptelasq. tollendas diuinitus constituta, diligenter seruari curarentur, omnia pessum, ac perditum ire, in illud incubuit accuratissime, vt ad vniuersa tam in Romana curia, quam in toto orbe Christiano restituenda, Concilium ipsum vbique gentium & euulgaretur, & in mores induceretur: existimans hoc salutari remedio, hisce temporibus inprimis accommodato, Ecclesiæ statum, tot deprauatis moribus collapsum, & erigi pie, & restitui facile posse. Factus igitur ipsius Concilij, vt acerrimus vindex, ita propagator, ac propugnator egregius, primum Episcopos, Archiepiscopos, Patriarchas, ceterosq. præterea sacrati ordinis omnes, præsertim qui curam gererent animarum, ad suam quemque diœcesim, atque prouinciam administrandam iussit proficisci. Quod vt serio, citoq. præstaretur, in dies magis vrgebat, illisq. mensem indixit, quo vel ad suas ecclesias sese conferrent omnes, vel se abdicarent beneficijs, quibus etiam priuatos esse voluit, qui edicto non paruissent. Ad omnes porro Christiani orbis Antistites Apostolicas litteras dedit, pastoralis officij, vt vidimus, paternæq. charitatis plenas, quibus eos ad ipsius Concilij decreta pie suscipienda, riteq. exequenda & ad pascendos verbo & exemplo Christi greges summopere cohortabatur; atque vt nomina omnium, qui doctrina & virtute in cuiusq. Episcopi ditione præstarent, conscripta sigilloq. munita ad se transmitterent, admonebat, præmia, sacerdotia, aut alia publica munera cuique pro meritis delaturus. Inde multa ad vniuersam rem Christianam publicam sanctissimis legibus ordinandam varijs temporibus decreuit, atque constituit. Quæ quidem hoc loco, non temporum, sed rerum quodam ordine vtcumque seruato, ne ad eadem sæpius recurrat oratio, fere omnia summatim referemus.

Decreta de cultu diuino, & ecclesiastica disciplina restituta. Cap. XII.

EM diuinam horis vespertinis, præsertim in Paschatis, Natalisq. Domini peruigilijs, vel noctu, ac præter antiquam Ecclesiæ consuetudinem faciendi potestatem abrogauit. Græcis ne Latino, Latinis vero ne Græco ritu sacra conficerent, interdixit. Missalem librum, Breuiarium, statas & arbitrarias preces, ac Beatæ Mariæ Virginis officium ordinauit, atque restituit. hoc recitantibus Apostolicæ indulgentiæ præmio concesso. Sacrum Catechismum ad parochos, quo præcipua Catholicæ doctrinæ dogmata luculenter explicata continentur, per viros Christiana eloquentia, & eruditione insignes latine confici primum, & vbique

gentium

A gentium uulgari, mox in Italicum, Gallicum, Germanicum, ac Polonicum sermonem conuerti curauit. Vt autem Deo, rebusq. diuinis, & sacris locis debitus cultus deferretur, &, vbi lapsus esset, restitueretur, Gregorij IX. Rom. Pont. decessoris sui, Concilijq. Tridentini decretis inhærens, constituit, vt ad ecclesias humilis ac pius esset accessus, quieta ac deuota statio, religiosa & intenta supplicatio. absint tumultus, & clamores; facessant vana, fœda, & profana colloquia, risus immoderati, & strepitus omnes iudiciorum; inambulationes, & alia, quæ diuina perturbare possunt officia. nec pauperes in templis stipem emendicare vllo modo permittantur; sed pro foribus ecclesiarum stare non prohibeantur. Hæc vero omnia sacrorum administri diligenter procurent, secus propositas pœnas luituri. B Sepulchra vero supra solum eminentia, vel altius posita tolli iussit, ossaq. vel cineres in illis conditos effossa terra in loco sacro sepeliri. Festis diebus ne mercatura fiat, nec alijs profanis, ac seruilibus operibus vacetur; sed omnes, qua par est, pietate, sacras ædes frequentent, rebus diuinis, alijsq. charitatis ac religionis officijs intenti. Simoniacam prauitatem, nefaria in Deum, sanctosq. maledicta, præposteram libidinem, concubinatum seuerioribus legibus, ac pœnis eodem decreto coercuit. Sacras indulgentias, licet perpetuas, cuiuis loco concessas, quas consecuturos certa conferre symbola oporteret, quæque stipem emendicandi potestatem facerent, irritas esse decreuit. quæ quidem quæritandi ratio ob ea, quæ ab hominibus ad id delectis proficiscebantur incommoda, magnam apud omnes C in inuidiam erat adducta. vtpote plena dolis, atque fallacijs. quandoque enim eiusmodi quæsturæ circumforaneis, atque alijs sordidis hominibus venditabantur. qui non gloriam Dei, non animorum salutem, sed turpe lucrum affectabant.

Sacrosanctæ Inquisitionis munus, quod illi maxime pro ardenti suo Catholicæ fidei studio semper cordi fuit, amplissimis decretis communiuit; & anathematis execrationem, & alias grauissimas pœnas constituit in eos, qui salutaris illius officij ministros vel impedirent, vel offenderent, vel bona diriperent, aut carceres effringerent, aut eius denique iura quoquomodo violarent. Sacræ vero Pœnitentiariæ ministris concessas facultates, & indulgentiæ munera, alijs melioribus subinde constitutis, omD nino sustulit, atque hunc Magistratum sanctius correxit, ac moderatus est. Omnes porro Christiani orbis in partes cohortationes eius, & decreta perlata sunt ad instituendas societates & scholas, quæ sacra catechesi pueros, & rerum diuinarum ignaros erudirent, ijs tum ediscentibus, tum etiam edocentibus diuino indulgentiæ collato beneficio. Sanctissimi nominis Dei, seu iuramentorum sodalitatem, quæ ab Ordine fratrum Prædicatorum originem ducit & incrementum, tantum in locis ipsius Ordinis, vel eiusdem superiorum concessu, in alijs etiam ecclesijs deinceps institui posse sanciuit. Pium, ac salutarem precationis ritum, quod S. Virginis

Mariæ Rosarium appellant, a B. Dominico institutum, & ab Ecclesia Catholica receptum, maximoq. cum animarum fructu iam vbique gentium apud Christianos vsitatum, graui decreto renouauit, & amplissimis sacræ indulgentiæ donis illo pie vtentes, vel publicam processionē, quæ ab eius sodalitij fratribus singulis mensibus fieri consueuit, deuote comitantes exornauit. atque huiusce sacri instituti societatem cū apostolicis suis decretis, & muneribus vbique locorum communicandi, & erigendi, vni summo Dominicani ordinis Antistiti pro tempore existenti, alijsue ab eo delegatis potestatem fecit. Edixit porro, ne in popularibus concionibus, alijsue publicis in conuentibus, vbi promiscua virorum, ac mulierū multitudo conuenire solet, de B. Virginis Mariæ Conceptione disputare, alterutram partē damnando, propriamq. asserendo sententiam, vel de hac ipsa quæstione cuiusuis pietatis, aut necessitatis prætextu vulgari sermone scribere, vel dictare deinceps quispiam auderet, sub grauibus pœnis statim post factum subeundis; ac Sixti IV. Tridentinæq. Synodi super hac re decreta confirmauit. Ceterum quamdiu per Apostolicam Sedem res definita nō fuerit, fas esse viris doctis in publicis academiarum disputationibus, de illa quæstione in vtramque partem disserere, dum tamen neutra vt falsa reprobetur, nec vlla offendiculi subsit occasio. Et cum PIVS esset S. Thomæ Aquinatis doctrinę studiosissimus, in eumq. afficeretur pietate singulari, vt eius festus dies in Regno Neapolitano celebraretur, reliquis vero Christiani orbis in regionibus tamquam vnius ex quattuor Ecclesię doctoribus recoleretur, grauissimo decreto constituit. ac septenos & amplius annos indulgentię singulis eius sacellum Neapoli ad S. Dominici caussa religionis inuisentibus tribuit. Quo loco videlicet eius sancti viri doctrina ex ore Christi de cruce admirabiliter eum alloquentis diuinitus comprobata fuit. alijs vero locis centenos dies tantum concessit.

Decreuit, qua ratione parochiarum ecclesiæ suis quæq. ministris attribuerentur, earumq. Rectores ad residendum, si opus esset, per Ordinarios compellerentur. quo in negotio præclara multa restituit, & emendauit. fecitq. vt multis in locis, ac potissimum in Sardinia earum plurimę fundarentur. in quibus perpetuas instituit Vicarias. Et quoniā nonnulli Episcopi Tridentinū decretum de assignatione portionū vicarijs perpetuis facienda, minus exequebantur, eiusmodi portionū quantitatem sacrorum Antistitū arbitrio sic æstimandam esse statuit, vt nec maior cētum, nec minor quinquaginta nummum aureorum summa sit, computatis omnibus etiam incertis emolumentis. exceptis quibusdam condicionibus, de quibus in generali, ac perpetua eius hac de re constitutione latius exprimitur. Statuit præterea de beneficiorum resignationibus, quæ nempe in manibus Antistitum iure fieri, quæq. non fieri queant. Præsertim vero cauit, ne illa ad resignantium cognatos hereditario quasi quodā iure peruenirent. Atqui plerisque per hanc occasionem, & ob alias restitutas res, Romanam curiā

euersum

A euersum iri conquerentibus; præstat, inquit PIVS, Curiam, vel potius hominum corruptelas, quam religionis, atque adeo Ecclesiæ Catholicæ statũ euertere. Plurima decreuit, & de cauenda ecclesiasticarum rerum alienatione, & de simul iungendis beneficijs, & item de Clericorum spolijs rite distribuendis. Sanctioribus præterea legibus sacerdotiorum, quas vocant, Confidentias adstrinxit. quas etiam qui male exercerent, graui eos anathemate notauit. eosdemq. bonis omnibus ecclesiasticis, ac publicis muneribus abdicatos ad eadem dehinc inhabiles declarauit. Decreto sanxit, vt beneficiorum fructus, lite pendente, apud personam a iudice deligendã deponerentur, quibuscumq. statutis nihil obstantibus. Quæ vocant Indulta Cardinalium super ecclesiasticorũ beneficiorum collatione, vnde mul-
B tiplicia Reip. Christianæ manabant incommoda, partim sustulit, partim etiam temperauit. consuetudinemq. aliquid recipiendi in beneficiorum collatione prorsus abrogauit. Ad ipsa vero beneficia, quæ per litteras Pontificias minus integre fuissent expedita, regrediendi iura rescidit.

Edixit, vt Clerici, quos propter Christum, spectaculum fieri oportet mundo, Angelis, & hominibus, maxime debeant ab his spectaculis, quæ Christum non sapiunt, abstinere. Ne talis, tesseris, pagellis pictis, & omnino alea, aut vllo præterea vetito, & indigno ludi genere ludant, neve ludorum eiusmodi spectatores adsint. Ne comessationibus, choræis, comœdijs, aut minus honestis conuiuijs intersint. Cauponasq. aut tabernas, nisi longioris itineris caussa ne ingrediantur. Ne cuiquã propinent, vel prouocati
C ad bibendum respondeant: sed sobrie, modeste, & caste ex doctrina Apostolica viuant. Ne feminas, etsi nobiles, assectentur. neq; officij caussa stent circa mensam, illis accumbentibus. In famulatu vero etiam ecclesiasticorum hominum vilia officiã, aut opera, quæ clericali dignitati non conueniunt, minime faciant. Qui vero in his deliquerint, eos grauiter pro personæ condicione, & modo culpę plectendos esse statuit. Beneficiarios autẽ, qui citra legitimum impedimentum, statas preces, quas vocant horas canonicas, non recitarent, ad omissionis ratam, quam ipse præscripsit, beneficiorum fructibus priuari; qui vero pensionem, aut res alias ecclesiasticas, vt clericus perciperet, eum ad B. Mariæ Virginis psalmodiam recitandã sub iisdem pœnis obnoxium esse statuit. Laicis, aut clericis vxorem habẽtibus,
D aut bigamis, ne sacræ pensiones soluerentur. Condendi testamenta, ecclesiasticasq. res, atq; adeo vectigalia, & emphyteutica bona in spurios (quãuis natalibus restitutos) vel legitime natos, vel extraneos, distribuẽdi facultatẽ sacris viris abrogauit. Cumq. ex his quidam filio suo paterna bona ex testamento reliquisset, PIVS, decreto in id potissimum interposito, testamentũ ipsum, & alia eiusmodi nulla esse declarauit. eo vsq; videlicet hoc genus intemperantiæ ecclesiasticis in hominibus execrabatur ipse, ob ea, quę in populos inde mala recidebant, exempla: & item quoniam ea ratione & ecclesijs, & egenis, & vero etiam legitimis heredibus huiusmodi bona præripie-

Sess. 21. c. 2. bantur. Conc. Trid. decretum de Clericorum sæcularium ad sacros ordines A promotione, ad Clericos etiam regulares nō professos pertinere constituit.

De Regularibus constituta. Cap. XIII.

MNES mendicantium cœnobitarum Ordines ab omni genere vectigalium, exactionum, ac militum hospitio liberos, & immunes, veteribus priuilegijs confirmatis, esse statuit, eosq. multis decretis exornauit. Ac ne ipsorum fratrum, vel monacharum illis subiectarum administrationi, nisi quatenus Tridentina Synodus præscripsit, sese immiscerent Episcopi; sed omnia præfectis eorum curanda relinquerent, interdixit. De sacra B vero familia, quam Franciscani instituti Obseruantium vocant, ad pristinam disciplinam reuocanda, præclara multa decreuit, atque restituit. cum illaq. fratres, quos Amadæos, & Clarenos appellabant, penitus consociauit. eiusq. familiæ præfectis Tertium S. Francisci Ordinem, quem de Pœnitentia nominant, omnino subiecit: huiusq. labentem disciplinam ordinauit. Quos vero Conuentuales nuncupant, in Hispania suppressit; eosq. ad eiusdem ordinis Obseruantes aggregauit. Declarauit, vt Dominicanæ familiæ fratres ceteros mendicantes cœnobitas omnes, etiam eos, qui ordinis sunt sanctæ Trinitatis, vbique locorum anteirent. Ordinis fratrum Seruorum Beatæ Mariæ disciplinam restituit, sanctissimisq. legibus ordinauit. Decreta cuncta, per quæ religiosos cuiusuis sodalitatis ho- C mines in aliam societatem præter iuris communis ordinem recipi licebat, penitus deleuit. Regularium apostatas omnes seueriore anathemate percussit. ne tamen ex desperatione miseri durius aliquid de se statuerent, adhortatus est Generales Antistites, vt singuli suorum ordinum desertores, si qui essent, reciperent, illosq. benignitate paterna conseruarent, fouerentq.

Religiosas militias emendauit. cauens ne in illas adscripti, siue clerici, siue sacerdotes vllum ecclesiasticum beneficium, præter illa, quæ propria essent Ordinis sui, possent obtinere; neque militijs ipsis, vel earum Hospitijs beneficia liceret applicari. Ne consequendi ecclesiastici beneficij male vsitatam, quam vocant, Exspectatiuam dare sacrarum militiarum, vel sodalitatum, vel Hospitiorum Magistri possent. Nonnullis piorum D societatibus, quæ sub voluntaria; religiosaq. degebant obedientia, a sæcularibusq. presbyteris habitu distinguebantur, vt tria solemnia religionis vota profiterentur, edixit. Superiorum Pontificum decretis inhærens constituit, vt monasteria, aliaq. sacra loca, quibus ecclesiastica beneficia deinceps non vacantia essent adiuncta, & quorum fructus in ærarij pontificij libris æstimati reperiuntur, ipsi ærario quindennem pensionem ad ratam fructuum quintodecimo quoque anno persoluerent. Sacris in cœnobijs, aut alijs Deo dicatis locis, aut in eorum ædibus milites hospitio excipi,

A excipi, aut diuersari lege prohibuit. Sacratarum virginum & septa bene concludi, & vitam moresq. ordinari sanciuit. cauitq. sub anathematis pœna statim post factum subeunda, ne deinceps vmquam monasterij septa egrederentur, nisi ex caussa vel magni incendij, vel morborum, lepræ, vel epidimiæ; quæ tamen morborum caussa a superioribus suis cognita prius, & scripto approbata fuisset. Mulieribus autem cuiusuis status, gradus, & ordinis, regularium virorum cœnobia ingrediendi facultatem omnem abrogauit. excommunicationis latæ sententiæ pœna proposita ijs, quæ secus facere deinceps auderent.

B Edicta de iure Ecclesiæ retinendo, alijsq. de rebus. Cap. XIV.

ET quoniam omnis fere PII cogitatio, studiumq. eo erat intentum, vt sacrosanctę Ecclesiæ amplitudinem, dignitatem, ac iura tueretur, edito grauissimo decreto statuit, ne vlla ciuitas, vel locus Ecclesiæ vectigalis, vmquam alicui in ius, ditionemve concederet, aut per alicuius vitæ spatium, siue ad tertiam sobolem, siue alia ratione rem alienante, gubernandus traderetur. Iureiurandoq. adC egit Cardinales omnes, & alios eamdem dignitatem subinde accipientes, ne vmquam huiusmodi decreto derogandum putarent: neque id ipsum conantibus futuris Pontificibus assentirentur, nec eius sacramenti religione solui se vel postularent vmquam, vel paterentur. Quod si vllo tempore siue clam, siue palam de ijs rebus sic alienandis quidquam persuadere contendissent, e vestigio & anathematis execrationem, aliasq. præterea pœnas subirent, & perduelles, infamesq. inde censerentur; & quicumque ex illis in Pontificem lectus vmquam fuisset, is legis eiusdem se acerrimum vindicem, ac patronum præstaturum, iterum in eamdem legem iuraret.

Hoc autem decretum, quam Ecclesiæ salutare, atque vtile deinceps D extiterit, illud præter cetera superioribus annis declarauit, cum eo quasi clypeo muniti Cardinales, Alfonso postremo Ferrariæ Duci, sub Gregorio XIV. Ferrariensem prouinciam certum & antiquum Sedis Apostolicæ patrimonium, olim illis Ducibus in ditionem traditum ad incapaces successores transferre conanti, pontificiaq. auctoritate id firmari efflagitanti, sapienter, ac fortiter obstitere. ex quo paucis post annis proinde factum vidimus, vt eodem Duce vita functo, singulari Clementis Octaui Pont. Max. constantia, virtute, atque laboribus, Ferraria ipsa, omnisq. illa amplissima ditio ad Romanæ Sedis iura, liberamq. summi Pontificis

poteſtatem, & adminiſtrationem incredibili bonorum omnium gratulatione, immortaliq. ipſius Clementis gloria tandem redierit. A

Ceterum PIVS vt Vrbem, & eccleſiaſticam ditionem a latronibus liberam, ac tutam redderet, & conſeruaret, edictum promulgauit quotannis publice prælegendum contra homicidas, prædones, exules, & alios maleficos homines, eoſq. vel receptantes, vel protegentes, vel eorum etiam conſortes. Decreuitq. vt id hominum genus, ac Regno Neapolitano extorres nullo modo poſſent in eccleſiaſtica ditione conſiſtere: inito pacto cum Rege Catholico, & cum Etruriæ Duce, vt ij, cuiuſuis eſſent iuris, ſiue in Pontificio, ſiue in Neapolitano Regno, ſeu in Etruria caperentur, ſibi inuicem in vinculis puniendi traderentur. Exulum vero patrocinia in iudicio ſuſcipi vetuit, niſi prius ſe in carcere conſtituerent. Sicariorum, B atque eiuſmodi peſtilentium hominum perfugia in Vrbe ſuſtulit. cauitq. ne tormenta ignea breuiora binis, aliaue arma tribus minora palmis ſub perduellionis pœna geſtarentur. in eos etiam graui intento anathemate, qui eiuſmodi armorum licentiam dare deinceps auſi fuiſſent. Ne viatores vim aliquam, aut iniuriam paterentur, acres pœnas decreuit in eos uel principes uiros, uel populos, qui fines ſuos a latronibus non cuſtodirent. ac ſi quis in uia ſpoliatus exinde fuiſſet, locorum, in quibus latrocinium eſſet commiſſum, uel domini, uel incolæ, damna præſtare cogebantur. quod contigit in Piceno. Vbi cuiuſdam caſtelli homines, cum ad ſarcienda patrati apud ſe latrocinij detrimenta compellerentur, Pontificiq. ut decreti ſeueritatem remitteret, ſubmiſſe ſupplicaſſent, non modo nihil C impetrarunt; ſed illud etiam reſponſum retulere, niſi maiore diligentia, ac ſtudio fines ſuos tuerentur, fore, ut maiore quoque pecunia iacturas hominum in poſterum compenſarent. Finitimos præterea Principes grauiter adhortatus eſt, ut triremes per mare diſpoſitas haberent; quarum præſidijs litora, oræq. Italiæ a prædonibus, & piratis defenderentur. ad Traianumq. Portum, atque alijs maritimis locis turres extruxit, & ſpeculas, quibus omnis facultas piratis adimeretur, ea uexandi loca, ijſq. noſtri contra Turcas tutis perfugijs uterentur. Per hunc modum terra, mariq. Chriſtianæ Reip. tranquillitati bene conſultum.

Graue pariter, & amplum decretum edidit de nautis, & naufragis, eorumq. rebus non occupandis, aut impediendis; ſed ab his, qui poſſent, be- D nigne iuuandis, & qua par eſſet, Chriſtiana charitate conſeruandis. quod ut libentius præſtaretur, ſingulis Chriſti fidelibus in hoc pietatis genere ſtudium ſuum & operam ponentibus denos annos indulgentiæ, ac totidem quadragenas de iniunctis eis pœnis Apoſtolica auctoritate relaxauit. Chriſtianos vero, qui apud Turcas ſerui reperti eſſent, vna cum bonis ſuis omnibus deinceps humaniter accipi, ac liberos dimitti iuſſit, a piorum communione ſegregans eos omnes, qui huic legi minime parerent. Qui autem ex ſeruis facti Chriſtiani ad Vrbis Conſeruatores pro tempore exiſtentes,

A stentes libertatis caussa confugerent, eos per eumdem magistratum libertate donari, ciuesq. Romanos effici posse statuit. Corcyrense Xenodochiū, in quo vniuersæ Christianæ classis contra Turcas bellantis ægroti, ac vulnerati curarentur, vt ampliaretur, piorumq. subsidijs auctum sustentaretur, lege sanciuit. In medicos, qui lapso triduo ægros peccata sua ritu Catholico non confessos curassent, confirmatis aliorum Pont. decretis, multas pœnas constituit: languentium propinquos, ac familiares, vt etiam parochis eorum enunciarent morbum, adhortans. De nuptijs rite celebrandis, de consanguinitatis, vel affinitatis gradibus fideliter exprimendis, cū quispiam se legibus exsolui postulat; de impedimentis publicæ honestatis, & cognationis spiritualis, & affinitatis ex fornicatione contractæ multa de-
B creuit. Scita, ac leges populi Rom. super dotium moderatione comprobauit. ne videlicet summa dotis vna cum ipso mundo muliebri, maior esset quattuor millibus quingentisq. nummis aureis. quæ lex alioqui ciuitatibus salutaris, iam exoleuit. Doctoris ornamenta conferendi potestatem Palatinis in Vrbe Comitibus, alijsq. nonnullis Romanæ curiæ collegijs abrogauit. ne amplius, vt plerumque fiebat, ad eiusmodi gradus impetiti homines, & indigni proueherentur. qui postea ad publica, sacraq. ministeria, atque adeo ad Episcopalem dignitatem non sine graui Reip. damno assumebantur. Sanxit, vt togati laici, qui clericorum in morem vestiebantur, capitis tegumentum in occipite replicatum induerent; vt vel inde a clericis discernerentur: sicuti iam olim fieri consueuerat. Declara-
C uit, quæ iure, quæq. iniuria pecuniæ permutatio fieret. ac contrahendorum censuum certis adhibitis condicionibus formam præscripsit.

Cruenta, turpiaq. dæmonum, vt appellabat ipse, non hominum spectacula, in quibus taurorum, ac ferarum congressiones, seu agitationes pleriq. multis in locis ad virium suarum, & audaciæ ostentationem publice & priuatim exercere consueuerant, vnde hominum cędes, membrorum mutilationes, animarumq. pericula frequenter oriebantur, graui decreto prohibuit. qui secus facerent, protinus anathematis pœnam incurrisse censerentur. Liberales, & item operosas artes fouit egregie. ac multa aureorum millia in lanificium, quod ipse in Vrbem induci curauit, impendit. Agriculturam itidem magnis, vti dicemus, affecit beneficijs. Plurima de carce-
D rum Visitatoribus, de iudicibus, eorumq. collegijs ordinauit. Tribunalia, ac Romanæ ciuitatis magistratus omnes ab imo ad summum vsque correxit, melioribusq. legibus temperauit. Qui autem dignitates, & officia, quibus iurisdictionis administratio esset adiūcta, vel pecunia, vel alijs malis artibus ambirent, seu etiam assequerentur (quod iure ciuili cautum est) in eos propositas grauissimas pœnas innouauit, & auxit; quibus pœnis obnoxios fore quoque declarauit, qui ob id pretium, vel promissionem acciperent, vel operam suam huic rei vtcumque præstarent. vsque adeo videlicet rectam iuris administrorum electionem, iustitiæq. ministerium, quā

integer-

integerrimum esse cupiebat. Fraudes, luxum, & æris alieni dispendia coercuit. cum enim illi esset allatum, nummularium quemdam pro sua intemperantia decoxisse, eum alioqui nobilem, fustuarij pœnas luere mandauit. subinde constituens, eos vti latronibus deteriores, non solum profanos, sed etiam sacratos homines, exceptis Episcopis, capitali supplicio plectendos esse, qui nō fortuitis euentis, sed sua ipsorum vel incuria, vel luxu, vel alijs explendis voluptatibus, creditores suos cessione bonorum elusissent: quiq. re sua familiari, aut dilapidata, aut abscondita æs alienum dissoluere noluissent. De ordine seruando in satisfaciendo creditoribus Præsulum in Romana curia decedentium, leges æquitatis plenas dedit. ceterorum in creditorū concursu miserabiles personas præferendas esse statuit. A

Hebræos Vrbanos in regionem ad Marcelli theatrum illis attributam concludi iussit, noctu foribus obseratis. animaduertens in illos, qui foris eo tempore deprehensi fuissent. ac Pauli IV. super ea re constitutionem innouauit. nec ita multo post eos omnes depulit e tota ditione Pontificia, præterquam ex Vrbe Roma, vbi ad lucem veritatis facilius conuerti possent; & item ex Ancona maritima ciuitate. ne videlicet Orientis mercimonia prorsus impedirentur. Edicto præterea vetuit, ne Christianum quempiam ad opus conducerent (cum antea Christianis baiulis vteretur) vel eorū, quibuscum negotiarentur, domus limen intrarent. Sciebat enim, id quod perpetuo res ipsa docuit, Hebræorum consuetudinem, & familiaritatem Christianis populis periculosam, prauarumq. opinionum quasi seminarium semper extitisse, perinde ac fuit olim ipsis Hebræis cum Ethnicis consuetudo. Verumtamen cum alias sæpe, tum inprimis postquam ad summum Apostolatus officium euectus est, vt ipsemet de se testabatur, numquam destitit, hortando, docendo, monendo, confisus, vt eorum quamplurimos ad Christi fidem adduceret. neque vero irriti omnino Dei benignitate labores eius fuerunt. quando satis multi vtriusq. sexus, in ijsq. nonnulli ex primarijs, vt infra suo loco demonstrabitur, ab ipso salutari aqua perfusi Christianam religionem susceperunt. Ad extremum ita multa sunt, quæ vel tollendis de medio corruptelis, vel rebus sancte restituendis præclare decreuit, atque constituit, ut ex ijs iustum uolumen confici facile queat. Quæ quidem ego, ne lectori molestus sim, consulto prætereo. reliqua uero, quæ memoratu digniora uisa fuerint, quoniam secum longiorem trahunt narrationem, infra suis quæq. locis passim commemorabimus. B C D

Finis Libri Primi.

DE VITA ET REBVS GESTIS PII V. PONT. MAX.

Liber Secundus.

Cardinalem Commendonum legat ad Cæſarem, Sedis Apoſtolicæ dignitatem tuetur, & rem Chriſtianam in Germania lapſam reſtituit.

Cap. I.

NTEREA PIVS non earum modo rerum, quæ vel ad Romanæ ciuitatis, totiuſq. pontificiæ ditionis adminiſtrationem, vel ad omnes eccleſiaſticæ diſciplinæ partes pie formandas, & ordinandas pertinerent, curam geſſit diligenter; ſed eo ſiue tuendæ, ſiue amplificandæ religionis flagrabat ardore; vt ſimul & vniuerſæ Chriſtianæ reipublicæ moderationi, & grauiſſimis regnorum negotijs accuratam impenderet operam: nihilq. vel in maximis, ac potentiſſimis Principibus diſſimulandum putaret, quod eidem religioni aduerſari videretur. Inter cetera vero, quæ, vt primum eſt ad Pontificatum euectus, ſedulo curare conſilia cœpit; illud inprimis fuit, quod labentem Catholicæ religionis cultum, & Apoſtolicæ Sedis auctoritatem valde periclitantem in Germania reſti-
D tuere, ac tueri omni ope contendit. Cum enim Maximilianus Cæſar, vt Turcicum exercitum Pannoniæ imminentem coercendi conſilium caperet, Imperij comitia Auguſtam Vindelicorum indixiſſet, in his ſiue poſtulantibus hæreticis, ſiue minus pijs viris conniuentibus, per ſpeciem ſedandi nonnullas de religione turbas, reſq. ciuiles componendi. præter cetera propoſita erat eiuſmodi quæſtio definienda; qua ratione ac via Chriſtiana religio ad meliorem, ac rectiorem intelligentiam, ſeu formam reduci poſſet. Quod ſane conſilium haud omnino ſanum, cum ſacris legi-

bus

bus repugnaret, prorsusq. derogaret sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ au- A
ctoritati, ad quam vnam, vtpote omnium Ecclesiarum magistram ac iudicem pertinet, sacræ religionis dogmata proponere, declarare, & constituere, erat plane grauiter pertimescendum, ne quidpiam inibi contra Catholicam veritatem decerneretur, grauisq. pontificiæ potestati inferretur iniuria. cum præsertim id in sacri interregni tempus incidisset. Ceterum hoc ipso valde lætabantur hæretici, nouarumq. sectarum cupidi, quippe qui Cæsaris animum in sua ipsorum studia propensum videre viderentur: ob idq. futura erant comitia frequentissima.

Hoc igitur tam graue periculum, vt auerteret PIVS, ad Ioannem Franciscum Commendonum, Cardinalem, virum summa virtute, singulariq. prudentia præditum, atque optime de Christiana repub. meritum, B
ex Polonia (vbi erat apud Sigismundum Regem a superiore Pontifice Legatus) ad Vrbem redeuntem litteras ac diplomata misit, quibus ille commonefieret, vt vbiuis gentium litteræ ipsæ redderentur, inibi subsisteret, intelligeretq. se ad Cæsarea comitia de conseruanda Apostolicæ Sedis auctoritate, ac de Catholica fide in Germania tum restituenda, tum etiā protegenda Legatum Pontificium destinari. Legationis ergo suæ litteris Augustæ acceptis, Cardinalis vidit, sibi mandari a Pontifice, vt antequam ea res in comitijs ageretur, coram Imperatore, atque omnibus Principibus publico in consessu grauiter denunciaret, nisi eam cogitationem abijcerent, futurum, vt Pontifex omnem auctoritatem in eos Principes tam laici, quam sacrati ordinis reprimendos exerceret; ac multo magis in ip- C
sum Cæsarem. quem & Imperio, & ditionibus, & omnium iure successionum, & quibuscumq. præterea rebus potiturum ille se confideret, esset facile priuaturus. Legatus autem varijs, & cum ipso Cæsare, & cum alijs Principibus habitis sermonibus, ad Pontificem scripsit, rem eo loco esse, vt absque illa publica denunciatione ex sententia cuncta successura sperarentur. Sed enim Pontifex pro magno suo in ea re studio, vt absque alia recusatione idem ediceret, denuo Cardinali præcepit. Verum enimuero mandatum hoc quam graues Principibus illis offensiones afferre posset, Legatus prospiciens, cum præsertim id non esset necessarium, re iam Pontificis nomine diligenter procurata, vt eiusmodi articulus nullo modo tangeretur, vt re ipsa contigit, conscientiæ suæ magis, quam PIO præ- D
cipienti parere non dubitauit. Itaque per litteras PIVS edoctus, quæ rationes ad mandatum non efficiendum Legatum impulissent, præter consuetudinem fere omnium Principum, consiliorum suorum constantiam tueri potius, quam ministri integritatem probare nitentium, summa significatione lenitatis manu sua rescripsit, quicquid ab eo gestum esset, æquo animo sibi tolerandum videri. Quin etiam illi se gratias agere, quod iussis suis non obtemperasset. In quo apertissime declarauit, se præter vnam Reip. salutem, nihil omnino spectare, nihil intueri.

A Legato præterea mandauit, vt præter explicatam rationem Cæsari denunciaret, Pontificem committere nullo modo posse, vti caussa religionis vllum vel leue detrimentum pateretur. Laicos homines audere de rebus fidei vel tractare, vel definire, intolerabilem esse temeritatem. Neque in eo genere deesse Catholicorum exempla Imperatorum; qui hisce de rebus audire, ne dum decernere noluissent; sed omnia, vt par erat, sacrosanctæ Sedis Apostolicæ iudicio, ac moderationi dijudicanda reliquissent. Gloriosissimiq. Principis, & numquam satis laudati Constantini exemplum posse cunctis abunde sufficere. Quod deinde in Concilio Chalcedonensi Martianus Cæsar secutus, præter cetera in ea Synodo testatus esset, se ad protegendam fidem, non ad potentiam aliquam exercendam,
B exemplo religiosi Principis Constantini, Synodo interesse voluisse; ne populi dehinc prauis opinionibus separarentur. Basilium pariter Augustum sub finem octauæ Synodi aperte professum fuisse, profanis viris, vel in quouis dignitatis gradu collocatis, atque adeo ipsis Imperatoribus nefas omnino esse, vel hiscere in ecclesiasticis caussis, aut Ecclesiæ Romanę siue auctoritati, siue sanctionibus obsistere. Ac si Angelus de cælo delapsus aliter docere velit, atque ipsa docet Ecclesia, vt ait B. Paulus, anathema censendum. Quapropter Cæsarem rogabat PIVS, vti priuatis rebus omnibus posthabitis, simpliciter & aperte Catholicos adiuuaret. præsertim eo tempore, quo magna inter sectas hæreticorum discordia præbendi eius auxilij opportunam daret occasionem. vt vel hac ratione quot quantisq.
C in erroribus illi versarentur, facilius intelligerent; atque ad pristinam fidem, auitamq. religionis obedientiam promptius redirent. nimirum absoluto iam, ac sancito sacrosancto Concilio Tridentino. *Gal. 1.*

Cuius quidem Concilij promulgationi, obseruationiq. pro virili sua, vt fauendum Cæsar arbitraretur, PIVS hortabatur. Quod si in Imperio toto id obtineri non posset, interim ad rem feliciter aggrederetur. ac vel in Salisburgensi, Constantiensi, Augustensi, Frisingensi, Boiodurensi, siue Patauiensi, Brixinensi, & Tridentina diœcesibus & promulgandum, & seruandum curaret. quæ res esset & omni Italiæ singulari contra hæreticorum vel fraudes, vel minas præsidio, ac munitioni, & ceteris præterea ciuitatibus, & diœcesibus exemplo futura salutari. Ad hæc ageret & cum
D ipso Cæsare, & cum sacratis Imperij Septemuiris, & cum Archiepiscopis, vt quoniam Otho Cardinalis, idemq. Episcopus Augustanus, ne diœcesanam Synodum suam Tridentini Concilij in mores inducendi caussa celebraret, a multis fuerat impeditus, Moguntinus eius Metropolitanus, ceteriq. omnes suam quisq. Synodum concelebrare statim aggrederentur; ne suffraganei ea in re diutius retardarentur. Præterea vero cum intelligeret PIVS, Coloniensem Archiepiscopum designatum, ne sanctæ Romanæ Ecclesiæ fidem stata formula profiteretur, in dies subterfugere; quod tamen omnes ab eodem edito Concilio, non modo in Italia, verum

etiam in Gallia, Hispania, Polonia, Pannonia, & item in Germania designati sacrorum Antistites facere cœpissent; cumq. alios ex Septemuiris duos Coloniensis Archiepiscopi excusationi, caussæq. fauere idem resciuisset, Legatũ iussit, Cæsari, ac Cæsarianis consiliarijs, ecclesiasticis Septemuiris, atque alijs insuper, quibus opus esset, omnino persuadere niteretur. quo tam pia salutariaq. decreta omnes vsu retinenda curarent. alioquin ab se Coloniensem sede priuatum iri. Id quoque periculi Cæsar auerteret imminentis, ne electo Archiepiscopo Magdeburgensi ex humanis erepto, sedes illa ab Saxoniæ Septemuiro teneretur, qui tres alias Ecclesias iam occupauerat. Quod si Argentinensis senior Episcopus mortem obijsset, quando omnes illi Canonici, tribus exceptis, Lutherana peste laborabant, caueret Cæsar, ne hæreticus Episcopus sublegeretur. secus enim fore, vt Ecclesia illa, diœcesisq. omnis in suam perniciem prorsus lapsa concideret. Quamobrem curandum videri, vt Catholici adiutores illis darentur, vel certe alio genere præsidij res ibi Christiana communiretur. A B

Omnibus porro Catholicis Germaniæ Principibus denunciaret, cupere Pontificem, sibi ab eis pro sua quoque prudentia salutaris consilij aliquid dari, de ijs rebus, quas ipsi optimas vel dictu, vel factu arbitrarentur ad Catholicam fidem in illis regionibus aut tuendam, aut amplificandam, & ad conuellendas hæreses, inducendumq. vsum Tridentini Concilij; & ad necessarium vacantibus sacerdotijs modum adhibendum: denique ad retinendam suam ipsorum auctoritatem, ditionemq. siue ecclesiasticam, siue ciuilem pie conseruandam. Amari vero ab se omnes charitate singulari, atque pro ipsis protegendis intentatum se nihil relicturũ. Denique illis sacrorum Principibus hæc mandaret singillatim, ut qui solemni cærimonia consecrati non essent, ij primo quoque tempore consecrarentur, diuinaq. mysteria peragerent, & ad populum cuncti sacras conciones haberent interdum. vt vel semel in anno totam, aut certe potiorem diœcesis quisque suæ partem obirent ipsi; sacra cœnobia curarent instaurari; desertores omnes, ac deploratos monachos expellerent, ac profligarent. Quod si cœnobitæ ibi defuissent, se satis multos optimis moribus ornatos ex Italia, Belgarumq. regione delectos, eo dimissurum. Archidiaconos, & alios quoslibet ecclesiastica dignitate præditos ad modum cuiusq. gradui consentaneum vitam instituere compellerent, neque ea in re cuiquam indulgerent. cauerent etiam diligenter, ne in diœceses suas hæreticorum libri comportarentur. etenim huic pesti non occurrere, nihil esse aliud, quam animarum in perniciem consentire, hæreticisq. aperte fauere. Proinde omnes efficerent, vt quamplurimi catholici libri excuderentur. nam hæreticos libris ab se editis maiorem, quam alia ratione, Ecclesiæ cladem intulisse. Itaque illos facile conuictum iri, si optimorum auctorum libri exquirerentur. quibus modico pretio diuenditis, C D

A commodius possent, hæreticorum fraudes, & errores aperiri.

Legatus caute, & prudenter ageret, vt a quouis hominum genere quæreret, an quispiam vel Italus, vel Belga, vel Hispanus hæreticorum in Germania consuetudine ad Catholicos populos, ac prouincias labefactandas vteretur; atque in ea re nullis aut impensis, aut vigilijs, vt de rebus omnibus Pontifex certior fieret, parcendum putaret. Principes etiam viros, & Antistites omnes commoneret, ne vnquam hæreticos in suis vel ædibus, vel ditionibus tolerarent; curarentq. sedulo, vt ad Pontificis aures perueniret, huic se monitioni prorsus obtẽperasse. Quod si Catholici viri probitate, & eruditione præstantes apud illos inuenirentur, qui contra hęreticos concionari, vel alia ratione pro re Christiana insudare parati essent,
B ea de re scriberent ad PIVM, qui pro sua liberalitate virorum eiusmodi opera vti, eosdemq. iusto præmio cumulate cohonestare studuisset. Id porro diligenter operam darent omnes, vt suum quisq; Theologum cum doctrina, tum integritate vitæ præcellentem penes se alerent, & haberent: neque erudiendorum in Seminarijs adolescentum clericorum ad præscriptam rationem sacri Tridentini Concilij curam negligerent. Prǽterea vero cum in Spirensi, Vuormaciensiq. diœcesibus aduersus Catholicos omnem impietatem Elector Palatinus exercuisset, ageret Legatus, vt neque Principes, neque sacri proceres Catholici, neque Cæsar ipse tam immane scelus dimitterent impunitum; sed acriter id vindicarent, nam huiusmodi flagitia dissimulare, aut toleranter ferre, nihil aliud esse, quam
C hæreticos principes ad ecclesiasticos vicinos suos perdendos incitare. In quo PIVS operam suam omnem, & opem prolixe pollicebatur; vt vel inde intelligerent homines, eum in re tanti ponderis officio suo numquam defuisse. Denique Bauariæ Ducem spectatæ Principem integritatis, ac religionis, & confirmaret in officio, & ad liberos suos ijsdem virtutibus instituendos, segregandosq. omnino ab hęreticorum consuetudine, atque omne studium conferendum, ne quispiam eiusmodi peste affectus eius in aula delitesceret, pie cohortaretur. Quæ quidem fere omnia, atque alia multa generis eiusdem, iubente PIO, Legatus, quoad eius fieri potuit, egregie præstari curauit. Itaque piorum conatuum, sanctorumq. consiliorum haud contemnendus extitit fructus. Sed hæc dum ita curantur, Melitensium periculis occurrendum fuit.
D

Melitæ succurrit. Cap. II.

NTER alias enim multas, easq. grauissimas, in quas PII Pontificatus incurrit, rerum difficultates, acris in primis, plenaq. timoris, atque periculi fuit obsidio Melitensis. Satis constat, Melitam, Lybicj maris insulam, non modo Siciliæ, cui adiacet, LX. millia passuum ab ea distans, sed etiam omnis fere Italiæ contra barbarorum impetus tutum propugnacu-

lum, sacræ militiæ S. Ioannis Hierosolymitani hospitio inclytum, ad Romanæ Ecclesiæ præsidium maxime pertinere. Id scilicet Solimanus Turcarum Imperator Christiani nominis hostis acerrimus non ignorans, atque in Italiam sibi aditum aperire cupiens, paulo ante hunc Pontificatum ingenti classe ducentis ac sexaginta fere instructa nauigijs Melitam expugnare, ac per quattuor menses graui obsidione diuexare instituit. Et cum magna Melitensibus damna intulisset, iamque arcem, cui a sancto Erasmo cognomen est, per vim in potestatem redegisset, propugnantium militum virtuti demum cedere coactus, graui suo dedecore, pariq. detrimento, & indignatione inde recesserat. E suis triginta millibus, e nostris vero fermè nouem millibus in ea obsidione desideratis. Sed ne recuperatis viribus, maiore impetu, ac furore eo reuerteretur, nemo non timebat. B maximos enim ob id bellicos apparatus Constantinopoli fieri, nunciabatur. Itaque Ioannem Valletam Hierosolymitani Ordinis Magistrum, vt, quam designabat, nouam vrbem condere, omniq. genere præsidij communire quamprimum aggrederetur, grauiter cohortari, atque impellere PIVS non desistebat. triaq. millia militum, quos in eam daret expeditionem, stipendijs affecit: & quæ Pius IV. desponderat, aliaq. longe maiora subsidia libenter se præbiturum ostendit. Ac protinus aureorum quindecim millibus donauit milites Melitenses. & alia præterea quina millia in menses singulos in eam fabricam per septimestre contulit. Sed quoniam, & tantæ molis ædificium, & graue a potentissimo hoste imminens periculum maiora postulare videbantur auxilia, quæ ab alijs Principibus tributum iri spes erat exigua, auctore Valleta, exierat rumor, Melitensium militum Magistrum, nisi Christiani Principes opem ei ferrent in tempore, cum Ordine suo, relicta Melita, se in Siciliam recepturum. C Qua de re PIVS ab ipso Valleta certior factus, simulq. de varijs, quibus ille premebatur, angustijs edoctus, vt mærentem hominem subleuaret, & in officio contineret, non solum quanta posset maxima illi subsidia tribuere, sed vitam etiam ac sanguinem pro honore Dei, Melitensiumq. salute profundere se probe paratum esse respondit. Itaque statim amplissima apostolicæ indulgentiæ munera cunctis Christi fidelibus proposuit, eosq. vt erratis expiatis, diuinam opem Melitensibus implorarent, ac pro suis quisq. facultatibus eis succurrerent, patria charitate prouocauit. Ex quo D Pontificiæ indulgentiæ, piorumq. liberalitatis beneficio per Italiam, Galliamq. præstito haud modicus pecuniæ numerus collectus est. Quod ne in Hispania quoque fieret, regiorum administrorum inde cogendæ pecuniæ bonam partem in Guletanam munitionem conferendam esse prætendentium, fecit exceptio. At vero cum in Lusitania itidem, atque Indijs, vt edixerat, Iubileum ipsum minime vulgatum fuisse PIVS intellexisset, id ægre ferens, eo mox abrogato, per exhortatorium diploma sacrum apostolicæ benedictionis munus tantum obtulit ijs, qui eiusmodi subsidium benigne deinceps contulissent.

A Inter hæc autem Philippum Hispaniarum Regem, ac Neapolis, Siciliæq. Proreges per litteras, ac nuncios ad promissas Melitensibus suppetias quam celerrime ferendas ardentius extimulauit. Ad ipsumq. Valletam litteras dedit, Apostolici feruoris, vt vidimus, paternæ pietatis, ac prudentium plenas consiliorum. quibus eum ad nouam exædificandam vrbem primo quoque tempore, insulamq. tuendam impellens, illum a suscepto, vel prætexto discedendi proposito reuocauit. Ceterum his ad fabricæ perfectionem haud sufficientibus, maiora a PIO subsidia, in eo vno secundum Deum spem omnem se repositam habere professus, in dies Valleta flagitabat. Itaque cum maximos PIVS præsertim contra hæreticos per idem tempus sumptus faceret, neq; aliunde suppeteret, ex quo largio-
B ra pro sua eximia pietate Melitæ conferre posset auxilia, Pontificij ministri, officio suo male functi rebus fisco addictis, ex his quattuor & quadraginta millia nummum aureorum, ac varias eius præterea gemmas, quæ tredecim ferme aureorum millibus æstimabantur, ipsi fabricę statim attribuit. Sacrisq. militibus Melitensibus in eam rem, vt aureorum centũ quinquaginta millia legitime contrahere quoquo modo possent, Ordinis sui fundis in Italia, Gallia, Hispaniaq. oppigneratis, indulsit. Neapolitanis porro clericis ob id tres decimas imposuit. vnde mox triginta fere aureorum millia collecta sunt. Ac pro necessitate celerius vt absolueretur ædificium, ne festis diebus opus facere impedirentur, fabros, & operas legibus exsoluit. edicens, id aliquando fas esse, vel necessitatis, vel pietatis, vel pu-
C blicæ vtilitatis, quæ genus quoddam est pietatis, caussa: quæ rationes omnes ad rem præsentẽ pertinerent. Itaque nouæ vrbi, anno sal. M.D LXVI. quinto Kal. April. Deo in primis, Pio V. atque alijs bene iuuantibus, exædificari cœptæ, feruentiq. operæ deinceps extructæ, ac communitæ, Vallettæ, a gentili conditoris Magni Magistri cognomine, more maiorum nomen est inditum. Quamobrem Turcæ Melitam optime instructam, atque munitam esse audientes, eo redire noluerunt. sed ad explendum furorem suum, & quam inani Melitense incœpto ignominiam subierant, vindicandam, confestim insulam Chium illustris, ac piæ Iustinianæ gentis ditionem occupare aggressi, eam sibi magno Christianorũ damno subiecerunt. Iustinianos vero ipsos male acceptos, ad vrbem Theodosiam, quæ
D nunc Caffa dicitur, captiuos abduxerunt. quos deinde PIVS, Caroli Noni Gallorum Regis ope vinculis eximi, liberariq. curauit.

Sub idem tempus centum & amplius Equites Galli primariæ nobilitatis, quos ingens suæ gentis hominum numerus comitabatur, ex insula Melita a Turcarum obsidione liberanda profecti in patriam reuertentes, PII sacros pedes osculandi caussa Romam diuerterunt. Quos ipse singulari pietate a limine aulæ S. Marci, vbi tum residebat, genibus prorepentes ad sacri pedis oscula benigne excepit, singulisq. benedixit. Mox Gulielmo Sãgalletto intimo Quæstori, vt ex ærario pontificio decem aureorum millia illis distribueret, imperauit: ratus, exteros homines e salutari expeditione

E 2 profe-

profectos,longoq. itinere afflictos,pecuniarum egere subsidio. Horũ principes erant Comes Brisacius,& Philippus Strotius.qui vna cũ alijs egregiã Pontificis liberalitatẽ admirati, ad eumq. colendum impensius propensi, pecuniam, qua se non indigere profitebantur, pro sua modestia recusarunt. Sed immortales PIO gratias agentes, ac magno se illi beneficio deuinctos agnoscentes, ad Anconam vrbem præsidio communiendam, cui a Turcarum classe periculum imminebat, sponte profecti, inde,donec tuta res esset, discedere noluerunt. Per idem tempus cum Turcarum classis in Adriaticum sinum esset ingressa, teneretq. timor animos, ne quid grauius inde Christiana, præsertim Veneta Respub. pateretur; Paulum Iordanum Vrsinum Braciani Principem, pontificiarum triremium ducem PIVS declarauit, eoq. subsidio misit. ac protinus quattuor militum millia suis ducta stipendijs in eam expeditionem dedit. præter alia multa, quæ tum a Philippi Catholici Regis classe procurauit auxilia, tum ditionis suæ maritima firmauit præsidia. quibus illos Christianorum portus, & oras egregie communiuit, ab hostilibusq. armis vindicauit. Sed iam ad res in Germania gestas redeamus.

Cæsarem contra Turcas in Pannonia humanis, & diuinis opibus iuuat. Cap. III.

NIHIL fortasse minus expectares a Pontifice & re, & nomine PIO, quam vt bellicis rebus vel administrandis, vel procurandis animum adijceret. Verum, vt a dominico grege sibi commisso truculentam vndique frementium luporum rabiem vigilantissimus pastor arceret, atque propelleret, necessario sibi faciendum putauit, vt pacis bonum, cui perpetuo fuit intentus, bellicis præsidijs tueretur. Enimuero cum Rempublicam Christianam duorum acerrimorum hostium, Turcarum videlicet, & hæreticorum viribus continenter oppugnari, ac propemodum opprimi videret, immanem quidem illorum audaciam contundere, horum vero impietatis furorem extinguere ab ipso sui Pontificatus initio cogitauit. Itaque per epistolas occultis notis conscriptas Commendono Legato mandauit, vt cum Cæsare, Germanisque Principibus diligenter ageret de sociali in communem hostem Turcam fœdere iungendo: quippe quem intelligeret, maximos bellicos apparatus conficere, vt Christianos terra, mariq. peteret, summo cum eorum detrimento. cumq. de illius potentia constaret, PIVS, vti summum omnium parentem decet, Principes ad tutandam rem Christianam sanctissimi fœderis vinculo colligare decreuerat. vt non solum imminentia proxime, sed multo post etiam futura pericula declinaret. ac præterea se, quicquid posset, quam diligentissime præstaturum pollicebatur, tam in faciendo sumptu, quam in Regum omnium

A nium, ac Principum auxilio procurando. Acta sunt a Legato cuncta diligenter. Atque in comitijs id solum constitutum, vt contra Turcas a Germanis Principibus auxilia quædam suppeditarentur. At vero PIVS Cæsaris rerum angustia perspecta, ad eam item sexaginta millia nummum aureorum ei decreuit, pollicitus alia præterea quinquagena millia in annos singulos donec bellum conficeretur. Ac paulo post eidem petenti alia quoq. triginta millia ad oppidum Canisiam, aliaq. loca contra Turcam in Pannonia communienda Venetijs numerari iussit: aliam porro grandem pecuniarum vim ad id passim elargitus.

Ceterum Principes omnes assiduis vrgebat cohortationibus, vt sacrosanctam belli societatẽ inirent: Cæsareamq. Maiestatẽ contra barbarum Ty-
B rannum pro Christiani nominis gloria dimicantem iuuare ne grauarentur. Hinc Emanuel Philibertus, Dux Allobrogum, quadringentos equites minoribus tormentis instructos eo misit, ipseq. expeditioni quamplurimis alijs primarijs stipatus militibus interfuit. Sed equitibus Cæsari operam nauantibus relictis, ad tuendas ditiones suas subinde necessario remeauit. Alfonsus quoque Atestinus, Ferrariæ Princeps, quadringentos viros clari nominis, trecentosq. minoribus armatos tormentis, ac centum galeatos milites, totidemq. ducens cataphractos eodem est profectus. in ijs nobilisquisque tres, aut quattuor voluntarios milites egregie fortes secum adduxerat. Vt ij numero essent omnes ad duo millia, & amplius armatorum quibus etiam plurimi viri primarij ex omni Italia,
C PIO cohortante, profecti, auxiliares accessere. Cosmus Florentiæ Dux aere suô tria millia peditum eodem submisit: præter ducenta millia nummũ aureorũ, quos ille paulo ante Venetijs in hãc expeditionẽ Imperatori curauerat. Genuenses itidẽ, atq. Lucenses opem quiq. suam contulerunt: remq. grandi pecunia iuuit Gulielmus Gonzaga, Dux Mantuanorum.

Inter hæc autem indicto amplissimo Iubileo, vt hisce diuinorum armorum opibus præter pecuniaria subsidia, opitularetur Imperatori, pro more veterum patrum ad ea pietatis præsidia, quibus iræ cælestes a mortalibus auertuntur, confugiendum PIVS existimauit. Itaque solemnes, ac publicas tridui supplicationes decreuit, quæ non Romæ solum, sed per totum ferme Christianum orbem haberentur. ad salutares pœniten-
D tiæ fructus omnes excitauit, Apostolicam gratiam, & indulgentiam amplissimam omnibus conferens, qui ieiunijs, eleemosynis, & orationibus pijs intenti, ad confessionisq. & Eucharistiæ sacramenta accedentes aduersus Christianæ fidei hostes victoriam Cæsari a Deo precarentur. Inciderunt hæc in æstiuos dies, quibus maximi in Vrbe calores esse solent; supplicationes tamen illas ipsemet PIVS coram honestauit. Nam a se diluculo facta re diuina in æde S. Marci, inde primo die ad Lateranensem basilicam, altero ad S. Mariæ Maioris, tertio ad Aræ Cœli templum pedes processit. omnino magna opinio erat, trecentis ad hinc annis nul-

lum extitisse Pontificem, qui maiore frequentia, alacritate, ac pietate sacrum eiusmodi supplicationum munus obijsset. Illud admirabile, quod cum tanta ad S. Ioannis ædem prima supplicatione confluxisset hominum multitudo, vt maior conuenire minime posse videretur, frequentior tamen apparuerit in secunda: quodque demum in tertia longe quam antea, numerosior ad pie precandum turba vndique collecta, rebusq. diuinis intenta conspiceretur. Denique in eo celeberrimo comitatu tantum Pontifex excitauit studium pietatis, vt in omnibus imaginem veræ fidei, quam olim Apostolus in Romanis hominibus extulit laudibus, se intueri plerique testarentur. Auxit etiam religionem certa nefariorum spirituum ex aliquot notisimis feminis eiectio: haud obscura Pontificis sanctimoniæ significatione. qua de re infra commodius suo loco scribemus. A B

Interea Solimanus in Pannoniam progressus vrbem Iuliam cepit, ciuibus sese dedentibus, vt pote non valentibus diutius hosti resistere: qui eos omnes contra datam ab se fidem æque impie, ac perfide contrucidauit. Mox centum nonaginta millium Turcarum exercitu instructus, Sigetum arcem, oppidumq. & natura loci, & arte munitissimū in Croatiæ, Pannoniæq. finibus collocatum cœpit obsidere. Qua in obsidione atrocissima sane, ac diuturna non tam vniuersa Christianorum arma, quam efficaces apud Deum PII Pontificis deprecationes se pertimescere Solimanus dictitabat. nec impij tyranni timor inanis, nec PII Pontificis, quam pro ea refundebat, irrita omnino precatio fuit. nam triduo antequam Sigetum caperetur, acerrimus ille Christiani nominis hostis, cum per annos sex & quadraginta varijs cladibus Christianam rempublicā afflixisset, tandem repentino morbo correptus, iusto Dei iudicio, infelicem vitam cum æterna morte commutauit, pridie Nonas Septembris, anno M. D LX VI. diuina cauente clementia, ne ille aut adepta victoria lætaretur, aut quas nomini Christiano minitabatur, clades maiores inferret. Eius vero mortem Mehemetus, primarius Bassa, summo artificio suis, & nostris occultauit, donec oppidum expugnaretur. captoq. Sigeto, Selymum eius nominis II. demortui parentis in solio Constantinopoli collocari mirabili celeritate, astuq. procurauit. C

D

Galliam

A Galliam perduellium, & hæreticorum armis vexatam iuuat, ecclesiasticamq. disciplinam ibi lapsam restituit. Cap. IV.

AMETSI omnes, qui vbique gentium vel Christianam religionem profiterentur, vel ab ea declinarent, & curandos, & ad salutis viam reuocandos PIVS ita susceperat, vt vniuersus terrarũ orbis domus sua sibi esse videretur; tamen, quæ per id tempus gerebantur in Gallia, propter periculorum tum magnitudinem, tum vero etiam vicinitatem magis eum B sollicitum habuerunt. Iaque ab ipso sui Pontificatus exordio, ac deinceps continenter, & consilijs, & pecunijs, & armatorum præterea subsidijs rem Christianam opportune iuuare non destitit, vt pestilens hæreticorum secta ab Ecclesia catholica, & ab Rege suo deficientium penitus deleretur, veræq. pietatis cultus in Gallia quam integerrimus perpetuo conseruaretur. Sed enim Hugonoti (ita Caluiniani quidam hæretici sunt appellati) de quibus multas ipse victorias reportauit, aut acriorem hostem, aut ad impios conatus suos infringẽdos illo paratiorem adhuc habuere neminem. Cum igitur Henricus II. Valesius Gallorum Rex in primarios quosdam eius pestis auctores acriter olim animaduertisset, ceteri C dein caput attollere non audebant. Sed eo iam vita functo, in Franciscum eo nomine Secundum, eius filium, ac successorem, inita coniuratione, insanis quorumdam præpotentium virorum innouandis Galliæ rebus enixe studentium consilijs confirmati, qua in adolescentem Regem, qua etiam in Ecclesiam Dei perniciosum virus euomebant. His porro consilijs instructi primum ad oppidum Blesas, vbi Rex per eos dies morabatur, tum ad Ambasiam, quo mox ille perrexit, edixere diem in Idus Martias, quo die omnes eodem ad eum vel capiendum, vel e medio tollendum conuenirent. Verum tam caute (illum Deo protegente) rem gerere non potuere, quin a Carolo Lotharingio Cardinali detegerentur, nefarijq. illorum conatus inanes, & irriti redderentur. Itaque maximam D partem in vincula conjecti, princeps eorum capite plexus, & cum alijs præterea multis in frusta discerptus. Cum hæc igitur caussa, tum etiam Francisco Rege mortuo, Caroli fratris in eius locum suffecti puerilis ætas ipsi sectæ sese corroborandi præbuit occasionem. propterea VII. Idus Ianuar. M. D L X I I. regium pro tempore diuulgatur edictum, quo decernitur, vt religionem illã nomine Reformatam, re vera corruptissimam consectantes, eam extra vrbes tantum possent profiteri. Atque id potissimũ permissũ ad leniendos primatum quorumdam animos, qui ante mortem Francisci Regis in regiam domum se male animatos esse declarauerant.

Itaque

Itaque visum, vel hac ratione illorum posse furorem temperari. Quod ta- A
men tantum abfuit, vt eueniret, vt maiora quoque mala sint inde con-
secuta. Nam extemplo Regi, vt nefarium, sic apertum inferre bellum, ac
regno toto, qua sacra templa impie demoliri, qua innumerabilia patra-
re sacrilegia, qua innocentem Catholicorum sanguinem immani crude-
litate profundere cœperunt. Denique cum in eo regno perniciosis cun-
ctis bellis conflagrarent in dies, M. D L X III. Nonis Martijs, Aurelijs,
noua mutuo pactione facta, permissum est, vti regno toto, præcipuis qui-
busdam oppidis exceptis, pro sua quisque conscientia libere possent & vi-
uere & concionari: idq. donec Rex in tutelã veniret suã. Interim vero per
annos aliquot Hugonoti modo apertis machinis, modo insidijs vbique,
sed imprimis in ipsa regia constructis, totius regni perniciẽ moliebantur. B

Quod quidem malum PIVS animo prospiciens, vt tam exitialem pestẽ
auerteret, lenioribus primum vtens remedijs, Comitem Michaelẽ Turria-
num, Cenetensium Episcopum, qui postea Card. creatus est, virũ summæ
pietatis, & integritatis laude præstantẽ, ad Regem, & ad Catharinam, quæ
vt Regina mater per hoc tẽpus gubernacula tenebat, in Galliam Internun-
cium declarauit. Huic vt & animorum saluti, & Regi ab hostium insi-
dijs vindicando, atque regno eius tuendo prouideret, multa religionis,
Christianæq. prudentiæ plena mandata dedit. Illud imprimis regios in
animos PIVS reuocabat, nẽ humanis consilijs posthaberent iussa diuina:
sed mille regna, ac vitam ipsam proijciendam potius, quam officium
suum deserendum putarent: præsertim in negotio Catholicæ religionis, C
quam haudquaquam satis esset, si Principes ipsi complecterentur; sed il-
lis etiam efficiendum, sui vt prouinciales, & subditi eamdem profiteren-
tur, hæreticam vero impietatem sectantes grauiter plecterentur. Hoc
enim regij muneris esse, hoc præcipue Galliarum Reges præstare oportere:
si Christiani, atque adeo Christianissimi & esse & appellari, si maiores
suos Carolos, & Pipinos, aliosq. strenuos Romanæ Ecclesiæ, & Catholi-
cæ fidei defensores imitari, si denique, vt par est, seruire Domino velint.
Hoc namque cunctis Regibns, Principibus, atque iudicibus præceptum
diuinitus datum, quod Rex ille, prophetaq. sanctissimus his verbis edixit.

Psal. 2.

*Et nunc Reges intelligite: erudimini, qui iudicatis terram. Seruite do-
mino in timore.* Id vero, SS. Patrum testimonio, tum ab Regibus cu- D
mulate fieri constat, cum & ipsi, quatenus homines sunt, recte viuunt,
& quatenus Reges in regno suo bona iubent, malaq. prohibent; non so-
lum quæ ad humanam societatem, verum etiam quæ ad diuinam perti-
nent religionem. exemplo piorum Regum Ezechiæ, atque Iosiæ, qui Do-
mino egregie seruierunt, lucos, & templa idolorum, & excelsa illa, quæ
contra præcepta Dei fuerant extructa, destruendo.

S. Aug. lib. 3 contra Cresçon. c. 51. & epist. 48. & 50.

4. Reg. 18. & 23.

Ceterum PIVS, vt Tridentini concilij decreta custodirentur in Gal-
lia præcepit. & cum hoc segnius curari videret; nihil tale aut Rege, aut
Re-

A Regina postulante; ad omnes Gallicanos Episcopos litteras dedit, mandans eis, vt vel Concilium ipsum seruandum curarent, vel graues neglecti officij pœnas subirent. Reginam vero commonuit, ne id præstare differret, donec Rex ætate, & viribus augeretur: si quidem temporum momenta haud in nostra esse potestate. meminissetq. oraculo illo diuino magis esse nitendum, quo Deus ait; *Per me Reges regnant*: ac Dauidi maiores vires diuinitus collatas fuisse, quam Sauli, ceteroqui statura corporis, & ætate præstantiori. quicunque suis vmquam esset viribus temere confisus, hunc demum se a Deo confusum offendisse. Odettum vero Castilionæum iam olim a Pio IV. Sacræ purpuræ dignitate spoliatum, Regis in consilium nequaquam adhibendum esse. quippe qui hæreticus Prou. 8. 1. Reg. 7.

B palam esset, & a piorum communione iure seiunctus. Neque permittendum, vt is sacri habitum gestaret honoris, quo ante anathematis in se latam sententiam, superbe se abdicauerat: immo vero in Sedis Apostolicę contemptionem, eo resumpto, sibi vxorem adsciuerat. Quocirca denunciabat PIVS, nisi quæ decretæ iam erant, de illo pœnæ sumerentur, se dignitatem huiusmodi in quemquam alium eius regni numquam amplius collaturum. Ceterum ecclesiasticis beneficijs, & vectigalibus nonnulli, qui Hugonotorum more vxorem duxerant, iussu PII sunt expoliati, eiusdemq. factionis plerique moti sunt regijs ministerijs Pontifice profitente, sublatis impedimentis religionis, meditari se, atque moliri magna quædam exteris in locis, eaq. præclara facinora, quibus & Dei glo-

C ria summe propagaretur, & sæculum optatis floreret bonis, & regnum illud ingenti pacis beneficio potiretur. Verum inprimis edictum illud, quod Hugonotorum in gratiam editum diximus, infirmandum esse, vti mox magna ex parte factum fuit. Atque ita ex ijs, quæ ad sacrorum Antistites diplomata scripsit, Christiana res instaurari cœpit in Gallia. plerisq. locis receptus Romanus Catechismus, & Catholica disciplina restituta. Inde Episcopi omnes per id tempus in aula Regia commorantes, vt ad suam quisque diœcesim præsentes procurandam quamprimum abscederent, PIVS edixit. eoq. hortante ad Archiepiscopos huiuscemodi Rex litteras dedit.

D *Quas hoc tempore calamitates experimur, eæ sane Dei in nos iram exerceri, satis ostendunt. Vt autem ille placetur, opus est, vt Antistites sacri pro officio suo, & ratione spectatæ vitæ, & doctrinæ munere, pijsq. ieiunijs, & obsecrationibus, populis rite edocendis operam nauent diligenter, atque ad cultum Dei, eiusq. cælestium mandatorum obseruationem, quos debent, omnes instituant. Hoc autem ad agendum inducit nos, ac pie cohortatur PIVS V. Pont. Max. Itaq. Præsules omnes obtestamur in Domino, vt ad residendum in suam singuli prouinciam primo quoque tempore proficiscantur.* Quod illi statim præstiterunt. Interim vero Galli septem Episcopi; nempe Vticensis, Valentinus, Carnotensis, Oloronensis, & Lascurensis,

sis, alijq. praeterea duo Ecclesias etiam num occupantes, cum hęresis damnati Romae iam essent; eam damnationem in Gallia promulgandam, ijsq. de sede deiectis, alios Catholicos subrogandos PIVS curauit. Fecitq. vt memoratus Odettus Bellouacensi se abdicaret Episcopatu. quem ille cum omnibus, quorum potiebatur, sacerdotijs, apud Regem deposuit: atque diabolicis actus furijs in Angliam profectus, ibidem impie migrauit e vita. Ad omnes porro ipsius Galliae, sicut etiam ad alios ceterarum gentium Antistites, PIVS perscripsit, eorum conscientiam grauiter obtestans, vti summa fide colligerent indicem, in quo non solum ciuitatum, sed dioecesum etiam quique suarum omnium nomina censerent Clericorum, qui & recta fide, & vitae sanctitate praecellerent; eaq. doctrina praediti essent, vt digni iudicarentur, & apti, quibus ecclesiastica munera, ac beneficia conferrentur: praesertim quae curam animarum adiunctam haberent. Ac si quando intelligeret, forte quempiam Antistitem indicem ipsum haud bona fide confecisse, religiosos viros earum ciuitatum per litteras submonebat, rem omnem diligenter explorarent, descriptamq. notationem submitterent ad sese. ratus videlicet illud maximi esse momenti, idoneos viros deligere, qui curam gerant ecclesiarum. Nam dum Pontifices id negligentius curant, fieri plerumque solere, vt animae depereant: videriq. illos id potius curare, vt homines sacris ditent prouentibus, quam vt ecclesias iuuent, atque ornent hominibus. Huiusmodi vero indices apud se custodiebat ipse diligenter. A B

In illud porro sedulo PIVS incubuit, vt deprauata quaedam tolleretur consuetudo, quae sub alijs iam Regibus coepta etiam num vigebat in Gallia; cuiusque generis beneficia, ecclesiasq. praecipuas non modo laicis, sed etiam feminis per interpositos ministros res sacras procurantibus obsequij remunerandi specie conferendi. Ex quo id praeter cetera consequebatur incommodi, vt ecclesiae sine legitimo capite diu regerentur. Laico videlicet illo, seu viro, seu muliere, quae fruebatur bonis, nominandiq. ius habebat, interim negotium differente, donec vel frater, vel filius, vel nepos, vel alius sanguine sibi coniunctus ad certam aetatem perueniret; aut tandem ad aliquem nominandum necessitate compulsi, post multum temporis non sine simoniaca labe quempiam conducebant. Id autem cum PIVS animaduerteret, diceretq. male distribuere beneficia, Ecclesiaeq. bonis abuti, horrendum nimis esse, scilicet Christi sanguinem abijcere; vt Reges illi ab hac re temperarent in posterum, effecit. Itaque Regina prompte PII mandata praestans, ad Antistites Regni perscripsit, vti certiorem ipsum facerent, quinam huiusmodi occuparent beneficia.. Atque ita labentibus rebus prouisum est opportune. Ac praecipue Rocca Surionis Principem feminam, Catholicam, quam Monpenserij Ducis frater regiae stirpis habebat in matrimonio, Glandatensem Episcopatum, quem illa per annos multos sine administratore tenuerat, & alia quaedã ecclesiastica C D

be-

A beneficia ei regio permissu concessa coegit abdicare. Fecit ergo, ne sacerdotia sine titulo possiderentur; sed potius illis idonei ministri præficerentur; & quod in ipso fuit, vt simoniaca negotia e medio tollerentur; nulloq. modo concederetur, vt quispiam beneficij Regis nutu collati possessionem iniret, nisi prius litteris Pontificijs id esset Romæ comprobatum.

Ad hæc, vt Rex, eiusq. ministri labantem ibi iustitiam, quæ scelerum medicina, veræq. religionis socia & administra est, quaq. remota, vt ait B. Augustinus, nihil aliud sunt regna, nisi magna latrocinia, regno toto retinendam, & administrandam curarent. His enim rebus regij nominis dignitatem, atque adeo & Regum, & regnorum salutem contineri. & quemadmodum salus animæ, quod ait Sapiens, est in sanctitate iustitiæ; *Lib. & c. 4. de Ciuit.* *Eccli. 30.*
B sic ceterarum rerum salutem, atque felicitatem ex eadem iustitiæ, & religionis sanctitate tamquam ex vero pietatis fonte profluere. Ex certa namque, & vera religione, certam ac veram iustitiam existere, & ex varijs religionibus incerta & falsa omnia consequi. Si enim Magistratus, aut Reges status sui conseruandi, vel augendi caussa sibi fas esse existiment, subditos fallere, datam fidem abnegare, iusiurandum violare, fallacijs decipere, dolis illudere, omnia bellis permiscere, nullam pietatis, aut religionis rationem habere, quæ inde in Remp. scelera, quæ flagitia, quæ sacrilegia promanabunt, & erumpent? Ad Metropolitanos proinde omnes constitutionem in cœna Domini editam in Gallia promulgandam, & vt ex parte factum est, in vsum inducendam emisit. Ad eosq. & ad alios
C Antistites crebras, & graues litteras dedit de corrigendis clericorum moribus ac disciplina; mandans eis, vt præter cetera concubinatus labem tollerent, clericorumq. Collegia, quæ vocant Seminaria, constituerent. Manu sua (vt alias sæpe solebat ad ceteros Catholicos Principes) scripsit ad Reginam, curaret omnino, ne iam amplius Ioanna Nauarræ Regina aduersus Ecclesiasticam libertatem apud suos quidquam decerneret. secus enim præpotentes Hispanos Antistites in eas ecclesias, ac diœceses omnes ab se introductum iri: aliaq. se moliturum, quæ ipsi Galliarum Reginæ minus essent grata futura. Etenim cogitare se, de Nauarræ Regina sceptri iure spolianda, eaq. condemnanda vt hæretica: atque se pro sua auctoritate Hispaniarum Regem ad eam ipsam regni partem, quam Ioanna te-
D nebat, quamprimum fieri posset, capiendam inducturum. Sed quoniam nonnulli pollicebantur fore, vt ea femina ab hæretica perfidia reuocaretur, atque ita Princeps eius filius Christo lucrifieret, factum est, vt tolerando negotium extraheretur: cum etiam Hispanos inter & Gallos intermissa bella renouare vererentur. Quamobrem Galliarum Reginam PIVS incitabat interdum, vt vel eam Nauarræ ditionis partem sibi vindicandi occasionem caperet; vel pateretur, vt Apostolica auctoritate eiusdem ditionis aliquem e Valesia domo Regem ipse constitueret.

Egit porro cum illa de Geneuensi aggredienda expeditione, existimans oppor-

opportunam ad id occasionem dari, Albano Duce in Belgas Catholici Regis exercitum traijciente. Est Geneua ad Lemanum lacum in Allobrogibus oppidum, insignis hæreticorum, & apostatarum sedes, atque perfugium. quo veluti ad hæreticæ prauitatis gymnasium, asylumq. tutissimum, vndique confluunt pessimi quique Catholicæ veritatis desertores. Hoc igitur tam nefarium impietatis domicilium vel capere, vel excindere, Christianiq. nominis opprobrium tollere, PIVS omnino decreuerat. atque hanc expeditionem continenter versabat animo, eamq. post Turcicum, de quo dicemus, bellum, si illi vita suppeditasset, haud dubie confecisset. Curauit itidem, ne interdicti libri aut excuderentur, aut etiam diuenderentur. quod quidem edicto regio præstitum fuit. Ne item fierent conuenticula, ne concionari, ne baptizare, ne connubia inire Hugonotorum more quispiam auderet. quæ tamen facere, non dubitabant ijdem Hugonoti contra conuenta. Regem denique societatis, quæ illi cum Turca est, grauiter increpuit. nam inde Galliarum perniciem proficisci. Et vsque dum eiusmodi consuetudo non dissolueretur, in regno domesticos hostes numquam defuturos. quin eam rem illi exitio fore, perinde ac fuit olim Hebræis cum ethnicis iuncta societas. A B

Auenionensem ditionem tuetur. Cap. V.

ER idem tempus Auenionensem, Venaisinamq. ditionem, certum, ac vetus Sedis Apostolicæ patrimonium, omni studio protegere, ab hæreticorumq. potestate vindicare PIVS instituit. Etenim Hugonotis eius ditionis partem occupare iam aggressis, ne omnem illum regionis tractum obtinerent, prauitatisq. suæ tabe labefactarent omnia, haud leue periculum imminebat. Apostolicæ legationis munere tum ibi fungebantur Cardinales, Carolus Borbonius, & Georgius Arminiacus, qui absentis collegæ vicem sustinebat. Vt igitur eiusmodi periculis occurreret PIVS, in primis Arminiacum, ad hominem in officio continendum, decem aureorum millibus donauit, haud ignarus Reipublicæ præfectos officium suum præstare nitentes, rerum suarum aliquando dispendia subire. Eidem quoque magnum pecuniarum numerum varijs temporibus misit. præter quina aureorum millia in singulos ei menses attributa, ac bellica subsidia, quibus & locorum præsidia defendi, & hostium impetus reprimi propulsariq. possent. Cardinalem præterea Laurentium Strotium, & Tenderensem Comitem, Prouinciæ præfectum, Gulielmumq. Ioiosam Narbonensis Galliæ Proregem, vt opes quisque suas ad rem ecclesiasticam C D

prote-

A protegendam, & conseruandam prompte conferrēt, per litteras est cohortatus. Qui omnes Pontificis impulsu cum Arminiaco fœdere copulati ad olim erepta Ecclesiæ loca recuperanda belli vires cōnuerterunt. Ac primum quidem oppidum receptum est, Mornas appellatum, mirifice munitum, vna quidem ex parte defluente Rhodano, ex altera vero prærupto monte, cuius in cacumine arx est collocata, in quam Hugonoti sese præsidij caussa concluserant. ij tamen incursione ab Catholicis facta expugnati, captiq. sunt. qui autem a militibus captiui ducebantur, eos PIVS pretio redemptos, in iusq. sibi vindicatos, atque Auenionem perductos, publico supplicio afficiendos pro ardenti suo religionis studio decreuit. Subinde, iisdem copijs PII stipendia facientibus, ad euertendum Pontem sancti Spiritus nuncupatum, in Gallia Narbonēsi, sunt arma conuersa; vt Prouinciæ, & Allobrogum saluti, sublato hæreticorum commercio, consuleretur. cumq. ea res prospere processisset, Aramonium castellum est recuperatum, fortissimis quibusq. Hugonotorum militibus occisis. quo die a Catholicis cæsi sunt mille pedites, equitesq. trecenti, qui ipsi castello suppetias venerant allaturi. His igitur tribus expeditionibus feliciter absolutis, breui temporis interuallo Rhodani libere nauigandi facultas ab vrbe Lugduno ad mare vsque recepta est. Quæ res magno illis prouincijs bono fuit. præsertim ob negotiationem salis, cuius iam inopia premebantur. Ipsarum porro cohortium ope Nemausiensi arci ab Hugonotis obsessæ identidem est subuentum. Denique pro tempore compositis rebus, noluit PIVS, vt perduelles vel Auenionem pristinum in statum redirent, vel bonis fruerentur suis: nam huiusmodi homines Catholicorum instar vitā ducere in speciem nō recusare, vt vel hac arte possent, & domum quisque suam repetere, & praua studia magis operire simul & exequi. Subiectis vero suis interdixit consuetudine cū ijs, qui erant Aurasicensis Principatus, Pontificiæ ditionis oppidis circūsepti, ne scilicet hęreseos labe fœdarentur. A quo quidem principatu cū desertores & nouis moliendis defectionibus, & quorumdam hæreticorum in vrbe Auenione delitescentiū vsu retinēdo fouerentur; PII copijs aduersus ea loca dimissis, per vim tria capta sunt oppida, eaq. mox Legato subiecta. Nec ita multo post coniuratione quadam patefacta, nonnulli eius participes Auenione in vincula coniecti, ac subinde capitis damnati sunt. Exules autem, quorū alij in Gallia Narbonensi, permittente Rege continebant sese, coniunctisq. suis furēter appropinquabāt, omnes iussu Regis ab illarum prouinciarū præfectis fusi, fugatiq. sunt, vti efflagitauerat PIVS. qui etiam cauit, ne in posterum ad XV. millia passuū vel in Auenionensem, vel in Venaisinam ditionem illi possent accedere: atque ne Sectarij dogmata sua profiterentur in his Prouinciæ locis, in quibus Legatus, & Archiepiscopus Auenionensis suprema iudicia exercerent.

At enim pace Regem inter, & Hugonotos conciliata, Admiralius Gaspar Colignius de Auenione, Venaisinaq. ditione occupāda copijs suis fretus, agitare consilia cœpit: ratus id sibi licere citra vllam de pace condicio-

F num,

num, in quibus nulla fieret mentio Pontificis, vel iniuriam, vel offensionē. A
cogitabat enim, cum esset vrbs ipsa copiosa, ac præmunita, in Prouinciæ, Galliæq Narbonēsis finibus cis Rhodanum collocata, si ipsorum venisset in potestatem, fore, vt simul non modo validū præsidiū, opimamq. regionem; sed etiam aduersus Regem, si minus ille conuentis stare voluisset, firmissimū se propugnaculū adepturos. Atque ita pro rei gerendæ opportunitate, Aurasicēsi ditione in potestatem redacta, ad omnē Rhodani occupandam oram vires extensuros. Quibus de rebus PIVS certior factus, nonnullis Gallis, quorū suspecta fides erat, primarū ceteroqui ope subnixis, se publicis ministerijs abdicare coactis, Torquatū Comitem, e prima nobilitate Romanum, virū artis militaris scientissimū, eo cum imperio misit. Is autem PII Pontificis iussu Asculanā in exules, ac prædones, ijsdem summa B
celeritate partim extinctis, partim ex Piceno depulsis, expeditionē summa cum laude confecerat: in eiusq. fide, atque virtute Pontifex conquiescebat. Ac præter armatas cohortes, quæ Pontificia ibi stipendia continenter merebantur, cū eo misit ingentem Italicorū, præsertim Romanorū, tum equitum, tum vero peditū numerum. cum mandatis, auxiliares, ac subsidiarios in Gallia milites conscribendi; cum ad se ipsos tuendos, tū etiam ad omnē belli tempestatem fortiter, ac tuto sustinendam. Quamobrem hostes, quorum iam plurimi eo versus iter intenderant, negotio supersedere sunt coacti. Admiralius Rhodanum traijcere non ausus, in Aruerniam protinus ire contendit. Et quamquā eiusdem expeditionis occasione sublata, tolli quoque stipendia debere videbantur, tamen PIVS rebus cautius consulendū C
arbitratus, Torquatū ipsum, ijs, quas secū duxerat, copijs munitū per duos annos ibi subsistere iussit. Huius deinde ope subsidij receptum castellū est in Allobrogibus, Auriolū appellatū. Enimuero nisi summa Pontificis huius & cura & faciendi sumptus munificentia rebus præsto fuisset, omnis ea ditio furentium hostiū in potestatem facile peruenisset. Nullū præterea finem faciebat PIVS, Gallorū Regi suadendi, vt vel sibi assentiretur Aurasicensem expeditionem aggredi cogitāti, vel in eā iret sententiam, vt mitteret ipse Rex, qui ditionē illam gubernarent: quam vbi in potestatē adduxisset, eam Apostolicæ Sedi tribueret, ad ingentē auri vim, quam antea ipsi Regi Pontificia donauerat beneficentia compensandā: vel deniq; aut coemptionis, aut pignoris titulo concederet Pontifici, Auenionensiq. Le- D
gato subijceret. Aurasicensem namq. ditionē quod vna cum præfecto suo hæreticæ prauitatis laboraret morbo, & Catholicis infesta esset quotidie magis, rebellesq. foueret, ad exitialis cōtagionis cauēda pericula iure posse ab ipsis Catholicis occupari. Ad eamdem porro Auenionensem ciuitatē, varias, easq. præclaras rerū instaurandarū formulas PIVS misit identidē, ad illam in Christiana disciplina pie continendā, atque ad sacræ Inquisitionis munus rite præstandū accommodatas. Hæreticorum autem, ac perduellium bona fisco iam addicta religiosis locis attribuit: atque vt idem ceteris regni ipsius in regionibus efficeretur, quantū in se fuit, procurauit.

Bella

A Bella Gallica, ijsq. a PIO contra hæreticos missa subsidia. Cap. VI.

ERTEBAT interim annus a Christo nato M D.LXVII. cum perduelles hæretici iterum in Gallia tumultuari, & alterum serere ciuile bellum summa ope nitentes, non sine certa, & religionis, & patriæ suę, & florentissimi regni pernicie, de interimendo Carolo Christianissimo Rege, Lutetiaq. occupanda cogitare cœperunt. Nam in spem quamdam erant ingressi, cum primū eam vrbem, quam semper nefarijs conatibus suis infestam esse cognouerant, in potestatem redegissent, fore, vt haud magno
B negotio toto regno potirentur. eaq. de re quotidie inter se consilia, vt occulta, ita plena fraudis, & impietatis agitabant. Commorabatur tum forte Rex in oppido Meldensi, decimo a Lutetia lapide, vbi cum Regia domo animi gratia tantis de rebus minus, quam par erat, sollicitus quiescebat. Itaque PIVS cum hæc resciuisset, Regem ipsum, eiusq. matrem, vt in simili periculo faciebat identidem, grauiter & commonendos, & hortandos putauit. hostibus nequaquam esse fidendum: quin potius a regno suo tam exitialem, ac perniciosam pestem propulsandam: atque in primis ex ipsamet aula, consilioq regio perditos ministros, & Hugonotorum principes sine cunctatione profligandos. Verum illis dicto serius audientibus, euenit, vt Ludouicus Borbonius Princeps Condensis, vna
C cum adiunctis sibi socijs de improuiso ingenti equitatu suffultus, Meldas aduolaret, Regem vel interfecturus, vel certe, vt alij volunt, male acceptur us. Rex tamen ope diuina, opportunoq sex millium Heluetiorum, quos ipse siue hac, siue alia de caussa per id tempus illuc euocauerat, subsidio protectus, vna cum matre, fratribus, & sorore Lutetiam se recepit incolumem. Interim Hugonoti, qui partes suas valido tum equitum, tum peditum præsidio confirmabant in dies, vndique omnia occupare molientes, S.Dionysij oppidum, duo fere millia passuum ab eadem vrbe distans, in potestatem redegerunt, atque ipsius S Dionysij ædem pretioso thesauro in ea reposito spoliare aggressi, cum eum tutiorem in locum translatum diripere non possent, confusi remanserunt. Quibus locis sub-
D inde commissum certamen est. in quo duobus paulo minus hęreticorum millibus trucidatis, hostium copias Catholici dispulerunt, ac profligarūt. in ijs interempti Comites duo; Saltuanus, & Claromontius; Dampetra, alijq. permulti nobiles milites. Ex Catholicis autem quinquaginta sunt desiderati. in ijs præter alios tribus vulneribus confossus cecidit Annas Momorantius, Comestabilis, vir genere, & virtute insignis. Ibidem igitur cum per aliquot dies hostes hæsissent, ingens facienda præda, damnum intulerunt, multaq. deuastarunt incendijs. Mox Casimiro Comitis Palatini filio validas equitum turmas ex Germania illorum in subsidium

ductanti, obuiam prodiere, ædesq. sacras ea profectione destruxere. A

Quibus de rebus PIVS edoctus, manu sua scriptas ad eos Reges litteras dedit, quarum hæc sententia fuit. Illos se iam sæpenumero præmonuisse, eiusmodi profligatis hominibus non solum esse consilium, veram religionem opprimere, cuius specie regnorum moliuntur excidia; sed Reges ipsos & regno, & vita depellere: propterea dissimulandum haud esse diutius. Quin etiam tam immane scelus armis vindicandum. seq. ob id quãtam posset maximam pecuniarum vim; vbi rem illi serio curare voluisset; Italicumq. militem sacris conductum stipendijs, donec bellum conficeretur, prompte suppeditaturum. mox ad Ludouicum Gonzagam, Niuerni Ducem, quinque & viginti millia nummum aureorum, in Italicos milites e Subalpina regione collectos impendenda misit. Ceterum illi Reges, quibus aureorum multa centena millia, quæ hic singillatim recensere prætermitto, varijs temporibus PIVS curauit; oblatæ pecuniæ condicionem, quã cohortes stipendio affectas libentius acceperunt. idq. suadentibus ijs, qui neque Regem, neque Catholicam religionem saluam esse cupiebant; sed omnia vota sua ad priuata commoda, & ad insanas cupiditates impotenter explendas, vti ciuilibus in bellis fieri consueuit, furenter conferebant. Ex quo fiebat, vt his opibus Rex vsquequaque victor ille quidem existeret, nullius tamen victoriæ fructum ferret. Itaque licet vinceret, vel iniquis tamen condicionibus, pacem dabat perduellibus. vti fecit tertio Idus Martij M. D. LXVIII. cum stipendia multa Germanico equitatui pependit, vt regni finibus excederet, atque alia multa nõ minus religioni, quam regno perniciosa hæreticis concessit, bonis omnibus factum condolentibus. ac iudicantibus, Regem pluribus victorijs inclytum, Pontificijsq. suffultum auxilijs facile & honorifice potuisse, & bellum prosequi, & rebelles compescere, & pestiferam hæresum illarum radicem prorsus conuellere, & catholicæ pietatis cultum in regno lapsum restituere, nulla pacis accepta condicione. quæ quidem pax ipsi Regi parum honorifica, regno maioris incendij fomitem, vt euenit, illatura putabatur. B C

Hoc nuncio PIVS accepto, vehementer condoluit, nihilque iam amplius pecuniarum se Gallis collaturum edixit. scilicet ne sacrum exhauriret ærarium, importuno hæreticorum beneficio. ad quos ceteroqui vel conuertendos, vel euertendos, non modo quicquid sibi esset virium, sed vitam etiam ipsam, & sanguinem profundere se bene paratum esse testabatur. Ementitæ porro pacis huius fructus Regi, Catholicisq. acerbissimos fuisse, nihilq. aliud hæreticos, nisi vt se interim ad impios conatus suos explendos cõmodius accingerent, hac simulatione spectauisse, infelix rerum exitus declarauit. Nam nec ita multo post Condensis Princeps & Gaspar Colignius Admiralius, & Andelotus eius frater, alijq. præterea primarij Hugonotorum duces, confirmatis viribus, animisq. ad nouam faciendam rebellionem intentis, maiores, quam vnquam antea, tumultus D

conci-

A conciuerunt, euocatoq. ex Germania ingenti armatorum tum equitum, tum peditum numero, Vuolfango Bipontino regulo, & Casimiro, vna cum alijs Germanis viris principibus, Anglorum Regina copiarum, & pecuniæ subsidia tribuente, regno toto cuncta subuerterunt. Ac veluti rabidæ tygres in Deum, & Regem furibundi debacchantes excurrebant, sacra omnia profanantes, funditusq. euertentes. Ac mihi quidem cogitanti horret animus, ea cum inaudita, tum nefaria scelera commemorare, quæ hac eruptione, ceterisq. tumultibus illius temporis per summã Christianæ religionis, atque adeo diuini nominis iniuriam, hæreticorum impia crudelitas, & crudelis impietas in Gallia perpetrauit. Quæ omnia quoniam explicare longum esset, idq. nec instituti nostri, nec facultatis,
B ex his nonnulla summatim attingam, quibus planius perspici queat, & quam iusto, necessarioq. studio vindicandæ religionis, Galliæq. tuendæ PIVS adductus, tam scelestos homines, vel potius immanes Sathanæ ministros bello compescendos, atque delendos existimauerit. & quod genus pietatis profiteantur ij, qui ab Ecclesia Catholica Romana deficientes in perniciosam nescio quorum pestilentissimorum hominum, Lutheri, Caluini, Bezæ, eorumq. similium disciplinam se tradiderunt. ac proinde, vt cladibus suis documentum posteris Gallia præbeat, quam noxium, & efficax rerum publicarum venenum sit, spreta, vel neglecta religio, præsertim cum ciuili dissensione coniuncta.

C Horrenda hæreticorum scelera in Gallijs commissa, quibus permotus PIVS, eos bello comprimit. Cap. VII.

B ijs igitur, perinde ac si non hominibus tantum, sed Deo quoque summo, cælitibusq. vniuersis bellũ indixissent, in primis templa multis locis vel incensa, vel diruta: & quidem numero pene incredibili. vtpote ad decẽ millia, & amplius. Quæ reliqua fuere, qua ad vsum equorum accommodata, qua in speluncas latronum conuersa. Altaria destructa: Sanctorum imagines, & sta-
D tuæ vel igni traditæ, vel in eas quasi viuas sæuiendo, præcisis capitibus, comminutæ, alijsq. indignissimis affectæ contumelijs. Sacræ reliquiæ aut per iniuriam dissipatæ, aut combustæ, cineresq. dispersi, aut in profluentem deiectæ. sic sanctorum Episcoporum Martini apud Turones, Hilarij apud Pictauos; Irenæi, Iusti, Bonauenturæ apud Lugdunenses, sic aliorum alibi, quæ suis quæque locis magna veneratione colebantur, sacra corpora sunt amissa. Cœnobia supra sexcenta direpta, solo æquata, quã plurima incendijs absumpta. Vasa aurea, atque argentea, quibus maiorum pietas ornauerat templa, partim per sacrilegium erepta, & in pecu-

nias versa; partim a præfectis prouinciarum in vsum belli commutata. A
Sed, quod maxime horrendum est dicere, sacrosancta Eucharistia, qua nihil in terris est sanctius, nihil diuinius, porcis obiecta (quod scelus humanæ mentes cogitare, ne dum piorum aures audire maxime exhorrescunt) pedibus protrita, oleo sacro cocta, atque alijs fœdissimis iniurijs accepta: cùm eam vocitarent, ridiculo apud Gallos nomine, Ioannem Blancum. stultum appellantes Christum, quòd sub figura panis corpus suum occultauisset. Sacri calices, aut confracti, aut in abiectissimos quosque vsus conuersi. Pretiosa vestis, aulæa omnis generis, & gemmata sacrorum ornamenta, omnis denique sacra supellex direpta. ex vasis æneis, & campanis tormenta bellica conflata. Bibliothecæ, quæ in Gallia erant instructissimæ, & antiquissimæ, passim incendio conflagrarunt. vtpote quod B
sentiant hæretici, ægreq. ferant, sese veterum sanctorum Patrum, optimorumq librorum auctoritate in primis oppugnari, ac, velint nolint, coargui. Multæ vrbes ferro, igniq. vastatæ. Multæ plurima auri pondo seditiosis extrema minitantibus tradere coactæ. Aliæ diuturno militum præsidio vexatæ, mœnibus spoliatæ, pecunia multatæ, vectigalibus oppressæ. ciues in exilium acti, aut in oculis vxorum, ac liberorum trucidati. Agri hostiliter vastati, coloni per ludibrium interempti. Capti multi ex altissimis, ac præruptis locis dati præcipites. nonnulli viui aggesta humo sepulti. alij alijs cruciatuum generibus, vsque ad necem excruciati. Mulieribus grauidis vterus ferro cæsus, infantes ad saxa collisi, ante mortem accepere, quam vitam. Pueri medij ferro secti, alij viui flam- C
mis exusti. Ac ne in viuos tantum crudeles, & impij esse viderentur, in mortuos quoque sæuierunt. Piorum namque sepulchra demoliti, cadaueribus effossis, ea quasi viuerent, mutilarunt, lacerarunt, canibus proiecerunt, igni cremauerunt. Ita Ludouici XI. ita Francisci I I. Gallorum Regum, sic aliorum Principum, & optimatum olim pietate præstantium corpora tractauere.

At Episcopis, ac sacerdotibus tamquam intimis administris Christi forte pepercere? immo quo maius illorum in eos odium exarserat, eo innumerabilibus fere locis, ac modis hos grauius afflixere. constat supra quinquies mille sacerdotes omnis generis vtroque tumultu & lentis, & crudelibus supplicijs esse peremptos. eorum alijs viscera fuste intorta sen- D
sim extracta. alij vulnerati cum Episcopis in puteos viui deiecti periere. alijs detracta pellis, qui octauo, aut nono demum die quasi ad insaniam redacti spiritum exhalabant. Multis caput abscissum, alij militari supplicio minorum tormentorum ictibus expositi, aut ænearum machinarum oris illigati, emisso igne in frusta distracti. complures vnco summo gutturi affixo, dolore, & inedia confecti. non pauci in templorum crucibus suspensi. Plurimi etiam sulphureo puluere instructi, lardoq. peruncti misso igne deflagrarunt. Alij candentibus verubus viui per posteriores par-

tes

A tes infixi; alij clauis ferreis in abrasam sacri capitis coronam adactis extincti. nonnulli exenterati, quorum viscera frumento respersa in porcorum alimentum cesserunt. Alijs fune stricto pudendas partes alligarunt, quos longo spatio incitatis equis raptatos ad focum suspenderunt, vt subiecto fumo extinguerentur. denique instar suis linea recta in partes dilaniarunt. Alios diuina conficientes mysteria captos, sacris, vt erant, vestibus indutos, imposita capiti galea, & hasta in humeros iniecta, per plateas ductos ludibrij caussa totum diem ieiunos inter nebulones milites perstare compulerunt. complures alijs, atque alijs exquisitis, & acerbissimis cruciatibus afflicti, caesi, necati sunt. Multi diu superfuere, ac fortasse adhuc hodie quoque supersunt, mutili, excisis naribus, auribus desectis, scissis pedibus, aut adustis, vnguibus extractis; caecati, vulnerati, sensibus spoliati,
B qui horum flagitiorum, & plusquam barbarae crudelitatis vestigia prae se ferunt. Sacrae virgines, nubilesq. puellae innumerabiles constupratae, matronae violatae. Nulli denique vel libidinis, vel crudelitatis, vel impietatis generi temperatum est. Quae quidem omnia adeo sunt vera, vt haeretici etiam multo plura, & his acerbiora se fecisse glorientur. Haec scilicet sunt praeclara haereticorum nostri temporis, & egregia facinora.

Galliarum Regi, regnoq. nefarijs hęreticorum armis oppreßo varia praebet auxilia.

C

Cap. VIII.

VM igitur, vt ad institutam narrationem redeamus, haec ab haereticis perduellibus summo Catholicorũ terrore committerentur, boni omnes vna cum ipso Rege erant animis vehementer consternati. Augebat dolorem, adolescentulum esse Regem, tantisq. rebus aut gerendis, aut sustinendis imparem. fratribus natu minoribus, sub tutela degentem Reginae matris. At is eiusmodi rerum tempestatibus propemodum oppressus, in magna, vt incertorum, sic infidorum consiliorum varietate constitutus,
D cum sese Lutetiam recepisset, ibi omnes omnium ordinum animos & immutatos, & inter se dissidentes inuenit. Quamobrem PIVS tam aperto, & graui permotus periculo, cognita, qua Regia domus premebatur, summa animi virtutis, ac subsidij necessitate, tamquam benignissimus parens, vt opem illi ferret, nullis aut laboribus, aut impensis parcendum existimauit. Legatosq; misit cum litteris ad Regem, & ad alios eius regni Catholicos Principes: quos omnes & conuocare, & cohortari, & impellere non desistebat, vt nulla interposita mora, priusquam perditorum hominum augeretur audacia, fortiter arma capienda decernerent; seq.

omnes

omnes ad honorem diuinum, ad Regem suum, ad vitam, domos, laresq. A
proprios tuendos, ac protegendos accingerent. Quibus ipse in eam rem, & grandem pecuniam, & magnum equestrium, pedestriumq. militum numerum auxilio misit. Atque his quidem patrijs, & Christianis monitis, expeditisq. subsidijs a magnanimo Pontifice profectis, & Rex, & Regina, & ceteri proinde Principes, optimatesq. Catholici egregie subleuati, & erecti in communi periculo, iustoq. bello celeriter arma sumenda constituerunt. Inde magna, ac celebris ad implorandam opem diuinam ab Regio sacello ad ædem vsque cathedralem habita supplicatio est. Mox Lutetia milites omnes egressi, Henrico Regis fratre, Andegauense Duce, summo copiarum præfecto declarato, cum intelligerent Condensem hostem Burgundiam versus iter intendere, vt copias suas cum ijs, quæ ex B
Germania sibi suppetias veniebant, coniungeret, omni ope aditum intercludere, & antequam viribus augeretur, cum illo congredi nitebantur. Itaque ad Clarentiam amnem III. Idus Martij anno M. D. LXIX. Iarnacium inter & Castrum nouum commisso prælio, in quo per horas quattuor acriter pugnatum est, hæreticorum exercitus cæsus, fugatusq. est. pluribus eorum ducibus, primarijsq. ad CCCC. militibus occisis. Gaspar Colignius Admiralius, eiusq. frater Andelotus vulnerati fugam arripuere. Condensis vero Princeps, quo vtebatur equo suffosso, cecidit, galeaq. detracta, a Guisianis equitibus agnitus, cum pro redimenda vita aureorum nummum centum millia parcentibus offerret, ærea glande in fronte percussus interijt. C

Hac audita victoria PIVS, Deo rerum bene gestarum auctori, quem ipse ob id assidue precabatur, ex intimis sensibus gratias agens, publicas supplicationes, quibus ipse, & clerus, populusq. Romanus frequens interfuit, statim decreuit; aliaq. pia publicæ lætitiæ signa edi curauit. Hac enim insigni clade Catholicæ religionis hostibus illata, spes quædam piorum animis erat iniecta, fore, vt fractæ hæreticorum vires ab impijs conatibus abstinerent; regnumq. a bellorum tumultu conquiesceret. Subinde vero equestris militiæ signa duodecim de hæreticis bello victis recepta Rex Carolus ad PIVM transmisit, solemnibus verbis apud eum in publico Patrum consessu per Oratorem suum testatus, hanc se Deo victoriam, PII precibus intercedentibus, acceptam referre, ac profiteri; ob idq. ve- D
xilla ipsa, veluti grati, pijq. animi sui pignora, in Basilica S. Petri, primi Christi Vicarij, cuius ipse PIVS locum teneret, suspendenda misisse. diuino fretus auxilio fore, vt ipsius Pontificis precationibus adiutus alia longe maiora de hostibus spolia, signaq. pietatis ergo ad eum deferenda curaret. Quibus verbis PIVS respondit, se optimam pij Regis mentem summopere commendare: seq. ad eum, eiusq. regnum quibuscumq. posset precibus & armis iuuandum semper fore paratissimum; signaq. ipsa se libenter accipere. quæ mox magnis accepta cæremonijs, & in B. Petri ædem

A decore illata, adhibitis de more precibus, ibi supra noui templi portam, vnde ea per annos duos, & triginta pependerunt, ad futuram rei memoriam collocauit.

Interim vero præter pecuniaria subsidia, quibus PIVS ad expugnandos Hugonotos Galliarum Regem donauit, e Belgica quoque regione ab Rege Catholico opem ei ferendam curauit, inde mille, & quingentis equitibus, & quattuordecim cohortibus euocatis, Mansfeldio Comite copiarum ductore. procurauitq. vti, ne Catholici nominis hostes e Germania in Galliam traijcerent, Cæsar operam daret. Deinde ad Regem Catholicum perscripsit de fœdere inter se, & illum, & Cæsarem, & Gallum ad tollendas hæreses incundo: ac de coniugijs, quæ subinde inter Imperato-
B ris filias Annam & Philippum Hispaniarum, Elisabethamq. & Carolum Galliarum Reges coniuncta sunt.

Inter hæc Petrum Donatum Cæsium, Narniensium Episcopum, virũ cum ecclesiasticis conficiendis negorijs rerum vsu, tum vero summa virtute præstantem, qui postea in sacrum Romanæ Ecclesiæ Senatum a PIO lectus fuit, ad omnes Italicos Principes, & ad Respublicas Internuncium legauit. qui quam ipse de Gallorum Regis periculo grauem sane molestiam sentiret; cædes bonorum, sacrarum ædium, & altarium euersiones, sacrosancta conculcata sacramenta, nefaria sacrilegia, pereuntium animarum exitia eorum ob oculos poneret. eosq. doceret, Galliam, quæ media fere inter Hispaniam, & Britanniam, & Belgium, & Germaniam, & Ita-
C liam interiacet, concidere haud quaquam posse, quin ruina sua coniunctas partes secum pertraheret. Eamdem vero Galliam, quæ olim Regi suo erat addictissima, vel potius plerosq. Gallos perduelles hæreticos, certo reliquis gentibus exemplo esse, in Principes suos per caussam religionis, ac conscientiæ coniurandi. illud scilicet prætendentibus, velle se Deo magis, quam hominibus obedire: ob idq. sese a dominorum suorum imperio subtrahere. Ac propterea eamdem prouinciam ad populares exciendos tumultus propensam esse vel maxime. Caluinianam porro impietatem, quam Hugonoti profitentur, ad rerum immutationem accommodatam esse; quod ceteris hæreticorum sectis plurimum indulgeret, ac popularibus vitijs inseruiret: neque Mahometana minus esse voluptariam.
D Quocirca, nisi mature illi resisteretur, ad rerum omnium statum conuellendum latissimum inde aditum patefactum iri. Ad hæc Hugonotos in complura loca, atque adeo in Italiam misisse, qui factionis suæ fautores confirmarent; & commonerent, arma sibi haud esse ponenda prius, quam ecclesiasticarum, atque ciuilium rerum administrationem immutassent. Germanicos vero motus, quoniam ipsa regio est in plures, & ecclesiasticas, & ciuiles diuisa ditiones, locorum interuallo disiunctas, altera alterius metu suis se finibus continente, vtpote quæ mutuas sæpe sibi clades intulerint, haud ita magnos facere progressus potuisse. Id autem in Gallia

non

non euenire, quæ amplum, minimeq. diuisum regnum habens, vnius A
gubernaretur arbitrio: vbi hæreticis obtinentibus, horribilem bonis imminentem pertimescendam esse tempestatem. Porro Italicis Principibus diligenter illud considerandum, longe præstare, proximum incendium restinguere, quam spectando sinere, vt ardentibus flammis domus deflagrarent suæ: posseq. Principes, dum tumultus abessent, subiectis sibi populis ad victoriam vti. Quod si hæc hominum monstra in Italiam penetrassent, fore, vt quam acerbam ex hæresibus cladem, & exitium regna capere soleant, permulti experirentur. Quæ quidem pestis iam Italiam nimis aggressa, si paulo altius radices ageret, haud difficile intelligi posse, quæ faces Italicis mentibus inde subijcerentur. ijs præsertim temporibus, quibus forte sua populi minus contenti, ægre dominis suis obedirent. Qua B
oblata occasione, sibi quoque faciendum esse PIVS existimauit, vt admoneret principes viros, cauendum esse diligenter, ne ditiones ipsorum hac contaminarentur labe: quin efficiendum, vt iam contaminatæ omnino expurgarentur. Narrabatq. præsentia mala duobus ex erroribus orta fuisse. quorum alter erat, Principum fiducia, perfidos ipsi Deo fideles hominibus fore, confidentium; alter vero, non animaduertisse Principes ipsos, se ijsdem pœnis obnoxios fieri apud Deum, eius caussam tutari negligentes, quibus pœnis ijdem perfidos sibi subiectos afficiebant, quando dominorum in necessitatibus & vita, & officio eis minus præsto fuissent.

His igitur, atque alijs eiusmodi rationibus, pro personarum condicione omnes adhortabatur, ad magnum pecuniarum numerum Lug- C
duni in commune conferendum, in Regiæ illius subsidium maiestatis. Enimuero pro immensa clementia sua voluit Deus Ecclesiæ suæ sanctæ per ea calamitosa tempora fauere, ei præfecto Pastore tam egregie vigilanti aduersus hæreses; quibus nisi ille se fortiter opposuisset, vti per omnem vitam suam perpetuo fecit, Italia in primis exitiali illo miserandum in modum fortasse conflagraret incendio. Ceterum PIVS iam alios viros per omnem ditionem ecclesiasticam dimiserat ad cogendam pecuniam, noua imponenda esse vectigalia haud quaquam arbitratus. suadens populis, vt pro suis quisque facultatibus eiusmodi publicæ necessitati sponte subuenirent. Hoc autem collectionis genus Charitatiuum subsidium vulgo fuit appellatum. quæ quidem pecuniæ nummum aureorum D
centena millia fuere. aliaq. præterea centena millia a sacerdotibus exegit. Triginta vero millia sacri cœnobitarum Ordines duodecim, quibus amplior suppetit census, vltro contulerunt.

De

A

De alijs contra hæreticos a PIO Galliæ datis auxilijs, indeq. victoria reportata. Cap. IX.

ED quoniam ad persoluenda militi stipendia, copiasq. in aciem educendas, Pontificijs auxilijs haud sufficientibus, ecclesiasticos fructus diuendi in ipso regno oportere, Rex, & Regina mater supplices postulauerant, PIVS Regijs precibus acquiescens
B (licet ægre, ac multis Cardinalibus reclamantibus, quod antea sacra per hunc modum collata pecunia restituendæ Catholicæ religioni parum profuisset, sed potius, quod magis dolendum, hæreticis commodo fuisset) per diploma illis indulsit, vt ex Gallicarum ecclesiarum vectigalibus centum millia nummum aureorum possent alienare.ea tamen lege,vt pecunia ipsa Pontificij Quæstoris mandato colligeretur: ab eiusmodi exactione ordinarijs regijs Quæstoribus submotis. Hoc itaque ab Internuncio,& a Quæstore Pontificio procuratum est. Atque vt, quoad eius fieri posset, huiusmodi vectigalium siue obligatio, siue alienatio caueretur, nonnullis ecclesijs, ac sacerdotijs, parochijs tamen exceptis, tributum est imperatum. Iussumq. certas in tabulis condiciones adhiberi de rebus diuenditis intra decennium
C redimendis. quibus condicionibus Rex ille Reginaq. parens teneri se voluerunt. Ex varijs igitur Galliarum partibus collectæ pecuniæ summa fuit ad quingenta septuagintaq millia nummum aureorum. Summo præterea studio contendit, vt Rex, qui iam adultus venerat in tutelam suam, euulgaret edictum, quo aliud olim Aurelijs, anno M. D L X I I. ab se per nimiam in hæreticos indulgentiam editum, vti fecit, antiquaret; hæreticisq. ministris. vt eius regno quamprimum excederent,imperaret. aperte professus, nolle se vti opera eorum,qui Catholici non essent. Curauit præterea PIVS, vt iussu regio hæreticorum facultates fisco iam addictæ diligenter exigerentur; honoresq. & dignitates illis depulsis, vacan-
D tes, reiq. publicæ ministeria Catholicis viris mandarentur. Cum vero Metis esset Rex, Fabio Mirto, mox Archiepiscopo Nazareti, tunc Internuncio Apostolico,suadente, templum ab Hugonotis extructum, in quo ipsi congregari consueuerant, funditus euerti iussit. Qua in vrbe accepto nuncio de clade, cædeq. Condensi Principi, eiusq. copijs.ad Iarnacium illata,præsidia submisit ad ea recuperanda oppida, quæ ab hostibus occupabantur. Ij mox Admiralio duce, receptis armis. Reginæ Nauarræ ope subnixi ad cohortes suas cum exercitu Bipontini Ducis, qui Ligerim amnem iam transmiserat, coniungendas ire perrexerunt.

At

At PIVS promissa subsidia identidem subministrare non desinens, A quattuor millia, quingentosq. pedites Italos, equitesq. mille, delectu habito, stipendijs affecit, eoq. destinauit. Ei præterea Cosmus Florentiæ Dux mille peditum, equitesq. ducentos soluto stipendio misit auxilio. Quarum quidem copiarum omnium, atque adeo Pontificij totius exercitus imperator ab ipso Pontifice declaratus est Sfortia Comes Sanctæfloræ, vir non minore generis splendore, quam bellicæ virtutis, prudentisq. consilij laude præstantissimus. Florentinis autem copijs & omni equitatui Marius, peditibus vero Paulus eiusdem Comitis fratres, spectata fortitudine duces, præfecti sunt. His accessere & alij complures equites Itali, nobilitate generis, & militari virtute insignes. qui nullis stipendiis, neque prædæ spe allecti, sed religionis vindicandæ studio, vt PIO B deseruirent, Galliæq. prodessent, huic bello strenuam operam nauauerunt.

Ducibus vero PIVS ad Christianam disciplinam instituendorum militum rationem, ac formulam præscripsit. Ac prima quidem arma fuere, pietas, atque religio in Deum Opt. Max. quo sine boni fieri nihil potest, deinde vero in præfectos cuiusq. suos obedientia, firmaq. inter se concordia: singulos suis contentos esse stipendijs, nefaria maledicta in Deum execrari, corruptū ludendi morē, aliaq. vitia defugere. vt vel hac ratione per exempla cognoscerent illi populi, ad se missos esse sanctæ Ecclesiæ milites, vere Catholicos, qui eos ab hæreticorum ferocia, atque impietate vindicarent; non autem dissolutos homines, qui incolarum bona prædarentur, aut domos expilarent. Hunc vero selectorum militum numerum C cogi facile fuit, pro summa Pontificis in dando stipendio liberalitate, ac magnificentia in copiarum ducibus remunerandis: atque pro diligenti cura, quam vt cibaria, & commeatus abunde, commodeq. suppeterent, geri volebat: & item eis, qui vel ex morbo, vel ex vulnere decumberent, sedula adhibenda curatione. quos etiam eo, vnde profecti erant, quoad eius fieri posset, incolumes reducendos, sumptibus suis curaturum esse pro sua charitate pollicebatur ipse, in seq. recipiebat. His adijciebat alias prætererea multas, easq. haud contemnendas commodorum pollicitationes. Cuius quidem rei multis ab hinc sæculis haud facile par exemplum fortasse reperitur. Emisit inde sacerdotes, qui eos ad sacrosanctæ Confessionis, D & Eucharistiæ frequentem vsum cohortarentur, æternæq. morientium saluti consulerent. Omni genere commercij, priuatiq. sermonis, ac disputationis cum hæreticis habendæ illis interdixit. ne item nostri eos excipetent; ne vetitis aut libris, aut scriptis, quæ deprauatæ, detestabilisq. doctrinæ suspecta esse possent, vterentur. Quod si ipse summus copiarum Dux, vel de pace, vel de rerum compositione quicquam Catholicæ religioni damnosum præsentiret, imperauit, e vestigio aut conuerso itinere in Italiam remearet, aut ad Catholicum exercitum in Belgio cum

hære-

A hæreticis bellantem sese conferret, & adiungeret. Regiam autem existimationem, ac decus non mediocriter auxit, quæ toto regno percrebuerat fama, de Pontificio Italicarum gentium auxilio, vti viribus peraualido, ita Christianis moribus egregie instructo. Quæ quidem copiæ decora specie, atque ordine in aciem prodiere, summa cum omnium admiratione, Regina Catholicisq. omnibus eximijs laudibus Pontificem extollentibus. Ex hoc autem Italico milite equites leuis armaturæ ducenti, & quinquaginta; ac totidem equites minoribus armati tormentis, Paulo Sfortia, Angeloq. Cæsio ducibus Pictauium ingressi, furorem impetumq hostiū repressere. Quo quidem insigni oppido aliquando tandem obsidione liberato, nostri coniunctis viribus ad Principem Andegauensem profecti, B vtriusque partis cohortes copulauere, pugnam commissuri. Quo in negotio Comitis Sanctæfloræ consilio idem Princeps vtebatur ad omnia, vt Regina mater illi præscripserat.

Sed priusquam certamen inirent, duces sua quisque lingua milites ad aggrediendum fortiter hostem accendebant. A nefarijs eius sacrilegijs, cædibus, crudelitateq. regij orsi sunt. adiecerunt scelere occupatas vrbes, atque oppida; nefandis rapinis direpta, & incensa templa; diuina omnia atque humana prostrata iura. Tantorum igitur scelerum vindictam exigerent. gloriam Dei, sacrorum religionem Gallici regni, & Italiæ libertatem in dextris suis portare se cogitarent. Vincentibus omnia tuta, metu cedentibus omnia infausta fore. Hæc & alia duces communiter. Separa-C tim vero Sfortia, aduocata Italorum concione, sic eos hortabatur. Si qui ,, sitis, a quo missi, quamobrem huc concesseritis, quibuscum res vobis sit, ,, quæque præmia vos maneant, memineritis; vicimus, commilitones. Vos ,, Italo sanguine procreati estis. quod nomen non solum factis fortibus, & ,, militari gloria ceteris gentibus semper antecessit, sed totum fere terrarum ,, orbem virtute domuit, victorijsq. Rom. Imperium longe lateq. propaga- ,, uit. nisi passuri estis, vt a natura inditum genti bonum per vos turpiter de- ,, generasse videatur, vobis æmulanda maiorum gloria est, fama apud Gal- ,, los par illi priscæ obtinenda, idemq. specimen animorum ostendendum. ,, Illud deinde animis vestris proponere debetis, vos non, vt olim Romani ,, milites, a Iulio Cæsare, vel a quouis alio Ethnico Rege, sed a summo Re-D gum Rege Christo Deo Opt. Max. per eius in terris Vicarium sanctissi- ,, mum, qui diuino regitur consilio, in Galliam missos esse; non vt pro re- ,, gni libertate tantum dimicaretis, sed vt Gallis a falsis opinionibus, atque ,, ab hæresibus defensis, & vobis delictorum expiationem, diuinamq gratiā ,, promereretis, & illis in salutis viam reductis, omnis Gallia in posterū anti- ,, quo instituto secundum Deum Apostolicam Sedem, quā par est obedien- ,, tia, & cultu veneraretur. Iam vero quibuscum certamen vobis sit futurum, ,, considerate. non enim virtute vlla, aut rei militaris scientia, & vsu muniti ,, sunt hostes, ac firmi. sed agunt eos præcipites detestabilia scelera, quibus

G &se

„ & se a Deo abalienarunt, & a legitimo Rege defecerunt, cognatorumq. A
„ sanguine imbutis animis & armis, sese communi humani generis hosti
„ coniunxerunt. conscelerata sacrilegia, execrabiles sacerdotum cædes, ne-
„ faria præda, qua se, ac domos contaminarunt suas, illata sacris virginibus
„ stupra, eos ad exitium, ac supplicia, quæ impijs constituta sunt, rapiunt.
„ Gens ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum, irato magis Deo, quã
„ Rege dimicatura est. Illud testimonio fuerit, quod quoties signa contu-
„ lerint, toties cæsi sunt, ac superati. Præmia vobis ea proposita sunt, qui-
„ bus ampliora ne homines quidem a Deo optare possunt. Nulla habet an-
„ nalium memoria, vllum vnquam Principem, quam PIVM V. in bene-
„ meritos fuisse gratiorem. is enim est, vt non solum quid merueritis, sed
„ etiam quid desideretis, quidq. vos deceat, sit consideraturus; dignioraq. B
„ exspectatione vestra, præmia collaturus. Quare præterquam quod conser-
„ uati regni Gallici immortalem vobis gloriam, reditumq. in patriam cla-
„ rum, & memorabilem parabitis, spolia quoque manantia hæreticorum
„ cruore Romam ad triumphum deferetis: atque, quod caput est, ad æter-
„ nas in cælis sedes aditum vobis aperietis. Pro Dei caussa pugnantibus, vt
„ diuinum non deerit auxilium, ita Deo digna, hoc est immensa, & immor-
„ talia, seu viuere, seu mori in prælio contigerit, parata sunt præmia. In hãc
„ tam opimam mercedem intuentes, agite cum Deo, arma expedite, atque
„ hostilem aciem inuadite; barbaræq. arrogantiæ, qua & Romam & Ita-
liam direpturos minati sunt, pœnas expetite.

His autem verbis ad pugnam fortissime committendam vehementius C
inflammati sunt militum animi, statimq. Pontificijs cum Regijs copijs adiunctis, cum Andegauensis Dux acie instructa aduersus hostes iter intendisset, in Pictonibus ad locum Monguntурcium appellatum, collatis signis, fracti, cæsiq. hostes ingentem a Catholicis cladem acceperunt. contrucidatis in eo prælio duodecim, & amplius hæreticorum peditum millibus, milleq. & quingentis equitibus. ex nostris vero fere quingenti desiderati sunt. Ex quo quidem felici certamine, magna Italico nomini facta gloriæ accessio est. si quidem pedites Itali in primo agmine dispositi fortiter impressione facta, tanto impetu in Teutonorum aciem irrupere, vt eos quamuis numero superiores, breui tempore fregerint, ac trucidarint. Equites vero cum ipso Comite Sanctæfloræ, qui erant in dextro D
cornu, Regijs alis, militumq. magistris adiuti, affulgentem victoriæ spem amplexi, incitatis animis hostiles conatus irritos efficiebant. Parta victoria est V. Non. Octobr. anno M. D. LXIX. Catholicis omnibus pie lætantibus.

At PIVS de re bene gesta certior factus, quantas maximas potuit diuinæ maiestati gratias egit. atque vt idem ab omnibus efficeretur, publicas, ac solemnes per triduum ad tres Vrbis Ecclesias supplicationes indixit. quibus ipse pedes, & Clerus, populusq. Roman. interfuit, ac pijs gau-

A gaudijs voluit Vrbem totam compleri. Mox Vrbanis Magistratibus ob significationem grati animi, quo populus Romanus Galliarum salutem, Catholicorumq. bonum gratulabatur, in ludos, & munera magnos sumptus facere cogitantibus, id PIVS fieri non probans, eiusmodi pecuniam pauperibus erogandam censuit.

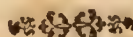
Ex eo prælio Catholici captiuum duxerunt insignem, Vticensem Principem, Hugonotum, hostilis peditatus præfectum. qui cum pro sui redemptione decies mille nummos aureos offerret, id PIVS vbi cognouit, de Comite Sanctæfloræ conquestus est, quod iussa non fecisset eius, dudũ imperantis, necandos protinus esse hæreticos omnes, quoscumque ille capere potuisset. At vero quando interposita iam in id Gallorum Regis auB ctoritate, res haud erat integra, vt captiuus dimitteretur, neque redemptionis caussa quicquam acciperetur, imperauit. Vt vel inde posset intelligi, vnam gloriam Dei, cum religionis, animarumq. salute coniunctam, præterea nihil, PIVM illo bello spectauisse. Hoc enim consilio, sanctoque proposito, bella gerentibus diuinum auxilium adesse solet. Id quod cum alias sæpe, tum in hac ipsa pugna contigisse memoratur. Etenim narrauerunt proinde multi Cardinali Alexandrino, in primis dux quidam militaris, clari nominis, dum vexilla Pontificia explicarentur, vidisse se hominum speciem in sublimi aere lucidissimis armis refulgentium contra hæreticorum acies, in quibus erat ipse, districtis gladijs sanguinolentis; ac propterea sese ad Catholicam fidem conuertisse: Deoq. voto concepto C se adstrinxisse, si periculum illud euaderet, PII se signa perpetuo sectaturum.

Eiusdem porro victoriæ tantum PIO tribuendum esse plerique existimarunt, vt omnes totam ei secundum Deum, acceptam referrent. cum præsertim Pontificiæ copiæ, auxiliarijq. milites obsidionis vim Pictauij fortiter sustinuissent, grauiq. prælio hostes debellasent: ex ijs quingentis paulo ante, quam cuncti funderentur, occisis. cum etiam in ipso conflictu in eos eruptione facta, ijdem primi conflixisent, ab hostiumq. insectatione postremi destitisent. A quibus abstulere signa septem & viginti. quæ Romam a Comite Sanctæfloræ missa, & a Paulo eius fratre, qui in eo bello strenue sese gesserat, in frequenti Romanorum procerum comitatu D oblata Pontifici, is alacriter suscepta in Lateranensi templo, vbi nunc etiã pendent, magna cæremonia suspendi iussit. hisce verbis, quæ statim ipse dictauit, ad gloriam Dei, perpetuamq. rei memoriam incisis in marmore.

 A

PIVS V. PONT. MAX.

Signa de Caroli IX. Christianissimi Galliæ Regis perduellibus, iisdemq. Ecclesiæ hostibus, a Sfortia Comite Sanctæfloræ, Pontificij auxiliarij exercitus duce, capta, relataq. in principe Ecclesiarum Basilica suspendit, & Omnipotenti Deo, tantæ victoriæ auctori dicauit. Anno M. D. LXX. B

Hæreses, & motus in Belgio tollere PIVS enititur. Cap. X.

DVM hæc geruntur in Gallia, ad euellendas hæreses, motusq. sedandos in Belgio PIVS animum adiecit. Belgæ namque pestilentium & ipsi hæreticorum fraude decepti, cum iam inde a Caroli V. Cæsaris tempore, insana quædam C
agitare consilia, ac deinceps Gallorum exemplo permoti tragice tumultuari sæpe cœpissent, res eo spectare videbatur, vt antiquo sacrorum ritu prorsus abiecto, Philippi Regis Catholici legitime illis imperantis iugum excuterent. Huius autem vel excitandæ, vel augendæ seditionis occasionem inde acceptam esse ferunt. Mandauerat olim idem Rex Margaritæ Austriacæ sorori suæ, Parmæ, Placentiæq. Principi, Belgium pro eo tum gubernanti, vt ad conseruandam, ac propagandam ibi Catholicam fidem edicta omnia Caroli V. parentis sui aduersus hæreses olim edita, itemq. Tridentini Concilij decreta, quæ præsertim ad ordinandam sacerdotum disciplinam pertinerent, atque alia quædam pia, ac rationi D
consentanea instituta promulgari, seruariq. curaret. Et quamquam vellet Rex, vt qualis antea sub Carolo V. ijs in regionibus sacra in hæreticos fuerat Inquisitio, talis deinceps vsu retineretur; tamen iussis regijs a Gubernatrice promulgatis, in vulgus continuo sparsi rumores sunt, ac deinde nonnullis Belgij magistratibus, virisq. principibus persuasum, ijs edictis Hispanicam in reos violatæ religionis inquirendi consuetudinem, quæ pro superiorum temporum licentia genti seuerior esse videretur, in Belgas introduci: idq. antiquis eorum institutis, & legibus, atque adeo

& pri-

A & priuatæ, & publicæ repugnare libertati. Inde porro aliquot nobiles inter viros ictum est fœdus. in quod initio Catholici quidam, quod ad Hispanicam Inquisitionem arcendam attinet, feruntur consensisse. qui tamen postea ab illis sese disiunxere. sed hæretici turbulentum hominum genus, salutatiumq. legum impatiens, coniunctis animis, in Ecclesiam Dei, in suumq Regem nefarie conspirantes, sacra profanaq. omnia vastare, diripere, violare, conuellere instituerunt; ac deinceps eadem fere impietatis, & crudelitatis plena flagitia, quæ ab Hugonotis socijs eorum in Gallijs commissa memorauimus, crebris eruptionibus in Belgio per multos annos patrare vix tandem bellis attriti destiterunt.

Hæc igitur mala PIVS non sine magno dolore cum partim iam præ-
B terita deploraret, partim præsentia lugeret, partim vero futura prospiceret, ijs, quoad eius fieri posset, omni studio occurrendum existimauit. Præsens, atque optimum tantis tollendis seditionibus, rebusq. omnibus in pristinum statum restituendis remedium esse videbatur, si Rex ipse in Belgium proficisceretur, rebellesq. vel compesceret præsens, vel profligaret, & Catholicam religionem tueretur. Quod ne præstare cunctaretur, & litteris, & nuncijs eum PIVS grauiter hortabatur. At vero quoniam post Caroli Cæsaris obitum veterem Belgicæ administrationis morem, gubernandiq. rationem Rex immutauerat: fuere, qui ei consulerent, operæpretium fore, si eas ipse gentes tantum ad politicam præstandam obedientiam adduceret, caussamq religionis in aliud tempus conniuendo
C protraheret, ipsis interim populis super ea re, quamcumq. vellent, facta potestate. Qua re cognita PIVS, ad Regem manu sua scripsit, eiusmodiq. sententiam vehementer improbauit. ostendens, quia Cæsari Carolo V. suasum olim fuerat, vt politica solum in Germania negotia procuraret, in caussa vero Catholicæ fidei conniueret; neque interim de Protestantibus reportata victoria vti voluerat; accidisse, vt pacem in ea prouincia nullam ille reliquisset. quin etiam intra paucos admodum annos contagione in ceteras partes late diffusa, in id, quo laborarent, periculi ditiones Belgicas coniectas videri. Quod si eo tempore, quo Christiana religio inibi minus erat abiecta, captum Caroli consilium ei grauiter obfuit, quanto peiorem simili de caussa rerum afflictarum exitum impen-
D dere dicendum? Adijciebat, Christianos Principes primis harum factionum temporibus aliquam excusationis caussam obijcere fortasse potuisse; non quidem de remissis eorum in diuino tutando cultu studijs intelligens; sed quia quorum factiones ipsæ specie religionis euasuræ viderentur, minus animis prospexissent. mox vero tandem post tot tantasq seditiones, prouinciarumq. tumultus non modo nullum excusationis locum illis relictum esse, quod profligandarum hæresum consilium initio non cœpissent, sed etiam, nisi primo quoque tempore expeditis, validisq. præsidijs rem Catholicam tuendam decernerent, breui futurum, vt ab hære-

ticis omnis defenſionis facultas, ac ſpes illis præriperetur. Itaque religionis patrocinium diſſimulanter deſerere, ne vel populi tumultuentur, vel prauæ vicinarum gentium mentes periculoſius irritentur, interea loci facta illis arbitratu ſuo concionandi, conuenticulaq. habendi poteſtate, nihil eſſe aliud, quam ignem fouere, ac fomitem congerere, vt maioribus flammis exardeſcat. Etenim religione Catholica Romana, quæ vna vera, ac ſolida religio eſt, ſicuti fidei ſoliditas, atque amor in Deum,& homines, veram in præfectos obedientiam ſumma cum rerum tranquillitate coniunctam ſolet afferre; ita contra ſpiritus hæreticus prauis in hominum mentibus inſidens,ac deliteſcens, aliquorſum tandem grauiter erumpat, neceſſe eſſe, ingentemq. rebus inferat perturbationem. A

Ac miſerum quidem certe Chriſtianæ reip. ſtatum eſſe propterea PIVS dicebat, quod hæreticis religionis cauſſam in dies audacius prætendentibus, eiuſdē religionis tutelam Catholici diſſimulando negligerent. ideoq. permittere Deum, vt eiſdem diſſimulandi rationibus amittant ipſi iura ſua, atque ditiones, quas inique tueri ſine ope diuina,& conſeruare conarentur, ei, qui poteſt omnia, confidere nolentes. atque ita diuino fieri iudicio, vt ſubiectorum ſuorum ipſi ſubijciantur imperio. Vt igitur primo quoque tempore in Belgas armata manu ſeſe conferret, Regem & monebat, & hortabatur. dicereq. ſolebat. In rebellionibus,dum res agitur abſque armis,non dantur leges, ſed accipiuntur; nec dominorum iuſſa fiunt, ſed ſubditorum. Neque vero quemquam ex Regijs adminiſtris, quamuis magnum,& præpotentem ei rei gerendæ præficiendum eſſe. quoniam id eiuſmodi in negotijs haud eſſet opportunum: præſertim apud eos, qui extraneos Magiſtratus perpetuo repudiaſſent. Et quando ad expediendum exercitum mature facto eſſet opus, ſuadebat Regi, vt Mediolanum interim appropinquaret. Ac Pontificis quidem ea ſententia fuit, vt Rex cum primum in Belgas eſſet ingreſſus, continuo peſtem illam radicitus euelleret, neque vllum diſſimulantibus relinqueret locum. B C

Hæc autem omnia Regi voluit ipſe renunciari. Ad quem ea de re ſubinde Petrum Camaianum, Aſculanorum Epiſcopum, Internunciū Apoſtolicum miſit. ſecus enim fore, vt exitiale rebellionis exemplum ex eiuſmodi negligentia conſequeretur ceteris in eius ditionibus,in primiſq. Mediolanenſi, Neapolitana,ac Sicilienſi. quibus locis dubio procul malæ ſementes factæ iam eſſent, graueſq. animorum reperirentur offenſiones. Ad hęc vero denunciabat, niſi præſentia ſua rebus modum afferret,haud ita magno temporis interuallo futurum, vt & in Belgis religio iam inculta periret, & Rex ipſe ditionibus ſuis exutus condoleret. propterea in ea re inſiſtendum eſſe veſtigijs Caroli V. qui ob vnam Gandauenſem defectionem, poſthabitis ceteris rebus omnibus, ex Hiſpania diſceſſit, atque Regis æmuli ſui fidei ſeſe committens, Galliam præteruectus, in Belgaſq. progreſſus, eos motus omnes ſuſtulit, ac tranquillauit. Ceterum facul- D

tatem

A tatem illam, quam Cruciatam appellant, illi petenti se numquam concessurum, sicuti nec antea concesserat, nisi Rex ipse rebus gerendis interesset. Quo de genere facultatis varijs temporibus ad Regem litteras dedit, quæ illum ab ea petitione reuocarent. si quidem certo scire se, ea in re corruptelas inesse quamplurimas. Quocirca varijs eam condicionibus, ac finibus cunctabundus circumscribebat. nam se pro sua conscientia secus facere non posse.

Regem præterea monebat, ne nouis vectigalibus, atque ecclesiasticis fructibus frui admodum curaret. quinimmo regnis eius, animæq. saluti magis ex vsu futurum, si se priuaret illis, quibus ad eam vsque diem vsus fuisset, in præsentiaq. vteretur. Neque tantam habendam esse rationem
B vel propriæ vtilitatis, vel publicorum, quo minus imminuerentur, vectigalium, in Rhætorum, Heluetiorumq. commercio, ob hæreticæ pestis contagia, cum Mediolanensis ditionis subiectis sibi populis interdicendo; quanta habenda ratio est detrimenti, quod in Catholicam religionem, inde recideret: cui rei Belgium esset exemplo. His addebat alia monitorum genera de ecclesiasticæ iurisdictionis violatione in Neapolitano, Siciliensiq. regnis. Queis de rebus sæpius ipse manu sua litteras ad Regem conscripsit. demonstrans, perniciosam hanc cogitationem Principum ministris instinctu dæmonis subijci solere, per speciem, quod ecclesiasticam iurisdictionem Pontificibus administrandam relinqui, laicis Principibus ciuilium, & humanarum rerum damnum inferret. Atque hunc
C primum esse gradum, caussamq. ab Ecclesia Catholica deficiendi. Sed enim PIVS nulla interposita mora Iulium Pauesium, virum eximia virtute, & doctrina præditum, Surrentanorum Archiepiscopum, Internuncium legauit ad Belgas. quibuscum ille collocutus de tumultibus cognosceret, vt morbi vi, caussaq. cognita, præsens remedium commodius posset adhiberi.

Ceterum eiusmodi paterna, ac pia vere PII Pontificis & cohortationis, & legationis officia grato animo Rex pro singulari, perpetuaq. sua in Apostolicam sedem obseruantia, ac pietate semper accepit. Atque ipse Catholicæ religionis & cultor, & patronus egregius, quod eidem religioni obesse posse videretur, nihil omnino subiectis sibi ditionibus indulgendum esse decreuit.
D

De

 A

De rebus alijs in Belgio contra hæreticos PII Pontificis ope gestis. Cap. XI.

T cum pro summa & sua, & Pontificis voluntate grauissimis de caussis in Belgium traijcere Rex ipse non posset, Ferdinandum Toletum, Albanum Ducem, magnæ virum auctoritatis, magnæq. prudentiæ, & bellicarum virtutum gloria clarum, illarum ditionum B omnium Gubernatorem declarauit, eoque maximis copijs instructum cum imperio misit. Quæ per idem tempus, ac deinceps ijs tollendis seditionibus, motibusq. sedandis, ibi gesserit Albanus, ea litteris tradere, alieni fuerit instituti. nonnulla tamen ex ijs, quam breuissime complectar, quæ a suscepta narratione minime visa fuerint abhorrere. Is igitur instructissimo cum exercitu in Belgium vix dum ingressus, tantum hæreticis, ac fœderatis perduellibus terrorem iniecit, vt complures ab eo sibi metuentes, finitimas in prouincias illico fugitarint. Mox Bruxellis honorifice acceptus a Gubernatrice, cum ex ea de statu regionis multa didicisset, ac plerisq. perduellium locis grauiore periculo laborantibus noua constituere præsidia instituisset, quosdamq. primarios viros, & quotquot seditionis vel auctores, vel participes comprehendere potuit, in vincula coniecisset, eos extremo supplicio publice afficiendos pro potestate mandauit: licet duriore quam par esset, iudicio in nonnullos animaduertisse diceretur. In ijs fuere Comites duo magni nominis, Agamontius, & Horrensis: qui, quod ambo rebellium fœderi sese admiscuisse iudicarentur, capitis damnati perduellionis pœnas dederunt. C Antuerpiam Albanus inde profectus, cum ibi munitissimam arcem ad eam ciuitatem in officio continendam, ac communiendam ædificare cœpisset, perduelliumq. & hæreticorum bona fisco iam addixisset, ex ijs sacras ædes, monasteriaq. ab illis destructa denuo iussit instaurari, quemadmodum per litteras mandauerat PIVS, ab Regeq. depopofcerat Internuncius Pontificius, qui id ipsum omnino præstari curauit. At vero D Princeps Aurantius, & frater eius Ludouicus, Comes Nassouius, e Belgio in Germaniam superiorem profugerunt; conquerentesq. se Belgicarum legum, ac Lutheranæ factionis cuius se propugnatores esse profitebantur, tutandæ caussa sedibus suis esse depulsos, opem inde postulauerunt. Hinc Saxoniæ, & Pontanorum Duces, Comes Palatinus, Casimirus, alijq. præterea multi hæretici nominis, qui Catholici Regis oderant amplitudinem,

A dinem, fauebant Aurantio; & ob id cogendis copijs operam dabant.

Quocirca PIVS animaduersa rei necessitate, Albano ingentem illico pecuniarum vim subsidio misit, eum crebris & litteris, & nuncijs magis, ac magis impellens ad hæreticorum omni barbarie maiorem comprimendam impietatem. Atque Regi super Hispaniarum ecclesijs magnum aureorum numerum, quos quingentena millia fuisse quidam aiunt, in annos singulos se concessurum esse pollicebatur, dummodo ipsemet rei gerendæ præsens interesse voluisset, quod si faceret, quicquid præterea petijsset, se facile daturum. At enim Albanus magna adhibita seueritate, prout in præsentia opus esse videbatur, de multis sumpto supplicio, cum ad amnem Mosam, quem Germanicæ Aurantij copiæ tra-
B ijcere cogitabant, exercitum emisisset, hostes est aggressus. quos per Cliuensem regionem diffugientes ad Doleram Catholici consectati, eorum circiter mille sexcentos,& in ijs multos primarios viros cæciderunt. Ex Catholicis autem quadraginta tantum sunt desiderati. At verò perduellium vsquequaque numerus augebatur in dies, maioraq. subsidia continenter illis afferebantur. Etenim Comes Ochstratanus cum duobus equitum, quattuorq. peditum millibus ex Alemannia in Geldriam transmisit. E Frisia vero cum Nassouio confluxerunt decem peditum, equitum tria millia. Aurantius quoque Princeps quattuor, & viginti peditum signa, equitum octo millia ductans, nostris infestus appropinquabat. Nassouius dein Anglorum etiam Reginæ ope subnixus, atque
C alijs auctus auxilijs quasdam Regis Catholici ditiones occupare cum iam instituisset, copias suas ad Gruningam Frisiæ munitum oppidum continebat; ibiq. se præsidio communierat veritus ne quid detrimenti a Chiapino Vitelljo cum exercitus parte præire iusso caperet. Albanus interea prius quam Aurantius cum Nassouio coniungeretur, in aciem cohortes eduxit, quibus assidue magna fiebat accessio Italicorum militum, suadente PIO; subsidij caussa eodem conuolantium. Ad hostes demum vbi peruenit Albanus, haud quaquam bellum cunctandum esse ratus, eorum propugnaculum circumiacentibus aquis præmunitum, ac terra alte defossa repletum, in fronteq. bene suffultum, fortiter adortus, illud in potestatem redegit, hostilibus copijs ingenti agmine sese retro prori-
D pientibus. Verum haud longe regressi a Catholicis fusi, fractiq sunt: eorumq. dux in fugam ita coniectus est, vt armis, ac vestimentis abiectis, vix euadere potuerit. Porro Albanus per noctem ibi subsistens de hostibus insectandis cogitabat, itaque prima luce castra mouet, eosq. prosequens paucis post diebus Amasium amnem a tergo iam ab illis occupatum esse, atque Aurantij subsidiarios exspectantes loco fossis,& canalibus ita præmunito consedisse reperit, vt inexpugnabilis prorsus esse videretur. Sed eum fortiter inuadere non dubitans, victor discessit, hostium septem millibus,& amplius trucidatis, viuere vel roganti nemini permissum. Ex

Catho-

Catholicis octo tantũ occisis,totidemq. vulneratis. Quo prælio tormenta A
maiora sexdecim, ac præterea signa militaria viginti, ceteris quattuor in flumen ab hostibus iniectis, victores acceperunt. De qua quidem victoria Dux extemplo nuncios misit ad PIVM, qui pro ea re assiduis precibus Deũm interim obsecrabat.

His rebus cognitis, Pontifex confestim tribus diebus ineuntis Augusti mensis, anno M. D. LXVIII. ad tres Vrbis sacras basilicas celebres supplicationes, pauperibus eroganda subsidia, ibiq. rem diuinam magna cæremonia faciendam decreuit. quibus quidem supplicationibus cum vniuerso Clero, populoq. Romano pedes interfuit ipsemet, ad agendas ex more gratias diuinæ maiestati. Quod miro fuit pietatis exemplo, dum pedibus procederet, sacras preces de libello, quem manibus tenebat, pie B
recitans, tam superuenientem pluuiam, quam solis æstum paruipendens. Atque ad maiorem hæreticorum animis metum incutiendum, iussit Vrbe tota, & ignibus, & omnium arcis tormentorum festo strepitu vniuersos impense lætari. Nec ita multis interiectis diebus terrificum exercitum suum in Belgas cum traduxisset Aurantius, tamen cum Albano signa conferre cunctabatur; scilicet vt interim populi rebellarent. Quod cum haud euenisset, cum amnem Mosam transmittentem Albanus adortus, ad quinque millia hominum obtruncauit. Qua quidem ille accepta clade, in Alemanniam sibi remeandum esse, hieme præsertim iam ineunte, cogitauit.

Sed illud hoc loco non omittendum, quod in hoc bello magna om- C
nium admiratione, atque vtinam pari hæreticorum ad rectam fidem conuersione, diuinitus accidisse, graues auctores litteris prodidere. Hispanum militem catholicum inter alios, quos ita peremerunt, ab Aurantio captum, arboriq. alligatum impij milites hæretici æneorum tormentorum ictibus occidere conati, tantum abfuit, vt illum confoderent, vt ne creberrimis quidem, ac vehementissimis ignitis globis in eum emissis vel minimum lædere potuerint. Quo viso obstupefacti, eum vestibus exuere cœperunt; rati hominem occultis quibusdam armis communitum, quæ tormentorum vis penetrare non posset. Sed cum nihil in eo præsidij reperissent, præter sacrum Agnum e collo pendentem, ex ijs vt coniectura est, quos PIVS V. primo sui Pontificatus anno de more consecra- D
uerat (eorum namque magnum numerum in Hispaniam, Galliam, & Belgium, præsertim militibus pro fide Catholica dimicantibus distribuendos curauerat) hoc illi detracto, primo ictu transuerberatus occubuit.

Ceterum Galliarum Rex ad opem Albano ferendam incitatus a PIO bis mille pedites minoribus tormentis instructos, milleq. ducentos equites a Marescallo Cosse ductos ei subsidio misit. Interea PIVS viros decreuit, qui cœnobitarum Ordines, ac monasteria ibi perlustrarent, & recognoscerent, ad veteremq. reuocarent pietatis disciplinam, & ab hæreticis vexa-

A vexatos Catholicos subleuarent. Iam vero tandem ex ijs locis Aurantio depulso, Pontifex Albano, tamquam de Ecclesia Dei optime merito, pileum, ensemq. decore gemmis ornatos, ac pontificijs de more precibus consecratos transmisit. cum alioqui eiusmodi virtutum insignia, ferme Romæ capi manu pontificia dudum consueuissent. His autem muneribus & honoris, & grati animi caussa illustres Catholicæ veritatis conseruatores ornare consueuerunt summi Pontifices, vt ij turbulentis in rebus afflictam Christianam remp. tueri, atque protegere velint impensius. At vero PIVS, vt ad Christi gregem errantes oues Pastor bonus reduceret, atque omnes Catholicæ pietatis in officio contineret, iam ignouerat ijs omnibus, qui hæreses execrati, ad sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ fidem B reuerterentur. ex quo factum, vt ope diuina, quamplurimi hæretica deposita malitia, ad Catholicæ veritatis cultum adducti pie vitam instituerint. Quamobrem ad eum Albanus litteras dedit in hanc sententiam.

Tanta illorum est multitudo, qui ad eam, quam in rectam Catholicæ religionis viam redire volentibus Sanctitas tua fecit, gratiam amplectendam quotidie confluunt (id quod & ab Episcopis, & ab Legatis, Prolegatisque prouinciarum refertur ad me) vt eorum numerus percenseri vix posse videatur. Et sane vel in hoc nemo non admiratur egregiam curam, ac sollicitudinem, quam adhibet B. tua, cum omnium quidem expetenda salute, tum vero etiam eisdem summis precibus Deo commendandis. Cui quidem confido, futurum, vt vita tua tam praclare sancteq. acta, e totius Christiana C reip. agro pestilentes hæreses breui conuellantur. Recens vero creati sacrorum Antistites tam egregie præstant officium quisque suum, vt a Sanctitate tua eo in gradu collocati plane fuisse perspiciantur. Quare ei, qui mihi succedet, illud vnum in his ditionibus præstandum relinquitur, vt nimirum quo in statu sunt, res in eo sedulo conseruet, ac tueatur.

Finis Libri Secundi.

D

DE VITA ET REBVS GESTIS PII V. PONT. MAX. A

Liber Tertius.

De re ecclesiastica in regno Neapolitano restituta. Cap. I.

AM vero cum in ipso Rege Catholico,& animum
egregie pium, & eximiam erga sacrosanctam Sedem
Apostolicam fidem, atque obedientiam, ac
denique singulare tum Catholicæ tutandæ religionis,
tum profligandarum hæresum studium PIVS
optime perspiceret; patrio quodam amore sic eum C
complectebatur, eaq. inter ipsos est mutuo coorta
fiducia, vt summo Christianæ reip. bono tam afflictis in rebus duos haud
dissimiles summorum Principum animos arctissimo amoris vinculo prorsus
coniunxisse Deus velle videretur. Etenim PIVS nuncio de ægrotatione
Regis accepto, sublatis in cælum manibus, diuinam clementiam
suppliciter implorauit, vt vel eum liberaret a morbo, vel certe sibi corporis
imminueret firmitatem. annosq. vitæ contraheret suæ, dum illi eosdē
adijceret. quin eius vitam Christianæ reip. longe magis, quam suam necessariam
esse. Verum enimuero,vt difficile est inter mortales, præsertim
vero Principes summos, de rebus omnibus vbique conuenire, fatendum
est, inter eos querelas quasdam extitisse; quarum in altero caussa fuit san- D
ctum quoddam consilium, ac propositum corruptelas omnes e re Christiana
publica tollendi; in altero vero studium, iura, ditiones, regnaq.
sua eo in statu, quo ea nactus erat, conseruandi. Quibus tamen querelis,
aut contentionibus,de quibus deinceps aliquid commemorare necesse
fuerit, amborum animi nihil sunt offensi. quin mutua, vt antea, beneuolentia
coniuncti magna consensione in commune Christianæ rei bonum
defixi perpetuo fuere.

Quocirca PIVS cum præclare intelligeret, nihil esse vel ad rem ecclesia-

A clesiasticam ordinandam, vel ad Christianam disciplinam, aut lapsam restituendam, aut restitutam conseruandam accommodatius, quam si diœceses accurate visitarentur, id ipse primus aggresus, non solum per Antistites in sua quemq. prouincia, sed etiam per Apostolicos Visitatores, quos in varias orbis terræ partes emisit, sedulo præstari curauit. Atque a regno Neapolitano rem exorsus, Thomam Orsinum, spectatæ integritatis virum, Visitatorem Apostolicum eo cum potestate misit. Qui Strongolensium a PIO factus Episcopus, & obeundis Ecclesijs, & corruptelis tollendis, & salutaribus præscribendis legibus, Neapolim profectus, cum ei Prorex edixiset, vt exsequendi decreti Pontificij regiam facultatem (quam vocant Exsequatur) acciperet, id facere constanti ani-
B mo recusauit. Se namque missum esse a Christi Vicario, cui haudquaquam esset opus huiusmodi laicorum potestate; atque eo minus in ditionibus Pontifici tributarijs. neque vero indigere se, aut vti velle litteris cōmendatitijs, quas illi Prorex ad regios ministros se daturum offerebat: quippe quæ perinde atque ipsa regia facultas valerent. Quo tempore Neapoli Magistratus duo Visitatori audacter obsistere non veriti, nec multo post ambo vita defuncti terrifico ceteris fuerunt exemplo. Iam vero cum a PIO Prorex suppliciter impetrauisset, vt super hac re perscriberetur ad Regem, interimq. negotio supersederetur, ita præstitum est. sed responso serius allato, PIVS corruptelam hanc nullo pacto ferre se posse professus, posthabita disputatione de vi generali regiæ ipsius facul-
C tatis, rem faciliori condicione transigendam putauit. quod Pontifici, qui caput, & Princeps est Episcoporum omnium, diœceses inuisere multo magis liceret, quam proprijs Episcopis: qui alioqui diœceses suas absque huiusmodi exsequendi concessu visitare consuessent. Itaque illi, visitationem vt prosequeretur, PIVS imperauit. ad Proregemq. Rex ipse perscripsit, Pontificem officium suum præstare permitteret. Perlustratæ sunt igitur absque alia Regia facultate Calabrenses, Hydruntinæ, Barienses, ac ceteræ adiacentes ecclesiæ. in primisq. Neapolitana ciuitas. in qua non solum ecclesias, ac sacratos homines Archiepiscopo subiectos, sed etiam qui ipsi Proregi a sacris erant, immunitatem obijcientes, & recognoscendos, & emendandos curauit. Quæ res magno tum publico, tum priuato
D bono fuere. atque inde ijs in regionibus, quæ antea plurimum imminuta fuerat, Apostolicæ Sedis auctoritas, ac reuerentia restituta est. Et sane mirum fuit, quocumque pergeret Visitator, magnum populorum spectare concursum, omnibus omnium ætatum, sexuum, atque ordinum hominibus ad eum suscipiendum, ac venerandum certatim confluentibus; coram eoq. in genua procumbentibus, vt vel vna illos Pontificali benedictione dignaretur. vtpote missus a Pontifice, cuius sanctitatis sic increbuerat fama, vt ab omnibus culta concelebraretur. Idem ferme in

Hispania, in Gallia, in Germania, & vbique demum quocumque ipse Visitatores, vel Nuncios misit, contigisse, atque vberrimos pietatis fructus inde consecutos esse constat. A

Ius Pontificiæ constitutionis in Cœna Domini vbique promulgatæ PIVS tuetur. Cap. II.

INTER hæc autem PIVS ad rem Christianam & tuendam, & vero etiam amplificandam in omnes partes pro munere suo semper intentus, Pontificiam constitutionem, quæ veteri, atque recepto Romanorum Pontificum instituto, die Cœnæ Dominicæ sacro promulgari consueuit, non solum in Vrbe Roma, sed per vniuersum etiam Christianum orbem & edici iussit, & consectuari. Quod quidem dum sedulo curaretur, ecce tibi Ludouicus Requesensis Maior Castellæ Præceptor, in aula Pontificia Regis Catholici Legatus, eius nomine cum PIO expostulare cœpit, primum de inusitata ipsius constitutionis in regnis eius diuulgatione; præsertim vero Neapoli, absque regio exsequendi concessu. dein quod omnibus sacras confessiones excipientibus PIVS imperauisset, ne absoluerent eos, qui constitutionem ipsam violassent. in ea quoque adiuncta fuisse multa, quæ cum neque in antiquis, neque vero in ijs, quas vel Iulius III. vel Paulus, vel Pius, vterque eo nomine IV. ediderant, continerentur, admodum grauia viderentur esse; sententijs summatim adhibitis, ac verbis generatim significantibus, quæ populis confusionem afferrent. præsertim ob decreta sub anathematis pœna in eos, qui noua imponerent vectigalia. ex quo publicæ quietis exoriretur perturbatio; nonnullis ciuitatibus ea pensitare recusantibus. Ceterum quod ad iurisdictionem attinet, Regem habere vetusta, & Apostolica decreta, legitimaq. iura, titulos, & possessionem antiquissimam, atque immemorabilem. Pontificiæ auctoritatis vsum temperandum esse ad rationem iustitiæ, quæ nemini, quod suum sit, tollit immerito; idq. eo minus Principibus publicis in rebus. Sententias præterea de iudicijs in Clericos exercendis adiectas videri contra Siciliensis regni monarchiam, quæ & Apostolicis niteretur priuilegijs, & iure possessionis vteretur vetustissimo. Offendi porro ipsum Regem, quod Paulum Odescalcum, Internuncium Pontificium, eius regni, citra vltraq. Pharum, Ecclesiasticæq. libertatis propugnatorem

rem

A rem appellandum PIVS censuisset. Nam inde videri, velle Pontificem, Legatos in Siciliam inducere, nihil obstante monarchia; cum Reges ipsius regni natos se esse Legatos obtendant. munus regium esse, Ecclesiæ, atque eius immunitatum se vindicem ibi, ac patronum profiteri. Neque vero minus Regem dolere, sancti Lazari militiam, se inscio, in regna sua inductam fuisse. aliaque præterea multa edicta publicata, ac præsertim illud super iniquis ecclesiasticorum bonorum alienationibus editum. Querebatur denique de armata satellitum cohorte Archiepiscopi Mediolanen. qua illum vti non posse contendebat.

His autem querelis Pontifex respondendum putauit, non quidem quod de rebus a se gestis rationem laicis Principibus reddere se oportere arbitraretur, sed vt ostenderet, quæ Regi ea de re fuerant relata, a nonnullis proficisci, qui proprijs ducti commodis, vt assolet, corruptelas suas tutari conabantur: quarum ipse quamplurimas certa schedula descriptas misit ad Regem. Hæc se cauere oportere nullo alio consilio, nisi vt rem Christianam pro munere sibi diuinitus commisso tueretur; animarumque saluti huiusmodi tollendis erroribus, Catholicaque disciplina, ac pietate in populos inducenda consuleret. Ceterum quo longius, latiusque quam aliorum Principum, paterent ditiones ipsius Regis, eo quoque magis illum pro regnorum suorum incolumitate subijci debere Deo, eiusque in terris Vicario Romano Pontifici. Constitutionem vero editam in die Cœnæ Domini, iam antiquo more receptam, licet C in Vrbe tantum a nonnullis Pontificibus euulgatam, tamen vbique terrarum, veluti alias etiam generales constitutiones vigere. atque olim seu Principes viros, seu populos, qui violatæ constitutionis huius quoquo modo sese reos agnouissent, delicti veniam a Romano Pontifice suppliciter postulauisse. In omnibus porro vel expiationum, vel Iubileorum generaliam litteris in vniuersas Christiani orbis partes dimissis, & item in ijs, quæ Confessionalia vocant, eiusdem constitutionis mentionem iamdiu perpetuo factam reperiri. In diplomate præterea de facultate, quam in Hispania Cruciatam appellant, petentibus illis Regibus aliquando concessa, præcipue nominatam esse huiusmodi constitutionem; quippe quæ mortales omnes quotquot Christiano nomine cenD sentur, sua obligatione deuinciat. neque generalibus verbis vim eius comprehendi consueße: quod & a Paulo II. & a Sixto IV. declaratum esset. Vt igitur cautius rebus consuleretur, in veteri ipsius constitutionis editione consuetudinem increbuisse, Patriarchis, Archiepiscopis, & Episcopis præcipiendi, vt in suis quisque ecclesijs eam euulgarent. Quod cum hoc tempore intelligeret ipse minime præstari, ac propterea in ea re ipsi constitutioni derogari, ob idque anathematis laqueis iacere homines irretitos, voluisse se animarum exitium auertere; quas præser-

tim haud excusaret ignorantia. Porro sacerdotes admonere muneris sui, A
ad verum legitimumque Pontificem pertinere: vt ij lepram a lepra di-
scernere, ac de peccatis, præsertim quorum est absolutio summo reser-
uata Pontifici, recte iudicare queant. quod si quid est priuilegij, quod
clam sit ipsis sacerdotibus, eosdem de his edoceri, Principum ministris
graue esse non debere. Verba vero vel nuper adiuncta, vel in antiquis
litteris inusitata, haud debere dura cuiquam videri. Si quidem id iam
in more positum esset. nonnulla videlicet in ijs vel adimere, vel adijce-
re, pro varietate temporum, ac corruptelarum qualitate. Quod autem
regio niteretur exsequendi concessu, neque id, neque aliam vllam lai-
corum facultatem vim aliquam habere in ecclesiasticis decretis exsequen
dis; neque sacris habendis concionibus: quarum facultatem ab laicis pe- B
tere, intolerabile prorsus esset. Laicis enim etiam religiosis, quod do-
cent sacri canones, super ecclesijs, personis, & rebus ecclesiasticis nul-
lam attributam esse facultatem. quos obsequendi manet necessitas, non
auctoritas imperandi. Quæ res patent, vtpote sacrosanctis legibus, ac
Concilijs iam satis explicatæ, & constitutæ. Illud vero de tributis, atque
portorijs adiectum esse, quoniam in eo sæpius grauiter peccaretur. nimi-
rum cum vel a non habentibus potestatem, vel eis, qui per priuilegia sunt
immunes, quales sunt ecclesiastici omnes, vel nullo iure sibi subiectis,
vel denique contra sanctas leges imperantur. itaque Principibus legitima
potestate præditis non prohiberi, quin ex sacris legibus subiectis sibi po-
pulis æqua, ac tolerabilia imponere tributa possint. Ac licet in litteris C
Pontificijs absque alia declaratione, ne noua imponantur onera, caueа-
tur; eiusmodi tamen declarationem haudquaquam esse necessariam; vt
pote quæ numquam adhibita fuerit, vbi de ijs, quæ pedagia vocant, tri-
butis agitur. quæ res a sacris legibus iā satis explicata videatur. Quocirca
non popularem excire tumultum, qui potius ex immoderatis oneribus a
Principibus impositis exciri solet; sed rationem, ac viam tradere, qua pos-
sint tranquillitatis, ac religionis in officio homines contineri, & quos
oporteret, commonere muneris sui, consilium sibi fuisse. De Apostolicis
vero priuilegijs Regibus concessis, nihil sibi compertum esse; neque ex
auctoritate sua iniusti quicquam esse committendum. videre tamē se hu-
iusmodi priuilegia male passim vsurpari, indeq. multa fieri contra iura si- D
ue humana, siue diuina. & quicumque niteretur, vel etiam vti soleret pri-
uilegijs, eum haud dubie debere illa proferre, & aperire. Cum præsertim
Pontifex summus, vnus, & legitimus sit priuilegiorū omnium ab alijs Pon
tificibus concessorum & interpres, & iudex: qui vbicumq. errata, & offen-
siones cōpererit, pro suo munere debeat absque alia quæstione labentibus
rebus prouidere. Verumtamen velle se tantum, vt hisce rebus boni præ-
ficerentur administri, per quos omnia bene gererentur; ac de omnibus
certior

A certior fieret ipse Rex: isq. intelligeret, criminum ad diuinum retinendũ cultum iudicandorum ius in auctoritate esse Romani Pontificis, IESV Christi Vicarij, non in arbitrio laicorum Principum. quibus nequaquam a Dei filio dictum esset: Pasce oues meas: sed ipsos tamquam pascendos agnos permittere debere, se a B. Petri successore duci, & gubernari, nisi velint, se extra Christi gregem abduci, atque abigi; per speciemq. priuilegiorum ecclesiasticam subuertere hierarchiam. Ceterum (quando illud a pietate Regis egregie Catholici longe abesset) ipsomet Rege procurante, sperare se rebus bene consultum iri. præsertim in Siciliensis monarchiæ negotio. Itaque Rex omnino sibi persuaderet, haud posse Pontificem, tot tantaue dare priuilegia, vt successorum suorum auctoritatem imminuat, a Deo sibi collatam ad Ecclesiæ suæ sanctæ ædificationem, non autem ad eius destructionem. contra quam quidem auctoritatem nulla obijci præscriptio posset, vel antiquissima. Adijciebat, contraria omnia aduersus eiusmodi obiectam caussam potius reperiri per Apostolicas in regnum illud decretas Legationes. posseq. Pontificem arbitratu suo id tamquam gratuito concessum, sed exinde male versum abrogare. Quare diploma Paulo Odescalco, Apostolico vltra citraq. Pharum Internuncio datum, firmissimo niti fundamento: cum antea diu in eo regno Legatos, & quæstores, ipsis etiam Cæsaris Caroli V. temporibus Apostolica Sedes habuerit. Quod autem diplomata quædam eo inducenda dedisset, illudq. in primis de alienatis Ecclesiæ bonis recognoscendis, id sancte, ac rite prouisum; cum ob Christianæ reip. vtilitatem, tum etiam ob cauendos animarum laqueos, quibus ea bona possidentes misere capiebantur. De sancti Lazari militia, Apostolici muneris esse, eiusmodi militias instituere, vel extinguere, prout Pontificibus opportunum esse videretur. quas etiam illius regnis iam ipse concesserat, alibiq. sustulerat. neque vero posse Regem, vti Catholicum, contra quicquam decernere. eam vero militiam ab se propterea restitutam fuisse, quod illi milites Sedi Apostolicæ vbi, & quoties vocati essent, contra quoscumque Romanæ Ecclesiæ hostes, vel rebelles armati inseruire, atque opem ferre suis impensis ex officio suo, decretoq. Apostolico deberent. De Satellitum vero cohorte, qua ad ecclesiasticam tuendam disciplinam vtitur Archiepiscopus Mediolani, ex antiquis ipsius Ecclesiæ monumentis, & institutis ad hanc vsque diem vsu retentis, liquido constare, vt in laicos de criminibus siue ad sacrum tantum, siue ad vtrumque forum promiscue pertinentibus, quæstiones, iudiciaq. ille soleat exercere. ob idq. armati satellitij vti ministerio.

Ioan. 21.

B, C, D

Denique nolle se tam graues errores, vel corruptelas in Dei offensam, ac sacrosanctæ Sedis iniuriam recidentes vllo pacto tolerare. Hominum officia esse inter se distincta. ac propterea Principes suum quemq. munus

præstare oportere; Ecclesiæq. dimittere, quæ Dei sunt. At enim Rex vere Catholicus, pro sua singulari pietate administris suis in Italiæ ditionibus id sibi esse cōsilij per litteras declarauit; ne quid in sanctas leges committeretur: quinimmo si quid commissum esset, corrigeretur. Neapoliq. Internuncio Pontificio & loci, & omnibus præcedendi data prærogatiua. eiq. perinde atque Hispaniensi Oratori debitos honores habendos esse. Sed quoniam Regis iussa ministris eius minime facientibus, id ferebatur impune, sacri interdicti legibus in eos agere PIVS constituerat. fecissetq. nisi ab amplissimis viris, studiosis ipsius Regis, ea de sententia deductus esset. plerisq. suadentibus, mitissima quæque remedia tentanda prius esse, quam tam acre medicamentum adhiberetur: sic enim facilius se quod cupiebat consecuturum. Itaque in illis regnis deinceps omnia vel suæ iam integritati restituta, vel seueris pœnis emendata fuissent, nisi grauissimum imminentis tunc contra Turcas fœderis negotium, mox luctuosus ipsius Pontificis obitus rebus anteuertisset. A B

De rebus in Hispania pie constitutis. Cap. III.

ÆC tamen, quin PIVS & Regem optimum vnice diligeret & regnis eius omnibus, in ijs præsertim, quæ ad Christianam spectant pietatem, ne quid induceretur erroris, diligenter prouideret, nihil impediebant. Itaque in Hispania, vt res Christiana boniq. mores optime conseruarentur, atque vbi lapsi fuissent, sancte restituerentur, non modo per Apostolicos Nuncios, sed multis etiam salutaribus edictis ac decretis ibidem euulgatis, studiose procurauit. In primis vero illud edici iussit, quo, vt ante meminimus, sub anathematis, alijsq. grauissimis pœnis ludicra spectacula interdixit. in quibus taurorum, ferarumq. congressiones, seu agitationes non sine aliqua hominum cæde, grauiq. animarum damno fieri consueuerant. Roganteq. Rege, eam potestatem infirmauit, qua sanctissimi Sacramenti sodalitates vti, vel potius abuti consueuerant, cibos ab Ecclesia statis diebus interdictos permittentes. facultatemq. sustulit, qua vtebantur Antistites in casibus Episcopo reseruatis, gratiaq. facienda. Vnde, quas velut Hispanicæ Cruciatæ nomine pensitabant Regi, pecunias colligebant. Statuit, vt ludi magistri omnes solemnem ac legitimam fidei professionem ederent. atque ne inscriptiones sub imaginibus eorum, qui hæreseos damnati plecterentur, deinceps affigerentur in templis; sed eorum domus solo æquarentur. in medioq. defigeretur columella C D

A mella cum marmorea tabella, in qua illorum vita pariter & exitus describeretur. Porro vt capitali supplicio damnatis, pridie quam in eos animaduerteretur, sacrosancta rite administraretur Eucharistia. Iniquas fœneratorum negotiationes seuerioribus legibus sustulit. quamuis pecunijs difficilius mutuo accipiendis, quas mox curaturus erat in Belgis, alibiq. certum inde Rex detrimentum esset accepturus. Oblatam vero condicionem accipere PIVS recusauit de Sacratorum hominum spolijs ea lege accipiendis, vt eorum spoliorum dimidium Regi tribueretur. nam etsi Pontifici commodius foret & vtilius, ea per administros Regios colligi, cauendum tamen esse, ne in Clero magnam inde sibi conflaret inuidiam, vel in auaritiæ suspicionem incurreret. Dolere porro se vehemen-
B ter, quod tot decreta, & facultates super tribus militaribus Ordinibus, & Cathedralium insuper ecclesiarum nominationibus, alijsq. rebus Pontifices summi dudum concessissent, qui olim tantumdem, ac fortasse plusquam Reges ipsi, in Hispanijs humanis de rebus disponere, & administrare potuissent.

Sub idem tempus arcas non nullas Caluinianis refertas Catechismis in Hispanicum idioma conuersis, vt mos est hæreticorum, per Hispaniam disseminandis, Lugduni, Tolosæq. in Gallia deprehensas fuisse, PIO renunciatur. Quo ille cognito, grauiter doluit. periculoq. occurrens, ea de re Catholicum Regem admonuit, caueret diligenter, ne exteri libri, ni prius bene cogniti & a sacris Quæsitoribus approbati in Hispaniam in-
C ducerentur. vti sedulo curatum est, tanto sublato periculo.

De caussa Archiepiscopi Toletani. Cap. IV.

AGITABATVR per idem tempus in Hispania grauis illa caussa Bartholomæi Mirandæ, & Carranciæ, Archiepiscopi Toletani, qui de hæresi postulatus ex Apostolicæ Sedis auctoritate ibidem in custodia teneba-
D tur. In eum iamdiu cum esset habita quæstio, neque Paulus, neque Pius, vterque eius nominis IV. Rom. Pontifices, vt vel reus, vel caussa ad se Romam ex sacrarum legum præscripto deferretur, & coram ipsis, tamquam summis Episcoporum omnium, fideiq. caussarum iudicibus ageretur, obtinere potuissent; quod apud Regem Catholicum ab illo sacræ Inquisitionis Senatu, id iudicij ex auctoritate Apostolica, sibi pro tempore sæpius delegata, ad se pertinere profitente, continenter daretur exceptio; PIVS V. vt & reus, & quæ-

stio

stio ad se deportaretur, quæ sua apud Regem erat auctoritas, & sanctitatis opinio, prorsus effecit. Nam ob id maximis cum mandatis Petrum Camaianum, cuius ante meminimus, in Hispaniam misit, dato diplomate, quo, si minus iussa facerent, sacros illos violatæ fidei iudices omni auctoritate iudicandi priuabat, & a piorum communione segregatos declarabat. quamquam id illis, quod necesse non esset, minime fuit indictum. Simul atque Rex PII postulata cognouit, qua erat in Apostolicam Sedem, & præsertim in hunc Pontificem pietate, licet nonnullis reclamantibus, constanter edixit, parendum omnino esse (vt eius vtamur pene verbis) Patri sanctissimo, ac quicquid ille decreuisset, prompte præstandum. nihil enim nisi sanctum, ac Deo gratũ ab eo statui posse; quippe qui diuino nutu regeretur. Archiepiscopo igitur cum sua descripta quæstione sub arcta custodia Romam perducto, & in sancti Angeli arcem incluso, ad eius caussam & cognoscendam, & dijudicandam, sapientissimis viris in consilium adhibitis, tam assidue PIVS incubuit, vt quamplurimis super hac quæstione habitis congregationibus, ijs ferme omnibus frequentissimus ipsemet interfuisse, vel præfuisse potius, remq. lata sententia prope decidisse perhibeatur. Sed alijs grauissimis distractus negotijs, morteq. præreptus, rem successori suo Gregorio XIII. definiendam reliquit, qui dum esset Cardinalis, a Pio IV. hac de caussa in Hispaniam Legatus, nihil reportauerat. Mox PIO V. in Pontificatu suffectus reum Archiepiscopum super tali crimine valde suspectum iudicauit. certisq. pœnis iniunctis, ad voluntariam omnis hæreticæ prauitatis detestationem, ac legitimam Catholicæ fidei confessionem admissum absoluit. Is porro summo patientiæ, & modestiæ documento in aduersarios suos in hac caussa nihil vmquam, vt ferunt, oblocutus, diuturnum carcerem alacriter, constanterq. perpessus, demum in cœnobio fratrum suorum sanctæ Mariæ supra Mineruam, anno M.D. LXXVI. sexto Nonas Maias, sumptis sacrosanctis Ecclesiæ sacramentis, quæ cedentibus e vita præberi solent, singularem pietatem præ se ferens, Romæ in pace quieuit. sub mortem sæpe Deum, hominesq. contestatus, se nihil omnino conscium vmquam fuisse eorum criminum, quæ sibi ab aduersarijs obiecta reum fecerant talis, tantiq. iudicij. quod tamẽ ipse iniustum appellandum non putaret. quoniam secundum allegata, probataq. rite processerat, sed iustum Apostolicæ Sedis decretum se uereri: optimæq. conscientiæ testimonio fruentem imposita pro ceteris peccatis suis pœnitentiæ piacula lætum subijsse, ac se ad Deum in Catholica fide, quam in omni vita integerrime professus esset, diuinæ clementiæ fiducia nixum libenter commigrare. inter hæc animam suam Deo, ac B. Virgini eius genitrici, quam pie sæpius inuocauit, ac ceteris beatissimis spiritibus cælesti gloria fruentibus, denique Dominicanis suis fratribus, vt pro ipso sacrosanctum Missæ sacrificium Deo sæpius offerrent, pie

commen-

A commendauit. eius vero corpus in eiuſdem templi presbyterio pio funere elatum, ab ipſis Patribus conditum eſt. Hæc pluribus obiter commemoraſſe libuit, ne quis tantum virum, ac talis, tantæq. Eccleſiæ Antiſtitem turpi labe per calumniam fortaſſe notatum infelici exitu vitam cum morte commutaſſe arbitraretur.

Rem Chriſtianam in India procurat. Cap. V.

IAM vero ex Europa in Indiam non longo, ac periculoſo nauigationis curſu, ſed breui, ac tuto narrationis compendio tranſeamus. Nam & in illis
B gentibus, qua ad Chriſtianam fidem conuertendis, qua ſuſceptæ iam religionis in officio continendis, & vbique rebus ad diuinum cultum, animarumq. ſalutem neceſſarijs prouide curandis, ardens in vniuerſum Chriſti gregem toto orbe diffuſum Paſtoris vigilantiſſimi ſtudium eluxit. Cum enim intelligeret, rem Chriſtianam in India ad Orienrem primo ſub Luſitaniæ, mox ad Occidentem ſub Hiſpaniarum Regibus ſuperioribus annis, Deo iuuante, ſummis religioſorum virorum, Franciſcani primum, inde Dominicani, Auguſtinianiq. Ordi-
C num, ac demum Societatis IESV laboribus feliciter quidem propagari cœpiſſe, ſed tantæ molis opus cum alijs difficultatibus, ne melius procederet, laborare, tum potiſſimum & maiore neophytorum cura, & ſacrorum miniſtrorum ſedulo indigere miniſterio; omni ope quoad eius fieri poſſet, exurgenti illi Chriſtianæ Eccleſiæ ſuccurrendum exiſtimauit. Et quidem Internuncium Apoſtolicum, per quem omnia melius inibi cognoſceret, ac procuraret, eo mittere cogitauerat, ſed mutato poſtea conſilio, Regem Catholicum de Indica diuinarum rerum neceſſitate. & quid facto opus eſſet, edoceri voluit; eiq. multa admodum ſalutaria monita ſuggeſſit, quibus illum ad eam rem ſedulo curandam, iam currentem incitauit. Cum enim ſuſceptum olim de illis regionibus conceſſu
D Pontificio ab Hiſpaniæ, Luſitaniæq. Regibus in poteſtatem redigendis conſilium eo potiſſimum ſpectaret, vt idoneis ſacerdotibus, & concionatoribus illo dimiſſis, infideles adiungerentur ad Chriſtum, id in primis ſummo ſtudio curandum eſſe. Quod vero in hoc genere ad ſe pertineret, officium ſuum non defuturum. Sed quoniam non ſatis eſſet, infideles ad Chriſtum conuertere, niſi conuerſis, ac iam Chriſtianorum in numerum aggregatis neceſſaria vitæ ſubſidia conferantur, cum ex collectis piorum eleemoſynis more naſcentis Eccleſiæ; tum ex regijs tributis alimenta illis præberi oportere. ne fame compulſi, vel ad priſtinos mores,

& vitam relaberentur, vel Christianam religionem, quæ his potissimum charitatis officijs souetur, & alitur, quasi duram abnegarent, reijcerentq. ac per hanc occasionem Christi nomen per eos blasphemaretur in gentibus, dum paruulis panem petentibus, non esset, qui frangeret eis. Quod vero ad diuina animarum alimenta pertinet, hæc eo studiosius illis curanda, quo anima præstantior est corpore; & quo terrenis cælestia, sempiterna caducis potiora sunt habenda. In primis hoc diuinum opus diuinorum omnium, vt S.Dionysius Areopagita testatur, operum maximum,
1. Cor. 3. nimirum in æterna animarum salute procuranda, Dei, quod ait Apostolus, adiutorem esse, Christiq. ministrum; id non cuiuslibet idiotæ, sed
Tit. 1. proprium esse sacerdotum: & eorum, qui Christianis sacris ita sunt initiati, vt possint, secundum ipsum Apostolum, alios sanam doctrinam edocere, & exhortari in verbo veritatis; & eos, qui contradicunt, arguere, & de ea, quæ in ipsis est, fide, speq. rationem reddere. Itaque licet
Eccli. 17. vnicuique, quod ait Sapiens, mandauerit Deus curam proximi sui; & quod quisque pro viribus ad suam, aliorumq. salutem recte præstare potest, id efficere quemque deceat, Deoq. gratum censeatur; populares tamen homines, & imperitos, non tam doctoris, quam discipuli munus obire par esse. Per sacros ergo, & eruditos magistros Christiana catechesi imbuendos esse seu catechumenos, seu neophytos: adultosq. nisi rite instructos ad sacrum baptisma non admittendos. Per montes autem pagosq. dispersi, vt commodius Christianis legibus, & moribus assuescerent, vrbanis in contubernijs collecti ad socialem, & piam vitam instituerentur. Quod genus remedij præter cetera magno ad illarum gentiũ animos Christianis moribus instituendos vsui fuisse, qui viderunt, inde regressi, sæpe testati sunt. Si vero ethnicis, & Christianis vnum esset hospitium, illis idololatriæ cultui, superstitioniq. dicata loca non permitti, sed solo æquari, deleriq. oportere. ne baptizatis ad impietatem relabendi præberetur occasio. Nec tolerandum, vt Christiani, vel in sacra doctrina capessenda, vel exercendo Catholicæ religionis cultu ab ethnicis prohiberentur. At si veteranis, tironibusq. Christianis vnum esset domicilium, cauerent illi, ne hos prauis suis perderent moribus & exemplis. quinimmo ita se gererent, vt eorum perspecta vitæ sanctitate, infideles impietatis puderet suæ, & ad Christi fidem suscipiendam magis incitarentur. Si vero Christiani iam adulti publice vitam degerent iniquã, præstare, eos publice pœnas dare, quam, ijs diu toleratis, offensionem, peccandiq. occasionem neophytis, ethnicisq. præbere. Crapulam, intempestiuaque conuiuia, & alia, quibus illi populi dediti erant, vitia, sceleraq. nefaria, quibus humana societas omnis corrumpebatur, prorsus abolenda. Infidelesq. ad custodiendam naturæ legem adigendos esse. ne qua mulier plures haberet maritos, sed Christiani matrimonij legem in mores inducerent. Nec regij ministri, mancipiorum loco, seruitio vterentur

A rentur Indorum; sed eorum tantum, qui seruire sua sponte voluissent. iisq. pactam mercedem tribuendam esse, neque eos immoderatis onerandos esse vectigalibus: sed qua par esset æquitate omnes habendos. Sacerdotes vero, concionatores, & Episcopos, vt decet, tamquam intimos Dei ministros, ab Regijs Magistratibus, alijsq. benigne accipiendos, ac reuerendos esse; eosq. a vectigalibus, ac tributis exemptos, & immunes conseruandos. Episcopis, & alijs sacrorum administris liberam in sua exercenda iurisdictione, corruptelisq. tollendis relinquendam esse potestatem. præsertim in ijs, quæ ad Catholicam religionem tuendam, & propagandam pertinerent. Denique Rex ipse Catholicos homines, integros, spectatæq. virtutis Visitatores ad principes viros, ad Iudices, & ad
B alios præterea illarum gentium Magistratus decerneret, qui hæc omnia rite præstari curarent; cognitisq. omnium meritis, suo quemq. præmio, vel pœna possent afficere. Ceterum pauperum oppressio, quo scelere, in cælum exclamante, vt diuina testantur oracula, iræ cælestes maxime prouocantur, numquam esset impunis; ne videlicet miserabilibus eorum gemitibus permotus Deus, in Reges ipsos animaduerteret. Armis porro contra ethnicos sumendis, iisq. bello subigendis, nihil inique, nihil crudeliter ageretur. neque ad Christianam religionem eos compellendos esse; sed benigne sacra doctrina, & quod plus aliquando mouet, pijs exemplis ex infidelitatis tenebris eductos perhumaniter suscipiendos; eorumq. errata corrigenda clementius pro mansuetudine, atque indulgentia no-
C uellis eiusmodi Christi agnis exhibenda. Hæc & id generis alia complura salutis monita, quibus Rex, eiusq. administri ad eas gentes conuertendas, recte moderandas, ac pietatis in officio continendas vterentur, sapienter, ac pie præscribebat. Postremo, quod ad se attineret, auxilium suum, vt diximus, diuinorumq. munerum pro Apostolica auctoritate communicationem, proborumq. sacerdotum legationes, & alia tum ad amplificandum, tuendumq. honorem Dei, tum ad animarum procurandam salutem necessaria, nullo tempore, dum viueret, defutura. sicuti deinceps non defuisse res ipsa declarauit.

Sed quoniam & Sebastiani Lusitaniæ Regis epistolis, & Francisci Borgiæ ex Gandiæ Duce Societatis IESV Præpositi generalis admonitu, nec
D ita pridem PIVS intellexerat, rem Christianam in Iapone adolescentem, inter alias, quibus premebatur, angustias, Episcoporum opera plurimum indigere, nouellam hanc etiam Christi vineam, quibus posset adminiculis excolere pro suo pastorali munere non omisit. Erat per id tempus in Æthiopia Andreas Ouiedus, Castellanus, ex eadem Societate, summus sacrorum Antistes, Sedis Apostolicæ missu, Patriarchali dignitate, singulariq. vitæ sanctitate, ac doctrina præditus. is cum maximis laboribus, periculisq. perfunctus, in illis gentibus ad Christianam fidem perdu-

perducendis diu, multumq. insudasset, cumque aut votis euentus, aut laboribus fructus parum responderet, bellis inibi cum Turca continenter exardentibus, Regeq. illo pro sua barbarie veram detestante religionem, atque adeo Patriarcham, ac socios eius insectante, ad eum PIVS diploma dedit omnibus prudentiæ, ac patriæ charitatis plenum officijs. quibus Dei ministrum grauissimis ærumnis & cladibus afflictum, benigne consolatus, ad munusq. suum strenue præstandum cohortatus est. ei præter cetera præcepit, vt si operam suam inanem ibi esse perspiceret, relicta Æthiopia, quod tamen commodo suo, tutoq. fieri posset, in Iaponem, Sinasq. transcenderet; ibiq. pastoralibus muneribus Catholico ritu obeundis ad æternam illarum gentium salutem incumberet. Ad eum sacri Concilij Tridentini decreta tum recens Apostolico munita suffragio misit. vt ea potissimum, quæ ad fidei doctrinam pertinerent, exequenda, vsuque retinenda in illis oris studiose procuraret. Andreas vero Pontificijs se litteris ad discessum non vrgeri, certumq. in via sibi, si discederet, ab hostibus vitæ discrimen imminere prospiciens, spe quadam etiam allectus, fore, vt tum factæ, tum etiam faciendæ euangelicæ sementis fructus meteret vberiores, in Æthiopia si se contineret, satius esse duxit. vbi nec ita multo post varijs molestijs, & calamitatibus affectus, ad æterna laborum suorum præmia tandem emigrauit. Itaque PIVS, vt Iaponijs, Sinisq. Christianis non deesset, eiusdem auctoritatis & argumenti Apostolicas litteras ad Melchiorem Carnerium, Lusitanum, ex eadem societate lectũ Nicænum Antistitem, emisit. qui ex decreto Iulij Tertij Rom. Pontificis, vna cum Andrea ipso, atque alijs socijs suis in Æthiopiam dimissus, illi in ea missione successerat. Is ergo PII litteris acceptis, eius iussa facturus, ad Amacanum Lusitanorum emporium, haud longe a Sinis, qua patet in Iaponem aditus, transmisit. ibiq. Iaponios, Sinasq. Christianos ad se confluentes, per aliquot annos sacris initiabat sacramentis, aliaque pontificiæ potestatis officia rite præstabat. Sed is quoque dum in Iaponem iter adornat, summis laboribus, curisque defunctus, vir de re Christiana optime meritus, & sanctitatis, ceterarumque virtutum gloria clarus excessit.

Cardi-

A Cardinalem Commendonum iterum legat ad Cæsarem contra Augustanam hæreticorum confessionem. Cap. VI.

ÆC dum ita curantur, magnum interea periculum Catholicæ religioni in Germania creari, PIO renunciatur. Scilicet Maximilianum Cæsarem, vt grauiora vitaret incommoda, secus facere se non posse profitentem, binis ordinibus, hoc est proceribus, ac nobilibus Archiducatus Austriaci, & alijs præterea ditionibus hereditarijs, vt Augustanam confessionem, hoc est, Lutheranæ impietatis
B professionem sectarentur, vel indulsisse, vel certe vt indulgeret, spem illis iniectam fuisse: idque vt fama erat, ob ingentem pecuniarũ vim, quas ijdẽ Cæsari pensitabant: quamquã id de tali, ac tam Catholico Principe apud bonos incredibile fere videbatur. Quicquid esset, id PIVS ægerrime ferens, nulla interiecta mora, Cardinalem Commendonum, Veronæ considentem, Legatũ ad Cæsarem misit; vt si in tempore fieri potuisset, tã nefariũ facinus impediret. (vtpote qnod errores ex errotibus serens exitioso ceteris gentibus futurum erat exẽplo) vel certe apostolica auctoritate illi denũciaret, Pontificẽ omnibus execrationibus, ecclesiasticisq; pœnis in eum animaduersurum, ipsumq. priuaturum imperatoria maiestate; atque Catholicis Principibus in eum conuocatis, nouũ Imperatorem creaturũ, nisi eiusmodi decretũ, si factum esset, illico rescidisset.
C Qua de re statim PIVS ad Principes viros quoquouersum nuncios dimisit; in primisque ad Hispaniarum Regem, eum adhortans ad agendũ eo de negotio cum ipso Cæsare, ac docendũ, quã certa inde pernicies immineret, & quã grauis Catholicæ religioni, quam ille ceteroqui tutari debetet, inferretur iniuria. Rex vero quinas litteras, easq. longissimas super ea re manu sua scripsit ad Cæsarẽ, & ad Augustã sororem suam. quibus litteris admonebat, præterquã quod summi ponderis momenta rerũ agerentur, illi etiã cauendũ esse, ne Austriaca familia, quæ Catholicæ veritatis semper fuerat retinentissima, per eũ hanc notã subiret. cũ præsertim Rex ipse, si nullã superstitẽ haberet prolẽ, aliquẽ ex Cæsaris domo sibi in successorẽ adoptare statuisset. Ceterũ Legatus cũ primũ audientia sibi facta fuisset, Catholici Regis litteris nõdum allatis, firmissimis, efficacissimisque rationibus infregit, atque retudit quicquid Cæsar enarrauerat,
D excusans, se ad id cõcedendũ induci posse, vt ceteras hæreticorũ factiones omnes extingueret. subijciente Legato, id nequaquam futurũ; immo eã fore viam, qua illæ maiorẽ in modum augerentur, stabilesq. ac tutæ sic efficerentur, vt inde certũ, extremũq. rerum excidium esset extimescendum. Verũ Cæsare caussas, quibus non nullorũ suasu, id sibi licere arbitrabatur, iterum obijciente, Cardinalis, postremis admotis remedijs, minis, atque terroribus, eũ ita cõfutare, ob oculosq. illi quibus laborabat, ponere pericula instituit, vt eã Confessionem, se haud quaquã vel permisisse, vel permissurũ profiteretur. Sed velle se omnino esse in auctoritate Romani Pontificis, a quo perterrefactũ se esse dicebat, Lega

to referente. nã visum sibi videre sese corã PIO flagellum manu tenente consi A
stere,cuius opera scilicet,ac studio factũ esset,vt id enunciaretur;eoque Princi
pes Catholici omnes cõuerterent oculos.Cæsar itaq.statim prouinciales suos,
qui ob eiusmodi religionis caussam frequentes cõuenerant,omnes dimisit:ijsq.
&alijs,qui conuenturi esse ferebantur,significauit,ne amplius eadem de caussa
conuenirẽt.Legatoq.pollicitus est,se quosdam hæreticos cõcionatores vicinis
è villis expulsurũ.Quibus rebus PIVS auditis,sũmopere lætatus est. humanissi
misq.litteris, quas vidimus,ad Cæsarẽ datis,eius pietatẽ, & erga sacrosanctam
Sedẽ Apost.studium cõmendans,illum,vt quæ ad Catholicæ fidei patrociniũ,
&ad S.R.Ecclesiæ dignitatem conseruandã pertinent,pro munere suo præsta
re numquã desisteret,acrius incitauit. Atque ita fuit ab Ecclesia depulsum tã
graue periculum.Quin ex hoc ipso facto tribus post annis reiectum consilium B
est,atque petitio quorundam Archiduci Carolo subiectorum eamdem Con-
fessionem ab ipso Archiduce deposcentium.

Ecclesiam Tridentinam defendit. Cap. VII.

PER eadem tempora, ne vmquã cum principibus viris pro re ecclesiastica cõtendendi PIO deesset occasio,Archidux Ferdinandus Austriacus in Ecclesiæ Tridẽtinæ ciuilem ditionẽ nescio quid iuris sibi esse ratus,quorumdã ei male cõsulentiũ impulsu cõtra veterẽ centũ annorum & amplius consuetudinẽ, ad id quasi per vim obtinendum iã Tridẽtum cohortes emiserat.præsidiarijsq.eius vrbis militibus ex C
illius Eccl. fructibus stipẽdia solui statuerat.Quibus cognitis PIVS,sacræ videlicet iurisdictionis vt custos summus,ita propugnator egregius,primũ quidem omni adhibita moderatione,illum ab eo cõsilio reuocare:dein cũ & cohortationibus,& precibus locus nõ relinqueretur,sacras in eum detestationes intentandas esse constituit. Atque vt id ipsum cõtestati denunciarent,Cardinali Cõmendono Legato, Melchiorique Billio Internuncio,pro Sede Apostolica in aula Cæsarea cõmorãtibus imperauit.Mox etiã ea de re Scipionem Lancellotum Rom. Rotæ XII.virũ, qui postea sacræ purpuræ honorem est adeptus,ad Ludouicum Cardinalem Madrutium Trid.Episcopum,illiusq. Ecclesiæ sacerdotum Collegium,ad Bauariæ Ducem,& ipsum Archiducem cum litteris misit; D
quibus quidem litteris singillatim omnes admonebat,vti Ferdinãdi conatibus opponerent sese:neque paterentur,vt Ecclesia quicquã caperet detrimenti. Eidem præterea litteras ad Cæsarem dedit,quibus intelligeret, Archiducem de suscepto cõsilio sibi deducendũ;cũ eoq.ex postulãdũ,vti fecit,de discrimine, in quod se,Maiestatemq.Cæsareã,atque adeo totã eã domum ille conijciebat:de nota rursus,quæ sibi inureretur, si a PIO fuisset Catholicorum communione submotus:de malo exemplo,quod ad imitandum obijciebat hæreticis,Germanicas Ecclesias omnes occupare conantibus,maximo suo, totiusq. Austriacæ familiæ dedecore, ac detrimento.Illud porro etiam,atque etiam videndum,

quo

A quo maiore se iure niti in ea caussa putaret, eo minus per vim quidpiam sibi esse moliendum. Itaque induceret animum, vt primo quoque tẽpore ab vrbe Tridento milites subduceret, controuersiamq. vel interposito cõpromisso, vel ex iure dirimi permitteret, offensũq. placaret PIVM ipsi merito subiratum. Interim Christophorus Madrutius. Cardinalis Tridẽtinus appellatus, magnæ vir auctoritatis, & eius Collega Ludouicus, eiusdẽ ciuitatis Episcopus, vti ferenda anathematis sententia supersederet, PIO supplicauere. nam fore breui, id quod fuit, vt eius rei absq. Ecclesiæ damno componendæ ratio, consiliumq. caperetur. Itaque de illius Ecclesiæ iure cum nihil decessisset, eam PIVS graui periculo liberauit.

B Catholicam religionẽ in Scotia lapsam restituere, Mariamq. Reginam, & regnum varijs hæreticorum seditionibus oppressum liberare contendit. Cap. VIII.

MAGNOS interea motus in Scotia perduellium hæreticorum furor exciuerat: inclinataq. iã res eo spectare videbatur, vt regia stirpe, atq. omni Catholicę veritatis luce prorsus extincta, exitialis erroris tenebræ in recta fide labantibus præstringerẽt oculos, regnoq potirentur hæretici. Tenebat per idem tempus regni gu-
C bernacula Maria Iacobi Stuardi, eo nomine Quinti Scotorũ Regis filia, caris orbata parentibus, eximiæ virtutis femina, Catholicæq pietatis propugnatrix egregia. Hæc primum Francisci I I. Gallorum Regis vxor, mox vidua, ad patrij Scotiæ regni administrationẽ cum reuertisset, rebus vt consuleret suis, principum affiniũ suorum suasu, Henrico Stuardo Lẽnosij Comitis filio nupserat. Sed is per hæreticorum fraudes miserabiliter interemptus reliquit ex ea genitum filiolum, Iacobum nomine, quo nũc in Anglia, Scotiaq. regnante, ope diuina gentes illas olim Catholicæ religionis cultu florẽtissimas ad Apostolicæ Sedis obedientiã, sacrosanctæq. Romanæ & Catholicæ Ecclesiæ gremium reductum iri optant boni omnes, ac summis votis Deum comprecantur. Iterum ergo vidua Maria, cũ
D Iacobi spurij fratris sui hæreticorũ facile principis regnum pessimis artibus occupare conãtis, ceterorumq. perduellium insidijs vndiq. peteretur, in maximas inciderat ærumnas, ac difficultates; quas hoc loco recensere longum sit, minimeq. opportunum. Inter alia vero erat, quod cum a Catholicæ fidei professione auerti tentaretur, in assiduo vitæ discrimine versabatur; in custodiaq. per annũ afflicta, cũ inde se fuga proripuisset, nullo iam loco tuta conquiescere poterat. cõcitabat has turbas Elisahetha Anglorum impia regina, perduelliumq. studia in primis fouebat. tum vt hæ

reticorum factionem & ipsa hæretica sustineret, tum etiam, vt Mariam, vt pote regni æmulam, & heredem e medio tolleret. Anglici nãque regni sceptra non hæreticæ Elisabethæ, Henrici VIII. Regis incestæ filiæ, sed ipsi Mariæ Catholicæ deberi constabat. cuius pater Iacobus matrem habuerat eiusdē Henrici sororem natu maiorem. His ergo rebus cognitis, PIVS ad rem Christianã vel in remotissimis Orbis partibus & restituendã, & propagandam pro munere suo semper intentus, Mariæ Reginæ, Scotisq. Catholicis afflictis, quibus posset maximis adminiculis succurrendũ esse existimauit. Itaque ad implorandã opem diuinã pijs suis, aliorumq. precibus confugiens, Regem Catholicum Philippum, aliosq. Christianos Principes, vt suppetias quisque suas Scotiæ ferrent, grauiter hortari, atque inflammare instituit. Mox Vincentium Laureum, quem sibi post initum summum Põtificatum, vt ostendimus, Ecclesiæ Montisregalis in Subalpinis Episcopum suffecerat, Apostolica auctoritate Nũcium in Scotiam decreuit, quem viginti millibus aureorum (plura sine dubio, si tulisset occasio, deinceps erogaturus) ac salutaribus consilijs instruxit; quibus ille rebus ad protegendam religionis caussam, Mariamq. & regnum periculis eximendum vteretur. Quin etiã ad illam manu sua conscriptas studij sui, & ardentis pietatis indices eiusmodi litteras dedit. A B

Ex quo, carissima in Christo filia, tumultus a perduellibus tuis, ijsdéque sinceræ, & Catholicæ religionis hostibus excitatos intelleximus, nõ prætermisimus, quo minus ex animo, sicuti par erat, ad Deum tum nostris, tũ aliorum religiosorum hominum precibus confugeremus. Libenter tibi omnino vita, & sanguine proprio suppetias attulissemus. omni quidem animi ardore Principes Catholicos, vt tibi auxilio esse vellent, hortati sumus. Postquam vero te tam ingenti periculo diuina ope ereptã fuisse nouimus, vt graui nos ægritudine leuari sensimus, ita si non quas debebamus, saltem quas pro viribus potuimus, Deo gratias egimus. Nunc quoniam ob ingrauescentem iam ætatẽ nostrã, ac tot immensas occupationes, quibus hic pro vniuersa Christiana rep. distinemur, in Scotiam ire non possumus, mittendum duximus Nuncium nostrum, Vincentium Montisregalis Episcopum, virũ rara, singulariq. propemodum virtute, doctrina, & prudentia præditum, qui tibi singulis quibusq. occasionibus inseruiat. Ipsi igitur æque ac nobis fidem in omnibus habebis. Quod ad nos attinet, enitemur certe, atque efficiemus, vt nullum vmquam paterni affectus, studijq. officium a nobis possis desiderare. C D

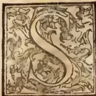
Itaque Vincentius omnibus, quæ ad legationis suæ munus obeundum necessaria videbãtur, a PIO mãdatis acceptis, sub ipso feruentis caniculæ æstu longum iter ingressus, præ multis, ac grauibus Scororũ tumultibus Lutetiæ Parisiorum subsistere cogitur: nec potuit in Scotiam traijcere, vti Regina Maria pro maxima sua in Pontificem pietate vehementer optabat. neque enim illa dubitabat, quin prudentissimis eius consilijs, auctoritateq. nixa, tum Catholicam religionem protegere, ac vindicare,

tum

A tum regni incolumitati salutiq. prospicere aliquando posset. Quod si Regina consilijs, quæ a Pontifice, prudentiæ, fideiq. plena, suggerente Nuncio, proficiscebantur, vsa fuisset, vt deinde compertum est, graues calamitates, quas postea subijt, euitare proculdubio potuisset. Denique Vincentius tertium se iam mensem Lutetiæ detineri, moramq. huiusmodi & Pontificis Maximi, & Legationis suæ existimationi parum honorificam videri, Reginæ quoque ipsius dignitati haud decoram esse idemtidem expostulans, crebris eam litteris hortabatur, vt quod in se erat, primo quoque tempore præstaret; egregiamq. virilis animi constantiam, ac pietatis ardorem, quem multis, ac varijs periculis pro fide Catholica susceptis memorabili posteritatis exemplo nuper ostenderat, non modo non extinctũ,
B sed auctum etiam esse demonstraret. Quocirca Maria Edimburgi, quæ vrbs primaria totius regni est, omnium ordinum conuentum habuit, vbi duo vix tandem obtinere potuit. alterum, vt quem diximus, filij sui paulo ante nati baptismus publice catholico ritu, vti factum est, celebraretur: alterum vero licet promissum, vt nempe Sedis Apostolicæ Nuncius, quo par erat, honore in Scotiam admitteretur, hæretici præstare noluerunt. Itaque rebus siue ad Catholicam religionem, siue ad regni quietem pertinentibus, omnino desperatis, Vincentius legationis suæ munus obire non posse perspiciens, iubente Pontifice, ad regendam Ecclesiam suam in Italiam remigrauit. Mariam deinde cum assiduis perduellium suorum insidijs tentaretur, Elisabetha fingens se afflictæ condicionẽ miserari, simula-
C te solabatur; auxiliumq. suum pollicens in Angliam, vt transcenderet, per fraudem alliciebat. His ergo & hæreticorum vexata dolis, & perfidis Elisabethæ pollicitationibus ducta, immo seducta, in Angliam demigrauit, subsidium inde accepturam se, in Galliamq. ad suos, a quibus benigne inuitabatur, fide publica transituram esse confidens. At vero non hospes ab hospite tuta, hæreticorum perfidiam, & immanitatem denuo cogitur experiri. Nam vbi Elisabetha Mariam habuit in potestate, siue quod nefarias hæreses amplecti recusaret, malletq. pro fide Catholica pati, quam impie regnare; siue quod Anglici regni iura ad Mariam, vt ostendimus, pertinere constaret, eam in vincula coniecit. Quam inde PIVS per litteras sæpius est consolatus, & quibuscumq. posset auxilijs eam liberare conten-
D dit. Sed deinceps per annos ferme duodeuiginti in arcta tenta custodia, cum nullo aut squalore carceris, aut cruciatuum terrore, aut denique blanditijs de firmissimo colendæ catholicæ religionis proposito, obedientiaq. sacrosanctæ Sedi Apostolicæ præstanda dimoueri potuisset, impio ipsius Elisabethæ decreto capitis damnata, a terreni & caduci regni miserijs, ad cælestis, & æternæ felicitatis gaudia, vt pie creditur, feliciter euolauit.

Catholicis Anglica persecutione vexatis auxiliatur PIVS, & Elisabetham inique regnantem execratur. Cap. IX.

A

ERPEBAT interea maxime in Angliæ regno Caluiniana, & alia multiplex hæretica pestis, manabatq. malum quotidie latius; quoniam hæreticos Elisabetha, Anglorum haud legitima Regina, tanta cum pertinacia fouendos susceperat, vt funestam illam veterum tyrannorum in Ecclesiam Dei sæuientium immanitatem referens, Catholicos ibi, piosq. omnes B varijs diuexaret modis. Eos enim iniquissimis legibus, ac pœnis opprimere, & ipsorum bona vel proscribere, vel diripere, & laicos, & sacerdotes, insuper & Episcopos, alios carcere, alios exilio, alios nece multare, sacrosanctos Ecclesiæ ritus interdicere, & conculcare, atque alia impietatis plena flagitia patrare sic instituerat, vt per annos quattuor & quadraginta rerum potita, tandem diuino iudicio, hoc anno M. D. CIII. dum hæc scriberemus, impiam vitam cum sempiterna morte commutauerit. Ferebat hæc mala PIVS Pontifex sane molestissime, ac pro munere suo, ardentiq in Christianam remp. studio quemadmodum in Gallia, Belgio, ac Scotia, sic in Anglia fœde gliscentis impietatis flammam vel omnino restinguere, vel certe quoquo modo posset coercere, atque oppressos Catholicos summis mortalis, & immortalis vitæ periculis eximere nitebatur. C Quam ad rem & adiuuandam, & conficiendam, dum Christianos Principes, ac Reges per litteras adhortaretur, interim ipse catholicos Anglos siue patria depulsos, siue carceribus inclusos, siue etiam alijs incommodis afflictos, liberali, & opportuno qua pecuniarum subsidio, qua epistolarum solatio recreabat. & vna quidem ex parte ipsi Scotorum Reginæ, vt iam diximus, opem ferre, eamq. omnino liberare, ex altera vero lapsam in Anglia religionem renouare cogitabat; simul & illam malorũ omnium sentinam, seu, vt appellabat ipse, flagitiorum seruam de medio tollere; si minus posset ad sanitatem reuocari. Fouebat enim suis Elisabetha studijs Christianorum dissidia, & impios hæreticorum conatus in D Gallia præsertim, & Scotia, Belgioq. prouehens, Germanos Protestantes adiuuabat. Quare PIVS nonnullis viris in Anglia mandauit, vt de rebus & Catholicorum, & hæreticorum omnibus coghoscentes cuncta perscriberent ad se. atque ad pristinum sacrorum ritum in ipso regno instaurandum Catholicos incitarent. Sed cum haudquaquam permitteretur, vt vel Apostolicus Internuncius, vel alius quispiam sacrosanctæ Romanæ Sedis personam sustinens posset ibi consistere, omni studio faciendum curauit, vt Robertus Rodulfus nobilis Florentinus, qui per mer-

caturæ

A caturæ ſpeciem illo commorabatur in regno, incolarum animos ad Eliſabethæ perditionem rebellione facta commoueret. Is ergo Pontificis nomine rem diligenter egit non modo cum Catholicis, quorum ibi bonus erat numerus, ſed cum multis etiam Proteſtantibus, qui in id varijs de cauſſis pariter conſpirabant: alij quidem ob vindicandas priuatas inimicitias, quibus diſſidebant ab ijs, qui ad eius regni hæreditatem aſpirare conabantur; alij vero maiore ſpe rerum innouandarum excitabantur. Quod ſane firmum optimi rerum ſucceſſus fundamentum eſſe videbatur. Hæc dum occulte tractantur, ecce tibi exorta diſcordia inter Catholicũ Regem, & Eliſabetham Hiſpanicis de nauigijs, ac pecunijs Londini detentis; quibus Rex exercitui in Belgio ſtipendia ſoluere cogitabat. Cumq.
B hæc eadem vna cum Genuenſium mercimonijs poſtulanti Regi nequaquam redderentur; Dux Albanus effecit, vt Anglorum merces Antuerpiæ, & alijs præterea locis interceptæ pariter detinerentur. Quocirca PIVS oblatam occaſionem haud contemnendam eſſe ratus, efflagitabat ab Rege, vt Anglorum in Eliſabetham pie conſpirantium ſtudia foueret. cum præſertim nulla ratione poſſet tutandis Belgicis ditionibus ſuis melius conſulere, quam ea expugnanda regina, qua dominante regiones illæ perpetuis infeſtationibus forent affligendæ. Ad hæc ſubijciebat debitum tuendæ religionis officium, quæ prima ad eum commouendum ratio eſſe debebat. Cui quidem conſilio libenter acquieſcente Rege, illud PIO reliquum erat, vt in idipſum & Gallorum Regem, & Gallos ipſos,
C qui Catholicis Anglis itidem fauerent, prudenter inclinaret. Idq. PIVS confeſtim agere inſtituit, demonſtrans omnino ferendam opem eſſe & Scotorum Reginæ Gallorum Regibus affinitate coniunctæ, & item Britannis Catholicis, qui Regibus ipſis opem tulerant eo tempore, quo ad Valeſiam domum excidendam armata manu venerat Admiralius. Iam vero cum in Anglia res bene conſtitutæ viderentur, Rodulfus negotium eo perduxit, vt pars maior optimatum in Eliſabetham conſpiraret. delecto ſibi coniurationis Principe, Thoma Norfolciæ Duce, viro Catholico; cui ſi res feliciter eueniſſet, Scotorum Reginam, nec inuitam, vt aiunt, deſponderant vxorem. Ad hanc vero coniurationem & augendam, & confirmandam, atque adeo ad iam deplorati morbi infringendas vires
D extrema remedia PIVS adhibere conſtituit. Cum igitur videret Eliſabetham ipſam ſupremi Eccleſiæ capitis locum, & auctoritatem in omni Anglia ſibi arroganter, atque impie vſurpaſſe, ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium, ac reliquos ritus catholicos aboleuiſſe; impia dogmata, & inſtituta ad Caluini præſcriptum a ſe ſuſcepta, & ſeruata a ſubiectis etiam ſibi populis ſeruari mandauiſſe, Epiſcopos, & ſacerdotes Catholicos ex eccleſijs ſuis eieciſſe; eoſdem inſuper & carceribus, & acribus ſupplicijs ad necem vſque diuexaſſe, atque id genus alia complura, quæ referre longum eſſet, quæque ſatis iam nimis orbi cognita ſunt, exempla impietatis edidiſſe:

disse: cumque eiusdem Elisabethæ animum tam pertinaciter obfirmatum intelligeret, vt non modo pias Catholicorum Principum de sanitate, ac conuersione preces, admonitionesque contemneret, sed ne Sedis quidem Apostolicæ Internuncios in Angliam traijcere permitteret; grauissimum edictum promulgauit, atque sententiam, qua ipsam Elisabetham hæreticam, & hæreticorum adiutricem esse, & vna cum ijs, qui ei in eiusmodi flagitijs adhæsissent, anathematis pœnam incurrisse declarauit. Ac præterea omni iure regni, si quod illi erat, omnique dignitatis, & honoris titulo eam spoliatam esse statuens, proceres, & vniuersos illi subiectos ei præstandæ fidelitatis sacramento soluit, anathemate proposito ijs, qui ei deinceps in rebus eiusmodi paruissent. At enim cum hoc edictum in Hispania, Galliaque publicari difficile videretur, ne in illas nationes magis irritaretur ea pessima fœmina, idque in Anglia primum euulgandum putaret, eius multa ad Rodulfum misit exempla, ab eo, vti fecit, ibi disseminanda. Cumque vnde allata illa fuissent, prorsus ignoraretur; quamplurimi, quod manu sua ea descripsissent, capitis supplicium publice pertulerunt. In ijs Ioannes Feltonus, Britannus vir, & generis nobilitate satis clarus, & Catholicæ veritatis confessione multo clarior. Qui veræ fidei studio permotus, cum exemplum eiusdem sententiæ ad fores ædium Episcopi Londinensis affixisset, deinde comprehensus acerbissimo genere mortis affectus est; constanter asseuerans, se recte fecisse. atque ad idem denuo præstandum paratum esse. illas enim PII V. Pontificis Maximi litteras merito sibi venerandas videri. seque agnoscere illum esse IESV Christi Vicarium in terris. Quæ res indigenarum animos ita permouit, vt non amplius Elisabethæ parendum esse publice vociferarentur. Quod si per eos dies aliorum se ducem aliquis præbuisset. proculdubio rebus subito motu subuertendis, atque adeo melius conformandis populi animos adiecissent. Quamobrem Elisabetha metu perculsa, quippe quæ optimatum coniurationem præsensisset, armare sese, atque parare instituit. cum vt se ipsa tueretur, tum etiam, vt in eius coniurationis participes acerbe sæuiret.

Interea Thomas Northumbriæ, & Carolus Vestemerlandiæ Comites Catholici, veriti ne in ditionibus suis ex improuiso ab hæreticis deprehenderentur, coniurationis socijs, externisq; haud expectatis auxilijs, duodecim hominum millibus suffulti, cum edixissent, se eo potissimum nomine arma capere, vt Catholicam religionem resarcirent, auitasq; pietatis leges in Anglia restituerent, bellicas vires suas ad expugnandam Elisabetham contulerunt. Verumtamen illi pecuniarum inopia pressi, cum rerum gerendarum sumptus diu sustinere non possent, in Scotiam tandem recepti, nihil profecere. Sed illius, vt aiunt, caussa fuerunt incommodi, vt Elisabetha suspicionibus ducta, ac ne coniugium Scotorum Reginæ succederet, valde sollicita, Norfolcium Ducem, aliosque præterea multos,

tos,

A tos,quo in numero Rodulfus erat, in vinculis iusserit detineri. Verum cum latentia coniuratorum consilia rescire illa non posset,captiuos omnes præter Ducem dimisit. Interea PIVS aureorum nummum centum quinquaginta millia Rodulfo curauerat:maioremque summam ad eam expeditionem parabat in dies.quo tamen ille subsidio ex carcere præpeditus Catholicis socijs subuenire nō potuit.Is vero postea illis dinumerauit certam eius pecuniæ partem,qua munitis in locis, ac propugnaculis sustentare sese ipsi, tutariq.possent.aliam inde partem Nolfolcio Duci, aliam vero alijs coniuratis occultis, vt in sententia persisterent,impēdit. At cum identidem obstreperetur in regno, Elisabetha quosdā in regiā per multiplicem simulationem aduocauit,nihil tamen ausa tumultum

B excire. qui quidem abnuentes eo conuenire.palam profitebantur, se nequaquam illi obtemperaturos;vigente scilicet edicto Pontificio. quod tamen illa graue sibi esse dictabat, non tam ob rem ipsam per se,quam quod id factū esset a PIO,cuius & admirabilē ad Pontificatū assumptionā,&vitā integerrimā ipsa prædicabat.Ceterum vt optimis quibusq.fundamentis ea niteretur coniuratio; Rodulfum cū mādatis coniurati legarunt ad Pōtificem,cui omnia,quod in ipsis erat,cōparata esse renūciaret, vt & vindicādæ religionis negotiū & suam in sedem restituendæ Scotorū Reginæ caussa susceptum conficeretur; eaque ipsi Norfolcio Duci in matrimonium collocaretur. Ac PIO suggereret incitādum esse Regem Catholicum,ad ea,quæ poscebant,conferenda subsidia. At PIVS re-

C rum serie optime perspecta,eademque probata; Rodulfum per caussam offerendæ de fœdere pactionis ad Hispaniæ,& ad Lusitaniæ Reges cum litteris misit.Quo tempore ad Norfolcium captiuum PIVS etiam perscripsit,vti bono esset animo; ac certo sciret, se nulla in re illi vmquam defuturum Rodulfus Catholico Regi litteras reddens eidem retulit PII consilium,ad tam egregium aggrediendum facinus dādaque illico postulata subsidia eum cohortantis. Quam ad rem Pontifex se non modo quicquid posset collaturum auxilij,sed etiam, si opus fuisset, vt optime de Christiana rep.mereretur,præsentem se affuturum, cunctaque Sedis Apostolicæ vectigalia,& item sacros calices,cruces,atque adeo vestimēta sua ob id oppigneraturum pollicebatur. Cumque hæc verissima esse constaret, illud satis esse videbatur,si Rex Catholicus ex Gallia Belgica

D in Angliam armatas cohortes traijceret,ductore Chiapino Vitellio, vbi Albanus esset impeditus. Id vero cum Rex ipse fieri mandauisset, interimque procurante PIO,aureorum ducenta millia in eam rem in Belgis dinumerati iussisset, intercedens Albanus varijs difficultatibus negotiū, obstructum esse(vt suspicionibus implicita sæpe sunt Principū consilia) renunciauit.Nam si eam expeditionem,inscio Gallorum Rege, Catholicus aggrederetur,fore, vt indignati Galli, sua, & Anglica simul arma in Belgas conuerterent;verentes nimirum,ne Anglia in Hispanorū ca-

deret

deret potestatem. Quod si etiã Galli tum intestinis bellis impediti, cum primum possent, Anglicanam expeditionem per se suscepissent, suspicandum esse Catholico Regi, ne eodem illi regno potirentur. Neque vero Pontifex ipse, quod satis vtrisque esset, poterat tuta cuncta polliceri. Hæc igitur momenta rerum, impedimentaq omnia consideranda Regi per litteras Albanus proponebat. Cui dũ Rex imperat denuo, vt nulla re impediretur, quin iuuandis in Anglia socijs cœptam nauaret operã, ad eum Misso Rodulfo cũ pecunia in eam rem, interim diuino iudicio permissum est, vt de rerum serie tota ad Elisabetham referretur à nõnullis Galliæ regno politice magis, quam pie consulentibus, statusque iure, quod PIVS diabolicum ius appellare solebat atque vana suspicione implicitis, ne scilicet Anglia recepta, Galliarum Regno potirentur Hispani. Quamobrem maiore adhibita diligentia, Norfolciæ Ducis litteras Elisabeth intercepit cum aureorum duodecim millibus quæ ipse in Scotiã, vt copias instruerent, ad socios submittebat. Extemplo Ducem arctius illa constrinxit, aliosque præterea multos in vincula coniecit. quo in numero fuit is qui ipsi Duci erat à secretis, qui in quæstionem datus, vbi arbitrariæ litterarum notæ delitescerent, indicauit. Ex quo Dux conuictus, cum alijs quoque multis extremo supplicio fuit affectus. Id autem quam ingentem dolorem attulerit Pontifici verbis explicari vix potest. Rex deinde Catholicus coram Cardinale Alexandrino, in Hispaniã, vti dicetur, ad eum Legato, collacrymans aiebat. nullum vmquam hoc ipso vel præclarius, vel sanctius compositum stratagema fuisse. neque vero maiorem vmquam visam esse coniuratorum siue concordiam, siue constantiam. Si quidem per tot dies nihil vmquam ab ipsis temere enunciatum erat, magnaque rei bene gerendæ, atq. opportuna sese offerebat occasio. Sed enim summus ille mundi opifex, cuius nutu omnia gubernantur, seu mortalium peccatis id emerentibus, seu vt ex Anglia, vigente persecutione, plures interim Christi martyres, vti deinceps factum est, in cælum euolarent, hos alioqui pios conatus irritos esse permisit.

De rebus in Polonia restitutis. Cap. X.

AT vero nec minori periculo, hæretica gliscẽte perfidia per idẽ tempus in Polonia res Christiana laborabat. Nam cum Petricouiæ, quędam aduersus ecclesiasticã libertatem publice decreta fuissent, inde sacra violabatur iurisdictio, ac pręterea veteres Ecclesiæ ritus, statæque ceremoniæ, plerisq. locis immutatæ passim labebantur. Quibus rebus cognitis, PIVS primum Iulium Rogerium, Protonotarium Apostolicum, eruditũ ac prudentem virum, iam à superiore Pontifice destinatum, Internunciũ

Apo-

A Apostolicum ad Sigismundum Poloniæ Regem decreuit, optimis consilis, ac mandatis instructum. In primis vero Regem illum in officio contineret; eique denunciaret, quicumque religionem contempsissent, eos (quod perpetuo res ipsa docuisset) diuino iudicio graues in hac vita pœnas dedisse. præter æterna, quæ post mortem eos manent, atrocissima supplicia. atque ex immutatione religionis regnorum excidia consequi solere. Tridentinum Concilium, ab ipso Rege iam receptum, in vsum induci, sacram iurisdictionem saluam, & integram conseruari, templa, cœnobia, aliaque sacra loca vel ab hæreticis diruta, vel hominum negligentia collapsa renouari, sartaque tecta præstari, Christianæ disciplinæ leges pristinum in statum reuocari, inter sacrorum Antistites controuersias B componi, ac dirimi procuraret. Rex vero se Catholicorum patronum, vindicemque præberet, ac profiteretur; eiusque sorores principibus nuptæ viris per homines pios Catholicæ veritatis in officio retinerentur. Transiluaniæ Princeps, eiusdem Regis sororis filius à moribus, ac consuetudine hæreticorum eum seducere conantium, atque ad ecclesiasticam omnem ibi delendam disciplinam impie cohortantium omnino seiungeretur.

Et quoniã Magnus Moschorũ Dux Polonicum Regnum inuasurus esse ferebatur, id PIVS, quoad eius fieri posset auertendum sibi esse existimãs, misit, qui de illius consilijs cognoscerent, agerentque cum eo, vt sese Christianis cum Principibus communi fœdere consociaret, seque potius ad bellum aduersus Turcam hostem suum pro viribus gerendum compa C raret: quin etiam ea de caussa cum Polono pacem conficeret. qua de re PIVS erat ad Moschum Oratorem legaturus.

Cogitabat per id tempus Rex ille Reginã vxorem suam, ceteroqui legitimã, Maximiliani Cæsaris sororẽ, sterilitatis caussa repudiare. Id vero cõsilij præter alios hæretici maxime cõmendabãt, fouebãtque. Quod si factũ fuisset, præterquã quod sacris legibus repugnabat, vt turpem Regi notam inurere, ita pernicioso tum Christianis, tum alijs etiã populis præsertim vero principibus viris exẽplo futurum boni omnes iudicabant. Itaque PIVS per litteras apud Regem tãtopere contendit, vt eã ille cogitationem abijceret. quin etiam obtinuit, ne quispiã Regis nomine (quæ plerique a Pont. petituri esse dicebantur) sacram sub vtraq. specie Communionem, sacer D dotumque connubia deinceps auderet postulare. At vero cum in Lublinensibus comitijs decretum olim esset, & constitutum, vt ex Polonia Trinitarij, & alij quidam hæretici depellerentur, Confessionistæ vero, quos vocant, & Caluinistæ tolerarentur; ea de re PIVS cum ipso Rege, & cum alijs Catholicis grauissime expostulauit, ostendens, id decreti Catholicæ veritati pestilentissimum esse: neque vero se id vllo pacto permissurum: quinimmo facturum, vt Regis iussu hæretici illi ab omnium dignitatum gradibus, ac publicis muneribus amouerentur. Itaque statim illud antiquatum est, & abrogatum. Quæ res illi regno salutaris admodum fuit

nam

nam si secus accidisset, peruersa, ac falsa dogmata sua sectarij corroborassent; hæreticaque pestis misetandum in modum aucta fuisset. A

Post Rogerium PIVS Vincentium Porticum, Lucensem, integrum virum, quem dein Epidaurensium Archiepiscopum nouimus, Internuncium Pontificium apud eumdem Regem constituit. Huius autem opera Pontifex ibi multa, eaque præclara ita gessit, vt inde magnam integritatis, animi magnitudinis, ac liberalitatis laudem sit consecutus. Ac primum quidem, vt ex earum gentium animis omnē suspicionem auaritiæ, cuius insimulabantur sacerdotes, prorsus euelleret, faciendum esse constituit, vt sacra negotia cuncta, & facultates, quas tamquā Apostolicus Internuncius daret, nullo quæstu, nullaque intercedente vel pecunia, vel mercede, sed gratuito ille gereret, & administraret. Quæ res ibi magno prouehendæ religioni tum adiumento fuit, tum etiam incremento. Iam vero cum Rex aperte perspiceret, quam ardenti, sinceroque studio PIVS regiam in salutem, regnique illius amplitudinem & tuendam, & amplificandam esset intentus, optauit, vt Internuncius regijs negotijs interesset. existimabat enim hac potissimum ratione futurum, vt ope diuina, cuncta sibi feliciter euenirent. Quocirca eius tantum rei caussa misso tabellario, id eum rogans, litteras dedit ad Pontificem, qui mox ad Internuncium manu sua scripsit in hanc sententiam. B

Lætati sumus vehementer, indeque Deo gratias egimus, cum intelligeremus, abs te cumulate satisfieri Regiæ isti maiestati. Idipsumque ab ea de virtute tua iudicari, quod iam antea nos quoque iudicauimus. A nobis autem Rex ipse petit, vt quoties opera tua sibi fuerit opus siue procurandis rebus humanis, siue alijs negotijs ad istius regni tranquillitatem, & pacem conficiendis, tuum vel consilium, vel officium ei desiderari ne patiaris. Et quoniam genus hoc petitionis a sincero quodam, optimoque proposito videtur proficisci, tam præclaro desiderio deesse noluimus. Quare mandamus tibi, atque præcipimus, vt quoties postulatus fueris, ea diligentia, ac fide illi deseruias, qua nobis ipsis inseruires. Romæ XIII. Kal. Febr. M.D.LXIX. C

His igitur consilijs deinde factum est, nō modo, vt maior inter PIVM ac Regem illum animorum coniunctio intercederet, ac beneuolentia, sed etiam vt Internuncius Pōtificia negotia regijs præferens, res grauiores deinceps curaret conficiendas. In ijs vt hæreticis amotis, publica muneraCatholicis mādarentur: vt Stanislaum Hosium, Varmiensem Episcopum, & Cardinalē, singulari virum doctrina, pariq. vitæ sanctitate præditum, Rex honorificentius haberet, eo proximo sibi loco in Senatum admisso; cum antea inter Episcopos, vti Varmiensis Antistes, septimus assideret. Internuncio præterea Pontificio concessum, vt ad dexteram Regis vbique esset, vti deinceps apud ipsum perpetuo fuit. Ex hac eadem fiducia mox orta, & constituta est Lituaniam inter & Poloniam optata concordia, quæ sexaginta iam annorum spatio sæpius agitata stabiliri non potuerat. Hinc D

porro

A porro factum, vt ſacra vectigalia, quæ ad ſancti Petri patrimonium antiquo iure pertinent, facilius ibi, ac tutius exigi poſſent. Quæ cum iam inde ab anno poſt Chriſtum natum M. XXXVIII. ob datum Polonis, conceſſu Pontificio, Regem Caſimirum, qui monachus fuerat Cisterciensis, Apoſtolicæ Sedi, quam tenebat eo tempore Benedictus IX. viritim gratis animis pendi cœpiſſent, dehinc paſſim ſolui deſierant, quod Romani Pontifices pro tempore Polonorum Regibus, ad eas gentes in officio, ac fide continendas, condonare interdum conſueſſent. præſertim ab anno ſalutis M. D. XXX. At vero cum Sigiſmundus Rex, bonis omnibus annuentibus, ea PIO pendi ſtatuiſſet, illico Pontifex eadem exigendi eo miſit facultatem. quamquam ne res ad exitum perduceretur,
B tur, varijs intercedentibus hominum ſtudijs, mox fuit impeditum. nonnullis PIO ſubijcientibus, cauendum eſſe, ne id auaritiæ ſpeciem apud eas gentes præ ſe ferret. Itaque id damni PIVS diſſimulare maluit, quam vel vllam licet iniuſtam cupiditatis notam ſubire, vel puſillis animis querendi occaſionem dari. quamquam non ignorabat, in officio recte præſtando, retinendoque iure ſuo, vel puſillorum querelis, vel iniquorum calumnijs impediri quemquam non oportere. Sed aliquando de iure ſuo non nihil decedere, magnum eſſe compendium. Inter hæc autem Romani Pontificis in Pruſſiam iura quædam retinenda, ac tuenda eſſe PIVS cogitauit. Erat namque Pruſſia quondam Sedis Apoſtolicæ ditio, in qua Pontificius Quæſtor conſidebat. ſed eam ditionem Albertus
C Marchio Brandeburgenſis, ſumpto Ducis titulo, cum olim occupaſſet, eique filius ſuccedens hæreticus vel ob id tenere illam iure non poſſet, ei qui titulum, ac ditionem ipſam tum vſurpabat, quicquid Apoſtolica Sedes in Pruſſiam haberet iuris, in Lublinenſibus Comitijs publice denunciari, ac denunciationem ipſam publicis tabulis conſignari, vti ſedulo factum eſt, PIVS imperauit.

Præterea vero, ſuadente PIO, Rex ſeſe cum Maximiliano Cæſare ad rem Chriſtianam a Turcarum furore vindicandam clandeſtino fœdere coniungere, ſororemque ſuam nuptum in Auſtriacam familiam collocare, atque de hiſce, alijſq. de rebus in ipſius Cæſaris colloquium venire conſtituit. Quæ tamen ne fierent, aliena, vt plerumque accidit, interpoſita
D ta conſilia præpediuerunt. Ad hæc Societati IESV, quæ benigne deinceps ac liberaliter ibidem accepta eſt, tria collegia, cohortante PIO, Rex ædificauit: eaque & amplis vectigalibus, & pretioſo inſtructiſſimæ bibliothecæ ſuæ munere decorauit. Ad extremum Rex, vt rectam ſuam in Deum fidem, atque in Pontificem PIVM obſeruantiam teſtaretur, hæreticam omnem prauitatem in dies magis execratus, cum per tabulas duorum teſtium firmatas fide, regioque ſigno præmunitas, ſe in omni vita Catholicam religionem, vt antea profeſſurum, nec vllam eiuſdem religio-

ligionis immutationem vmquam in regno suo permissurum esse PIO A
spopondisset, easque obsignatas ad eum tabulas misisset, ad hoc ipsum magis etiam confirmandum, die Cœnæ Dominicæ sacro, magna pij populi lætitia publice catholico ritu communicauit.

Catholicæ religionis cultum in Prussia PIVS restituit. Cap. XI.

NTEREA vbique ferme gentium Pontificis opera sanctæ religionis cultus renouabatur egregie. In primis vero Dantisci, quæ celeberrima Prussiæ ciuitas B
est, maximisque mercimoniorum commercijs inter omnes Europæas vrbes insignis. Erat in ea ciuitate Catholicæ veritatis ita lumen extinctum, vt omni ecclesiastico iam ordine sublato, nullum fieret sanctæ Missæ sacrificium, nullæ sacræ conciones a Catholicis vmquam haberentur. omnia denique Lutherana peste, alijsque pessimis deprauatæ religionis erroribus referta miserandum in modum interibant. Verum huius Pontificis ope, Dominicanæ familiæ fratribus templum, cœnobiumque suum ibi restitutum est. quæ ædificia & amplitudine, & opere præclara etiam num extabant militum hospitio, ac præsidijs exposita. Qua restitutione facta, plurimi concionatores egregij, alijque præterea eius Ordinis sacerdotes C
eo missi sunt. Qui sacris faciundis, tantoque illorum populorum concursu, atque frequentia, quanta explicari vix potest, concionibus habendis, Pontificijs tum precum, tum pecuniarum subsidijs adiuti, eas gentes ad fidem Catholicam reduxerunt. Exinde per eas regiones omnes ad illorum, quos ad sanitatem reductum iri spes erat, commoditatem, ingentem sacerdotum numerum decreuit cum potestate, illos, modo ad saniora redirent consilia, a crimine hæreseos absoluendi. ex quo æternæ salutis admirabiles sunt fructus consecuti. Ac proinde continuata res est, ceteris pro tempore ministris eo missis ad illorum populorum diuini luminis ope in dies resipiscentium procurandam salutem. cuius quidem singularis beneficij haud immemores illæ gentes in hanc vsque diem cum gra- D
tiarum actione PII laudes concelebrare non desinunt.

Hære-

A

Hæreſes PIVS euellendas curat. Cap. XII.

AM vero cum nihil eſſe aut Deo magis inuiſum, aut humano generi peſtilentius hæretica prauitate PIVS optime perſpiceret, ad hanc contagionem vbique terrarum radicitus euellendam, cum in omni vita ſua, tum in primis in Pontificatu & prudentiſſimis conſilijs, & pijs cohortationibus, & humaniſſimis monitis, & bellicis ſubſidijs, armis ac pœnis adhibitis, nullis laboribus parcens, aut impenſis, nihil non agendum ſibi B eſſe perpetuo cogitauit. Docent hoc ea, quæ in Italia, in Gallia, in Belgio, in Hiſpania, in Scotia, in Anglia, in Polonia, in Pruſſiaque ab eo contra hæreticos geſta fuiſſe hactenus commemorauimus. Ad hæc vero illud etiam accedit, quod eodem ipſe religionis incenſus ardore cum Italicarum, tum exterarum quoque gentium præfectos commonebat interdum, ſummo ſtudio euigilarent, vt ſi quis apud eos hæretica infectus labe deprehenſus fuiſſet; is continuo ſacrorum Inquiſitorum in poteſtatem traderetur. Ac propterea Catholicos, & religioſos viros quoquouerſum ſubmittebat idemtidem odoratum, quid non ſolum hæretici, ſed Catholici quoque Principes de religione ſentirent, aut contra eccleſiaſtica iura permitterent, ſeu etiam committerent, quaque ratione viuerent cum ſua C quiſque familia. ſed quoniam de ſingulis hoc loco ſcribere, vt longum eſſet, ita minime neceſſarium, vnum, vel alterum exemplum attuliſſe fortaſſe fuerit ſatis. Cum ergo remotioribus quibuſdam in locis Neapolitani regni nonnullos iamdiu damnatam Vualdenſium, alio nomine Pauperum de Lugduno, hæreſim ſectantes ſupereſſe intelligeret, eo Chriſtophorum Rodericium, Societatis IESV ſacerdotem, ampla cum poteſtate miſit. qui eos ſanctitate vitæ, ſolidaque doctrina, quibus ille præſidijs probe erat inſtructus, ſapienter coargueret, erranteſque oues ad Catholicæ Eccleſiæ gregem, vti fecit, ope diuina reuocaret. Catholicæ fidei deſertor quidam, nomine Franciſcus Celaria, hæreticus concionator Morbinio, quod eſt oppidũ Volturenę vallis, Mantuam, vbi maD gno cum illius ciuitatis periculo perfidiæ ſuæ virus effundebat, ſtatis diebus clanculo proficiſci conſueuerat. ad hunc PIVS Petrum Angelum Caſanouam, Dominicanum cœnobitam, in Volturenam, Clauennamque Galliæ Ciſalpinæ valles emiſit, rationemq. præſcripſit, qua ille ad capiendum hæreticum vteretur. Quod quidem ei percommode cecidit. nam illum ex quodam hæreticorum conuentu Curiæ celebrato, Morbinium verſus redeuntem, atque per os Abduæ traiecturum ipſe Caſanoua ibi præſtolans, octo virorum ope ſubnixus ſuis manibus comprehenſum in lintrem ad id comparatum detrudit. eumq. vinctum inde Placentiam,

vti sibi fuerat imperatum, ad Octauium Farnesium Ducem perduxit. qui A
pro sua in Sedem Apostolicam fide, ac pietate eum Romam deuehẽdum curauit. Damnatum hæreticum pœnam sequi oportebat, vt igni viuus cremaretur. sceleris tamen consortibus, qui non modo Mantuæ, sed alibi etiam erant, prius enunciatis. Cui morbo, & item ceteris, quæ inde proficiscebantur, malis opportuno subinde remedio prouisum est. Ille vero tandem sui prauitatem agnoscens errati, antequam igni traderetur, serane, an seria? pœnitentia duci visus est: atque ita mortuus flammis fuit absumptus. At vero Pontificis iussu ad hæreticum capiendum concionatorem administros Pontificis eo penetrauisse, tantum Rhætorum animis terrorẽ incussit, vt eorum præcones per Catholicorum oppida deinceps vagari nõ
auderent. extẽplo Rhæti ad varios principes viros de sua, quam violatam B
esse querebantur, vindicanda iurisdictione legationes decreuerunt. Dux autem Albuquercius, Gabriel a Cueua, ditionis Mediolanensis Præfectus, ad quem in primis illi confugerant, vt erat vir admodum pius, atque Catholicus, id quod res erat, eis respondit: Pontificem absolutam, ac legitimã in omnes terrarum orbis partes potestatẽ habere, quoties ipse vellet hæreticos vel capi, vel meritis affici supplicijs. Quamobrẽ cum aduersa votis responsa retulissẽt, præmia publice proposuerunt ijs, qui Casanouã, eiusq. fautores vel enecassent, vel eos viuos, aut mortuos in potestatẽ sibi tradidissẽt.

At enim PIVS, quin ad alias eiusmodi hominum pestes, tum eodẽ, tum alio etiam tollendas mitteret, haudquaquam sibi propterea desistendum
esse constituit. Qui in vincula coniecti Romã ad eum a multis principibus C
viris citra vllam fere contentionem perduci curabantur. Cum enim Petrum Carnesiccam, Protonotarium, ciuem Florentinum, hæreticum sæpe relapsum, primo Põtificatus anno, vinctum ad se Romam perduci vna litterarum significatione a Cosmo Medice Florentiæ Duce postulauisset, id ille statim, qua semper fuit in Deum fide, & in Apostolicam Sedem, præsertim in Pontificem PIVM obedientia ac pietate, summo studio pręstandum curauit. adiecitque si ob eiusmodi caussam, quod ab illo Deus omen auerteret, Principem eius filium sibi tradi PIVS voluisset. eum ab se in vinculis illi missum iri. At hæreticus ab sacro Inquisitionis magistratu Romę damnatus, sæculariq. potestati traditus, ignis supplicium pertulit. cum per
annos viginti septem ea infectus labe sacris prouentibus clam hæreticos D
impie sustentasset, atque inter alia prauitatis indicia permultæ ad hæresiarcham Caluinum eius epistolæ cum responsis deprehensæ fuissent.

Guidum præterea Zanetum, Fanensem, eadem hæretica perfidia notatum, Patauijq. latentem comprehendi, ad Sedisque Apostolicæ iudicium PIVS deduci mandauit. Licet Venetis Senatoribus iudicium illud ad se pertinere profitentibus, in ea re obtinenda variæ de iurisdictione contẽtiones intercesserint. Sed PIVS eiusmodi caussarum omnium, vbiq. gentium supremum se, ac legitimum iudicem agnoscens, quod volebat, obtinuit.

edicens,

A edicens, hæc ex sacris legibus non ad profanam, nisi quod ad infligendas pœnas post latam per ecclesiasticos iudices sententiam spectat, sed ad sacram potestatem omnino pertinere. Ceterum nihil PIO gratius poterat accidere, quam si videret ex hæresi aliquos resipiscere, & ad Ecclesiæ ynitatem, obedientiamque redire. atque hanc animi voluptatem cum de omnibus sentiret, eam tamen singularem ex primarijs viris resipiscentibus percipiebat. Intelligebat enim, quod ait B. Augustinus, claros homines cum multis noti sint, multis esse auctoritati ad salutem, & multis præire secuturis. Quare cum aliquando cognouisset, Polonos quosdam nobiles viros ad fidem Catholicam reuertisse, eximio perfusus gaudio, datis ad ipsos clementissimis litteris, summum illud beneficium, quod a *Lib. 8. Conf. cap. 4.*
B Deo accepissent, gratulatus, amantissime illos ad perseuerantiam adhortatus est. Qui postea in suscepto pietatis cultu persistentes, magno ceteris illis gentibus ad æternæ salutis viam pie tenendam adiumento fuere.

Ecclesiasticam disciplinam Venetijs ordinat, ac tuetur. Cap. XIII.

ACRE porro studium, ac diligentiam PIVS adhibuit tum Venetorum Sacerdotum ordinandæ disciplinæ, tum in omni illa ditione Christianis moribus, & institutis siue restituendis, siue etiam conseruandis. Diligebat
C enim eam ipse Rempublicam, atque vniuersis illius vel decretis, vel legibus tuendis, quatenus æquitas ferret, paratum semper sese præbuit. Cum igitur Ioannem Antonium Fachinetum, qui postea Innocentius IX. appellatus bimestrem Pontificatum sanctissime gessit, virum summo rerum vsu, eximia iuris prudentia, & integritate ornatum, apud eum Senatum Internuncium Apostolicum toto Pontificatus sui tempore decreuisset, eius opera complura ibi, eaque præclara, & vtilia confici negotia procurauit. Vt autem Sacerdotum disciplinam ordinaret, Venetis considerandum proponebat, hæreticos quemadmodum nullo certo prauitatis suæ nituntur fundamento, ita
D deprauatis quorumdam clericorum moribus obiectandis falsam, & iniquam sectam suam prætexere solere, imperitæ multitudinis animis obcæcatis. Cumq. magno Italiæ ornamento esset illa Resp. in qua tamdiu Christiana religio floruisset, quoniam diuinis legibus, ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ antea Veneti obtemperassent, summo quoque studio curandum, vt pietatis in officio se omnes continerent: populorumque, in primis vero Sacerdotum mores, ac disciplina recte sese haberet. Neque enim cuiuis Reip. satis esse, si Princeps vnus bonus ipse fuerit, subiectis interim sibi populis data peccandi licentia. Ex qua demum Reip. pernicies manaret,

& exitium. Cuius rei cum aliæ prouinciæ complures, tum in primis Galliæ reliquas gentes non sine magno suo malo commonerent. Statuit porro, vt quod olim sacris legibus cautum erat, ne cum mulieribus habitarent sacerdotes, ac ne ita multi sacris initiarentur ordinibus. in eaque re maior & morum, & eruditionis ratio deinceps haberetur. Satius enim esse in ordinatione præcipue sacerdotum, paucos bonos, quã multos malos habere ministros. quia *si cæcus cæcum ducit*, vt ait CHRISTVS, *ambo in foueam cadunt*. Edixit præterea, vt aduersus execranda in Deũ, sanctosq. maledicta, publice constituti viri, in eos animaduerterent, qui in sacrosanctam Romani Pontificis, Ecclesiæq. vel auctoritatem, vel dignitatem obloquerentur. Nam obtrectationes eiusmodi argumenta quædam, & initia quondam fuisse immutandæ religionis, ac rerum status conuellendi. Hæc & id genus alia complura PIVS Venetis præcipiebat, quæ magno & sacris, & profanis rebus pie componendis, aut constituendis adiumento fuere. Nam his monitis illi permoti ad Pontificis iuuanda consilia, iussaque facienda sese conuerterunt. Itaque sacrorum Antistites sunt in sua quisque loca profecti: Abbates, & Ecclesiarum administri, alijq. præterea sacrati ordinis ecclesiasticam seruare disciplinam, moresque componere omnes iussi, alij quidem paruerunt; alij vero, qui contumaces essent, cetérisque præberent offensionem, per illam ditionem omnem, vel ad saniora consilia reuocati, vel expulsi, vel alias propositas pœnas subire coacti sunt.

Matth. 15. A B C

Ecclesiæ Mediolanensis iura protegit. Cap. XIV.

EXARDEBAT etiam per eos dies inter Carolum Cardinalem Borromæum, Mediolanensem Archiepiscopum, virum eximiæ sanctitatis laude clarissimum, ac regios eiusdem ciuitatis Magistratus, grauis in primis, ac multiplex de sacra iurisdictione controuersia. In ea præter cetera contigit, vt ecclesiastici fori lictor primarius cum armis Principis edicto prohibitis comprehensus, eorumdem iussu Magistratuum in carcerem truderetur; ac deinde publice fune acerbissime tortus in exilium cedere iuberetur. Quare cum omnes huius facinoris affines, auctoresq. præcipuos ab Ecclesiæ communione Archiepiscopus pro potestate seiunxisset; ac proinde Senatus Mediolanensis Præsidem, duosque primarios Senatores ad dicendam coram se caussam Romam PIVS euocásset, ac iudicio in eos constituto, rem ipse dijudicare, atque componere statuisset, Philippi Catholici Regis in Vrbe procuratores Regem ipsum iussa Pontificis D

ficis

A ficis omnia facturum esse in se recipientes, negotium præuerterunt. Itaque PIVS per Ioannem Baptistam Castaneum, Rosani Archiepiscopum, ordinarium suum in aula Regia tunc Internuncium, virum omni virtute præstantissimum, qui deinde ad summum Pontificatum euectus, Vrbanus Septimus est appellatus, & item per Vincentium Iustinianum vniuersi Dominicani ordinis Antistitem, ac denique per Iulium Aquauiuam, Atriæ Ducis filium, vtriusque Signaturæ Referendarium, viros eximia prudentia, doctrina, & integritate præditos (quos ambos ipse postea sacræ purpuræ dignitate decorauit) ad Regem ob hæc, atque alia id generis negotia ab se missos, apud eum agebat, vt auctoritatem suam retinere, atque exercere posset Ecclesia Mediolanensis. Secus enim immi-
B nere periculum, ne inde clanculum aditus aperiretur hæresibus; quibus deinceps occurrere, eidem Regi, vel cupienti, haud ita facile foret. De optima quidem pij Regis voluntate se nihil ambigere, sed ne quid præter, vel contra illam committerent administri, se iam re ipsa doctum subuereri. Ceterum se potestatem, quam a Deo summam acceperat, in id interpositurum, atque in eiusmodi caussis pro ecclesiastica retinenda libertate se vitam & sanguinem, si opus esset, libenter profusurum. Demũ post varias contentiones Regij quidam administri, ad quos ea magis pertinebat caussa, Mediolani, PII concessu ab Archiepiscopo stata cæremonia in gratiam Ecclesiæ recepti merita pœnitentiæ piacula publicè subiere, spectaculo pro foribus ædis maximæ constituto. Sed arma prius
C Archiepiscopalibus iam erepta ministris restituerunt. solemniq. iureiurando sese deuinxerunt, in Ecclesiam deinde nihil vmquam tale se commissuros. Atqui nec multo post quicumque in ea fuerant culpa, fere omnes vario immaturæ mortis genere decesserunt: relicto posteris exemplo, ne quid audeant in Ecclesiam temere moliri; sed eam potius, vt pios homines decet, tueantur, ac protegant. Sacram namque dignitatem, aut ecclesiastica iura violare, vel imminuere, scelus est, vt Christianæ reipub. perniciosum, ita Deo Ecclesiæ suæ vindici iustissimo tam odiosum, & inuisum, vt quicumq. in eo genere deliquerint, in eos grauiter ira diuina semper exarserit. Quin etiam si prisca memoria repetamus exempla, inde maximam in genus humanum offendemus inuectam esse partem incom-
D modorum. Hinc hæreses, hinc ciuiles dissensiones, publicas clades, hinc denique ciuitatum, regnorum, ac Regum excidia diuino iudicio consequi semper consueuisse, sacra profanaque testatur historia. Verum hæc, & ea, quæ mox de Humiliatorum Ordine subijciam, complectar breuius, quoniam eadem & vberius, & melius explicata legere est in libro de ipsius Cardinalis vita, quam vir egregius Carolus à Basilicapetri, olim nostræ huius Congregationis Clericorum regularium S. Pauli Præpositus Generalis, nunc Episcopus Nouariensis, accurate conscripsit.

A

Humiliatorum ordinem delet. Cap. XV.

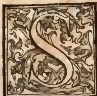
HVMILIATORVM, quos appellabant, Ordinem inde PIVS extinguendum esse statuit. Ij namque cum iam quingentis circiter ab hinc annis egregia pietatis laude in Italia florere cœpissent, dein sensim neglecta perfectioris vitæ disciplina, (vt ad deteriora procliuia sunt hominum ingenia, ac nisi optimis culta studijs perpetuo fulciantur, vel præclara instituta facile prolabuntur) a susceptæ religionis officio declinabant in dies. Cui malo PIVS pro sua pastorali cura quibuscumque posset B remedijs occurrendum esse constituens, ipsi Carolo Cardinali, cuius in patrocinium iam traditus erat ille Ordo, de eo corrigendo, & ad pristinam disciplinam reuocando mandata dederat. At is cum iussa Pontificis exsequi niteretur, magnã apud quosdam eiusdem Ordinis Prępositos ab eiusmodi rerum instauratione clam abhorrentes, sibi conflauit inuidiam. quæ vsque adeo creuit, eoque temeritatis eorum perpulit animos, vt socium suum desertorem quemdam, Hieronymum Donatum, cognomento Farinam, ad Cardinalem quoquo modo posset e medio tollendum, inducere non dubitarint. Is ergo cum nefarium scelus varijs artibus sæpenumero committere, nequicquam tentauisset, demum quadam die, quæ dies fuit ad VII. Kal. Nouembris, anno M. D. LXIX. vesperi clam in Ar- C chiepiscopale palatium ingressus, Cardinalem in sacello cum familia sua sacris de more precibus intentum, ab aperto loci ostio, ictu minoris tormenti, glande, & aliquot præterea quadratis plumbi frustulis instructi confodere est aggressus. Exaudito strepitu, mox, ne incœpto precantes absisterent, præsenti animo iussit Cardinalis. vtrumque diuinitus factum esse dixeris, vt & eo temporis momento, quasi ad ipsos orantium animos magis confirmandos, pio concentu canerentur ea Domini verba; *Non* Ioan. 14. *turbetur cor vestrum, neque formidet*; & ictus ad Cardinalis tergum perueniens eum a nefario percussore quattuor quinqueue cubitis distantem nihil offenderet. glans enim plumbea, cum nec extimam quidem eius vestem lineam (superpelliceum, vel rochetum appellant) traiecisset, sed in D ea fœdum vestigium reliquisset, in dorsique spina leuiter contusa cum tumore signum impressisset, in pannum humi stratum decidit. frustula vero, eo quoque minime læso, varia loca petierunt. alia quidem inani ictu traiectis vestibus, & ambustis, in ijs diffusa reperta sunt. alia vero in parietem, & lignum, quæ contra ostium erant, Carolo medio, excussa ceciderunt. Itaque famulum suum protegente Deo, periculum admirabiliter euasit sanctus Antistes. Hisce rebus auditis PIVS, vtpote qui Carolum ipsum, virum vt honoris dignitate, ita virtutum omnium laudibus

illu-

A illustrissimum vnice diligeret, ac complecteretur, quique pati nullo modo posset, vt sacrosancta vel Cardinalium, vel Episcoporum violaretur auctoritas, eoque minus vita peteretur, vehementer condoluit: eaque de re in Cardinalium conuentu verba faciens casum deplorauit, eosque hortatus est, vt de tanto viro per miraculum seruato, Deo gratias agerent. Mox suo nomine ad Regem Catholicum litteras dari, eique negotium grauissime commendari iussit, vt prouinciæ Mediolanensis administris, quæ oporteret, pro rei grauitate præscriberet. At enim optimus Rex tantum facinus & ipse vehementer execratus, vt sacrilegi parricidæ diligentissime conquirerentur, meritisque supplicijs afficerentur, imperauit. Caroli vero litteris, quibus rem ipsam accurate descriptam per Nicolaum
B Ormanetum ad PIVM referri curauerat, Pontifex manu sua respondit. Hoc iam inde ab ipso mundi ortu iniquis semper in more fuisse, odisse iustos, eosque insectari. Sed dum illis obesse conati sunt, profuisse potius; sibi vero nocuisse. dolere se maxime quorumdam cæcitatem, qui contra se ipsos laborarent. Deo gratias egisse, quod talem virum sibi seruasset; & dæmonis conatum infregisset. non solum Dei fiducia, maximo alioqui præsidio, sed diligentia etiam in se custodiendo vteretur. Vindicaturam id sceleris diuinam maiestatem, vt solet, in tempore. Deum oraret per se, & per alios, vt cæcis lumen daret. Ceterum PIVS tam nefarium scelus haudquaquam dissimulandum ratus, in primis Carolum iussit sibi suspectos prodere, qui respondit; scire se correctionis caussa multos sibi
C offensos esse; sed legitimam suspicionem habere nullam. nolleque, quantum in se esset (quod etiam publico scripto testatus est) aut in quemquã omnino ea de re agi, aut suorum aliquem eius inquisitionis, vel iudicij vllo modo esse participem. Quin etiam sæpius Pontificem supplex Carolus rogauit, vt criminis auctoribus ignosceret, Deoque factum remitteret. At vero Pontifex cum edictum euulgasset in eos, qui sceleris affines essent, idque nondum comperiri posset, ineunte anno M. D. LXX. Antonium Scarampam, Episcopum Laudensem, qui de maleficio diligenter quæreret, alio grauiore cum edicto Mediolanum legauit. Quo edicto ibi per Episcopum promulgato, anathemati omnes subijciebantur quicumque non indicarent, quid de eo facto nossent; indicantibusque
D impunitas promittebatur, etiam si sceleri consensissent. Huic autem edicto, vt Carolo ipsi, & alijs Cardinalibus in posterum magis caueret, generalem adiecit constitutionem, qua veteris decreti pœna in percussores Cardinalium a Bonifacio VIII. sancita etiam conscios sceleris, nisi indicarent, teneri statuit. Iam vero tandem coniuratione patefacta, flagitij auctorem in oppidum Clauasium, vbi inter præsidiarios milites incognitum se adscribi fecerat, receptum esse PIVS intelligens, confestim Emanuelem Philibertum, Sabaudiæ Ducem, cuius in ditione illud est præsidium, per litteras commonuit, ecclesiasticorum iudicum in potestatem

eum protinus dare ne recusaret. Qui vt optimus Princeps, Catholicæq. A
religionis studiosissimus, & in ipsum Carolum singulari obseruantia propensus, reum comprehendi, sub arctaque custodia Mediolanum Archiepiscopales in carceres perduci curauit. Quos etiam in carceres coniecti statim illi Præpositi, & in quæstionem dati, crimenque confessi Senatus iudicio capitis damnati sunt, vna cum ipso sacrilego percussore. Quare cum in truculenti sceleris huius detestationem, tum etiam ob alias eius sodalitatis corruptelas, eodem anno M. D. L X X. totum Humiliatorum ordinem P I V S extinxit, eorumque Præposituras, sacerdotia, & vectigalia partim Cardinalibus, partim etiam religiosis locis, piorumque sodalitatibus adiudicauit. Monachos vero, qui fuere non amplius centum septuaginta quattuor, ex ipsis distributis facultatibus victu monastico, do- B
nec viuerent, sustentari iussit, & in religiosa disciplina Episcoporum cura contineri. Hunc demum exitum habuit optimus quondam monachorum Ordo, taleque edidit PIVS exemplum neglectæ disciplinæ vindicandæ, vt ceteri sibi discant cauere diligentius.

Magni Etruriæ Ducis titulo Cosmum Medicem Florentiæ Principem exornat. Cap. XVI.

SED quemadmodum principes viros, si quid contra C
sacram potestatem, ecclesiasticaque iura committerent, reprimere PIVS non formidabat, sic eos vbi Sedi Apostolicæ fauere, Ecclesiæque dignitatem, & Catholicam fidem quibus deberent, ac possent, auxilijs protegere cognouisset, amplissimis muneribus, & honoribus augere consueuerat. Cum enim ad Catholici nominis hostes in Gallia, vt diximus, debellandos, Cosinum Medicem, Florentiæ Ducem, adiumenti plurimum attulisse, eumque & Christianæ Reipublicæ tuendæ saluti, & Apostolicæ Sedis obsequio perpetuo intentum esse animaduerteret, ipsum, atque successores eius omnes ad altiorem honoris gradum prouehere, Magnique Ducis Etruriæ D
prouinciæ sibi pro maxima illius parte subiectæ titulo insignire pro potestate constituit. cum vt piam liberalissimi Principis, ac domus clarissimæ in Ecclesiam Dei beneficentiam, ac merita, honorifico grati animi officio prosequeretur, tum etiam vt ceteros Catholicos, ac principes viros ad eiusmodi in Christianam Rempublicam siue subsidia, siue beneficia pro tempore conferenda illustri remunerationis genere prouocaret. nihil tale P I I temporibus procurante Cosmo; nec ab eo id se impetraturum esse cogitante, sed totum id ipsius tantum Pontificis curatum arbitrio est. Etenim

A enim eodem ipſo bello Gallico conflato iam, ac prope confecto, Comitem Sanctæfloræ rogabat Galliarum Rex, vt Pontificis, Coſmique auxiliares copias, quibus ille præerat, vltra conſtitutum ſibi tempus in alios tres menſes in Gallia contineret. Comes ea de re miniſtrum ſuum ab epiſtolis miſit ad PIVM. qui ſibi gratum quidem eſſe reſpondit, milites ſuos illic eius ſubſidij cauſſa commorari; ſed de Coſmi cohortibus ſe non poſſe vltra præſtitutum tempus, quicquam decernere; neque oneris illi plus imponendum videri. nam Coſmum cumulate ſatis officio feciſſe ſuo, cum præſertim ille, ſuadente ſe, centum & amplius nummum aureorum millia in eiuſdem belli ſubſidium Gallorum Regi commodaſſet. Mox Comitis nuncio PIVS imperauit, vt cum eiuſmodi explicatione conſi-
B lij rediret in Galliam; Florentiamque prætergrediens ſingillatim de rebus omnibus Ducem certiorem faceret. Dux autem eo accepto nuncio; Non erat, inquit, cur PIVS hoc de me ſibi polliceri vereretur. non ſolum enim ſubſidiarios meos cum Pontificijs copijs, quamdiu voluerit ipſe, in Gallijs pro Catholica religione permanere curabo, ſed etiam, eo iubente, operam in illo bello meam ei nauare, & quicquid ex ditionibus meis ſubſidiorum cogi poterit, prompte ſuppeditandum polliceor, deferoque libentiſſime. Quod cum per litteras nuncius PIO ſignificaſſet oculos ipſe conuertit in Chriſti de cruce pendentis effigiem; iunctiſque manibus ſupplex Deum orauit, ne permitteret ſe triſtem obire diem ſuũ. ſicuti contigiſſet, niſi per occaſionem ſibi in Coſmum de ſancta Eccleſia
C Dei optime meritum grati animi ſignificationem dare licuiſſet. Subinde cum ei veniret in mentem, temporibus ſuperioris Pontificis agitatum eſſe de augendo Coſmi titulo, ea de re vbi diligentius cognouit, eum, alijs Principibus non admonitis, Magnum Ducem creare decreuit; ac ſuis ipſe manibus regium illi diadema deſignauit. in quo hæc verba ab ſe dictata voluit inſcribi.

PIVS V. Pont. Max. ob eximiam dilectionem, ac Catholicæ religionis zelum, præcipuumq.
D iuſtitiæ ſtudium donauit.

Cumq. ſuper hac re diploma ſcribendum curauiſſet, id per Michaelem Bonellum, Cardinalis Alexandrini fratrem, miſit ad Coſmum. cuius in eo diplomate virtutes, atque ea, quibus erat maxime conſpicuus, promerita iuſſit explicari. præſertim vero, quod prouinciã ille ſuam ab hæretica contagione liberã conſeruaſſet. Quod Sedes Apoſtolica gratiſſima, plerumq. obſequia, atque etiam commoda, ſubminiſtratis ab Ethruſcis auxilijs,

olim,

olim, ac nuper accepisset. idque complures Romani Pontifices, præsertim Innocentius, & Clemens, vterque. eo nomine IV. Gregorius X. Benedictus XI. Martinus V. & Leo X. luculenter testati fuissent; adeo vt tam eamdem prouinciam, quam eius Rectores, & Magistratus ob peculiarem erga Romanam Ecclesiam deuotionem, & obseruantiam, propenso, paternoque affectu varijs muneribus, & honoribus iure cohonestandos, atque ornandos esse censuisent. Quod ipse Cosmus maiorem in dies eximiæ virtutis suæ splendorem, feruentioremque Catholicæ religionis cultum, & in administranda iustitia præcellens studium ex eo tempore, quo imperare cœpit, nusquam prætermisisset. Quod Carolo Gallorum Regi Christianissimo aduersus eius rebelles, & hæreticos pecunijs, peditatu, & equitatu, PIO ipso cohortante, alacriter opem tulisset. Quod pro eximia eius in Deum pietate superioribus annis Militiam sancti Stephani ad rectæ fidei exaltationem, ac propagationem instituisset, bonis ditasset, & ampliasset. Quod delatum sibi admirabiliter principatum admirabilius regeret, ac moderaretur; illumque singulari prudentia in pacis, ac iustitiæ amœnitate ab ineunte eius ætate diligentissime contineret, & conseruaret. Quod terra marique præpotens piratis, facinorosis, sicarijs, quietis, & otij publici perturbatoribus, Sedisque Apostolicæ perduellibus, & aduersarijs hostis acerrimus, scelerumque seuerus vindex existeret. Quod numerosa, ac frequenti populorum ei subditorum, Deo benedicente, multitudine, copiosis, grandibusq. reditibus gauderet, ac frueretur. Quod validus peditum, & equitum numerus in omnes vsus ei præsto semper esse posset. Quod quamplures florentissimas vrbes tam cathedralium, quam earum nonnullas Metropoliticarum dignitate insignes, & gymnasiorum generalium celebritate, liberaliumque disciplinarum studijs ornatas, munitissimos portus, validissimas arces, loca tutissima, triremium classem paratam, & instructam, tam ad Tyrrheni sui maris, quam ad Romanæ Sedis oræ maritimæ tutelam haberet. Quod rerum omnium copia, ditionis amplitudine, locorum vbertate, continua vitæ felicitate, demum gentis celebris admodum, & opulentæ viribus subnixus efflorescerct. Quod cuncta hæc ipsa, & alia bona immensæ Dei omnipotentis benignitati accepta referens, ea ad diuinum honorem, & gloriam paratissima semper fore profiteretur. Quod absoluta potestate, ratione liberi & recti Dominij Florentini, nemini subiectus esset, vt iuxta distinctionem Pelagij Romani Pontificis, inter ceteros magnos Duces, ac Principes censeri, & numerari posset, ac deberet. Quod ipse, eiusque filius primogenitus Franciscus arctis admodum affinitatis, & necessitudinis vinculis cum Maximiliano Cæsare designato, & maximis Christiani nominis Regibus coniuncti essent. ijque a nobilissima stirpe Medicea multis honoribus & titulis decorata, & ex qua tot illustres viri, ac tres Romani Pontifices prodijssent, ortum haberent. His ergo, atque alijs eiusmodi,

A di, quæ latius in ipso diplomate referuntur, iustissimis de caussis id honoris, & tituli Cosmo ipsi, illique inclytæ familiæ de supremæ suæ Apostolicæ potestatis plenitudine conferendum esse statuit. idque Romanorum Pontificum decessorum suorum secutus exempla, præsertim Alexandri III. qui Alfonsum ex Duce Lusitaniæ Regem constituit; & Innocentij pariter III. qui Colaionnem Bulgarorum, & Blanchorum, qui Pannoniæ Regibus subiecti erant, Regem fecit; & Bohemiæ Duci, vt in suis litteris Regẽ se nominare posset, concessit; & vt alios plurimos omittamus, Pauli IIII. qui nostris temporibus Hyberniam insulam in regni titulum, ac dignitatem erexit.

Cosmum ergo Romam ad suscipienda insignia diadematis euocatum B honorificentissime in aula Regia PIVS excepit. Mox in sacello Pontificio inter sacrorum solemnia, die Dominica Lætare, quæ incidit in tertio Nonas Martias, anno M. D. L X X. suis ipse manibus eius capiti eximij pretij coronam imposuit, atque sceptrum illi dedit in manus: Cosmo prius pro more sese iureiurando obstricto, ad fidem, & obedientiam PIO ipsi, ac ceteris deinceps Romanis Pontificibus eius successoribus, Ecclesiæque præstandam: eumque inter hæc sacra Rosa ipso die de more ab se consecrata condonauit. Neque vero passus est PIVS, vt ille vel de itinere Romam suscepto, vel de diademate recipiendo, Cæsarem, aut Hispaniarum Regem commonefaceret. Prouidebat enim, fore, vt nonnulli alij Principes viri, quantum in ipsis esset, eam rem impedire conarentur. quæ C tamen res ad Sedem Apostolicam bene de se meritos eum in modum remunerare cupientem omnino pertineret. Sed antequam sacellum PIVS iniret, Cæsaris Orator, illi neutiquam licere Cosmum ita redimire, supplex denunciauit, quod is non Pontificis beneficiarius esset, sed Cæsaris, cuius essent partes huiuscemodi. Cui mox PIVS: Quonam, inquit, iure Imperatores ipsi vel sunt, vel appellantur Imperatores, nisi ex Apostolicæ Sedis auctoritate? Subinde ad se Fisci procuratorem accitum, vti ipsius Sedis rationibus caueret, admonuit. qui iussa faciens, Oratori Cæsareo respondit; Pontificem nequaquam accipere denunciationem eiusmodi; sed eam veluti legibus aduersam repudiare. At vero Maximilianus idemtidem instigatus a suis, Florentiam ciuitatem ad Imperium pertinere D dicentibus, dari PIO curauit certa scripta, quibus iura sua confirmare conabatur, vt id tituli omnino deleretur. Secus enim multa se, quæ inde proficiscerentur, incommoda minitari. demum haudquaquam licere Romano Pontifici de rebus humanis in locis sibi non subiectis quicquam statuere. At PIVS vti potestatem in terris gerens Christi Domini, cuius sunt cæli, terrarumque ambitus, vltro citroque agi ea de re amplius noluit. ratus id minime conuenire ei, qui pro sua amplissima auctoritate posset hæc, & alia in hoc genere longe maiora ad communem Christianæ reip. salutem efficere. neque tamen passus est, vt in eiusmodi opinio-

ne Cæſar diutius inhæreret. Nam per Cardinalem Commendonum Legatum, quam graui errore conſiliarij ſui eum implicuiſſent, ei coram referendum imperauit. Ac proinde rationibus, quibus Cæſar ipſe de ea mente deduci maxime poterat, adiunxit etiam exempla & Imperij in occidentem per Apoſtolicam Sedem tranſlati, & Septemuirum in Germania creatorum, & eius, quam ab ipſa ſacroſancta Sede iidem habent, auctoritatis; & illa demum, quæ paſſim Pontifices ſummi regnorum iura commutarunt, ac varios Principes nouis, & ampliſſimis titulis olim decorauerunt. A

Finis Libri Tertij. B

DE VITA ET REBVS GESTIS PII V. PONT. MAX.

Liber Quartus.

Sacro in Turcas fœdere Christianos Principes iungi procurat. Cap. I.

DVM hæc agerentur, ineunte vere ipsius anni M. D. LXX. Selymus II. Turcarum Imperator, pacis fœdere, quod ille iamdiu a patre cum Venetis ictum anno superiore iureiurando firmauerat, perfide violato, graue & exitiosum Christianis intentans bellũ, in primis Cypri regnum, vti fecit, occupare nitebatur. Ob idque maximos, si vmquam antea, bellicos apparatus Constantinopoli, & alibi ab eo fieri constabat. Cyprum mediterranei maris insulam longe maximam & opimam, quam Veneti per annos octoginta & amplius pacate, ac legitimo iure tenuerant, eo magis sibi subijcere Tyrannus pro immensa sua dominandi libidine, & efferato in Christianos odio cupiebat, quod inde ad alias Italiæ adiacentes insulas, & oras aditum sibi patefacere, & Venetos per idem tempus duabus maximis cladibus afflictos Turcarum impetus sustinere, nedum frangere nullo modo posse confideret. nam anno superiore, & summa frugum inopia propter cæli intemperiem non modo Venetijs, sed per Italiam quoq; laboratum erat, & Venetum nauale, seu armamentarium toto fere orbe celeberrimum bellicis machinis, armis, atque alijs rebus ad bella necessarijs instructissimum, horribili casu, ingentique iactura conflagrauerat. Hoc igitur Selymus inito consilio, Cubatem legatum suum ad Venetos misit, qui denunciaret, eam se insulam sibi deposcere, & pro iure in eam suo, & pro ea, quam adeptus erat Memphitici regni possessione. Cum enim Sultanus Rex Mempheos (Cairum appellant) iam ante annos CL. Ioannem Lusinianum, Cypri Regem, ad Thalamem Peloponnesi oppidum cepisset, octoque millium aureorum nummum in annos singulos vectigalem fecisset, demum quicquid Sultanus possedisset, in potestatem Turcarum, qui postea eius imperium obtinuerant, peruenisse. atque ita

Cyprum sibi successionis lege deberi, ac nisi inde Veneti cederent, se ad A
eorum internicionem cum mille nauigijs, & amplius proditurum. Hæc autem referenti, atque alias præterea minas superbe iactanti, quæ oportuit, constanter Veneti respondere. Se Regibus Ottomanis omni tempore datam fidem seruasse. Cypri caussa annua tributa pendisse. multorum commodorum, amplificandique imperij occasiones plurimas dimisisse, vt pacta fides suam obtineret religionem; iudicasseque magnanimos Principes nihil magis decere, quam fidem datam præstare, & vbique seruare constantiam. ne primi pacem violasse dicerentur, multa & indigna, & acerba, quæ passi essent, dissimulasse, finibus suis se non excessisse. denique nihil tale in eum commisisse, quam ob rem ille posset ita se gerere. Quare quando iure fœderis non possent, armis id regnum se defensuros, B
quod a maioribus acceptum veteri, ac legitimo iure possiderent. post obitum videlicet Catharinæ Reginæ Cypri, quam Venetus Senatus, vtpote ciuem suam, e clarissima Corneliorum familia in gratiam Iacobi Lusiniani postremi Cypri Regis, antequam illi nuberet, sibi filiam adoptauerat. Quæ proinde eodem Iacobo, ex eoque genito filio posthumo vita functis, eius regni legitimum heredem ex mariti testamento Senatum ac Rempub. Venetam reliquerat. Itaque ad ius suum pro viribus retinendum parati Veneti Turcicum legatum dimiserunt; imminentiaq. pericula per Michaelem Surianum suum apud Sedem Apostolicam Oratorē PIO renunciari curauerunt. Supplicantes, vt non modo classi, quam ipsi bene validam instrui maturabant, opem ferret, sed opportuna quoque per C
alios Principes in id dari subsidia procuraret. Venetorum autem spem non modo non fefellit PIVS, sed etiam longe superauit. Hanc enim tam præclaram, quam sibi diuinitus oblatam esse existimabat, occasionem amplectendam esse ratus, præter illa, quæ quanta posset maxima se præbiturum, ab alijsq. Principibus diligenter procuraturum pollicebatur auxilia, sociale fœdus, quod ipse iamdiu volutabat animo, Venetis proposuit Christianis cum Principibus ineundum, ad auertendum communē hostem, vel, si fieri posset, euertendum. atque id se curaturum esse spopondit, & in se recepit. Prompta ac pia Pontificis officia, studiaq. sibi quam gratissima esse, eamque rem prudenti ipsius iudicio conficiendam libenter se deferre Veneti responderunt. Sed quod plurimum temporis intercessurū D
intelligerent, antequam fœderis condiciones conuenire, Principesq. ad suscipiendum commune bellum induci possent, præsentibus periculis moram non ferentibus, illud vrgebant impensius, vt quam maxima celeritate a Christianis auxilia flagitarentur. interim de condicionibus ageretur. Hac approbata sententia PIVS, rebusque omnibus in summo Cardinalium consessu mature consultis, & constitutis, vt id nomini Christiano bene, ac feliciter eueniret, ipse primum Spiritus sancti opem suppliciter implorans, priuatim, & publice supplices ad Deum preces indicit.

Mox

A Mox Ludouicum de Torres Cameræ Apostolicæ Clericum, spectata prudentia, & integritate virum, cuius optima fide, & opera alijs in rebus vsus fuerat, ad Catholicum Regem Philippum, qui & præcipuam huius belli caussam habebat, & classe iam instructa, potentia, & imperij magnitudine plurimum valebat; cum litteris legauit. Quibus litteris afflictæ Christianæ Reipub. statum grauiter deplorans, & quam ipse acerbam sane molestiam inde caperet, ostendens, illum ad bellicas vires suas cum ceterorum Christianorum principum armis coniungendas, ad frangendosque Turcarum conatus impellebat. At licet summorum virorum opinione, fieri vix posse videretur, vt Principes in hanc belli societatem coirent, ob varias inter se prætensas caussas, quæ singulos ad suam quemque

B que rem curandam inducerent, nihilominus PIVS pro eo, quod optimi omnium parentis, aliudque nihil præter publicam salutem spectantis nomen sibi pepererat, nullo suspectæ fidei, quod ad se attineret, in animis Principum relicto loco, rem totam conficiendam suscepit. Ludouicoq. mandauit, in primis Regem Catholicum edoceret, quo in periculo non modo Veneta, sed etiam vniuersa Christiana respub. versaretur, imminente bello ab hoste potentissimo pariter, & immanissimo: qui licet Cypro tantum, atque alijs Venetorum ditionibus interminari videretur, verendum tamen esse, ne ceteris etiam Christianorum oris, præsertim maritimis locis ipsius Regis pro nocendi opportunitate moliretur exitium. Quæ res Pontificem admoneret, vt pro suo pastorali munere vniuerso

C Christi gregi sollicite prospiceret, imminentibusque periculis occurreret. Eam vero esse rei condicionem, vt quemadmodum Veneti per se ipsi tantam belli tempestatem diu sustinere non possent, sic ipsi Regi ad sua mediterranei maris defendenda litora non satis esse præsidij. Itaque non liquere, vtrinam eorum magis in votis esse deberet id fœderis, quod vtrisque & sumptus imminueret, & ditiones redderet tutiores, & earum amplificandarum in spem animos erigeret, cum præsertim & periculum esset commune, & superiorum temporum difficultates sublatæ iam essent; & item vtrisque id esset ingenij, vt regna quisque sua tenere niterentur, ad monarchiam neutiquam contendentes. Quod si Veneti per se ipsi tanta essent victoria potiti, id nequaquam Regi aut commodum fore, aut

D honorificum. quippe qui absque illius ope tam egregiam nominis existimationem, imperijque vires essent adepturi. at si Regijs auxilijs adiuti debellassent hostem, magnam partæ victoriæ laudem accessuram ipsi Regi, cuius ope res bene processisset. Euincentibus vero Turcis, vniuersum fere belli pondus, cladisque periculum regijs ditionibus imminere. Prudentis etiam esse consilij, statuere, nihil amplius fidendum esse hosti, qui datam sæpe fidem violare non dubitasset. Denique id auxilij se pro summa ipsius Regis in Christianam rempub. pietate, debitoque tuendæ Catholicæ religionis officio deposcere. ac pro concessu ecclesiasticorum

Hispaniæ fructuum, quos Pius IV. ipsi Regi condonauerat, vt ille se ad A
centum armatas triremes contra Christiani nominis hostes sustentandas, obstringeret, ad mediterranei maris oras tutas & integras conseruandas. ac propterea se id subsidij libenter confirmasse, vt triremes ipsæ perfidorũ hostium telis propellendis deseruirent. Sed non esse, cur magnopere laboraret in ostendenda fœderis huius tam per se perspicua siue necessitate, siue vtilitate, siue etiam honestate. præsertim apud Regem non minus prudentia ac pietate, quam animi, & imperij magnitudine maximum, ac potentissimum. qui, licet res sua non ageretur, tamen pro singulari suo tuendæ Catholicæ Ecclesiæ studio, & officio hanc diuinitus oblatam occasionem libenter amplecti, eamque diuini beneficij loco ponere vellet, ac deberet. & cum rei huius peragendæ momenta Pontificis arbitrio, B
Oratorique in Vrbe suo Veneti detulissent, postulare se, vt Rex per procuratores suos Romæ apud se, quæ oporteret agi, & confici, primo quoque tempore mandaret. ne, dum per litteras, longasque moras ob maxima locorum interualla res diutius extrahitur, periculis post ruinam occurratur. Rationibus ipsius Regis Pontificem pro singulari suo in eum amore, proque meritis eius, proba fide, non minus, quam Venetis, quibus minus deberet, consulturum. Ceterum quando fœdus exiguo temporis interuallo sanciri non poterat, impendentibus interim cladibus occurrens, vel per eum annum, Rex triremium suarum Venetis præberet auxilium. His igitur mandatis instructus ad XVII. Kal. April. Roma profectus, Cordubam, vbi tum Rex morabatur, magnis itineribus peruenit. ab eoque be- C
nigne, & honorifice acceptus legationis suæ caussam, Pijq. consilia breuiter exposuit. Loquentem Rex attente, & libenter audiuit, deque singulari sua in PIVM Pontif. obseruantia ac pietate, nonnulla præfatus, se in eius studia, votaque propensum esse, classeque & commeatu Venetis se Pontificis gratia subuenturum ostendit. Sed de ineunda Societate, quod maiore indigeret deliberatione, consiliarios suos Hispali, quo tum ire properabat, velle consulere. Hispalim proficiscentem Regem Ludouicus prosequitur, denuoque cum eo, & cum Didaco Spinosa S.R.E. Cardinali, Regij consilij præside, & cum alijs summis viris, ad quos PII litteras attulit, quique apud Regem gratia, & auctoritate plurimum poterant, de negotio sæpe congressus, varias, quæ obijciebantur difficultates D
prudenter superauit. ac magnam inde virtutis suæ laudem apud omnes consecutus PIVM voti compotem fecit. Quo quidem etiam in negotio conficiendo Ioannis Baptistæ Castanei, Rossani Archiepiscopi, per id tempus ordinarij apud Regem Internuncij Pontificis, de quo supra facta mentio est, studium & opera commendatur. Rex itaque, quod ad fœderis condiciones attineret, spatio ad deliberandum sumpto, summa voluntate se Pontifici obsecuturum esse respondit. atque interim, dum Oratori in Vrbe suo, alijsque, vt oporteret, ea de re quid agendum decerneret,

ret,

A ret, vt imminentibus periculis occurreret, confeſtim quinquaginta triremes hinc inde in Italico mari collectas in Siciliam deduci iuſſit; ac Neapolis, Siciliæque Proregibus, vt quam PIVS poſtulauerat, Venetis frumenti copiam facerẽt, edixit. ac triremes ipſas, Venetis addixit auxilijs; eaſque gubernantem Ioannem Andream Auriam Melphiæ Principem, yt Pontificiæ claſſis præfecti monitis obſecundaret, admonuit.

Marcus Antonius Columna Pontificiæ claſſi præficitur. Cap. II.

B

IVS vero præfecturæ munus Marco Antonio Columnæ, Paleani, Taleacotijque Duci, Neapolitani regni equitum Magiſtro III. Idus Iunij, hoc anno PIVS detulit. Eumque vtpote virum prudentiſſimi conſilij, ac bellicæ virtutis laudibus inſignem duodecim Pontificijs triremibus cũ poteſtate præfecit. Quæ res magno apparatu, ac pompa confecta eſt. Nam ad cæleſtem opem pro feliciſſimo rerum ſucceſſu ſuppliciter implorandam per Marcum Antonium Cardinalem Columnam, corã Pontifice in publico ampliſſimorum Patrum cœtu, in ſacello Pontificio, peracto ſacroſancto Miſſæ ſacrificio, PIVS ſacris de more precibus adhi-

C bitis, ſuis ipſe manibus Columnæ dedit præfecturæ vexillum ex damaſceno ſerico rubro confectum. In quo erat Chriſti Domini de cruce pendentis imago depicta, atque hinc inde effigies ſanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli his verbis inſcriptis. IN HOC SIGNO VINCES. Vt, qui Conſtantini illius Magni pietatem, & animi magnitudinem egregie referret, is eodem, quo ille, fauſto, ac ſalutari ſigno tamquam hoſtilis cuiuſque, & infeſtæ violentiæ propugnaculo contra Chriſtiani nominis hoſtes feliciſſime vteretur. Porro Catholico Regi pergratum accidit, id muneris Columnæ, quem ipſe plurimi facerẽt, a Pontifice mandatum eſſe, ad eumque perſcripſit, vt licet Auriæ loco, & auctoritate præſtaret, non tamen eius prudentiſſimi, & nauticarum

D rerum peritiſſimi Ducis conſilia vmquam ſpernenda ſibi eſſe arbitraretur. Columnam ſubinde PIVS Venetias miſit, vt XII. triremes a Venetis acceptas inſtrueret, atque alia ad eam expeditionem neceſſaria procuraret.

Seba-

A

Sebastianum Lusitaniæ Regem, vt Venetis opem ferat, & vxorem ducat, PIVS hortatur. Cap. III.

EBVS igitur in Hispania bene constitutis, Ludouicus de Torres ad Sebastianum Lusitaniç Regem, quod ei præceperat PIVS, contendit. quem cum Sintræ, quæ villa est haud longe ab Olyssipone, conuenisset, Pontificis litteras, mandataque edidit. illumque non tam vt sociale fœdus iniret, quod ei tum Indicis, tum B Africis expeditionibus impedito tantum oneris PIVS imponere vereretur, sed vt impendentibus Venetorum periculis, quam posset, opem ferret, cohortatus est. His adiecit, quæ de Regijs nuptijs procurandis in mandatis habebat. Pergratum Pontifici, ac bonis omnibus futurum, quin etiam sibi, Regnoque suo perhonestum, ac salutare, si Rex in animum induceret, Margaritam Caroli noni Galliarum Regis sororem sibi vxorem adsciscere. ex qua proles maioribus digna ad tuendam pietatem, regnumque suum stabiliendum procrearetur. Ad hæc Rex, quod ad Venetos pertinet, se communi periculo ac metu commoueri, neque sibi voluntatem ad bellandum deesse, sed facultatem. nec ita pridem pestilentiam exortam Olyssiponem afflixisse, & vastitate facta, remiges ac milites absumpsisse. C cum primum Lusitania se ex clade refecisset, publicæ rei non defuturum. multis nominibus id se facere deberè. sed præcipue, quod PIO Pontifici, quem ipse vnice coleret, gratificari, & obsequi vehementer cuperet. gratias Deo quam maximas agendas esse, quod hisce calamitosis temporibus tam vigilantem, sanctumque pastorem Ecclesiæ suæ præficere voluisset, qui tam præclaram, ac necessariam Principum societatem ad Christianam Rempublicam âb hostium furore vindicandam conciliare niteretur. arctissimis porro se amoris vinculis Venetorum Senatui coniunctum esse. quem sciret in Principis patris baptismo sponsorem adhibitum fuisse. confidere se proximo anno triginta nauigiorum, & eo maiorem classem lectissima Lusitanicæ iuuentutis manu D instructam auxilio missurum. At si minus quam expectaretur, præstaret, id eum excusare, quod in noui orbis tractu terrestribus, ac naualibus copijs cum Turcis continenter bellum gereret. ibi Christianæ rei suam opè vtiliorem fore, quam si in mediterraneo mari fœderatorum vires adauxisset. Quod vero ad vxoris ducendæ rationem attineret, se in ea quoque re optimam PII voluntatem, paternamque charitatem & agnoscere, & venerari. Sed quoniam ea de re inter se & Philippum Hispaniarum Regem auunculum suum iam agitatum erat, variaque intercesserant consi-

lia,

A lia, de quibus Pontifex haud satis edoctus Roma proficiscenti Ludouico certi quicquam præscribere non potuisset, exspectandum esse, quid PIVS his litteris responderet, quas ad eum, & ad suum in Vrbe Oratorem super ea re proxime dedisset. Hæc per Internuncium, & per Apostolicas litteras ad Regem ipsum, & ad Henricum Cardinalem, eius patruum, Principem ætate, & auctoritate grauissimum, & ad Catharinam Regis auiam, feminam non minore pietate, quam prudentia præstantem, cum diu multumque agitata fuissent, nihil denique confectum est. Itaque Ludouicus cum benigno responso magis, quam rerum obtentu, a Lusitano dimissus, Pontificis iussu in Hispaniam reuocatur, vt Regem Catholicum de fœdere iungendo in officio contineret; eumque, vt ea de re quam primum B ad suos in Vrbem mandata perscriberet, hortaretur.

Christianæ classes coniunguntur, fœdusq. tractatur. Cap. IV.

NTERIM vero per litteras PIVS Auriam admonuit, vt primo quoque tempore Regis Catholici classem cum Pontificijs, ac Venetis triremibus ex composito iungendam curaret. Fecit ille statim, quod iussus erat. Itaque sub æstatis finem, hoc anno M. D. L X X. Christianorum classis tota simul C centum & octoginta fere triremibus, vndecim onerarijs, & duodecim, quas vocant, Galeaceis constabat. in Cretamq. deuecta institit, vt Cyprum versus proueheretur. Vbi iam validissimus Turcarum exercitus trecentis circiter nauigijs, ac cum terrestribus, tum naualibus copijs instructus, Nicosiam celeberrimam, eamdemq. munitissimam vrbem mediterraneam circumsedebat. Verum Christiana classis opportuna in dies capiens consilia, deque Turcarum progressu ad eos profligandos identidem certior facta, demum cognouit obsessam vrbem iam in hostium potestatem peruenisse. Quo tempore inter Columnam & Auriam importune coorta controuersia est, Auria se Columnæ placita vbique sequi non debere profitente. Itaque turbata concordia, nihil proficiebatur. D Hac re cognita PIVS, vehementer condoluit. & quamquam Italicæ gentis dissensionem, percutiendique fœderis difficultatem animaduerteret, ac tam ingentem, & validam classem fere omnem Italicis instructam viribus, diuersas in sententias leui momento distractam esse intelligeret, non tamen deseruit sese. Verum Deo, ad quem, vti dicetur, assiduis precibus confugere solebat, confidendum esse ratus, eumque precatus, vt ea controuersia componeretur, obtinuit. Interea Catholici Regis de fœdere mandata ad PIVM afferuntur. quibus Rex, quod ad rationes

tiones suas attineret, Antonio Perenoto Granuellano, & Francisco Paceco Cardinalibus, & Ioanni e Stunica Oratori in Vrbe suo, eius rei tractandæ, & conficiendæ prouinciam delegabat, arbitro Pontifice constituto. Veneti vero Michaelem Surianum, de quo iam dixi, pro se decreuerunt. Quæ mandata qua par erat auctoritate munita, delegatosque viros cum tantæ rei & agendæ, & explicandæ aptos esse PIVS approbasset, eos aduocatos ad se in hanc sententiam allocutus est. A

» Maximis de rebus, iisque Reip. Christianæ summopere necessarijs, hoc
» tempore vobis, dilecti filij, est proposita deliberatio. Nam, vt videtis, in
» hoc summum orbis terræ consilium adhibiti estis ad agendum, ac proui-
» dendum, qua ratione, ac via, icto inter Christianos Principes fœdere, bel-
» lum & maximum, & maxime pium, ac periculosum, contra Turcas, acer- B
» rimos Christiani nominis hostes, non tam inferri vltro, quam nobis illatũ
» sustineri necessario, atque a nostris omnium ceruicibus depelli, propulsa-
» rique possit. Agitur ergo in hac caussa de protegenda Ecclesia Catholi-
» ca, de totius Christianæ rei, in primis vero de vestrorum Principum, qui-
» bus proximum imminet periculum, salute ac dignitate conseruanda. de-
» nique (quod rebus omnibus antiquius vobis esse debet) de diuini nominis
» honore ac gloria cum piorum omnium bono coniuncta, & tuenda, &
» augenda; vel etiam (quod Deus auertat) magno nostro cum damno,
» sempiternoq. dedecore plurimum imminuenda. Iam vero conspicimus,
» ac summo nostro cum dolore, nec sine Christianorum Principum igno-
» minia sentimus, quas iniurias, quas clades immanissimus Turcarum Ty- C
» rannus olim nobis intulerit. quam multas, easque nobilissimas, ac veræ
» pietatis antea cultu florentissimas, & vrbes, & insulas, & prouincias, &
» regna nobis eripuerit, & vsurparit. Discordia Principum Christianorum
» fons malorum omnium, & origo est. Dum enim ij aut intestinis dissi-
» dijs, ac bellis mutuo sese conterunt, & miserabiliter exagitant, aut alij
» aliud volentes in contrarias sæpe sententias distracti suam quisque rem
» cupidius procurant, interim barbarus ille hostis Asiam fere omnem, &
» magnam Africæ, magnam Europæ quoque partem quondam inuasisse,
» ac sibi subiecisse non contentus, ecce nostris temporibus Rhodum insulã
» cepit, ac Melitam aggressus, Chium, atque alias insulas, & regiones occu-
» pauit: expugnatoque Sigeto, bonam Pannoniæ partem suo subegit im- D
» perio. Nunc vero Selymus terra, marique ingenti exercitu comparato,
» vniuersæ Christianæ Reip. exitium intentans, ante omnia Cypri regnum
» obtinere contendit. vt non sine caussa nobis omnibus inde sit grauiter
» pertimescendum, ne sæuissimus hostis, idemque potentissimus, viribus
» auctus, & ad maiora nobis inferenda detrimenta in dies factus audacior, in
» Cretam, Siciliamque transgressus, & cunctis mediterraneis insulis, portu-
» bus, orisque potitus, in Italiam, hoc est, in Christianorum viscera tandem
» irrumpat, omniaque subuertat. Quod quidem, ne ad peccatorum no-

strorum

ſtrorum vltionem fieri Deus permittat, vt aſſiduis precibus, ac meliore
„ genere vitæ nobiſcum enixe contendere decet Chriſtianos omnes, ſic in
„ primis ſummi Principes ſenſibus, ac viribus coniunctis, pro ſuo ſibi diui-
„ nitus tradito tuendæ Chriſtianæ reip. munere, impendentis periculi cala-
„ mitatem nobiſcum omni ope debent arcere. Nos autem, quos licet indi-
„ gnos diuina prouidentia in hac totius orbis cuſtodia, & tamquam in ſpe-
„ cula collocauit, vt integram ab exitio, liberam a periculo, vacuam a metu
„ rem Chriſtianam omnem noſtra vigilia, ac cura redderemus, Eccleſiam-
„ que Dei, quam ipſe acquiſiuit ſanguine ſuo, nobiſque commiſit, ſartam
„ & tectam conſeruaremus, officio noſtro deeſſe nullo modo poſſumus, nec
„ volumus, aut debemus. Quare, quando ſoli tantæ rei pondus ſuſtinere
B non valemus, Reges, ac Principes Catholici nominis iam pridem & mo-
„ nere, & hortari, & rogare pro noſtra auctoritate non deſiſtimus, vt com-
„ munis hanc belli ſocietatem pro ſuo defendendæ religionis officio nobiſ-
„ cum inire velint. Quam ad rem annuente Deo, cum veſtrorum Princi-
„ pum, quorum potiſſimum hoc bello res agitur, animos paratos inueneri-
„ mus, veſtræ prudentiæ nunc eſt, veſtrique conſilij, diligenter agere, pro-
„ uidere, & efficere, ne quid impediat, aut interturbet, quo minus ſanctiſſi-
„ ma hæc iuxta, & neceſſaria iungi, conflarique ſocietas poſſit. Nihil autē
„ impediet, ſi in communi periculo communia potius, quam priuata com-
„ moda procurraueritis; ſi (quod vos pro veſtra integritate, & prudentia
„ facturos eſſe confidimus) ſtatueritis, nihil eſſe poſſe tanti, quod honori
C diuino, quod Eccleſiæ ſanctæ ſaluti, quod veſtrorum Principum incolu-
„ mitati, quod regnorum ipſorum bono, quod piorum denique omnium
„ votis, quæ vniuerſa hoc in diſcrimen adducuntur, anteferendum putetis.
„ Si communem peſtem communibus quoque remedijs ac viribus auerti
„ oportere, ſi totius Chriſtiani nominis hoſtem, omnium ſi fieri poſſit, Chri-
„ ſtianorum armis, & opibus compeſcendum, debellandum, euertendum
„ decreueritis. neque poſſe Regem vnum, aut alterum, quamuis præpoten-
„ tem, per ſe tantam belli molem ſuſtinere, ſed complurium potentiſſimo-
„ rum Principum coniunctas vires, diuiniſque & humanis opibus inſtructas
„ optime poſſe quoſuis Turcarum, & barbararum gentium, aut exercitus
„ frangere, aut conatus comprimere, aut furorem extinguere, aut imperiū,
D nomenque delere. Non deerunt nobis hoc ad efficiendum tum diuina,
„ tum humana ſubſidia. Aderit tam pijs conatibus ille ipſe, qui Eccleſiam
„ ſuam nec antea deſeruit vllo tempore, nec in præſens, aut in poſterum pro
„ ſua clementia eſt vmquam deſerturus. Nec fallere promiſſa poſſunt eius
„ nos confirmantis illis verbis: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſæculi: Confidite. Ego vici mundum: & Portæ inferi non præualebunt aduerſus Eccleſiam meam.* *Matth. 28. Io. & Matth. 16.*

„ Quæ tamen auxilia nobis ea lege Deus repromiſit, vt quantum in no-
„ bis eſt, ſemper connitamur efficere. Quod vero ad humana præſidia ſpe-
ctat,

ctat, non solum vestrorum Principum animos in hanc expeditionem A
propensos, sed etiam paratos exercitus, & ad dimicandum alacres, iam
instructas classes, & in aciem deductas, iam fortissimos duces, ac promptos habemus. Tantum hæc omnia, vt firmiora, validiora, ac diuturniora fiant, sanctissimi fœderis vinculo colliganda sunt. Quæ cum ita sint,
videte quæso, ne Christianæ reipub. exitiosum, & nobis permolestum, &
vobis turpe sit, huic summo consilio, præsertim in re tam aperta, quæ per
se ipsa loquitur, consilium intelligi defuisse. Sed arripite opportunam
hanc, quam Deus nobis offert, occasionem: quæ alijs temporibus optari
quidem illa posset, sed par numquam certe reperiri. quin eam si neglexerimus, id apud posteros nostros merito nobis probro fuerit sempiterno.
Quod si diuinitus oblata tam præclara occasione vti voluerimus, cum per- B
petuo decore, saluteque frementis rabidi illius canis in nos sæuientis dentes infringemus. Florentissimum Cypri regnum, quod omni ope tueri,
conseruareq. debemus, non modo Venetæ, sed vniuersæ Christianæ reipublicæ vindicabimus. nobisque ad sacrosanctum illud Saluatoris nostri
sepulchrum, atque alia Palæstinæ loca, ipsius Christi Domini consecrata
vestigijs, feliciter recipienda viam aperiemus, cum ad ea nullus alius nobis aditus relinquatur. Nam cum olim Hierosolymitani regni recepta
possessio est, suadente humili quodam fratre cum Vrbano II. decessore
nostro, Christianos Principes fere omnes in eam expeditionem impellente, per Constantinopolitanos fines traiectus fuit Christianus exercitus.
quod nunc fieri nullo modo potest. Sed cum vna Cyprij maris nauiga- C
tione in Palæstinam commodius adeatur, retenta Cypro, ad illas Terræ
sanctæ ditiones recuperandas faciles patebunt aditus. Nec dubitare debemus, hoc inter nos percusso fœdere, quin alij Catholici quoque Principes in id ipsum deinceps facile conspirent. Quorum enim vna fides est,
vna religio, eorum etiam ad illam tuendam, ac propagandam vnus debet
esse animus, vna contentio. Et quorum idem est periculum, eorum quoque ad id depellendum idem studium, iunctaque potentia debet adhiberi. Vt quemadmodum omnis omnium Regum virtus, auctoritas, dignitas, splendor, opes, atque potentia a Deo velut summo vniuersæ potestatis
fonte deriuant, ita ad illius & protegendum cultum, & gloriam amplificandam ea cuncta certatim conferantur. Ego vero, quod ad me attinet, D
illud aperte profiteor, si huic expeditioni præsentiam meam vllo modo
prodesse posse confiderem, non modo me periculis omnibus libenter exponerem, sed inter primos etiam pro gloria Dei, & pro Christianæ reip.
salute sanguinem, & vitam alacriter profunderem.

Hac cohortatione commoti sunt vehementer principum virorum animi rei conficiendæ præsidentium: ac PII magnitudine animi, probitateq. commendata, vna cum Cardinalibus tractando fœderi ab eo præpositis conuenerunt. Hi autem fuere, Ioannes Moronus, Michael Bonellus, Ioannes

A nes Aldobrandinus, Carolus Craſſus, cui vita functo Ioannes Paulus Eccleſia ſuffectus eſt, Petrus Donatus Cæſius, Hieronymus Ruſticucius, viri prudentia, pietate & rerum vſu præſtantiſſimi. quos omnes (Morono excepto) in ampliſſimum Cardinalium ordinem ipſe cooptauerat. Principio res inibi fuit, vt actum de ea propemodum eſſe videretur. Nam Regij Venetos id ſupplices efflagitaturos eſſe confidentes, condiciones vt proponerent ipſi, præſtolabantur. Veneti contra, fœdus, quod nequaquam depoſcebant ipſi, ſed Pontifex, non minori illis, quam ſibi commodo futurum eſſe profitentes, ea de re agere primi recuſabant. Quocirca PIVS, vt omnem tolleret difficultatem, is eſſe voluit, qui vtroſque ad id precatus impelleret, cauſſam hanc, quæ ad vniuerſam Chri-
B ſtianam Rempublicam pertineret, priuatis omnibus omnium rationibus anteferendam eſſe demonſtrans. Inde porro quædam rerum veluti capita propoſuit, quibus negotium confiei conuenienter poſſet; eaque ipſis dedit expendenda. Regij vero, Pontificijs etiam nonnullis aſſentientibus, eam ad id legem volebant adhiberi, vt ſocietas aduerſus infideles omnes conflaretur. ac nominatim in Mauritaniam, Principemque Seriphum, qui Philippo Regi Catholico intra fretum Herculeum infeſtus eſſe poterat. At Surianus obſiſtere. ſe non eſſe ad id agendum admiſſos, niſi vt in Turcas fœdus iniretur. hoc tantum & Principes rogatos eſse. hoc ſibi ab Repub. ſua datum in mandatis. de ceteris vero gentibus ac Regibus nominatim agere, non eſse, ſtatuere, ſed euertere, quod præcipue quærere-
C tur. A quibus enim ſperatur auxilium, eorum non irritandos, ſed conciliandos potius eſse animos. neque ijs inijciendam ſuſpicionem eſse, quorum aduerſus communem hoſtem eſsent exſpectanda ſubſidia. nam & Sophum Perſarum Regem, quem Chriſtianis auxilio futurum ſperarent (quod etiam Cardinalis Moronus cum Suriano ſentiens præmonuit) Infidelium numero cenſeri. In Mauritanos autem ſocietatem inire, illis potius, quam ſocijs honorificum videri: minuſq. decere Hiſpaniarum Regem potentiſſimum ad hoſtes nulla ferme inſtructos claſse debellandos ſociorum auxilium quærere. Hac igitur approbata ſententia, in Turcas tantum, & in loca illis ſubiecta, nominatim in Iuliam Cæſaream (quæ nunc appellatur Algerium) Tunetum, ac Tripolim ſociale bellum ſuſci-
D piendum eſse cenſuerunt. Erant porro, qui vellent ad fœderis pacta magis conſtabilienda, ea anathematis vinculis obligari. Sed Venetis datam inter Principes fidem ſufficere demonſtrantibus, aſsenſum eſt. In his, atque alijs ſententiarum varietatibus, quas omnes hoc loco referre longum ſit, minimeque neceſsarium, præſertim de communi ſumptuum collatione, diu multumque diſceptatum. Erant ij ſumptus in ſingulos menſes aureorum nummum ſexcentena fere millia. Surianus pro ſua Republ. quartam partem, præterea nihil in medium conferendum decernebat. Regij vero dimidium tantum. cum interim ſextam partem contribuere

vix posset Ecclesia, vti fecit in fœdere icto, anno M.D.XXXVII. A
præsertim quod ab eo tempore annua Pontificis vectigalia minus quadringentis millibus aureorum haberent. Itaque Pontifex quinque tantum & triginta millia se tribuere posse pollicitus, quod reliquum erat oneris, æqua portione Regem inter & Venetos distribuendum esse dicebat. longe tamen plura, quam pollicitus esset, vti factum constat, postea præstiturus.

Totius fœderatorum exercitus Imperator deligitur, fœdusque sancitur. Cap. V.

E totius porro ineundæ societatis exercitus duce designando haud leuis contentio fuit. B Hispanis contendentibus, vt ad id Regius aliquis propterea decerneretur, quod & Rex ipse plura, quam alij, in id subsidia conferret, & hoc ad regiam existimationem valde pertineret; eam tamen electionem comprobari Pontificis, Venetorumque volebant arbitrio. At Veneti indictum sibi fuisse bellum obijcere. idq. in mari orientali gerendum, vbi sui vel duces, vel milites locorum peritia præstarent. vbi quoque Turcis subiecti populi, Venetis potius, quam Regijs, aut Pontificijs signis ad se illa seruitute eximendos excitarentur. denique se maiore classe instructos esse. propterea e suis vnum totius belli ducem constitui par esse. C
Assensere demum, vt tres Imperatores essent, qui deliberarent de rebus omnibus, eorumque deliberationes, atque consilia, quod ad executionem attinet, arbitrio Pontificis remitterentur. Ceterum PIVS supremã hanc præfecturam Emanueli Philiberto, Sabaudiæ Duci, vtpote Principi summa auctoritate, ac bellicarum rerum vsu præclarissimo mandare maxime cupiebat. eaq. de re cum ipsius sensum per litteras explorasset, ille pro sua pietate, animiq. moderatione respondit, se Pontificis nutu in bellum contra Turcas, tantum vt auxiliarem militem, libenter profecturum; nullumq. laborem, aut periculum, vt Christianæ reip. prodesset, ac PIO obtemperaret, vmquam detrectaturum. Verum ne Pontifex voti compos fieret, aliorum obstitere suspiciones. Venetis quidem obijcientibus, D
quod cum alia multa id præpedire viderentur, tum illud in primis, quoniam ille Cyprium in regnum sibi ius esse prætenderet. Hispanis vero, ne id imperij præporenti viro, ditionesq. suas amplificare cupienti deferretur, obsistentibus, vnumq. Ioannem Austriacum Cæsaris Caroli V. filiũ deposcentibus. His tamen, ne a Pontifice prorsus diffidere viderentur, placebat, vt rei quidem terrestri Sabaudius ipse, nauali vero præficeretur Austriacus. At vero PIVS totius belli summam vni potius, quam pluribus committendam esse ratus, negotium ita confecit, vt, cunctis approbanti-

A bantibus, summum belli ducem atque præfectum Austriacum ipsum declararit: qui rei nauali, terrestriq. cum imperio præsideret. Erat is supra ætatem tot, tantisq. bellicarum rerum laudibus insignis, vt tanti belli molem ei tradi tuto posse, cum paulo ante res bene gesta in tumultu Bætico contra Mauros, tum naualis huius expeditionis felicissimus exitus indicarit. Prospiciebat enim PIVS, ope diuina, fore, vt Christiana res in eo bello prospere procederet, & cum eum vti summum belli ducem aliorum consilia audire, præstareq. oporteret, futurum, vt res celerius conficeretur; rebusq. deliberandis, ex trium præfectorum suffragijs, duobus euincētibus, Pontificij, Venetique ducum sententia facile conueniret. quippe qui cum hoste congredi magis cuperent, ac bellum extrahere ijs foret incommo-
B dius, quam Hispanis. Veneti autem primum Hieronymum Zanium, deinde, eo reuocato, Sebastianum Venerium, viros prudentissimos, ac rerum maritimarum peritissimos suæ classis imperatores declarauerunt. Disceptatum porro est de summi Imperatoris Vicario constituendo; quando Ioannes expeditioni coram præesse non posset. Id igitur muneris post varias contentiones PIVS detulit Columnæ Pontificiæ classis præfecto, qui nec ita pridem de rebus ab se tum gestis, tum gerendis cum Pontifice cōmunicaturus Romam e classe redierat. atque hunc subinde Venetias misit, qui non mediocriter nutantes Venetorum animos confirmaret. ij nāq. suspicati, ne Surianus maturandi fœderis impense cupidus, plura, quam habuerat in mandatis, præstitisset, Ioannem Superantium illi collegam
C adiunxerant, qui rem difficultatibus obstruebat. Verebatur etiam PIVS, ne Veneti ancipiti distracti consilio rem protrahere cuperent, spe ducti, fore, vt Turca pacis consilium iniret. Non defuere tamen, qui obijcerent PIO, nequaquam e dignitate Pontificia factum videri, ab se aliquem ea de re Venetias mitti. quibus ipse respondit, se pro communi Christianæ rei beneficio indigna quæque perpeti velle, atque extrema virium experiri. Quod si Veneti sua explicare consilia noluissent, sacratissimum Christi sanguinem pro ijs, quos Turca iam captiuos tenebat, effusum de illis pœnas repetiturum. Columna igitur Venetias profectus, rem ita composuit, ac tā præclare sese gessit, vt magnam prudentiæ laudem inde consecutus, eam legationem necessariam fuisse demonstraret. Iam vero tot tantisq. difficul-
D tatibus res erat impedita, vt sanctum hoc, & necessariū fœdus fieri minime posse dicerent sapientes viri, nisi summa virtus, acre studiū, singularis prudentia, ac patientia PII Pontificis, bene iuuante Deo, cunctis submotis impedimentis, rem ad exitum perduxisset. Post multas igitur, & graues, & longas contentiones, anno M D LXX I. ad XIII. Kal. Iunij confectū est negotium; atque in publico Pontificis, & Cardinalium consessu solemnis iurisiurandi religione sancitum fœdus, magna piorum lætitia subinde promulgatum in has conuenit condiciones.

 A

Sacri fœderis condiciones.
Cap. VI.

PIVS V. Pontifex Max. Hispaniarum Rex Catholicus Philippus & Veneta Respub. fœdere perpetuo iunguntur tam ad inferendum bellum, quam ad illatum quoque propellendum, aduersus Turcam, & omnes, quas ille possidet; diciones. Iulia Cæsarea, quæ nunc Algerium appellatur, Tuneto, ac Tripoli etiam comprehensis.

Bellicus fœderatorum apparatus sit, triremes CC. onerariæ centum, B Italorum, Hispanorum, & Germanorum peditum quinquaginta millia, equitum leuis armaturæ quattuor millia, & quingenti, bellicis tormentis tum maioribus, tum minoribus, commeatu, ceterisque rebus necessarijs instructi.

Opes & apparatus eiusmodi quotannis mense Martio, aut Aprili ad summum, in promptu sint in Orientali mari, vt ijs rebus belli duces ad fœderatorum, & Christianæ reip. vtilitatem pro opportunitate rerum, ac temporum vti possint.

Quod si hostes aduersus sociorum loca bellum susceperint, classium præfecti, vel cum omnibus copijs, vel cum earum parte, ante suscepta expeditione relicta, opem ferant, omnesque vires ad auxilium vexatorum conuertant. C

Fœderatorum Principum Oratores quotannis per autumnum de suscipienda in annum insequentem expeditione, ac de copijs comparandis cum Pontifice Romæ deliberent, decernantque.

Pontifex, Sedesque Apostolica duodecim triremes rebus omnibus necessarijs ornatas, ac tria millia peditum, equitesque ducentos, & septuaginta præbeat.

Pontifex sextantem, Rex Catholicus semissem, Veneti trientem totius sumptus bellici tribuant.

Sumptus, quos facere Pontifex non possit, pro ratione suarum partium Rex & Veneti suppleant. Si quid Veneti plus sua portione dederint, id Rex compensare teneatur. D

Veneti commemoratas duodecim triremes bellicis tormentis & armis præmunitas Pontifici commodent. quas ipse milite, remige, & commeatibus instruat; & confecto bello, instructas Venetis reddat, nisi quid belli vis absumpserit.

Et quoniam fieri potest, vt rerum bellicis vsibus necessariarum maior vni, quam alteri copia suppetat; si quis plus sua portione contulerit, ab alio ceteris in rebus compensetur.

Si

A Si commeatus fœderatis deesset, eum sibi e locis suis, aut aliunde, prout commodius fuerit, capere liceat, moderato pretio; sintque rei frumentariæ exportationes socijs omnibus liberæ, ad vsum copiarum. Nemini vero fas sit ex ijs locis commeatum exportare, in quibus inesse contigerit; nisi prius fœderatorum classibus copijsque prouisum fuerit. Liceat tamen Catholico Regi commeatum arbitratu suo Guletanis, Melitensibus, classisque suæ necessitatibus ex Neapolitano, Siculoque regnis deuectum prouidere.

Vbi vero certum vectigal exportantibus est impositum, id in sociorum detrimentum augeri non possit; at vbi ordinarium portorium non existit, id mediocrem summam non exuperet.

B Quod si Turcæ præsertim ab Algerio, Tuneto, Tripoliue Regem Catholicum bello petant, quo tempore nulla fœderatorum fieret expeditio, tum Veneti quinquaginta triremes bene munitas Regi subsidio mittant: quod ipsum fiat ab ipso Rege, si Turca Venetos aggrederetur. atque id auxilij negari non possit dummodo, qui bello premuntur, maiores non habeant vires, quam sit fortasse, quod petunt, subsidium.

Si vero contra Algerium, aut Tunetum, aut Tripolim Hispanus bellum suscipiat, quo tempore nulla sociorum communis fiat expeditio, vel nullum a Turca Venetis graue periculum immineat, tunc Veneti quinquaginta bene validas, & instructas triremes ei mittant auxilio. id ipsumque pariter auxilium Hispanus Venetis simili condicione submittat, quan-
C do ipsi in Adriatico sinu ab vrbe Apollonia, quæ nunc Velona dicitur, Venetias vsque bellum gererent.

Si quis Pontificiæ ditionis locus bello tentaretur, reliqui fœderati periculum nitantur auertere, ad eiusque tutelam conspirent.

Omnibus rebus & consulendis, & decernendis, & administrandis tres fœderatorum Principum summi duces intersint. ratumque sit, quod vel tres communi consilio, vel duo decreuerint.

Bellicæ societatis huius, & totius Christianæ classis, maritimarumque & terrestrium copiarum omnium summus Imperator sit Ioannes Austriacus, qui vel de communi cum ceteris fœderatorum præfectis, vel saltem vnius de consilio rebus omnibus moderetur. Quo absente, vel impedito,
D summa cum potestate præsit Pontificiæ classis dux, Marcus Antonius Columna.

Summus Imperator in communi expeditione communi fœderatorum vexillo vtatur. in propria vero expeditione cum proprio vexillo præsit is, qui illam susceperit.

Honorificus porro locus Cæsari, & Gallorum, & Lusitanorum Regibus pateat ad hanc belli societatem ineundam. qui pro sua singuli portione fœderis vires adaugeant.

Hos, & ceteros Christianos Principes Pontifex pro sua auctoritate pa-

terne cohortetur; vt hoc inito sociali fœdere, viribus & armis Christianæ reipub. consulant. Quod vt fiat, ceteri quoque fœderati operam omnem, & auctoritatem adhibeant. A

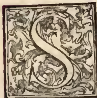
Loca communibus fœderatorum armis recepta inter ipsos distribuantur, vt in fœdere anni M. D. XXXVII. Tuneto, Algerio, Tripolique exceptis, quæ oppida sint Philippi Regis. Tormenta vero, apparatusque bellici vbiuis gentium venerint in potestatem, pro ratione sumptuum inter fœderatos diuidantur.

Epidaurum, Ragusium nunc appellatum, eiusque ager nullum a fœderatis detrimentum, aut incommodum accipiat, nisi aliqua iusta de caussa vel Pontifici PIO, vel eius successoribus secus visum fuerit.

Neque vero per vllam caussam inter fœderatos controuersia obijci possit, aut impedimentum, quo minus vel expeditio, vel fœdus non continuetur. atque eiusmodi controuersias, quælibetque dissidia iudicare, tollere, vel componere, sit PII Pontificis, eiusque successorum. B

Ne cuiquam ex fœderatis liceat, aut per se, aut per alium, ceteris socijs inconsultis, ac non approbantibus, agere de pace, aut de inducijs, aut de vllo amicitiæ genere cum hoste communi. Atque hæc quidem omnia bona fide, plene, & integre, vt Christianos Principes decet, seruare studeant fœderati.

Supplicationes indicit, bellicæ pecuniæ subsidia concedit, & comparat. Cap. VII. C

SANCITO fœdere, atque, vti diximus, promulgato, tum ad agendas gratias diuinæ maiestati, tum ad cælestem opem implorandam, vt ea res bene, ac feliciter eueniret, publicas in Vrbe tridui supplicationes, quibus ipse more suo pedes interfuit, & amplissimum per vniuersum Christianum orbem iubileum PIVS indixit. Cardinales omnes grauiter cohortatus, vt quisque se, familiamque suam ad ipsas habendas supplicationes, ac iubileum ea religione promerendum componerent, vt & Deum placare, & Christianis populis singulari pietatis exemplo esse possent. D
Mox cum intellexisset, Venetos ferme supra vires bellicorum sumptuum magnitudinem bello contra Turcas gerendo sustinere, clementer illis indulsit, vt in vniuersa ditione Veneta ab sacratis viris aureorum nummum centena millia in annos quinque, durante fœdere, per sacros administros colligere possent. Similique visus liberalitate in Regem Catholicum, ei multiplicem cogendæ pecuniæ tribuit facultatem. Atque illi centum triremes

A remes confirmauit, quæ ad maritima Italiæ tutanda præsidia, Pij IV. concessu, Ecclesiæ vectigalibus sustentabantur. Inter hæc nonnullis PIO subijcientibus, opportune factum iri, si per eam occasionem opimos prouentus, aut alia commoda consanguineis suis apud Regem ipse procuraret, se sacrarum facultatum mercatorem nequaquam esse respondit; sed eiusmodi subsidia ad Christianæ reip. salutem se gratuito, ac libenter concessisse, vt fœdus ictum eo liberalitatis vinculo sanctius deuinciret. Ac vere id quidem. Neque enim ea prius vt concederet, adduci vmquam potuerat; nullam eiusmodi caussam subesse videns. Et quoniam propter multa, eaque maxima, quæ & Melitensibus, & Cæsari in Pannonia contra Turcas, & Gallorum Regi, & Belgis, Britannisque Catholicis aduer-
B sus hæreticos pugnantibus, tum pecuniarum, tum vero copiarum auxilia sæpe miserat, exhaustum erat ærarium Pontificium, ex Vrbanis Magistratibus nonnullos bellici huius subsidij caussa vendere, vt moris est, prope cogebatur. Quare Cardinali Alexandrino sororis suæ nepoti, Camerarij munus, quod ei superiore anno contulerat, abrogare, venaleque habere constituit. Id vero Cardinali minime ingratum accidit. quin etiam is Christianæ reipub. caussa in gratiam Pontificis tali munere libentissime sese abdicans, PIO id postulanti respondit, si vellet eo genere subsidij ad eiusmodi occasionem vti, id maioris se in beneficij loco positurum, quam eo ipso recipiendo posuisset. Hunc igitur Magistratum, qui suapte natura venalis erat, vendidit PIVS septuaginta millibus nummum au-
C reorum. Eademque de caussa Cameræ Apostolicæ Clericorum numerum, cum antea septem essent, adauxit ad duodenarium. E quibus centum & vigintiquinque millia nummum aureorum collegit. Duodecim ditioribus Cœnobitarum Ordinibus, qui postea triginta duo aureorum millia in annos singulos se collaturos esse transegerunt, quadringentorum millium aureorum tributum imperauit. Ex quibus fidei Montem instituit, eumque Religionis Montem appellari decreuit. Atque eisdem Ordinibus ipsius subsidij caussa, nonnulla bona sua vendendi fecit potestatē. His & alijs præterea Cœnobitis senas decimas imposuit. Habitaque mendicantium Ordinum ratione, illorum tributum ad tres decimas, ex antiqua æstimatione reuocauit. Super alios itidem sacros fructus ac pensio-
D nes per Italiam, excepta Venetorum ditione, sex decimas indixit. Ad hæc vsus quoq; semel est menstruo fructu nonnullorum Romanæ curiæ Magistratuum. Statuit demum, vt exules tum clerici, tum laici ab exilio reuocarentur; in eos imposita multa, per viros ad id electos definienda.

Fuere, qui per hanc occasionem PIO proponerent, ex vsu maxime futurum, si ad ecclesiastica beneficia regressus sacerdotibus concederet. nam inde decies fere centena aureorum millia colligi posse. quorum tamen consilio minime acquiescendum PIVS putauit. quod ea res ad alia multa & indigna, & indecora viam patefaceret. Sic enim fore, vt

eccle-

eccleſiaſtica bona, quæ viris probis, ac ſapientibus arbitrio Pontificum diſtribuenda eſſent, ſenſim ineptorum, & indignorum hominum fierent quaſi patrimonium: atque ita non virtuti, & eccleſiarum vtilitati, ſed carni, ac ſanguini, atque adeo impuris interdum adminiſtris conſuleretur. denique nullam tantam eſſe poſſe neceſſitarem, quæ Principẽ quemuis bonum, nedum Pontificem ſummum, ad ea, quæ vel diuinis, vel humanis legibus minime conſentanea ſint, publice concedenda debeat inducere. Verum ante omnia ſummo id ſibi ſtudio faciendum exiſtimauit, vt ſine cunctatione ad Chriſtianos Principes legationes decerneret. cum vt iunctum fœdus magis ac magis confirmaret, tum etiam vt eos ad moliendum, ſi fieri potuiſſet, Turcarum excidium impelleret, ac prouocaret. A B

De Hiſpanienſi Cardinalis Alexandrini ad Philippum Regem Catholicum legatione. Cap. VIII.

N ampliſſimo igitur Cardinalium conſeſſu, ad XIII. Kal. Iulias habito, Cardinalem Alexandrinum ad tres præcipuos Chriſtiani orbis, eoſdemque potentiſſimos, Hiſpaniæ videlicet, Galliæ, & Luſitaniæ Reges, & Cardinalem Commendonum abſentem ad Cæſarem, Poloniæque Regem Legatos Apoſtolicos declarauit. Sed de Commendono poſtea; nunc de Alexandrino. cui ad Reges ipſos litteras dedit, paſtoralis ſtudij, ac paternæ charitatis plenas. quibus litteris, quam grauate præſenti illius ſibi & vnice cari, & intime coniuncti opera priuaretur, oſtendit. Huic proficiſcenti complures lectiſſimos ſacros proceres, viroſque præſtantiſſimos comites eſſe voluit. In his fuere præcipui, Hippolytus Aldobrandinus, iam ab ipſo PIO primum Romanæ Rotæ lectus Auditor, huiuſque legationis ac negotiorum omnium moderator, nunc Clemens VIII. Pontifex Max. Alexander Riarius, Apoſtolicæ Cameræ Auditor, Patriarcha Alexandrinus. Hippolytus Rubeus Epiſcopus Ticinenſis. Io. Franciſcus Sangeorgius, Comes Blandratæ, mox Vrbis Præfectus, & Epiſcopus Aquenſis. Mattheus Contarellus, legationis huius, deinde Gregorij XIII. Datarius. Franciſcus Maria Tauruſius, mox Auenionis, nunc Senarum Archiepiſcopus, omnes poſtea Cardinales. Cæſar Specianus, poſt Nouarienſis, nunc Cremonenſis Epiſcopus. Gulielmus Baſtonus nunc Epiſcopus Ticinenſis. Vincentius Herculanus, & Bartholomæus a Lugo, ambo ex Dominicano Ordine Theologi; ille ad Sarnenſem primum, inde ad Forocornelienſem, mox ad Peruſinum; hic ad Interamnenſem C D

A ſem Epiſcopatum aſſumpti. Franciſcus Borgia, ex Gandiæ Duce religioſus, tunc Præpoſitus Generalis Societatis IESV. Annibal Craſſus, Cameræ Apoſtolicæ Clericus, poſt Epiſcopus Fauentinus. Pyrrus Tarus, & Io. Petrus Gislerius, præſules Romani. omnes viri pietate, rerum vſu, integritate, ſapientia, ceterarumque virtutum ſplendore conſpicui. vt præclarum hunc comitatum Romanæ aulæ florem, & Epiſcoporum, Cardinalium, ſummorumq. Pontificum quaſi ſeminarium fuiſſe nec immerito dixerimus.

His, & alijs omnibus PIVS cautum eſſe iuſſit, ne vllum omnino donorum genus ſeu a Principibus, ſeu ab alijs acciperent, neque pro ſeipſis, aut pro alijs Legati gratia apud ipſos Principes vterentur. ſuum enim eſ-
B ſe, meritis præmijs eorum quemlibet afficere. Neque vero moram vllam interponere Legatum paſſus eſt, ſumma diligentia maturandæ profectionis primum ad Catholicum Regem, in quo maiora earum momenta rerum poſita eſſe videbantur. Itaque pridie Kal. Iul. Roma profectus, & in itinere cum ab alijs Italiæ Principibus, tum in primis a Sabaudio Duce, magnis acceptus honoribus, apud eum biduo commoratus, atque eius, optimique Principis Gulielmi Ioioſæ, Galliæ Narbonenſis Proregis, ductu per medios Galliarum hæreticos Auenionem vſque deductus incolumis, III. Kal. Octob. eiuſdem anni, Mantuam Carpetanorum (Madritum appellant) peruenit. ibique ab Rege, qui honoris cauſſa cum Regio comitatu ei obuiam proceſſit, honorificentiſſime, & humaniſſime fuit exce-
C ptus. Redditis a Pontifice litteris Legatus oſtendit, tam ardenti communis ſalutis ſtudio PIVM teneri, vt ſi per ætatem licuiſſet, ipſe ad hæc cum Rege peragenda venturus fuiſſet; ſed quoquo modo poſſet, id abſentem agere, quod coram præſtare impediretur. ſummo Dei beneficio ſocialis belli fœdus in Turcam ſancitum eſse, nunc ineundam eſse rationem, non modo, ne auxilia, quæ pepigiſsent, minuerentur; ſed vt noua, eaque maiora, ſi fieri poſset, adderentur. Regi ad rem Chriſtianam tutandam & conſeruandam nato, omnia tentanda, & conanda eſſe, vt furentem Chriſtiani nominis hoſtem reprimeret. eius opes & imperium quotidie magis augeſcere, Chriſtianorum imminui. niſi conando, audendoque Rex aliquid pro viribus moliretur, periculum imminere, ne, vt cœpiſſet, res Chri-
D ſtiana laberetur. ſi bellum contra Turcam Rex ardentius ſuſcepiſſet, eum non modo illata ab eo vulnera vlciſci, ſed etiam tota Africa potiri poſſe. At ſi Venetorum vires frangerentur, Regi grauiora impendere pericula. cladibus, quas Pannoniæ, & Auſtriacis eius cognatis paſſim hoſtis intuliſſet, plus ſatis oſtendi, quo in diſcrimine res Hiſpana, & Italica verſaretur. ceteris quidem Principibus Chriſtianis minus turpe fore, ſi alienis periculis neglectis, ſua tuerentur; Philippum vero, qui opibus & auctoritate tantum valeret, vt merito columen Chriſtianæ reip. religioniſque præſidium haberetur, vix (quod pace tantæ maieſtatis dictum vellet) effugere

vitu-

vituperationem posse, si quos Principes, aut nationes a Turca opprimi A
pateretur. omnium siue existimatione, siue efflagitatione, neminem magis decere, quam Philippum, libertatis Christianæ vindicem se præbere. Illi ergo, vt Christianæ rei, sibiq consuleret, difficillima quæque superanda esse. Icti namque foederis viam, quæ a primis rerum agendarum consilijs duxisset ad deliberationes, magnas difficultates habuisse; sed illam maiores habituram, quæ a deliberationibus ferret ad exequenda, absoluendaque ea, quæ decreta fuissent. In primis igitur diligentiam adhibendã esse, vt statutis locis ac temporibus rerum bellicarum apparatus, & copiæ præsto essent. cum plerisque in rebus tarditatem, & procrastinationem obesse, tum hoc bellum celeritate indigere. consilia, vt Rex ipse optime nosset, esse temporum, quæ in horas mutarentur. cum negotiorum maturitates præterissent, rerum opportunitates sero, & nequicquam quæri. B
Ad rem igitur bene gerendam magni interesse, belli rationes ita constitui, vt ex re, & tempore consilia capi possent. ne in rebus subitis, & angustis cum maturato opus esset, Rex semper consulendus, interiectoque longo terrarum spatio ex Hispania deliberationes semper essent exspectandæ. Omnia præterea Regem experiri, & tentare oportere, vt Maximilianus Cæsar, & Carolus Galliæ Rex in hanc belli caussam descenderent. omnia autem prospere processura, si hostis terrestribus Christianorum, & naualibus copijs vrgeretur. Hæc, in quibus secundum Deum spes salutis consisteret, P I V M non solum petere, & obtestari, sed etiam quasi debita ab eo Rege poscere, cuius, Deo bene iuuante, quam maximæ in orbe C
terrarum opes essent.

Legatum hæc, & alia referentem benigne Rex audiuit. P I O, qui de Christiana repub numquam, nisi diuine cogitasset, se maximas gratias agere, maiores etiam habere. primum, quod tali mente esset, quali caput, & summum columen rei Christianæ esse deceret. deinde, quod Alexandrinum Cardinalem, consiliorum & pietatis auunculi effigiem ad se misisset. PII mandata sibi curæ futura. omniaque prout tempus, & res sineret, se diligenter acturum. In primis ergo Ioanni Austriaco in eam expeditionem profecturo mandauit, vt expleta eius anni nauigatione, cum triremibus, cunctisque bellicis opibus in Italia subsisteret, quamuis paulo ante eidem iussisset, vt hibernatum rediret in Hispaniam. D
Deinde vt nulla de re ad initam societatem pertinẽte, ex Hispania dehinc Romæ, aut in classe exspectanda deliberatio esset; liberam potestatem cognoscendi, & decernendi, quæ ex vsu essent, Granuellio, & Paceco Cardinalibus, Stunicæque Oratori suo permisit. Quicquid illi Romæ constituissent, id ratum, firmumque perinde, ac si apud se actum esset, futurũ. Præterea iussit, vt præscriptis temporibus decreta subsidia præberentur. denique per litteras & Cæsarem, & Galliarum Regem ad ineundam fœderis societatẽ, vt Legatus PII verbis postulauerat, grauiter cohortatus est.

Initæ

A Initę vero Societatis rebus hunc in modum constitutis, Legatus habere se ad eum priuata Pontificis mandata demonstrat. quæ etsi non ad belli rationem, ad tollendas tamen dissidiorum caussas pertinerent. PIO semper id animi fuisse, vt amicos, & Sedis Apostolicæ studiosos Reges non modo nihil sui iuris deperdere, sed etiam dignitate, gratia, & honore auctiores esse vellet. Quæ ceteri summi Pontifices in Neapolis, Siciliæque Reges olim contulissent, ea ita firma esse debere, vt ne quid de sacrosanctæ Sedis iure derogeretur. Sed in eorum regnorum administrationem multas corruptelas irrepsisse, quæ sacris legibus, ac Pontificiæ auctoritati repugnarent. vt inter alia, quod Regij constituta in Sicilia monarchia, quæ ad Apostolicæ Sedis patrimonium pertinet, in sacros viros ius sibi vindica-
B rent; & in Neapolitani regni finibus Concilij Tridentini decretis non obtemperaretur: Pontificijsque litteris & constitutionibus, quæ decreti Regij, quod Exequatur appellant, immunes esse deberent, obsisteretur. De his, & alijs Legatus PII verbis petebat, ne ab institutis superiorum temporum, & ab iure tamdiu retento recederetur. Nec magis Sedis Apostolicæ, quam ipsius Regis interesse, vt ijs malis occurreretur: propterea quod vbi ecclesiastica iura violarentur, ibi nescio quo diuino consilio fieret, vt turbulentæ seditiones, pestiferæque hæreses exorirentur; populique communicatis consilijs in caput, & in fortunas Principum coniurarent. At vbi Principes cuncta post religionem habuissent, & humana imperia sacræ auctoritati submittenda probe, pieq. sensissent, ibi eos pulsis curis, atque
C periculis, solido ac tuto rerum statu frui. idque tum vetustis, tum recentibus exemplis constare. Ceterum PIO curæ esse, non modo, vt sine iniuria, sed etiam sine querela res administrarentur. Eum præterea postulare, vt controuersiæ Mediolanensis Ecclesiæ finis imponeretur. & ius amissum veterum Archiepiscoporum culpa, qui diutius abfuerant, restitueretur. Lectionem Oeconomi ipsius Ecclesiæ, quam sibi Regij vsurpauerant administri, summo Pontifici, ad quem vnum id iure spectat, relinquendam esse. Regem, qui ad æquitatem omnia referri vellet, PIO pergratum facturum, si suis præcepisset, ne se alieno iuri immiscerent. In regno Neapolitano, & Mediolanensi ditione ad sustinendum bellum Turcicum sex decimas PIVM indixisse; eam collationem meram es-
D se ecclesiasticam, eamque pecuniam veteri instituto ab ecclesiasticis administris exigendam esse: neque vero quicquam Regijs impertiendum. si quid eis antea tributum eset, id summorum Pontificum indulgentia factum fuise, neque eius rei certam, ac perpetuam legem pose constitui. Nunc vero PIVM postulare, ne pecuniam ad bellicos vsus erogatam ad suorum lucrum reuocari Rex pateretur.

Illud porro PIO non minorem curam attulise, quod de Cosmi Magni Etruriæ Ducis titulo nonnulli per inuidiam, secus ac res eset, Regi detulisent; multaque affinxisent, quibus a Cosmo Regis animum alienarent.

rent. Sed non eſse, cur id Regi aut ægre ferendum eſset aut æmulis credendum putaret. Principem Italum eſſe neminem, qui afflicta Chriſtiana repub. ſe ad omnes caſus paratiorem, ac conſtantiorem præbuerit, quam Coſmus Medices. Officia eius, & ſtudia cum alijs occaſionibus, tum precipue proximo bello Gallico perſpici potuiſſe. Præclarum hunc virum, & de Eccleſia optime meritum, conſilioque & pietate florentem, dignum iudicaſſe, quem Magni Ducis titulo pro poteſtate decoraret. Teſtem eſſe Deum, ſe neque ambienti, neque petenti, ſed vltro hunc honorem detuliſſe. Quo conſilio, & qua ſpe hunc æmuli oppugnaſſent, Regem coniectura aſſequi poſſe. Coſmum, qui in eam rationem ſemper incubuiſſet, vt æqui & iniqui intelligerent, ſe fide, & obſeruantia erga Regem ceteros anteire; etiam in poſterum omnia facturum cum ingenti ſignificatione ſuæ erga tantam maieſtatem propenſæ voluntatis. A B

Ad hæc illud PIO moleſtum accidiſſe, quod de M. Antonio Columna Regi delatum eſset. eum a PIO delectum, quem Pontificiæ claſſi præficeret, ſummique fœderatorum Imperatoris Vicarium conſtitueret, non, vt quidam per inuidiam querebantur, quod alios ab Hiſpanis propoſitos minus, quam par eſset, vel æſtimaret PIVS, vel priuatis rationibus ductus quemquam poſthaberet: ſed quod Columnam clariſſimi nominis ducem, & bellicæ virtutis gloria præcellentem, Catholici Regis ſtudioſiſſimum, cupidiſſimumque perpetuo cognouiſset. Hæc omnia ea mente conſtituta fuiſse, vt Regi gratificaretur. Alios præterijſſe, qui Principum quidem opibus, & ſtudijs commendarentur, ſed minus multa virtutis ſuæ documenta dediſsent. Superiores ſummos Pontifices vix, aut numquam adduci potuiſse, vt huiuſmodi honores intimis Regum clientibus deferrent. Quod igitur Pontifici pro ſua in Regem charitate gratiam conciliare, vel augere debebat, id Columnæ inuidiam conflaſse. Sed quod gloriæ eſse par erat, id vitio verti minime oportere. Denique non vt PII gratia Columnæ prodeſset, ſed ne obeſset, Regem rogari. C

PIVM præterea magnum aliud opus conari. eumque ſpe quadam obtentari, fore, vt Lucialius Calaber, Chriſtianæ religionis deſertor, nunc Algerij Præſes, archipirata notiſſimus, idemque terreſtrium, ac naualiũ certaminum vſu inſignis, ad priſtinum veræ religionis cultum reuerteretur, ſi ei de ditione aliqua, vel certo ſtipendio in Italia prouiſum eſset. ea namque de re PIVM recentibus litteris factum eſse certiorem. Itaque Regem optime reipublicæ Chriſtianæ conſulturum, ſi tam bellicoſum ducem, & tam multa audentem Turcis detraxiſset. quod ſi conatus irriti cecidiſsent, tamen id boni ſua ſponte ſecuturum, vt ob eam rem Lucialius Turcis inuiſior, & ſuſpectior ad omnia redderetur. & quidem PIO, nec inanis ſpes iniecta eſse videbatur, ſi inter Chriſtianos Principes illud teneretur inſtitutum, vt huic hominum generi opportuna, & commoda D

degen-

A degendæ vitæ ſubſidia tribuerentur, fore, vt non modo Catholicæ fidei deſertores, ſed ex ipſis quoque Turcis non pauci ad Chriſti caſtra confugerent.

His expoſitis, Legatus adiecit, poſſe Rempublicam inclinatam erigi, ſi quæ præclare inchoata eſſent, conſtanter ad exitum perducerentur. Pontificem omnem ſpem rei bene gerendæ ſecundum Deum in ſpectatiſſima Regis pietate poſitam habere: quam ſi ijs miſeris temporibus præſtitiſſet, imminentia pericula longe fore leuiora. ſpe impetrandi ſe lætum ad talem, tantumq. Regem veniſſe; lætiorem diſceſſurum, ſi reſponſum ſuper tantis rebus, quale magnifica, & generoſa Regis inſtituta ſpoponderant, retuliſſet. Ad hæc Rex non minore, quam antea, benignitate reſpondit: Regni Neapolitani, Siculique ditiones eó iure ſe tenere, quo a maioribus traditas accepiſſet. vt aliena occupare non conſueſſet; ſic hereditarias, & iuſtas poſſeſſiones tueri æquum eſſe. etſi poſſeſſione, & cauſſa ſe ſuperiorem exiſtimaret, tamen Pontifici ſe morem geſturum: hominemque peritum rerum ex ſuis Romam miſſurum, id quod ante recuſaſſet, qui in re præſenti de ijs controuerſijs diſceptaret. De iure Mediolanenſis Eccleſiæ, de Oeconomatu, de decimarum rationibus, in auctoritate ſe ſummi Pontificis penitus futurum. De Coſmo, licet alij ſecus ſcripſiſſent, aut coram locuti eſſent; tamen ſe PIO crediturum potius: nec ſolum in Coſmum ſe eum futurum, quem PIVS eſſe voluiſſet, ſed Maximilianum Cæſarem, qui ei ob nouitatem honoris valde ſuccenſuiſſet, C leniturum. De Columna, quanti eum faceret, cum res ferret, ſe factis oſtenſurum. neque ſolum de conſeruanda, ſed etiam de amplificanda eius dignitate, libenter cogitaturum. De Lucialio vereri, ne medicina morbo eſſet inferior. Nam & ſi ea PII ſapientia eſſet, & auctoritas, vt ipſe ab eo, non ſummus Pontifex ab ſe deberet admoneri, tamen indicandum, quid vere ſentiret; ab huiuſmodi hominum ingenijs, qui ad omnem auram ſpei mobiles eſſent & infidi, nullam bonam frugem exſpectari poſſe. Se tamen cogitaturum, quid de hac re commode fieri poſſet. Omnibus in rebus officium, fidem, & pietatem præſtaturum: & PIO Pontifici, quem ipſe vnice diligeret, & coleret, quibuſcumque in rebus poſſet, obſecuturum.

D

A

De Card. Alexandrini Lusitanica Legatione. Cap. IX.

VM amplissimis verbis Legatus Philippo gratias egisset, ad Sebastianum Lusitaniæ Regem progressus est. & cum eadem fere, quæ superiore anno Ludouicus de Torres Internuncius postulauerat, ab eo deposceret, eadem ferme responsa retulit. In hisce, atque alijs rebus agendis, aiebat Rex, Pontificis in se beneuolentiam, paternam charitatem, atque prudentiam non solum diligere, verum etiam admirari. quæ vero caussæ ante obstitissent, quo minus auxilia præberet, easdem etiam nunc manere: & vt nunc se res haberet, non solum mansuras, sed ad veteres difficultates nouas etiam accessisse. multo maiores copias, quam singulis annis in Indiam miserit, transmittere oportere. Ibi quoque bono publico sibi cum Turcis bellum gerendum. In illis item regionibus, vbi omnia infesta essent & hostilia, vbi incolæ insociales aduenas peius omnibus malis odissent, portus imperij magnis operibus præmuniendos esse: & quamquam appeteret hiems, tamen classem instruendam esse, & contra hæreticos quosdam piratas educendam: qui oppressis plurimis nauibus, cum multos alios, tum sacerdotes nonnullos obtruncassent. sibi præterea compertum esse, Seriphium Mauritaniæ Regẽ, qui proximo superiore anno insulas Canarias depopulatus esset, nunc magno conatu classem ædificare, ad terrestres copias maritimas addere, & vires augere. non cunctandum videri, quin huic hosti occurreret. Ingentem præterea clasem parandam, & ita distribuendam, vt alia pars Minæ, alia Congij regno, alia insulis tuendis sufficeret. Porro famam percrebuise, hæreticos pace facta ex Gallia, & Britannia piraticas naues deducturos, & Lusitaniæ maritimam oram populaturos, hos aliarum triremium apparatu coercendos ese. Itaque circumspectis regni viribus, nihil superese, quo amicis Principibus auxilio ese poset. Sperare tamen se, PIVM hæc in bonam partẽ accepturum. Hæc palam, & aperte Rex obtendebat, secreto autem, vt postea magis compertum est, bellum Mauritanum meditabatur. Eius consilij caussam, plerique nonnullis religiosi instituti sacerdotibus, consiliarijs eius adscribebant. quorum auctoritas apud Regem tanta erat, vt rerum summa ad eorum arbitrium, iudiciumque reuocaretur. Ij Regi auctores ese dicebantur, vt in præsentia connubio abstineret, bellumque prius cum Seriphio cõficeret. Quæ res animum Reginæ Catharinæ Regis auiæ, quæ in Sebastiani capite stirpis regiæ spem periclitari cerneret, exulceraue-

A cerauerant, & a ſacerdotibus illis alienauerant. eorum partes eſſe aiebat, vt in rerum diuinarum ſtudia incumberent, non vt regnorum administrationibus ſe admiſcerent, aut Regibus modum coniugij & cælibatus, pacis & belli facere auderent. Plus ijs rationibus nocituros Regi, quam, quod ſanctis inſtitutis imbuerent, profuturos. De his, atque alijs tum priuatis, tum publicis in nepotem Regem querelis Regina ipſa libellum, & litteras Legato dedit ad PIVM perferendas, vt ijs malis occurreret. ac niſi rebus modus fieret, in Caſtellam, vnde venerat (erat enim Caroli V. Cæſaris ſoror) reuerti conſtituerat. Sed Reginæ querelæ, Legatiq. mæſtitia, quā ex negatis auxilijs pre ſe ferebat, rē prolapſam aliqua ex parte reſtituerunt. Nam Legato (quod erat alterum ſuſceptæ legationis caput) PII verbis, B vt Margaritam Valeſiam Gallorum Regis ſororem ſibi vxorem adiungeret, Sebaſtianum vehementer hortante. ille demum, vt alicui eius petitioni obſecutus videretur, ſe in poteſtate Pontificis futurum pronunciauit; dotis nomine nihil aliud poſtulans, niſi vt Gallorum Rex cum alijs Chriſtianis Principibus in Turcas belli ſocietatem iniret. Sed præclare compoſita conſilia longe alium, quam ſperabatur, exitum habuere.

Dum enim hæc in Luſitania curantur, Antonius Maria Saluiatus, ſancti Papuli Epiſcopus, poſtea Cardinalis, qui tunc Internuncij Apoſtolici munere apud Galliæ Regem fungebatur, PIO renunciat, Margaritam factis ſponſalibus Henrico Borbonio, Nauarræ Principi, deſponſam eſſe, ſe omnibus rationibus, ne id fieret, obſiſtente; quod PIO moleſtiſſimum C fore non ignoraret. & quoniam ij conſanguinitate coniuncti eſſent in tertio gradu, alijſque rebus præpediti, Catharina Galliæ Regina ſenior petebat, vt eos ad legitimi matrimonij ius PIVS legibus exolueret. Re audita, PIVS ægerrime tulit. negauitque vllum triſtiorem nuncium ad ſe perferri potuiſſe. hæc non modo non placere, ſed ne licere quidem. Henricus enim, licet regio genere ortus, iam inde a puero patris contubernio bellis, & artibus militiæ eruditus, miſſuſque in varias expeditiones fortibus factis Gallorum in ſe animos conuertiſſet; hanc tamen gloriam opinionum hæreticarum labes magnopere fœdabat. Ex matre namque hæretica natus, & inter hæreticos educatus, Caluinianoque veneno a teneris imbutus, iam ingentes in Gallia motus excitauerat. & quamquam D vulgari quadam opinione hac fieri affinitate poſſe videbatur, vt inter Gallos ipſos bene conueniret, hæreticique ab infeſtandis Catholicis deinceps abſtinerent, & quod ad res ſæculares attinet, Regi Gallorum obtemperarent, ſic, vt regnum illud in priſtinum ſtatum reſtitueretur; verumtamen PIVS, qui ſecundum Deum iudicabat omnia, rem ſecus interpretabatur. prauitatem videlicet iam expertus eorum, qui Chriſtianiſſimi nominis ſplendorem deprauatæ religionis fuco non mediocriter obſcurare conabantur. Itaque non modo in aliam partem accipiebat omnia, ſed

etiam quicquid dicerent refellebat, quid inde mali futurum esset, prospiciens. ac rei dolore æstuans, & diuini honoris studio ardens, læuam manum, qua dexteræ loco vti solebat, ad ceruicem admouisse dicitur, & iureiurando affirmasse, se capitis sui iacturam facturum esse potius, quam vt Reginæ iniqua petenti morem gereret, & publicæ caussæ deesset, seque tempestatem omnem subiturum, ne quibusdam indulgendo malum publicum fieret. A

Eiusdem Card. Alexandrini Legatio Gallicana. Cap. X.

B

EBVS in Lusitania vtcumque compositis, regijsque illic animis inter se conciliatis, Legatus PII litteris in Galliam deuocatur. quo maximis itineribus per dubios, infestosque saltus media hieme cum peruenisset, honorifice acceptus, adeundi Regis potestate facta, PII consilia diligenter exponit. Ac primum nihil esse, quod PIVS, Principes, populiq. Christiani magis expeterent, quam vt Rex eosdem, quos Catholica Ecclesia amicos & inimicos haberet, & societate cum ceteris Regibus inita, arma in Turcas, viresque conuerteret. id si faceret, & se pro Christianissimi nominis dignitate, officioque facturum, & omnia domi, forisque pacata & tranquilla propediem habiturum. C Ad hæc præclara veterum præsertim Galliæ Regum instituta, facinoraque commemorat. Quamdiu Reges S. Ecclesiam tutati essent, eos rebus secundis vsos esse, orbemque terrarum victorijs & triumphis peragrasse. si qui postea ex ijs consociando se cum Turcis iram Dei meruissent, nunc Rex vires conferendo cum Christianis diuinam clementiam promereretur. Deinde consilium de sorore Borbonio collocanda vehementer improbauit. PIVM, qui Regem vnice diligeret, eum per regalem dignitatem, per effusum a Christo sanguinem, per quicquid carum esset, orare, atque obsecrare, ne quid grauius de salute Gallorum, & Regni incolumitate consuleret. Deum, hominesq. testificari, vatem se haud inanem futurum; nisi orientem flammam oppressisset, D mox cum nemo auxilio esse posset, eum nuptialibus hisce facibus conflagraturum. male se rem habere, cum impietati vires adderentur. Vbi esset religionis, studiorumq. dissimilitudo, ibi veram & tutam pacem esse non posse. etiam atque etiam caueret, ne spe præsentis tranquillitatis, perpetuam tranquillitatem amitteret. tacitas & occultas inimicitias magis timendas esse, quam indictas, & apertas. si cum Lusitano Catholici nominis Principe longe clarissimo, affinitatem, amicitiamq. iunxisset, id fore

Galliæ

A Galliæ Regi, Regnoq. & ad dignitatem gloriosum, & ad securitatem tutissimum, & ad rerum amplificationem vtilissimum. ad eam rem PIVM adiutorem se, & internuncium profiteri.

Illud præterea PIO, pro Christiana repub. sollicito, magnam suspicionem iniecisse, quod homo inimicus, Catholicæ fidei desertor, Aquensium in Gallia Episcopus, dignitatis abrogatione notatus, Constantinopolim legatus esset. augurari coniectura, eum nihil recte facturum, qui a Catholicæ veritatis via declinasset. Quid Venetias tentatum venisset, PIVM subodoratum fuisse. eumque subuereri, ne is vrgendo peruinceret, vt vel pace, induciisue inter Venetos & Turcas factis, sociale fœdus disturbaretur, vel inita noua aliqua cum Galliarum hæreticis societate, B Turcæ ad maiorem Christianæ reipub. perniciem impellerentur: præsertim bello contra aliquam Catholici Regis ditionem inferendo. Augeri suspicionem, quod Philippus Strotius in Gallia haud procul a Rupella naues aliquot ornare iam instituerat. specie quidem in Indias nuper a Gallis inuentas transmittendi, tantas tamen esse latebras, tantosque animorum recessus, vt quid credi possit, ignoraret. Hæc & alia ad Regem Legatus. Sed magis benigne auditus est, quam vt quicquam impetrare potuerit.

Quibus Rex ita respondit: Romanæ Ecclesiæ dignitatem, atque adeo Christianæ reipub. tutelam, Galliæ Regibus maximæ curæ semper fuisse; eosque propterea magnos olim labores, & pericula suscepisse, ac proinde C fama rerum pro Catholica religione gestarum, orbem terrarum complexisse. de animo suo inde coniici posse, quod carissimum fratrem pro Catholica fide summis vitæ periculis, & hostium telis obiicere non dubitasset. Sed ciuilibus bellis contra hæreticos, vt ipse nosset, per annos multos paulo ante sustinendis, nunc ærarium ita exhaustum esse, populos sic afflictos, vt præsentibus viribus ad tutandum regnum vix contentus esse posset. Rebus suis melius constitutis, officio suo non defuturum, & quantum in se esset enixurum, vt studiis suis & opibus in re Christiana conseruanda, & amplificanda ceteros Reges ac Principes superaret. Aquensium Episcopum de rebus ad Galliam valde pertinentibus legationem ad Turcã obiisse, nihil mali moliturum. optare se a Deo, vt potius terra sibi dehisceret, D quam vt tam præclarum, ac sanctum fœdus impediret. Christianæ reipub. salutem & dignitatem sibi primam semper fuisse, vitaq. cariorem.

Quod Margaritam sororem de consilio Principum, prudentiumque virorum, Henrico despondisset, ad id multa fuisse, quæ hortarentur. Sed præcipue, quod ille maiorem animi, ingeniique indolem præ se ferret, quam in vllo vmquam Borboniæ gentis eluxisset. multa in homine signa perspici, vt coniici posset, parem bello iuuenem neminem iis temporibus futurum. illud vnum intolerandum esse, quod hæreticis opinionibus deceptus abhorreret a Catholica veritate. cuius tamen veritatis

tanta vis esset, vt se contra falsarum opinionum commenta facile tueretur. Catholicæ religionis hoc esse proprium, vt victa vinceret. qui magnis præterea naturæ bonis prædιti essent, eos facile adduci, vt eiectis errorum tenebris, veritatis lucem intuerentur. Ad curandum hunc morbum præsertim in principum virorum ingenijs existimasse, lenia remedia plerumque salubriora esse, quam acria. sibi quidem persuasum esse, traditis veræ & germanæ pietatis rudimentis, eum non solum euasurum, qualis optaretur, sed aliquando magno Ecclesiæ ornamento, & adiumento futurum. multos nostra, & antiquorum memoria celebrari, qui cum Christiano nomini, & Catholicæ religioni infestissimi fuissent, ex inscitiæ tandem tenebris emersissent, seque ad bonam frugem recepissent. Si is, qui caput errantium esset, ad bonas partes traduceretur, quot, & quanta commoda consecutura? Galliam magnis & intestinis oppressam malis caput tandem erecturam: consilio, & auctoritati locum futurum. qui contagione insanirent, furere desituros. Fateri se necessitate adactum indigna multa pertulisse. verum illud iureiurando affirmare, Regnum se potius & caput in discrimen adducturum, quam vt illatas Deo iniurias inultas relinqueret. Ceterum quid moliretur, enunciandum non esse. Inter hæc Rex e digito suo detracto annulo, cui adamas eximij pretij erat illigatus; Accipe, inquit, Legate, pignus hoc, arrhabonem promissionis, fideique meæ, quam tibi do, me ab sanctæ Sedis Apostolicæ obedientia numquam defecturum, & quæcumque sum pollicitus aduersus horum scelestorum hominum impietatem, cumulate præstaturum. Legatus accipere annulum recusans, sibi omnino satis esse ait, tanti Regis testatā fidem omni pignore, omnique obside maiorem. At PIO ex humanis erepto, Rex Cardinali annulum misit. cuius in pala incisa erant hæc verba.

Non minus hæc solida est pietas, ne pietas possit mea sanguine solui.

Ceterum eiusmodi nuptiarum negotium in aliud tempus extractum, quod nollet PIVS eos legibus soluere, eius successoris Gregorij XIII. permissu confectum est. Quid autem postea successerit, quibus de caussis CLEMENS VIII. Pont. Max. id coniugium irritum esse declarauerit, assiduisque precibus, ieiunijs, ac lacrymis a Deo, ipsius Henrici ad Catholicam fidem conuersionem exorauerit, eumque in sanctæ Romanæ, & Catholicæ Ecclesiæ gremium receperit, receptumq. Christianissimi Galliarum Regis in solio, quod nunc felicissime tenet, legitime collocauerit, vt vera omnino pius Rex Carolus IX. prædixisse videatur, plenius litteris prodere, nostri non est instituti. Ceterum PIVS ex occasione natæ per eos dies Regi Philippo Catholico virilis prolis, Catharinam eiusdem Regis secundo genitam Henrico Valesio, qui postea Galliarum regno infeliciter potitus est, in matrimonium tradi procurabat. sperans, hac ratio-

ne

A ne fieri poſſe, vt nouo affinitatis nexu eiuſmodi Regum animi in amicitia magis confirmarentur, maiorique pacis vinculo conſociarentur. ex quo multa, eaque præclara Chriſtianæ rei commoda conſecutura videbantur. præſertim ad tollendam Hiſpanorum ſuſpicionem de periculo ditionum, ne videlicet gerendo bello Turcico, eorum inde ſtudia retardarentur. ſed eiuſmodi quoque nuptiæ varijs impeditæ conſilijs non ſucceſſere.

Cæſarem ad opem Chriſtianæ reip. contra Turcas ferendam PIVS adhortatur.

B

Cap. XI.

NTEREA Cardinalis Commendonus, de quo ante commemorauimus, de ineundo fœdere, deq. re Chriſtiana publica a Turcarum impetu vindicanda ad Cæſarem a PIO Legatus Apoſtolicus in Germaniam profectus, cum eo Pontificis conſilia communicauit. Sed eo peruenienti Legato PIVS anteuertendum exiſtimauit, vt Cæſarem ad faciendam hanc belli ſocietatem, Eccleſiamque Dei ſtrenue protegendam per litteras grauiter adhortaretur. id enim Imperatoris titulum, id Cæſareæ
C maieſtatis dignitatem, & officium, id familiæ ſuæ, maiorumque ſplendorem, id denique Dei honorem, Chriſtianæq. reipub. ſiue ſalutem, ſiue periculum ab eo in primis iure depoſcere, & efflagitare. At vero quoniam ad imminuendas Turcarum vires, non autem ad eorum penitus euertendum imperium, nomenque delendum (id quod, ſi fieri potuiſſet, ipſe moliebatur) nauales Chriſtianorum copias ſatis eſſe PIVS intelligebat, hoſtem prorſus vt tolleret e medio, eum terra, marique petere, præſertim in Pannoniæ, Poloniæque finibus cogitabat. Hoc igitur præter cetera conſilium Cæſari Legatus enunciauit, ab eo vehementer contendens, vt hac ipſe expeditione ſuſcepta, in Pannonia Turcam vexare, & Italico, quod Pontifex ſubmiſiſſet, auxilio munitus expugnare fortiter ingrede-
D retur. Se ad eum in tanto diſcrimine, tamquam ad vnicum Chriſtianæ reipub. præſidium, miſſum eſſe oſtendit. ab eo cuncta auxilia non ſperari ſolum, ſed etiam flagitari. Vt dignitate & loco ceteris Principibus anteiret, ita ei maius tutandæ Chriſtianæ rei onus iniungi. ab eo rerum omniũ egregiarum exempla petenda. atque omnium oculos in eum tamquam in patronum ac vindicẽ Chriſtianæ libertatis eſſe coniectos. Qualẽ conſilium ipſe cepiſſet, talẽ & reliquos eſſe capturos. ſi ipſe, qui ſua dignitatẽ ſuſtineret perſonam Chriſtiani nominis, qui etiam propria cauſſa Turcæ infenſus eſſe deberet, ſocietatem renuiſſet, non ſolum periclitantium

animos

animos alienaturum, sed etiam ceterorum; obtrectareq. volentibus caus- A
sas sermonum præbiturum. Meminisset præterea quoties & ipse, & Ferdinandus pater Deum precati fuissent, vt Venetos sibi contra Turcam daret socios. Factus nunc voti compos, nec sibi ipse, nec officio deesse vellet. Si sociale fœdus aspernaretur, id Turcam non beneuolentiæ vlli, aut consilio, sed timori tributurum. tergiuersationeque magis irritaturum esse hostem, quam lenitorum. Quod si pactis inducijs Cæsar confideret, eum vehementer falli. Turcarum perfidiam cum ceteris rebus plurimis, tum violatione fœderis, quod cum Venetis fecerant, satis esse perspectã. Christianis, prudentibusq. principibus contra Turcas tutum, & acerrimũ diuinitus datum esse telum, vt eorum promissis nullam haberent fidem. idque diuino sapientis, immo Dei consilio traditum, admonentis illis ver- B
Eccli. 12. bis: *Non credas inimico tuo in æternum*. Si Christianorum copijs bifariam diuisis Turca terra, marique peteretur, numquid fore, vt queat obsistere? Cæsarem numquam maiorem rei bene gerendæ occasionem habiturum. Nunc ei declarandum esse, an cum summis Principibus fœdere iunctis malit vincere, an perpetua premi seruitute, vel certe suam aliorumq. salutem periclitari.

Hæc, & alia in hanc sententiam PII verbis cum Legatus exposuisset, ea Cæsar, quod vera esse constatet, non improbare, aut se officio deesse velle, sed varia excusare impedimenta cœpit. Ac primum quidem fœderatorum principum consilium, qui Turcam arcere, & communibus armis communem salutem vindicare parati essent, commendauit. deinde C
rem Christianam sibi curæ fore significans, communicato prius cum Germaniæ Ordinibus consilio, certiora responsa daturum pollicetur. Pluribus vero diebus loquendo, quæ in rem non essent, absumptis, Legatus instare, & docere, quid officium, quid dignitatis altitudo postularet, quam ea coniunctio salutaris esset futura. Sed tantum aberat, vt quicquam certi exprimeretur, vt quotidie languidiora, & perplexiora responsa redderentur. Cæsari res inter se pugnantes cogitanti nutabat animus. neque satis constabat, quid ageret, aut quid consilij caperet. Maiestatis quidem fastigium, dignitatis amplitudo, & officij ratio ad ineundam societatem hortabantur. At conscientia virium, & præteritarum cladium memoria, & pactæ cum Turcis induciæ a belli cogitationibus absterrebant. Illud D
etiam obstabat, quod infensus Cæsar, subiratusque erat Pontifici, qui Magni Ducis titulo Cosmum Medicem decorasset. quod ipse facere ad se, vt diximus, pertinere profiteretur. His ergo rebus impulsus dictitabat, magna de re deliberationem esse. Rempublicam, & maiestatem Imperij, quę in suo capite periclitaretur, in discrimen temere non esse deducendam. non in postremos euentus, sed in primas errorum caussas culpam malorũ conijci solere. Alijs quorum fines, & vrbes procul a periculis abessent, libera esse consilia; se, qui expositus aduersus Turcam primos hostium impetus

A petus eſſet excepturus, ſuo periculo erraturum, & in ſe omnem belli molem conuerſurum. Timorem Cæſaris augebat Selymus, qui haud ignarus eum legationibus fœderatorum ad arma ſollicitari, ſcriptis minaciter litteris, eum fœderis ſecum initi admonens hortabatur, ne pacem, quam tantopere experiſſet, turbare auderet. Quanto ſpes victoriæ certior Turcæ, quam Chriſtiano eſſet, denunciabat. Maximilianum & vim, & gratiā hoſtis expertum, debere malle Turcam amicum, quam inimicum habere. hæc edicere voluiſſe, ne qua vana ſpe erectus in irreuocabilem caſum incideret. non in eiuſdem poteſtate & initium belli, & finem futurum. Denique cum varijs contentionibus inchoati negotij ratio diutius extraheretur, res tandem eo deducta eſt, vt Cæſar magnis ſe copijs adiuuari

B poſtularet, nec tamen quantis exprimeret. Sed prædibus in Germania datis, ſibi cauendum. vereri enim ſe, ne cum bello implicatus eſſet, aut pace facta, aut aliqua obtenta cauſſa deſereretur. Cæſaris conſilium, eo ſpectare videbatur, vt qui aperte non auderet, condicionum difficultate fœderis negotium excluderet. At PIVS, Legato referente, multa concedere malebat, quam tantæ rei ſpem infectam relinquere. Legatus vero Pontificis iuſſa de Cæſareo decernendo ſubſidio ita fecit, nihil vt offerret ipſe ſingillatim: ſed exſpectaret, vt quo numero, aut genere etiam auxilij ſibi opus eſſet, per ſe Cæſar ipſe proponeret. Verente PIO, ne ſi parum obtuliſſet, inde negotium deſerendi, ſi vero multum, plus quoque poſtulandi ſumeretur occaſio. Quæ deliberatio in multos extracta dies eſt. dum nol-

C let Cæſar quicquam definire. demum Legatus exſpectationis pertæſus ei libere denunciat, velle ſe de huiuſmodi implicato conſilio Romam nuncios dimittere. & quando ille certi nihil vellet explicare, vel illud ediceret, qua ratione PIO, ceteriſque fœderatis perſuadere poſſet, omnino cupere ſe huic fœderi ſedulam operam dare. Itaque, multis, ac varijs, quibus per eam noctem agitatus eſt, cogitationibus implicitū illum reliquit. Sed cum inde Cæſar edixiſſet; ne ſe inconſulto, cuiquam Romam petenti vlla iumentorum genera præberentur, poſtridie prima luce per ſyngrapham Legatum rogat, ne Romam hæc velit renunciari. Nam de peditū & equitum, quo indigeret, numero, ſe decreturum: ſicuti ſubinde fecit. depoſcens triginta peditum, equitum vero quattuor millia. Ceterum erat

D PIO conſtitutum viginti peditum, & quattuor equitum millibus in hac terreſtri expeditione Cæſari ſuppetias ferre, nihilq. fœderatis grauius imponere. Sed eo tum equitum (quando ij ægre, ac fere nequicquam in claſſibus expediuntur) tum etiam peditum numero ad eam rem vti, qui inſtruendis ſociorum claſſibus ſuperfuiſſet. cui numero, quod ex Italia, vt mox dicemus, colligendum erat, accedente ſubſidio, eo Cæſar contentus eſſe poterat. Hæc igitur auxilia cum Cæſari Legatus offerret, propeq. eſſet, vt eius cunctatio condicionum æquitate vinceretur; tum demū, quod ante Cæſar tacuerat, obiecit, ſe in octo annos inducias cum Turca pepigiſſe.

se. æquum non esse, fas, fidem, Deumque testem conuentorum fallere; A ac periurio caput obstringere, qui fraudem & perfidiam in alijs vindicaret. Dictis facta minus opportuna adiecit. quod pactum cum Turca tributum Constantinopolim deferendum curauit. quæ res vt nostris detrimento & dolori, sic hostibus gaudio fuit & adiumento. Nam vt illis Germanici periculi curam & timorem ademit, ita nostris auxilij impetrandi spem omnino præcidit.

Italicos Principes ad rem Christianam contra Turcas iuuandam hortatur. Cap. XII.

B

T igitur id, de quo proxime dicebamus, subsidium ex Italia colligeret, e vestigio PIVS Antonium Mariam Saluiatum, & Paulum Odescalcum, ad Italicos Duces Oratores misit. vt ij quoque pro suis singuli facultatibus in Turcicum bellum conspirantes fœderatis opem ferrent. itaque ab Sedis Apostolicæ stipendiarijs rem aggressus, a Guidone Vbaldo, Vrbinatium Duce, cui tenue magis vectigal erat, pedites mille postulauit. ab Octauio Farnesio, Placentiæ, Parmæque Duce, pedites totidem, equitesq. ducentos: ab Alfonso Atestino, Ferrariæ Duce, trecentos equites, pedites C mille. A Gulielmo Gonzaga, Mantuæ Duce, pedites M. equites CC. Ab Emanuele Philiberto, Duce Sabaudiæ, bis mille peditum, equites quadringentos. A Magno Etruriæ Duce Cosmo, quattuor millia peditum, equites quadringentos. A Genuensibus autem, atque Lucensibus simul pro rata vtriusque Reipub. virium bis mille peditum, equitesque trecentos. Ceterum hi Principes fere omnes se pro viribus obsecuturos esse Pontifici, & quæcumque possent in id belli subsidia collaturos responderunt. In primis vero Cosmus, Magnus Dux, Saluiato renunciauit, se quicquid auxilij præterea PIVS adijciendum decreuisset, libenter præbiturum. modo Hispaniarum Rex, quocum pepigerat nullius Principis bellicam societatem ipso inscio, inire sibi licere, id prius resciuisset. Quæ PIO responsa D fuere sane gratissima. eumq. inter hæc dixisse ferunt velle se, in eam expeditionem proficisci, si modo prius maritimum imperium Turcis ademisset. turpe, & indecorum fore, domi se iuuenes continere, confecto iam ætate viro principe, & eo quidem omnium summo, ad bella prodeunte. hæc autem pro suo tuendæ Christianæ religionis ardore ex animo pronunciata eo pertinebant, vt Galliarum Regem ac Cæsarem, qui piam hãc belli societatem inire cunctabantur, ad eiusmodi consilium promptius & capiendum, & adiuuandum prouocaret.

Polo-

A

Poloniæ Regem, Magnumq. Moſchorum Ducem ad ſociale fœdus contra Turcas ineundum cohortatur. Cap. XIII.

VM hæc ita geruntur diligenter & illud ſibi faciendum PIVS exiſtimauit vt fœderis negotium in Polonia, Moſchouiaque pariter ageretur. ac primum quidem id per Vincentium Porticum Internuncium Pontificium, deinde per ſæpe memoratum Cardina-
B lem Commendonum, quem Germanica legatione tertia perfunctum ad Sigiſmundum Poloniæ Regẽ Legatum, vt diximus. deſignauerat, diligenter procurauit. Sed quæ Portici opera geſta ſunt, ordine prius referamus. Is igitur cum de Pontificijs conſilijs ad Regem retuliſſet, ille nomen ſuum in hanc ſocietatem date ſe non poſſe reſpondit, propterea quod perpetuam cum Turca pacem feciſſet; ſed eam vnam reliquam viam eſſe docuit, vt ad Polonicos Dynaſtas, quos Palatinos appellant, confugeretur. ac cum eorum aliquo de obtinendo triginta, aut quadraginta millium equitum ſubſidio tractaretur. nam Palatini, in quos ſibi minus plena poteſtas eſset, cum ad eam faciendam pacem nihil conſenſiſsent, quicquid agerent, eius pacis iura nihil violare.
C hinc igitur Internuncij opera curatum eſt, vt Albertus Laſcus primarius Syradiæ Palatinus per duos menſes equitum triginta millia in eam expeditionem ſe daturum polliceretur. ac proinde Nicolaus Torlaus magnæ potentiæ Dynaſta, alium equitum numerum cogeret ſane quam copioſum. vt ijs copijs in extrema Polonia ad Hadrianopolim vrbem in Turcas irrumpete, eoſq. frangere coniunctis viribus aggrederentur.

At enim cum Moſchorum Principem centum & quinquaginta equitum millia deducere in aciem poſse eumdemq. Turcarum hoſtem exiſtere, PIVS cognouiſset, Porticũ in Polonia commorantẽ iuſſit, & in Moſchouiam inde proficiſci. . . . Magnoq. Moſchorum Duci oſtenderet, ſe a PIO miſsum eſse, ad eius ſenſus & vires conſociandas Chriſtianis
D cum Principibus, inter quos inito ſocialis belli fœdere contra Turcam regna Chriſtianorum occupantem optime iam conueniret. bellum inique Venetis indictum; idque non in mari ſolum, ſed ad Hungaricam quoque plagam gerendum. ex Italia ingentem claſsem, & copias collectas eſse. Terreſtri huic expeditioni opem ferre, Moſchum non decere ſolum. ſed e re ſua maxime videri, Turcarum enim tyrannum longe, lateq imperandi libidine incenſum, alijs finitimis regnis occupatis, Moſchouiæ demum non parciturum. Vrgebat ſane vehementer PIVS, vt Moſchus hanc in Turcas expeditionem ſuſciperet. quam ille pro imperij ſui amplitudine, &

loco-

locorum vicinitate feliciter agere, ac sustinere potuisset, quod Moschorũ A longe, lateq. maxime pateat imperium. protenditur enim ab Alexandri Magni Aris, ad Tanais vsque fontes in extremas terras, ad Borealẽ Oceanum, sub ipsis ferme Septemtrionibus. ab Oriente vero, & a meridie Moschouia finitimos habet Scythas, hodie Tartaros appellatos. occupant autẽ Tartari latissimam planitiem ad Sericam vsque prouinciam, quæ vergit ad orientalem Oceanum. Verum, qui Tanaim inter & Volgam incolunt, in obsequio Moschi esse solent. atque inter eos, qui Casanij dicuntur, Moschorum colunt amicitiam. Moschouiam inde ad occidentem Solem respicit Lithuania. Itaque PIVS per eiusmodi populos tum amicitia & obedientia, quam præstant Moschouitis, tum prædæ spe, rerumque nouitate permotos, cum Polonis coniunctos, Mahometanum imperium deleri forte, vel certe frangi posse ratus, eos ad id efficiendum identidem impellere non desistebat. B

Sed quoniam PIVS non tam Christiani nominis hostium cædem, atque victoriam, quam æternam eorum, atque adeo omnium gentium, in Christo IESV partam salutem ardenter sitiebat, Moscho per Internuncium ostendi iussit, se non solum bellicæ societatis caussa, sed etiam vehementi animarum salutis desiderio permotum esse ad eam decernendam legationem, vt Moschouitas, qui tum Christo nomen dederant, cum ab Ecclesia Latina Græci desciuere, ac deinceps Græcanicos errores magna pertinacia sectabantur, ad Catholicæ pietatis cultum, sanctæq. Rom. Ecclesiæ obedientiam reuocaret. eius rei spem sibi iniectam esse, quod olim C ad Romanos Pontifices antecessores suos, Clementem Septimum, Paulũ, & Iulium, vtrumq. eius nominis Tertium, a Moschorum Principibus legati missi fuissent, qui certa munera, regia videlicet insignia ab Apostolica Sede postularent; & vt sacerdotes, alijq. pij viri, ciuilium artium opifices in Moschouiam mitterentur. optabat enim Basilius Moschorum Princeps Regij nominis titulo per ipsum Clementem decorari. cum id dare, sacrosancti iuris, & Pontificiæ maiestatis esse iudicaret. quando & ipsos quoque Cæsares a summis Pontificibus coronam aueam, & sceptrum Romani Imperij insignia suscipere inueterata consuetudine cognouisset. Itaque si Moschorum Dux in eo consilio esset, quod memoratis Pontificibus olim antecessores eius ostenderant, pollicebatur PIVS, se missurum D esse sacerdotes, & Episcopos, qui populos illos edocerent Catholicæ religionis veritatem, quam a Christo traditam tenet, ac docet sacrosancta Sedes Apostolica, cui diuino munere datum est, vt errare non queat. At vbi Portius de barbaris Moschorum moribus plene cognouit, & ad PIVM perscripsit de rebus omnibus, quas nouerat ab Alberto Pomerano, qui præsens oculis perlustrauerat omnia, Principisq. illius ingenium probe nouerat, ei PIVS respondit, non esse, cur in eas ille regiones iam proficisceretur. quamuis profectionem illam Poloniæ Rex commendaret, foueretque

nolle

A nolle enim se cum tam feris gentibus sibi quicquam esse commercij. cum præsertim ex alijs olim illuc missis legationibus nullos, quod ad religionem attinet, inde pietatis fructus adhuc perceptos esse intelligeret.

Fœdus cum Poloniæ Rege iungi curatur. Cap. XIV.

VNC vero quid per Cardinalem Commendonum in Polonia de sociali fœdere PIVS egerit, paucis cōprehendamus. Hunc enim, vti iam sæpe diximus, B ad Poloniæ Regem Legatum destinauerat, cum vt nulla in re suam in tanto negotio desiderari diligentiam pateretur; tum etiam vt Regem ipsum, misso non solum Internuncio, sed Legato quoque Apostolico, ad ineundam hanc belli societatem facilius inclinaret. In Poloniam igitur ille profectus ipsi Regi denunciauit, eius regni, ac regię existimationis rationes in primis exposcere, Turcis, vt ipse bellum inferret, seq. Christianis cum Principibus fœdere copularet. Secus enim grauia, inde accidere illi incommoda posse: iamq. noua, nec leuia pericula ab Turcis intendi, quæ non mediocrem eis rei bene gerendæ spem afferebant. ad deuastandam, namq. Poloniam, Turcæ Tartaros olim Scythas appellatos euocauerant. C Ipsi Turcæ in Podolia ad flumen Tyram (Histrum vocant incolæ) præsidia constituerant, ibiq. loca suapte natura tuta magnis operibus communierant. At si Turca ad occupandas Christianorum ditiones curas conuerteret, Poloniæ Regnum, quod apte, commodeque Turcico imperio adiaceret, post tergum non relicturum. Si vero ad stabiliendam vtriusque Vallachiæ ditionem, pellendosq. ex Transiluania Vaiuodas, qui Christianam colerent religionem, animum Selymus adiecisset, non dubitandum videri, quin Polonis illico bellum inferret. Danos, & Suetios, mari Sarmatico disiunctos, remotiores esse, quā vt subsidio venire possent. Rex igitur, vt Legati rationibus aliquid dare videretur, fœdus cum socijs Principibus inire se velle, ostendit; modo condiciones quædam (quæ duræ adD modum erant, atque difficiles) seruarentur. Quarum hæc summa erat. Vt secum Cæsar, Germaniq. Principes, eodē tempore collatis armis, Turcis bellum inferrent. a pellendis Chersonesso Turcis bellum ordirentur. vt quicquid iuris in Prussiam se habere Cæsar obtenderet, sibi cederetur. idem præstaret, Danimarchæ Regem nihil contra Polonos moliturum. caueretq. ne mari Sarmatico merces in Moschos deueherentur. Barij, Rossaniq. ditiones in Italia, quas sui iuris esse prætenderet, sibi redderentur. Pecunia, quæ bello gerendo sibi deesset, a fœderatis conferretur. Sed Legatus responsa Regis ita interpretabatur, vt eum non æquitatem condi-

cionum quærere, ſed aperte ſocietatem abnuere exiſtimaret. itaque oblatas Syradienſis Palatini condiciones accipiendas eſſe conſtituit. qui pro iure in Vallachiæ regiones ſuo ſperabat, ſi exterarum gentium ope iuuaretur, ad finitimarum nationum animos, ac tumultus excitandos ducenta ſe militum millia, quibus Turcam bello vexare poſſet, collecturum. oſtendebatq. ſe habere litteras ſuper ea re per certos nuncios ad ſe miſſos ab illis populis, qui vna ſecum tam ſancti Pontificis Legatum conuenire decreuerant. Mæſi namq. Zigæ, Triballi, qui nunc Seruij, Circaſſi, & Bulgari appellantur, ad famam belli, & ſpem rerum nouarum erecti, litteras ac nuncios ad Legatum miſerant, quibus ſe conſiliorum participes, & periculorum ſocios fore pollicebantur, ſi Rex in Turcas bellum ſuſcepiſset. Quibus cum nuncijs Legatus collocutus, eorum in animis auxit deſiderium arma capiendi, quoties per Vallachiam traijceretur exercitus. quæ via dubio procul tutior putabatur, ac certior ad intimas Turcarum opes euertendas. At enim grauis Regis inualetudo, ex qua paulo poſt ceſſit e viuis, vt conſilia irrita eſſent, effecit. de qua quidem ægrotatione PIVS admonitus, id grauiter tulit. Cum enim Sigiſmundus nullam virilem prolem relinqueret, eiuſq. obitu inclytæ gentis Tagellanæ nomen, quæ CC. annos in Polonia regni ſceptra tenuerat, extingueretur, verebatur PIVS, ne comitijs habitis, hæreticus aliquis ſufficeretur. itaque Legatū iuſſit, ne inde diſcederet, ſed, ſi quid Regi humanitus accidiſſet, omni ſtudio contendens, vt Catholicus quiſpiam ſublegeretur, intereſſet electioni.

Finis Libri Quarti.

DE
VITA ET REBVS GESTIS
PII V. PONT. MAX.
Liber Quintus.

Clades hoc bello noſtris a Turcis illatæ obiter memorantur, Chriſtianæ claſſes Meſſanam conueniunt.
Cap. I.

ÆC dum parantur auxilia, ac rebus cadentibus opportune ſuccurrere nondũ ſatis inſtructi, vel inter ſe de re gerenda concordes noſtri cunctantur, magnas interea clades Turcæ Chriſtianis intulere. Tantum
C ſcilicet vbique, ſed præcipue bellicis in rebus momentum habet celeritas, ſiue concordia. Nam anno ſuperiore, cum ingentem exercitum, quo C C. fere militum millia contineri ferebantur, ad occupandam Cyprum terra, marique Selymus emiſiſſet, Muſtafa, primarius eius Dynaſta, rei terreſtri præfectus, ad eius inſulæ portus claſſe delatus, menſe Iulio, facile copias ſuas prædabundus expoſuit. ac Nicoſiam primum celeberrimam, & municiſſimam vrbem mediterraneam, regni caput, quod ante memorauimus, obſidere, atque expugnare aggreſſus, magna Chriſtianorum edita ſtrage, eam V I. Idus Septembris eiuſdem anni, tandem obtinuit. Deinde Famaguſtam, Salaminam olim appellatam, maritimam
D vrbem, pariter inſignem, atque inſtructiſſimam, acri, diuturnaque obſidione vexare, & oppugnare inſiſtens, eam per deditionem, quod diutius hoſti reſiſtere non poſſet, ineunte Auguſto huius anni M.D.LXXI. itidem occupauit. deditionis condicionibus perfide violatis. ac Marco Antonio Bragadeno vrbis præfecto, Neſtori Baleonio, ſummo belli duce, Laurentio Teupolo, Ioanne Antonio Quirino, Aloiſio Martinengo, alijſque primarijs viris per ſummam perfidiam, & impietatem vario ſuppliciorum genere peremptis. Itaque vniuerſa illa nobiliſſima inſula in Turcarum poteſtatem redacta, non modo Venetæ, ſed fere omni Chri-

stianæ reipub. grauissimum vulnus, paremq. dolorem attulit. A

Turcica vero classis interea, ne Veneti, vel alij Cyprijs opem ferrent, atque vt quam maximis posset Christianos damnis afficeret, summis viribus obnitens, Corcyram, Cretam, Cephaleniam, Zacynthum, Cytheram, & alias mediterranei maris insulas, & oras infestat, ac depopulatur. quin Cestriam Epiri vrbem, cui Soppoto vulgo nomen est, quam paulo ante Sebastianus Venerius, dum Corcyræ præesset, e Turcica seruitute vindicauerat, Venetæque ditioni adiecerat, recepit. Atque in Adriaticum sinum ingressa, Olcinio, Doclæaq. nouo nomine Antibario, Dalmatiæ oppidis in potestatem redactis, Butua, ac Pharia deuastatis incendio, Curzola insula, quæ olim Corcyra nigra dicebatur, Vlatoq. oppido tentato (quod licet haud bene munitum, diffugientibus præ timore B viris, mirabili propugnantium feminarum virtute protectum est) Rhizonicum sinum erat aggressa. Atque ex his locis omnibus, grandi coacta præda, captiua duxerat amplius XV. millia Christianorum. maioraque intulisset detrimenta, nisi Christiana classis hosti pro viribus passim obstitisset. Sed ne has calamitates prorsus arceret, hostemq. profligaret, multa sæpius eam præpediuerunt. Dum enim in statiuis ad Iaderam in Dalmatia sociorum præstolatur auxilia, pestilentia, fameque laborans, plurimis ducibus, ac militibus absumptis, haud mediocriter deformatur. mox varijs agitata procellis, ancipitibusque ducum distracta consilijs, quod nondum vnius capitis imperio regeretur, cum hoste potentissimo congredi minus expedire iudicabat. Sed hæc alij. Nos vero, quibus longius ab instituto digredi minime propositum est, ad Pontificem redeamus. C

Labentis ergo rei Christianæ calamitatem PIVS ægerrime ferens, hostiumq. potentiam, pariter & ferociam in dies augescere perspiciens, simul ac fœdus sancitum est, vt quam celerrime sociorum classes coniungerentur, hostemque inuaderent, ac debellarent, vndequaque sollicitus vrgebat. Itaque M. Antonium Columnam pontificiæ classis præfectum cum M. D. militibus, qui Honorato Caetano, Sermonetæ Duci, parebant (præter alios plurimos, quos vndique in hanc expeditionem euocabat) & cum duodecim triremibus, quas a Magno Etruriæ Duce pontificijs ornatas & conductas stipendijs acceperat, laceratis ijs, quas anno D superiore Venetijs Anconam missas bene instrui nimia celeritas non siuerat, Messanam conuenire iubet: ibique Ioannem Austriacum, summum belli ducem, ex Hispania proficiscentem exspectare. Messanam enim propter celeberrimi portus, ac situs ad res omnes opportunitatem socialis belli duces, vt inibi commeatum commode compararent, ac de summa rerum consilia caperent; conuenire fœderatorum Principum iussu constituerant. Ceterum Ioannis tardiorem aduentum, quod exacto iam fere mense Iulio, nondum in Italiam transijsset, PIVS moleste

A ste ferens, rem vt ille maturaret, summum studium adhibuit, ad eumq. sollicitandum in Hispaniam crebras litteras, ac nuncios misit. Ille demum sub Kal. Augusti cum X L. triremium classe Genuam deuectus, dum inde Neapolim properat, Ferdinandum Carrillum, Plegi Comitem, domus suæ præfectum, ad Pontificem legat. qui quod sibi per tempus facere non liceret, sacros illius pedes osculatus, rebusque feliciter gerendis per eum diuinam opem implorans, moræ suæ caussas exponeret. Caussæ vero potissimum erant, quod Aluarus Bazanus, Marchio sanctæ Crucis, Neapolitanarum triremium præfectus, ad Pinnonem Mauritaniæ arcem maiore præsidio communiendam ab Rege Philippo missus, Barcinonem cum triremibus, vt illi præscriptum erat, citius redire non po-
B tuisset; & Rodulfo, Ernestoque Maximiliani Cæsaris filijs, Madriti male valentibus, atque in Italiam vna cum ipso Austriaco transire, indeque in Germaniam reuerti cogitantibus præstolari oportuisset. Carrillum benigne PIVS audiuit, acceptaque tardioris aduentus excusatione, ei grauiter edixit, vt quamprimum ad Ioannem reuersus eum suis verbis admoneret, vt quo parente natus esset, bene memor, neque sibi, neque tempori deesset. Sed aduersus hostem ire ne cunctaretur. diuino fretus auxilio, fore, vt gloriosam victoriam reportaret. Idem vero Marco Antonio Columnæ, idem alijs belli ducibus, ac militibus, idem sacris viris in hanc militiam proficiscentibus PIVS disertis verbis denunciabat. Ioannes interea Neapoli ab Antonio Cardinali Granuellano, Neapolita-
C ni Regni per id tempus Prorege, honorifice acceptus, ibi in æde S. Claræ de ipsius Cardinalis manibus inter sacrorum solemnia sceptrum, vexillumque, dati honoris insignia, a PIO Pont. missa, singulari religione, ac cæremonia suscepit. Quo quidem in vexillo IESV Christi affixi cruci imago mire auro, & argento adumbrata erat. sub qua locata in medio Pontificis Maximi, a dextera Philippi Regis, a læua Senatus Veneti, atque ex ijs quibusdam annexa catenulis ipsius Ioannis pendebant insignia. is vero paucis post diebus, relicto Neapoli Bazano, qui cum XXX. triremibus (nam Granuellanus XX. prioribus X. adiecerat) & IX. onerarijs nauibus milites, arma, commeatumque portaret, secundo vento cum XXIV. triremium classe Messanam tenuit. vbi a Marco Antonio
D Columna, & Sebastiano Venerio Venetæ classis præfecto, atque alijs ducibus, ac militibus longo desiderio exspectatus, magnaque alacritate, & honore acceptus, ingentes Pontifici Maximo, Venetoque Senatui gratias egit, a quibus totius belli princeps electus esset; seque probo, ac fideli animo cuncta administraturum recepit. Eodem fere tempore Marcus Quirinus, & Antonius Canalis, Venetæ classis Legati, qui Famagustanis opem ferebant (nondum enim de capta Famagusta tristis nuncius erat allatus) ex Creta Senatus Veneti iussu reuocati, Kal. Septembris cum LX. triremibus citato cursu Messanam appulere. Adsunt etiam Aluarus Ba-

zanus Neapoli, & Panormo Ioannes Cardona, Sicularum triremium praefectus. Et Ioannes Andreas Auria cum XI. triremibus, & IX. onerarijs nauibus, quibus duo millia militum sub Sigismundo Gonzaga, & tria Germanorum millia sub Alberico Lodronio ducens Genua profectus. Adfuere & alij ex omni fere Italia, Gallia, Hispania, Germania selecti duces, ac milites, qui summa voluntate huic bello, quo Christianae reip. salus agebatur, PIO cohortante, vt pios Ecclesiae filios decet, nomen dederunt. Quorum plerique genere, aetate, opibusq. florentes, nullam aliam laborum, periculorumque mercedem quaerebant, nisi vt Christianae reipub. prodessent, nomenque suum memorabili aliqua victoria nobilitarent. In ijs praeter memoratos duces eminebant, Alexander Farnesius, Parmae Princeps; Franciscus Maria Ruuereus, Vrbini Ducis filius; ambo summae spei adolescentes: Pompeius Columna, Zagaroli Dux, & Prosper eius frater: Paulus Iordanus Vrsinus, Braciani Dux: Antonius Carafa, Dux Montisdraconis: Pompeius Lanoia, Sulmonae Principis frater: Vincentius Cibo, Marchio Carrariae: Ludouicus Requesensius, Maior Castellae Praeceptor: Sforita Comes Sanctaeflorae, & Paulus eius frater: Vincentius Tutauilla, Sarni Comes: Andreas Prouana, Linij Comes; Bernardinus Cardenas; Ascanius Corneus, Castrorum Magister: Octauius Gonzaga; Franciscus Ibarra; Horatius, & Virginius Vrsini, & alij quamplurimi veterani duces, ac milites, generis nobilitate, & bellica virtute insignes, quorum nomina, meritaque recensere longum esset. Sed eos infra suo loco, prout res tulerit, absque personarum acceptione memorabimus. Interim Ægidius Andrada Ierosolymitani ordinis miles egregius, e Corcyra, quo ad res hostiles explorandas cum duabus triremibus Hispana altera, altera Veneta ab Austriaco missus fuerat, reuertitur, ac magnam Corcyrae vastitatem Turcas intulisse, atque inde se Butrotum transtulisse nunciat. habere vero classem, vt a Graecis acceperat (nam hostem ipse non viderat, qui solum ad S. Angeli Castrum applicuit, quod in aduersa Corcyrae parte, quae Italiam respicit, situm est) numero nauium CCC. quarum triremes CXC. reliquae biremes, ac breuiora nauigia. quamquam longe maior numerus erat. quippe triremes CCXXV. biremes XXXV. praeter alias plurimas minores naues, Turcicam classem habere, postea cognitum est.

Ioan-

A

Ioannes Paulus Odeſcalcus ad Io. Auſtriacum, & ad alios belli duces legatur de nauali pugna cum Turcis committenda: Chriſtiana claſſis cum humanis, tum diuinis præſidijs inſtruitur. Cap. II.

NTER hæc quoniam PIVS audierat, inter ipſos belli duces non ſatis conuenire de pugna cum hoſte conſerenda, alijs aliud pro ſuo quiſque ſenſu, quod
B è re publica eſſe videretur, obijcientibus, Io. Paulum Odeſcalcum Pinnenſium Antiſtitem, cuius ante meminimus, Meſſanam miſit, qui Auſtriaco, ceteriſq. omnibus ediceret, pugnam non modo, ſi ferret occaſio, non detrectandam, ſed etiam quam primum exquirendam, ac fortiter ineundam. Victoriam enim fore Chriſtianorum. Odeſcalcus igitur ad Auſtriacum profectus, eum PII verbis grauiſſime commonet, vnam ſalutis ſpem in eo poſitam eſſe, ſi rem acie decerneret: neque occaſionem tamdiu optatam negligeret. Si diuinis potius, quam humanis opibus fretus hoſtem fortiter aggrederetur, Deum cauſſæ ſuæ non defuturum; eumque læta omnia, ac proſpera portendere. neque vero hæc
C temere, aut humano conſilio, ſed nutu, inſtinctuque diuino, ac multis ſignificationibus ductum hæc PIVM denunciare. Nam de felici rerum ſucceſſu, & in Hiſpania, & Venetijs, & alibi pijs viris multa, vt ferebatur, enunciata eſſe diuinitus; idemque olim S. Iſidorum Hiſpalenſem Antiſtitem præuidiſſe, & ſcripto traditum reliquiſſe. PIO ſcripti vaticinij vim, ſententiamque ponderanti, & quorſum id pertineret conſideranti (ſi quid fide dignum res haberet) coniectutam inijci, omnia, quæ ea de re prædicta fuerant, in Auſtriaci perſonam cadere. Deum igitur ducem ſequeretur, magna & proſpera omnia ſperaret. ac memor ſe Carolo V. patre natum, bellum ita gereret, vt ſi domeſticas laudes exuperare non poſſet, eas pro viribus æquaret. A Carolo parente ei qui-
D dem vitam traditam, ſed regnum nullum relictum eſſe. A PIO cuncta, quæ ad dignitatem, & ad commodum pertinerent, in eum profectura. eumdem qui nomen & charitatem parentis ſibi ſumeret, id effecturum, vt opportune, & bene cumulatam gratiam referret. id tantummodo ab eo poſtulari, vt ſe regno dignum oſtenderet. Magnam Deo gratiam habendam, quod ei campum aperuiſſet, in quo excurrere eius virtus, cognoſciq. poſſet. Ceterum diuinam opem ſibi eſſe pijs precibus implorandam. eamque affuturam, ſi militum animos ab effuſa licentia ad ſanctiora inſtituta reuocaret; militaremque diſciplinam tota claſſe ad

Chri-

Christianæ pietatis formam componeret. Mixtos ex perdita, & infima hominum fęce sicarios, exules, latrones, obæratos ad nomina danda confluere. itaque purgaret ipse exercitum missionibus flagitiosorum. in primis vero detestabiles, & maxime Deo inuisas blasphemias interdiceret; infames ludorum labes, & desidiam, maximas peccandi illecebras arceret: socios, ac milites prohiberet iniuria. denique prius aduersus peccata, quibus iræ cælestes prouocantur, & acuuntur hostium tela, quam aduersus hostes ipsos bellum sibi gerendum putaret. Hæc si fecisset, non solum milites obedientiores habiturum, sed victoriam quoque haud dubiam breui relaturum. Hæc & id genus alia Pontificis monita tantæ fuere apud Austriacum auctoritatis, ac fidei, vt has ille voces velut oraculo editas in pectus, animumque demitteret, ac rei bene gerendæ maiorem in spem ingrederetur. Non ignorare se dicebat, hac de se concitata exspectatione, magnum sibi onus imponi; sed quantum in se esset enisurũ, vt quæ sanctus Pontifex præcepisset, summo studio, ac pietate præstaret. Itaque denuo aduocato concilio, cui Pontificius Internuncius, belli duces, & alij principes viri, veteranique præcipui interfuere, suam singuli sententiam rogati, eamque scripto edere iussi, hostium vires diligentius explorandas prius esse, quam vltimum periculum subeundum nonnulli consulebant. In ijs Ludouicus Requesensius, magnæ vir prudentiæ, & auctoritatis, qui iuueni Austriaco Legatus, & consiliorum moderator datus erat, quæ ferro decernerentur, summo consilio administranda esse præcauebat. errori, quo temere conserto prælio, summa rerum periclitaretur, haud facile remedium reperiri. Scipionem illum Africanũ scite quondam admonuisse, non, nisi magna opportunitate, aut vrgente necessitate, cum hoste confligendum. importunum videri, pugnam quærere, cum hostis intra sinum Corinthiacum se recepisset (id enim tenebat fama) neque vlla facultas eum inde eliciendi præberetur. At enim Austriaco, M. Antonio Columnæ, Sebastiano Venerio, Augustino Barbadico, summis belli ducibus, Alexandro Farnesio, Gabrieli Sorbellono, Ascanio Corneo, atque alijs, plerisque magnis viris, militarique virtute præcellentibus, longe alia mens erat. & quamprimum fieri posset, rem prælio decernendam esse firmis rationibus demonstrabant. nec committendum, vt consilium, quod animorum magnitudo gloriosum, ac fortunatum facere posset, pugnæ detrectatio fœdum, atque irritum redderet. Ergo iacturam apparatus tanto sumptu, ac labore facti, vastationem finium, hostium insolentiam, nostra, inquiunt, augebit ignauia? inulti nos Turcæ toties lacessent? ostentabimus semper hosti, neque vmquam inferemus arma? repellimus bellum, non inferimus. Tanto igitur promptius, alacriusque prælium ineundum est, quanto necessitas maior arcentis periculum, quam inferentis esse debet. Neque vero dubium est, quin hostis ingenita superbia, ac victorijs elatus, occurrentibus nobis, classem

sit

A sit educturus, ac pugnæ copiam facturus. At si nulla alia ratio, dignitas ipsa nos ad prælium impellat. an mediocre discrimen existimationis nos subituros putatis, si inani apparatu contenti, ne leui quidem tentata pugna, ac ne viso quidem hoste, cum summa nostra, Christianique nominis ignominia domum redeamus? Hostes tacitam hanc, sibique optabilem cedentium deliberationem pro expressa victoria læti iactabunt. Fœderati Principes, & alij, qui animos, & vires in hanc belli curam intenderant, se spe sua frustratos, ac nequicquam tot impensis, ac laboribus fatigatos iure conquerentur. Populi se iniuria tributis exhaustos condolebunt. In proximum annum maior, validiorque hostium classis nobis imminebit, quæ maius nobis belli negotium facessat, omniaque prosternat. Nos vero classem aut maiorem, aut validiorem numquam cōparauimus. Quid igitur cunctamur? aut cur non Deo duce, eiusque in terris Vicario PIO Pont. fausta, ac prospera omnia diuino instinctu pollicente, summisque votis, ac viribus vna cum socijs Principibus in id conspirante, hoc prælium inimus, quod non modo vtile, sed etiam valde necessarium videatur? Hæc & alia in hanc sententiam summi duces, quæ ceteris quoque & manu promptis, & consilio præstantibus trierarchis, & commilitonibus probabantur. Sed complures rei militaris alioqui scientissimi, & auctoritate graues, rerum caussis, & rationibus omissis, vna PII auctoritate contenti, prælium haud differendum suadebant. Cunctis denique in hanc sententiam discedentibus, tanta spes, C lætitiaque animos incessit, vt quicquid intercederet temporis, id victoriam e manibus eripere videretur.

Itaque statim indicto tridui ieiunio, decernuntur supplicationes. quæ in Natalem diem festum Beatissimę Virginis Dei Matris inciderunt. omnesque per sacram confessionem elutis peccatorum maculis, cælesti pane se communiunt, nacti amplissima Apostolicæ indulgentiæ præmia, quibus PIVS ornabat eos, qui rite expiati nomen in hanc expeditionem darent. Non pauci inter se discordes, condonatis iniurijs, ex inimicis amici facti, pacatas, & ad communem rem bene administrandam conspirantes voluntates præ se ferre. Mira pro cuiusque ingenio toto exercitu, & publice, & priuatim religio esse. Pontificis iudicio ex varijs D religiosis Ordinibus delecti, & in hanc militiam dati sacerdotes, pijs cohortationibus, atque alijs charitatis officijs obeundis, omnes in Christiana disciplina continere. Itaque videres alios ex præscriptis libellis, alios ex calculis in coronam insertis, sacras ad Deum, eiusque Genitricem Virginem Sanctissimam preces fundere, opemq. diuinam supplices implorare. omnes piacularibus granis, & cereis Agni Dei imaginibus, quarum rerum ingentem vim PIVS eo miserat, ijsque singulos milites donari iusserat, tamquam firmis tegumentis communiri; pro certo habentes, si quid grauius illis incidisset, se in cælestes sedes excessuros. probro

erat,

etat, tota mente pietatis officijs non se dedere. ea fuit apud omnes PII Pont. auctoritas, & exemplum. otiosum, aut ludo intentum toto exercitu videres neminem. Qui Deum, Sanctosue maledictis incesseret, haud ferebat impune. Nam duo apud Austriacum eius criminis delati, laqueo suspensi pœnas dederunt. idque magnum vniuersæ classi terrorem iniecit. His rebus ita constitutis, eductam e portu classem in acies explicate, atque ordinare instituunt, ac si tum cum hoste congrediendum esset. vt antequam certamen inirent, suo quisque loco assueti, omnes paratiores, & instructiores essent. Triremes erant ad CCIX. quarum Pontificiæ XII. Regiæ LXXXI. Venetæ CVIII. Sabaudiæ Ducis II. Reip. Genuensis III. Ierosolymitani Ordinis III. Præter sex maiores Venetorum trieres, quas vocant Galeatias, quibus Franciscus Diodus, vir intrepidus præerat; & XXIV. naues onerarias, quas Cæsar Auaius, genere, & bellica virtute clarus gubernabat. Sed is cum nauibus ab Austriaco præmissus, tempestate retardatus sociæ classis cursum tenere & nauali prælio interesse non potuit. His accedebant celoces fere LXX. Armatorum vero militum numerus erat ad XX. millia, præter remiges, & operas; & item eos, qui huic militiæ vltro nomen dederant. quorum III. millia, & amplius fuisse traduntur. Eo igitur, quo mox dicemus, ordine, instructa acie, Internuncio Odescalco pontificia auctoritate classiarijs bene precante, XVI. Kal. Octobris ad Orientem Messana soluerunt.

Christiana Classis Messana mouens ad pugnam instructa progreditur. Cap. III.

PROVEHEBATVR Christiana classis Corcyram versus, quo paulo ante magno cum incolarum damno hostes appulisse ferebantur, quattuor in partes ab Austriaco ita distributa, vt mediam aciem, cornua duo, & subsidia constitueret. Medium agmen LXI. triremium ipse ductabat Austriacus. cuius latera cingebant, destrum Pontificia, læuum Veneta prætoria. illi Marcus Antonius Columna, huic Sebastianus Venerius, socialis belli duces cum potestate præerant. Dextrum cornu, quod erat LIV. triremium, ducebat Ioannes Andreas Auria, iussus, vt antequam iniretur pugna, semper alios antecedens ad sex millia passuum in altum procederet; ac sub certamen in locum suum æqua fronte pugnaturus reueheretur. Læuum cornu, in quo erant pariter triremes LIV. regendum dedit Augustino Barbadico, summo Venetæ classis Procuratori.

A tori. cui Sfortia Comes Sanctæfloræ, regijs Italicæ nationis copijs præfectus, adiungebatur. Postremam aciem, quæ a tergo nauigans e XXX. constabat triremibus, regebat Aluarus Bazanus, Marchio Sanctæ Crucis, agmenque claudebat, huc, & illuc opem allaturus, prout casus, & incursus hostium popolcisset. modicum interuallum mediam aciem a cornibus diuidebat. subsidia suis quæque locis assignantur. Austriacū Ludouicus Requesensius, eius Legatus, suis triremibus munitus sequebatur. Genuensium prætoria, in qua Alexander Farnesius, Hectore Spinola duce, vehebatur, Columnam suffulciebat. Ducis Allobrogum prætoria, in qua erat Vrbini Princeps, Andreæ Prouanæ Linij Comitis ductu, post Venerium in subsidijs constituitur. Qua media acies a sini-
B stro cornu dirimebatur, Petri Baptistæ Lumellini prætoria, quam Paulus Iordanus Vrsinus regebat, subsidio futura nauigabat. Post cornu dextrum Petrus Iustinianus, Melitensium triremium præfectus, erat constitutus. Antonius Canalis, & Marcus Quirinus, Venetæ classis Legati, læuum ille, hic dextrum cornu sequebantur. Ioanni Cardonæ decem Sicularum triremium duci, qui in agmine erat Auriæ, cornuque dextrū ad Regiam claudebat, erat imperatum, vt cum suis triremibus ad decem millia passuum continenter præcederet, & simul atque hostilem classem prospiceret, suum in locum reuectus, classiarios de rebus omnibus admoneret: suasque triremes ita diuideret, vt quaternæ quidem singulas vtriusque cornu prætorias, reliquæ vero duæ Imperatoriam præmuni-
C rent. Ad cornua porro singula, & ad mediam aciem binæ maiores triremes remulco trahebantur. in diemque pugnæ condixerant, vt simul ac vexillum magnum a PIO Pont. missum ad Regiæ puppim extensum conspexissent, colligerent sese omnes, atque acies instruerent, & ordinarent, agminibus ita distributis, vt vnam frontem omnes obijcerent hosti, tam in acie media, quam in vtroque cornu. Ac maiores triremes quisque suas ad milliarium ante nauigare iuberent, quæ singulæ tanto inter se interuallo disiungerentur, vt vniuersam Christianæ classis ad quinque milliaria late patentis frontem æquarent, eique propugnaculo essent; & copiosa, quam secum deuehebant, æneorum tormentorum vi primæ cum hoste congressæ, quanta possent maxima in eum inferrent damna,
D aciesque illius, vti facere, disijcerent, ac perturbarent. Distribuerant præterea quingentenos milites in illas maiores triremes singulas minoribus tormentis instructos, qui de operto loco tuti hostem glandium procella verberarent. erant enim ea præalta, amplaque nauigia, veluti munitissima propugnacula. Prætoria vero quæque, diuersa, ac diuersis affixa locis vexilla gestabat, &, quæ prætorias sequebantur, triremes cum illis eiusdem pariter coloris ferebant signa. Triremes non constipatæ, sed modico interuallo inter se distantes collocantur. vt ad emittendos tormentorum globos, vbi tempus posceret, spatium relinqueretur. Pontificiæ,

ficiæ, Regiæ, Venetæ triremes intermiſcentur. vt æquata omnibus commodi, incommodiue condicio maiorem auxilij mutui curam ſingulis inijceret. Quin etiam inter firmas infirmæ diſtributæ. quæ tamquam alis meliorum protectæ hoſti fortius obſiſterent. ſed & milites ipſi non omnes ſeparatim per nationes, verum ad mutuam concordiam, opemq. fouendam, prout opportunius videretur, tota claſſe diſtincti. Et cum nonnullæ Venetæ triremes minori, quam oporteret, militum numero viderentur inſtructæ, ijs ſupplendis quattuor Hiſpanorum millia, & mille Italici generis Auſtriacus tribuit. Per hunc modum inſtructa claſſis ad aggrediendum hoſtem progrediens, per varios caſus, & pericula, quæ, ne longiores ſimus, recenſere prætermittimus, V I I. Kal. Octob. in Corcyram, inde in Cephaleniam peruenit. Interea cum Turcicam B claſſem in Corinthiacum ſinum ſe recepiſſe conſtaret, inde in Petalam Acarnaniæ portum, Echinadis inſulis, quæ nunc Curzolares appellantur, obiectum, nauigationem intendunt. eo conſilio, vt ad fauces Corinthiaci ſinus prouecti, hoſtem ad pugnam elicerent. Sed reflantibus ventis, iterum, tertioque retenti, in Valliſque Alexandriæ portum, qui in Cephaleniæ ora ſitus eſt, reuecti, donec mare conquieſceret, ſubſtitere. hinc nondum lenita vi ventorum ad Echinadas mouentibus, lugubris de capta Famaguſta, cum id nondum reſciuiſſent, nuncius allatus eſt. qui non modo non fregit animos, ſed ira, dolor, indignitas prælia-bundis tantos ſtimulos adiecit, vt pugnandi cupiditate, ac delendæ maculæ ſtudio vehementius exarſerint. C

Eodem tempore Turcæ poſt famam appulſæ Chriſtianæ claſſis, conuocato concilio, quid agendum videretur, varias in ſententias diſtracti conſultant. Mahemetes Syrochus Alexandriæ Præſes, ætate, rerum vſu, & auctoritate grauis, alijque nonnulli Turcarum primores (vt exinde noſtri captiuorum relatione cognouerunt) minime negligendum eſſe hoſtem dicebant, qui vltro laceſſitum veniret: & claſſem, cui Regis Philippi frater cum florentiſſimis totius Chriſtianæ reip. Principibus præeſſet, non niſi optime inſtructam adueniſſe. neque cum ſtipendiarijs militibus, ſed cum honorarijs ducibus præliandum eſſe. intra ſinus Corinthiaci clauſtra in omni rerum copia ſe tutiſſimos fore. Quare ſummam rerum, nulla cogente neceſſitate, martis temeritati committendam non D eſſe. cum præſertim claſſem infirmiorem haberent, ſuorum plurimis, aut morbo conſumptis, aut longa nauigatione debilitatis. Chriſtianorum vero claſſem, aut ducum diſſenſionibus diſſoluendam, aut aliqua tempeſtate, ſi his locis hoc anni tempore perſtiterit, diſijciendam. igitur ſedendo ſe plane victuros. In hac ſententia erat etiam Portaus, alter ſummus belli dux, rei terreſtri præfectus, vir pariter ætate grauis, & bellicis artibus inſignis. qui licet pugnæ conſilium priuatim abnueret, tamen vt ſe culpę exortem oſtenderet, neque Selymi decreto repugnare videretur,

quod

A quod hostes pugnæ potestatem non facturos existimaret, in contrariam sententiam pertractus est; quæ erat Ali Bassæ collegæ sui, totius classis præfecti, & Lucialij archipiratæ naualium certaminum peritissimi. qui turpe ducebant semper alias victorem Turcam intra suos fines a Christiano armis prouocari. magnamq. ignominiæ notam Turcico nomini ex ignauia & metu, si pugnam detrectassent, inuri. nec se de victoria quicquam dubitare. nam & numero nauium, & militum robore, atque ex multis secundis prælijs comparata experientia, se omnino præstare. denique satis superq. compertum habere, quid valeat nauali prælio Christianus. quem olim Solimanus Selymi parens, alijq. Turcarum Reges ac duces sæpe feliciter debellassent. Itaque secundissimorum præliorum me-
B mores, forti, & alacri animo in hostem incurrerent, quicquid esset Christianarum virium vno certamine profligaturi. nam hanc vnam victoriã adeptos, perpetuo terra, mariq. victores fore. Sed nulla re magis ad id sentiendum mouebantur, quam quod Tyranni Selymi, omnino præliandum esse iubentis, voluntatem exploratam haberent; eamq. pro oraculo ducerẽt. ac meminissent, anno superiore Pialim, Turcicæ classis ducem, eo quod Christianam classem non profligasset, loco motum, Selymi gratiam, ac dignitatem amisisse. Pugnandi consilium adiuuabat Caracossa archipirata, vir acerrimus, bellorumq. naualium scientissimus. qui ad explorandas Christianorum vires profectus, sex nostrorum maiores triremes grauitate fere immobiles nulli vsui futuras retulerat. reliquas vero
C agili, & nautico instrumento aptas C L X. numerum non explere (quod eas bene dinumerare non potuisset) per errorem confirmauerat. Hac igitur approbata sententia, Turcarum duces triremes nouo remigum delectu firmant; easq. maiore militum numero, quos ex proximis Achaiæ, Aetoliæ, & Peloponnesi præsidijs collegerant, tumultuose supplent, ac se totis viribus ad pugnam comparant.

Nauale prælium, quo omnium sæculorum maxime memorabilis victoria de Turcis reportatur. Cap. I V.

D

NTEREA nostri de hostium apparatu certiores facti, pridie Nonas Octobris, hora tertia noctis, fauente cælo ac Luna, e Cephalenia mouent. ac postera die, quæ dies erat Dominica, ad Echinadas insulas primæ luce deuecti, Ioannem Cardonam cum octo triremibus ad portus naturam perspiciendam emittunt. subinde classis ad aquan-

P dum

dum sensim progrediebatur ad amnem Acheloum, qui Aetoliam ab A
Acarnania diuidens late tortuosus in mare deuoluitur. Præcedebant dextri cornu triremes, quæ prætoriam Auriæ sequebantur. qui vt primum ex illis insulis euehi cœpit, sub alteram lucis horam, Turcicam classem circiter quindecim millia passuum distantem prospectans, id continuo significauit Austriaco: qui etiam ex Regia trireme, albescente cælo, aduentantem hostem prospexerat. Neque inde triremes admodum accelerandas esse ratus, ne qua illis in aciem dirigendis confusio nasceretur, culparum indulgentiam, quam vniuersis depugnantibus pro potestate PIVS liberalissime concesserat, iubet promulgari, pugnæ signum extolli, & omnes se ad dimicandum comparare. Sacerdotes à Pontifice missi, triremes omnes obibant, militum errata breuem per B
confessionem expiantes; Christiq. de cruce pendentis effigies per naues circumferentes, præclare hortabantur omnes, vti bono essent animo; nec dubitarent, Christum Deum, pro cuius sanctissimo nomine dimicaturi essent, e cælo ipsis opem allaturum. mox Austriacus cum in celocem descendisset, idemq. Columnam, & Requesensium facere mandauisset, illum ad sinistrum, hunc ad dextrum cornu circumspiciendum, classiariosq. ad pugnam adhortandos emisit. ipse vero mediam aciem circumuectus, suum quemq. locum tenere iussit. atque omnium animos ad certamen pie, ac fortiter ineundum optimis rationibus acuebat. Nam præclare cum illis agi putandum, siue superessent, siue mortem oppeterent. Superstites quidem, quod sibi tam felici certamini inter- C
esse contigisset; demortui vero, quod pro Christi nomine, Christianæq Reipub. salute fortiter occumbentes se per amplissimam peccatorum expiationem cum beatissimis mentibus feliciter consociare potuissent. Neque vero esse de victoria dubitandum: præsertim tam Sancto Pontifice pro ipsis apud Deum, cuius res ageretur, intercedente. Ad hæc autem respondebant milites, ne, quicquam de illorum virtute dubitaret, facturos se, quod fortes viros deceret. Columna quoque, & Venerius, alijq. duces optime confirmabant suos. nec quicquam eorum omittebant, quæ adipiscendæ victoriæ opportuna fore viderentur. quæ res ingentem Austriaco lætitiam attulerunt. quo ad Imperatoriam suam reuerso, tympanis, tubis, & id genus alijs instrumentis magis etiam D
erecti & accensi sunt militum animi; altaq. voce Deus omnipotens, trinus & vnus inuocatus est, & ipsa quoque sanctissima Virgo Christi mater, vt quæ plurimum possit apud filium suum (quod illis præscripserat PIVS) reuerenter salutata.

His igitur cum humanis tum diuinis munita præsidijs Christiana classis procedebat in hostem. qui nostros prospectans, e vestigio se ipse quoque ad pugnam accingnes, in hunc modum acies instruxerat. Medio

agmine,

A agmine, quod X C V I. fere cum triremibus, tum biremibus constabat, Alis, & Portaus, summi duces procedebant. Dextrum cornu, quo L V I. triremes vehebantur, regebant Syrochus, Cauraliusq. archipiratæ. Sinistrum vero X C V. cum triremium, tum biremium constans numero, ductabat Lucialius. à quo non nihil remotæ X I I. triremes remigabant. biremes vero XXX. quibus præerat Amurates Dragutes, & alia minora nauigia cogebant agmen. Caracossa magno cum leuiotum nauigiorum numero alios antecedebat. His omnibus archipiratæ plurimi, ijdemq. fortissimi, qui luminum insignia præferebant, adiutores accesserant. Constabat Turcica classis triremibus ducentis & octo; quadraginta & septem biremibus, præter alia multa minora nauigia. Iam B vero hostes inflati animis, ac velis propius aduecti, sinuosa fronte in modum semiplenæ Lunæ, acie compositi, mare latius occupabant. quippe qui Christianos prius aduersos, mox eos prætetuecti, auersos etiam aggredi, atque ita perstringere cogitarent, vt ne vnum quidem eorum effugere nauigium posset. Nam quoniam Christiana classis diuersis erat subiecta Principibus, putabant fore, vt capta fuga sibi consuleret. prætèritisq. victorijs elati, nihil minus, quam nostros superiores fore existimabant. minorem enim credebant classem Christianorum, quam re vera esset. Itaque ad pugnam se se expediunt. pollicentur duces militi gratiam sui Tyranni, spoliaq. amplissima. mox præliabundi disploso magno tormento conserendæ manus signum edidere. quibus pari signo C nostri respondere, pugnam nihil detrectantes. eaq. prælij denunciatio eodem tormentorum strepitu, iterum ac tertio, vltro citroq. repetita est.

Collatis inde signis, principio, sex illas maiores triremes, quæ nostram antecedebant classem, Turcæ obuias habuerunt. quæ multis, ac validis tormentorum ictibus eminus eos percutientes, illos varias in partes fusos dispulerunt. eorumq. acies ita perturbarunt, vt ingentem suorum stragem intuentes, timore correpti, ordines seruare non possent: Quæ res Turcis eo magis improuisa fuit, ac terribilis, quod nulla tormenta in eiusmodi triremium lateribus disposita esse, speculatores retulissent; neque ipsi se ad id genus certaminis antea numquam visi præparare potuissent. sed id vt initium calamitatis illis attulit, ita maxi- D mo nostris adiumento ad victoriam fuit. Affulsere hoc loco Christianis nonnulla præsentis auxilij diuini, eorumq. conatus feliciter prouehentis, indicia non obscura. Primum ventus, qui in eam vsque horam fauerat Turcis, reflauit illico, mareq. prorsus conquieuit; & omnem se ad prælium componendi, & in pugna consistendi sustulit difficultatem. Dein Sol, qui nostris aduersus incurrebat in oculos, prospectumq. impediebat, transmissa media cæli regione, radijs suis hostium offendebat obtutum. simulq. aura quædam ab occasu leniter spirans, fumū, quē tot tormentorū excitabāt tonitrua, a nostris in Turcas deferebat.

At vero Turcæ, collectis animis ac viribus, pergebant, & magnas illas A
triremes vi penetrare conabantur. Sed adeo male tum accepti sunt a nostris, vt bona pars classis eorum disiecta, fractaq. fluctuaret. nam quo minus possent hostes ictus illos celeri cursu deuitare, a vento mox non nihil aucto retardabantur. qui etiam fumo omni in illos adacto, fere omnem eis videndi facultatem adimebat. Audiebant tunc nostri fragores magnos, ruinasq. malorum, & triremium, Turcarumq. pereuntium stridorem inauditum. Videbant non paucas illorum triremes flammis absumi; alias amissis gubernatoribus subsistere; plurimorum cadauera, remos, antennas, vasa, diuersi generis arma ferri super aquas. Et hæc quidem a solis illis magnis triremibus perpetrabantur. Sed hostes quamuis distractam multis locis classem suam, perturbatosq. ordines viderent, B
tamen furoris quodam œstro perciti, maioresq naues nostras præteruecti, non deseruerunt se se. Itaque mox prætoriæ, triremesq. fere omnes ita conflixere, vt non iam missilibus, aut tormentis eminus, sed gladijs prope collato pede præliarentur. nam & proræ inter se iunctæ hærebant; & naues in arcto sic erant constipatæ, vix vt telum vllum in mare vanum intercideret. & cum alij in aliorum triremes insilirent, ac ferreis malleis, militaribus sicis, pugionibus, alijsq. varij generis armis inter se confligerent, tantus fusus cruor est, vt mare sanguineum esse atque ex frequentibus tormentorum ignibus ardere videretur. Ducibus, ac militibus tam atroci prælio dimicantibus, iam totis classibus pugna conserta erat. Sinistri cornu sociorum triremes, quæ vergebant ad Acarnaniam, acriter C
primæ conflixerunt: graueq. & longum certamen sustinuerunt. Sed præfecti Barbadici præstantia, ac reliquorum præterea Venetorum ducum, ac militum virtus sic enituit, vt ex ea parte victores primum euaserint. At Barbadico non minus egregij militis, quam fortissimi ducis partes implenti, ancipitiq prælio strenue dimicanti coniecta sagitta, læuo effosso oculo, caput traiecit. ipseq. præceps cadens, inter manus ablatus est. sed extrahi sagittam noluit donec pugnatum esset. quod illa extracta, pre dolore se illico moriturum cognosceret, optaretq. se victoriæ lætitia fruentem emori. absoluto certamine, cum victores Christianos fuisse intelligeret, e capite sagittam elici passus, gaudio plenus, elatis in cælum manibus, immortales Deo gratias agens, vir singulari pietate, consilio, eloquentia, D
ac militari virtute clarus, æternaq. memoria dignus e vita excessit. Tanti ducis casum sensit vtraq. acies. nam Turcis in turbatam, duce amisso, prætoriam impigre transilientibus, actum de illa foret, ni Federicus Nanius, & Siluius Portius citato cursu hosti se fortiter obiecissent. horum subsidio factum, vt semicapta triremis reciperetur, & atrociore prælio nostri in hostium triremes irruentes, cæso Turcarum robore, mixta cum dolore lætitia, eas obtinerent. Non aliorum vero magis in hoc cornu pugnantium virtus enituit, quam Ioannis Contareni, Sfortiæ Comitis

A Sanctæ Floræ, Io. Baptistæ Benedicti, Cyprij, Marci Quirini, Antonij Canalis, & Marci Ciconiæ. Quorum fortissimorum ducum non minus, quam & aliorum singulari ardore dimicantium, robore, fractis hostibus, eorumq. ducibus Syrocho, Caracossa, & alijs multiplici vulnere confectis, inde Christianis affulgere victoria cœpit. Sicuti mox etiam euenit in acie media: vbi Imperatores nostri cunctis se se pugnæ periculis inuictis animis obijciebant. hostemq. gladio ferire, ac clypeis, & thoracibus, quibus insigniter muniti erant, telorum hostilium ictus cominus, eminusq. excipere tanto vitæ contemptu non formidabant, vt mortem vltro pro communi salute appetere viderentur. Hoc enim loco inter summos vtriusq. classis duces atrocius certamen exarsit: hic pars firmior
B triremium, hic militantium robora constiterant. Austriacus in Ali Bassæ regiam inuectus, ad proram ab eo grauissimi certaminis impetum sustinuit: ceteris Turcarum triremibus passim suis opem ferentibus; seq. tam pertinaciter defendentibus, vt Hispani vulneribus affecti, graui cum periculo, cædeq. mutua idemtidem repellerentur. Interea Columna cum triremem, qua cum diu admirabili contentione dimicauerat, in potestatem redegisset, aliasq. vicinas velut tempestas pari virtute disiecisset, quacumq. pergeret, magnam hostium faciebat stragem, ac demum in Turcarum regiam se se insinuauit. Pontificia vero triremis, cui præerat Honoratus Caetanus, cum insigni Archipirata Caracossa fortissime congrediens, eum oppugnauit. Sed is postea in Ioannis Baptistæ
C Benedicti Cyprij triremem incidens, cum illo prælians interficitur. quem dum Cyprius exanguem armis expoliat, immisso ab hoste eminus spiculo, & ipse transfigitur. Ex altera parte Venerius, alioqui senex LXXVI. annis maior, eximia virtute cum hoste congressus victor discesserat. acceptúq. vulnus in crure tam diu dissimulauit, donec hostes essent deleti: idq. sic vltus est, vt prætoriam sibi infestam ceperit, atque depresserit. Animaduersoq. periculo, in quo versabatur Austriacus, a puppi Alim aggredi constituit; si terga cæderet, fore sperans, vt ancipiti dimicatione distractus vinceretur. Prætoriam eo dirigenti, Portaus alter summus belli dux cum triremium globo tam celeriter sese obijcit, vt cum in fronte se ostendisset, mox in latera pugnam verteret. At Venerius, cu-
D ius virtute res Veneta nitebatur, suos verbis & factis itidem confirmans; pugnantibusq. se immiscens, optimi ducis, & strenui militis munera non omittit. Pluribus hinc inde peremptis, acrius Turcæ pedem inferunt. ducibus, ac militibus nostris non animus, non virtus deerat. sed multitudine pressi cessissent loco, ni Ioannes Lauretanus, & Catharinus Maripettus, Veneti trierarchæ militari fortitudine conspicui, periclitantibus succurrissent. qui dum aliquandiu procedente pugna pari certamine strenue dimicando hostes profligant, glandibus transfixi cecidere. His ducibus amissis, nostri non deijciunt animos. Sed maiore ira succensi

vehementius in hostes irrumpunt. aliosq. trucidant, alios vulnerant, alios A
propellunt. Paulo Iordano Vrsino duas triremes fortiter oppugnanti, graviq. in discrimine versanti præsto fuit Comes Sanctæfloræ, cui bene dimicanti brachium duplici glande transfigitur: eiusq. ope cæsis hostibus, triremes ipsæ fractæ deprimuntur. Vrsinus & ipse in crure saucius, Pontificiorum militum robore munitus, in Portau Bassæ prætoriam inuehitur: triremiq. potitus, eum fuga elapsum nõ inuenit. nam ille, vt in Christianos victoriam inclinare prospexit, clam e sua prætoria scapha exceptus, abiectis dignitatis insignibus, euaserat. Tanti fuga ducis, vt Turcis adimere, ita nostris adijcere animos visa est. Tandem Austriacus, & Columna, aliorum ducum ac militum viribus suffulti, cum Ali per tres fere horas acerrime dimicantes, singulari virtute hostium Regiam superarunt, Turcis quamplurimis contrucidatis. Ali dissiliente ligni fragmento ex adacta pila de triremi pontificia, cui præerat Alfonsus Appianus, summum caput effringitur; dupliciq. vulnere transfoditur. exangui detrahi spolia, caput abscindi, idque in hasta suffixum extolli Austriacus imperauit. Turcarumq. vexillis depressis, ac signo Crucis erecto, captam hostium Imperatoriam post Regiam suam agebat remulco, Victoriam conclamans. Interfecti hostium Imperatoris cognitum os, & vincentium Christianorum clamor illico totis classibus exauditus, ac præcipue salutare Christi signum in hostili prætoria elatum, & nostros alacriores ad victoriam perficiendam fecit, & Turcarum ardorem adeo restinxit, vt capta fuga pleriq. sibi consulerent. Nec fere iam cædendis, sed colligandis hostibus, spolijsq. capiendis victores operam dabant. Multi capti, plures cæsi proceres Turcæ, milites q. præcipui. non pauci in mare dedere se præcipites, vt vel aquis obruerentur, vel ad continentem enatarent. Complures substitere mortem deprecantes, tum quod euadendi deesset facultas, tum quod de Christianorum clementia bene sperarent.

Sed quæ in subsidijs erant triremes, acriter & ipsæ dimicãtes, egregie se quoq. præstiterunt nã & Bazanus, & Requesensius, & Cardona, & Linius, alijq. præterea duces, vt quæq. pars premi, aut laborare videbatur, pro communi fide, quã omnibus debebãt, auxilia impigre submisere. ipsiq. strenue dimicantes, ad victoriam nõ mediocrem opem contulerunt. Eodem tempore, qui ex Christianis in vinculis apud Turcas durissimam seruitutem patiebantur, cum nostros vincere sensissent, alij catenas confringere, alij soluti vinctos soluere, omnesq. raptim captis armis ingentem cædem facere. Dum hostes in acie media, ac dextro cornu strenue cæduntur, in dextro nostrorum cornu minus feliciter pugnatur. Ibi duo clarissimi, ac veterani duces ex vtraq. acie inter se aduersi constiterant. Io. Andreas Auria atque Lucialius. ambo strenui, & inter se notissimi, quod eadem litora sæpius obijssent. Sed Auria certaminis initio decem, aut duo

decim

A decim triremibus instructus in altum se subduxit. Siue quod triremes, in quibus dignitatis suæ summa periclitabatur, in discrimen non adducere caute statuisset: seu veritus, ne hostis, qui multitudine nauigiorum longe erat superior, cornu latius extenderet, Christianamq. aciem circumueniret. Id enim potissimum Lucialius agebat, vt nostrorum aciem cingeret: Auriamq. a latere præteruectus, ad puppim cum illo congrederetur. Sed id consilij ab Auria fuit anteuersum: licet in mare se latius extenderit, seriusq. pugnam commiserit. Hinc varias subijt reprehensiones: plerisq. suspicantibus eum in fugam dare se voluisse. Sed illum alij vindicabant a culpa, quod arte caurus artem eludere studuisset. Quoquo modo se res haberet, grauiter hoc loco perculsæ sunt complures B Christianorum triremes; in primisq. prætoria Melitensis. nam Lucialius nostrorum triremes, quæ ab Auria se disiunxerant, nulloq. ordine, & incerto imperio mari ferebantur, conspicatus, eas incredibili celeritate continenti triremium agmine circumsepsit: easq. aggressus, cæsis propugnatoribus, ferocissime percussit.

In hac pugna Ierosolymitani Ordinis milites, quibus est quasi naturale bellũ cum Turcis, ad quinquaginta, & S. Stephani equites Florentini complures, Venetiq. aliquot trierarchæ, atq. alij non pauci fortissime dimicantes cecidere. Prætoria Melitensis acriter cum Lucialio congressa, tandẽ in eius venit potestatem. sed mox a nostris recepta est: Petro Iustiniano, strenuo duce, saucio e Turcarum faucibus erepto. grauioremq. C plagam hostes intulissent, nisi Auria, mox Austriacus, Columna, Venerius, Bazanus, & Cardona, conspecto periculo, celeriter suppetias attulissent, hostemq. profligassent. Quos cum Lucialius appropinquantes, & Auriam triremes in se obuertentem conspexisset, virtuteq. nostrorum mediam aciem, ac dextrum cornu cæsum, superatumq. fuisse cognouisset, metu ardorem pugnæ remisit. ac relictis, quas ceperat, triremibus, quam citatissimo potuit agmine in fugam se coniecit. Eum nostri cum sex, aut septem nauigijs ad promontorium vela facientem insectati, reliquas Turcicas triremes, quæ erant ad triginta, ad litus allidere compulerunt; easq omnes, vna dempta, remulco extractas, sed inanes, & male multatas receperunt. Lucialio velocissime, vt diximus, effugiente. D qui cum semifractis aliquot nauigijs, quæ XXX. ferme esse ferebantur, Methonem versus, Constantinopolim properauit, vt ereptum Melitensibus vexillum, captamq. triremem fortitudinis suæ signa, Selymo præsentaret. Eum vero, quod iam aduesperasset, remigesq. fractis viribus defatigati essent, nostri persequi nequiuerunt. Hostibus igitur maxima ex parte cæsis, compluribus in vincula, reliquis paucis in fugam coniectis, integra nomini Christiano victoria stetit. Qua peracta, nostri collectis triremibus, ac spolijs, in portum se receperunt. mox sæua exorta tempestate, mariq. vehementer perturbato, ne in portu naufragium face-

facerent, nihilq. inde læderentur, qui victoriam dedit, Deus incolumes protexit. Spectaculum visu fœdum, miserandum, ac terribile omnino erat, cæsorum hominum corpora, cruentatiq. maris fœditatem, arma, simul & confractarũ triremium partes vndiq. fluctuantes circumspicere: ipsaq. cadauerũ supernatantiũ multitudine remorum pulsum præpediri. A

Erat in Regia Christiana, præter alios, delecta quadringentorum Hispanorum militum manus. qui sub tabulatis ad longioris pugnæ casus, & ad vltimum discrimen reseruabantur. ij nutum Austriaci ad consurgendum exspectantes, vt primum ex condicto editum surgendi signum audiuere, integri vigēresq. ex improuiso exorti, fessis nostris, atque extremo in periculo versantibus successerunt; sublatoq. clamore in lassos hostes strictis gladijs impressionem fecerunt. Hæc inexspectata acies, improuisaq. procella primo confudit, turbauitq. barbaros; mox uasta strage cæcidit. Austriacum Hispani complures proceres viri, consilio manuq. prompti, præliando circumstabant. In ijs Ludouicus Requesensius, eius legatus; Bernardinus Cardenas, qui fortiter dimicãs mortẽ oppetijt; Lupus Figueroa, castrorum Magister; Michael Moncada, Petrus Padilia, & alij pleriq. viri summo loco nati. qui strenue pugnantes egregiæ virtutis specimen ediderunt. In prætoria vero Pontificia præter fortissimorum militum cohortẽ, florentem Romanorum procerum globum Columna secum habebat. In ijs erant Pompeius Columna, Zagaroli Dux, quem illi Pontifex legatum adiunxerat, & Prosper eius frater, Troilus Sabellus, Vincentius Vitellius, & alij, quorum virtus, consilium, impigraq. opera hoc bello spectata in primis est. ex ijs vero Horatius, & Virginius Vrsini, & Horatius Carafa strenue dimicantes inuictis animis occubuerunt. sed hoc prælio egregia virtus etiam eluxit Parmæ & Vrbini Principum, Linij Sabaudiensis prætoriæ ducis, Francisci Diodi, maiorum triremium præfecti, & Ascanij Cornei. Nec ijs in hoste cædendo inferiores fuere, Gabriel Sorbellonus, & Pompeius Specianus, Mediolanenses, & alij genere, & bellica virtute insignes. Paulus vero Gisslerius, P I I Pontificis consanguineus, in hoste proterendo nemini secundus, strenue dimicans vulnus in faciem accepit, trirememq. sibi infestam, cæsis hostibus, aliorum ope deuictam in potestatem redegit. Michaelq. Bonellus, Pontificis sororis nepos, impiger adolescens, acriter pugnans hostes cædebat. Deniq. omnes, & Pontificiæ, & Regiæ, & Venetæ classis siue duces, siue milites tam egregie se gesserunt, vt ope diuina ingens ille Turcarum exercitus totus fusus, ad internicionem cęsus, captusue fuerit. B C D

Hunc igitur dies ille, memorabilisq. conflictus hora cœptus meridiana felicẽ exitum consequutus est. atque tam breui temporis interuallo, videlicet quattuor circiter horarũ spatio, placuit Deo, maximam omnium quæ in mari post hominum memoriam extiterint, victoriam dare Christianis. quæ res eo fuit admirabilior, quo nostri & militum, & nauigiorum

rum

A rum numero erant hostibus inferiores. & sane perspicere nemo non potuit, id factum esse diuinitus. nam vt omittamus id, quod de commutatione venti supra memorauimus, tam ingentem classem, tam longam nauigationem, ea anni tempestate, ita breui temporis interuallo conficere potuisse, egressum fuisse hostem ad Christianos lacessendos, cum alioqui domi suæ tutus esse posset, animaduersione plane dignum videtur. Sed piratam, qui ad Christianam classem explorandam venerat, falso retulisse, ad LX. triremes nostras retrorsum nauigationem intendisse, sicuti Christianis quoque fuerat renunciatum, e Turcarum classe totidem rostratas naues ad Orientem recessisse, id effecit, vt progredi, signaq. conferre, mutuo, sed nostris fausto errore decepti vtrinque non dubitarint. B Diuino præterea consilio factum, vt bene mane hostem eo loci nostri prospectarent. nam & eis fuit otium se se ad pugnā instruēdi, perficiendiq victoriam, & natura loci quantam maximā optare potuissent, rei bene gerendæ præbuit facultatem. Sinus ille Ionij maris ad Naupactum, vbi res gesta est, theatri speciem præbens intuentibus, in circuitu patet amplius C C L. mil. oris ad XXV. millia passuum inter se distantibus. ab ortu Solis ora Peloponnesi, & Aetoliæ montibus cingitur. a meridie Zacynthum insulam, ab occasu Cephaleniam, & Leucadem respicit. Qua in orientem spectat, mille fere passus procul a continenti, tres eminent scopuli, nunc Corzulares insulæ, Echinadæ olim appellabantur. Siue quod præacuti illi scopuli spinosi echini formam referant, C siue quod ibi echinus piscis (vtrumq. enim verum est) copiose a piscatoribus capiatur. Sed nomen antea fere ignotum, & obscurum celebris hæc victoria nobilitauit.

Ceterum victores duces, ac milites ad Petalam portum recepti, inter se mirifice gratulantur, alter alterius egregia facinora meritis extollunt laudibus: omnesq. singulari lætitia supinas manus ad cælum tendentes, Omnipotenti Deo rerum bene gestarum auctori summas laudes, & quā maximas possunt gratias agunt, qui se tantæ victoriæ compotes fecisset. eamq. PII obsecrationibus, ac pietati secundum Deum acceptam referentes quæ liberi parentibus debēt, ea se illi debere profitentur. Mox ad eum, & ad alios Principes de rebus gestis nuncios cum litteris decernunt. D Ad Pontificem Austriacus Ferdinandum Carrillum, Plegi Comitem, Columna vero Prosperum affinem ac gentilem suum, & Maturinum Romagasiū, Ierosolymitani Ordinis militem insignē, cum vexillo hostium ducibus erepto legauerunt. Interea vero nostri curandis saucijs, prædæ diuidendæ, reficiendisq. viribus intenti, per aliquot dies aduersis fluctibus impediti in illis portubus substitere.

Caso-

 A

Cæsorum hostium, & captarum triremium numerus. Cap. V.

ÆSA feruntur eo die triginta fere hostium millia. nobiliores duces, & trierarchæ omnes, pars cæsi, pars capti sunt, præter Portaum Bassam, eiusq. filium, & Lucialium, quibuscum alij pauci, vt diximus, fugam arripuerunt. Recensendis captiuis, qui viui in potestatem nostrorũ venerunt, in partitione quidem prædæ tria millia quadringenti, & octoginta sex inuenti sunt. sed multo plures priuatim occultati, qui in B communem sortem non venerunt. Inter alios complures primarios duces ac milites, capti sunt duo filij Alis Bassæ, ex Selymi sorore suscepti, Amathes decem & octo, alter tredecim annos natus, Mahemetes appellatus. Ad quindecim millia Christianorum, quos superioribus annis barbari captiuos fecerant, sunt in libertatem vindicata. Ex nostris, censu habito, septem millia quingenti sexaginta sex desiderati sunt. Et eorum magna pars Veneti. quattuor namq. millia, & quingenti ex ijs pugnantes cecidere: in quibus complures clari viri, ducesq. fortissimi. vt præter Augustinum Barbadicum, & alios, quos supra memorauimus, Benedictus Superantius, Vincentius Quirinus, Ioannes Lauretanus, Hieronymus, & Marinus Contareni; Georgius, & Andreas Barbadici; M. Antonius Landus, Antonius Pasqualicus, Franciscus Bonus, Hieronymus Venerius, C & alij, quos recensere longum esset. Eiusdem vero casus, gloriæq. participes fuere nonnulli ex socijs ciuitatibus triremium præfecti clari nominis, vt Io. Baptista Benedictus, Cyprius; Andreas Calergus, Cretensis; Antonius Eudomoncius, Cydonensis; Hieronymus Bysantius, Ascriuiensis; Iacobus Metius, Dalmata; & Iacobus Trissinus, Vicentinus; qui omnes singulari fortitudine ad extremum vsq. spiritum dimicantes e viuis excessere. Sed hos, ac ceteros, qui in nostrorum classe mortem obiere, non tam vis hostium perculit, quam ille, pro quo pugnabant, sibi pigneratus est Christus. Credibile namq. est, qui prius Catholico ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tunc vero in Deum intuentes, vitam pro D illius gloria profuderunt, eos eodem tempore Angelorum agmine stipatos triumphantes in cælum euolasse. Tanta enim belli sacri contra sanctæ Ecclesiæ hostes vis est, vt, quod ex diuinis litteris tradunt auctores boni, vel parum probos, sanctos, & Dei martyres efficiat. vbi vinci salutare, vincere vero gloriosum.

Captæ sunt centum circiter, & nonaginta hostium partim triremes, partim biremes. quarum centum & triginta erant integræ; eæq. omnes omni commeatus, pretiosæ supellectilis, & armorum genere instructissimæ

A ſimq; octoginta, partim triremes, partim biremes, aut fractæ, aut incenſæ, aut depreſſæ perierunt. triginta vero plus minus in fugam diſſipatæ. E quadraginta triremibus honorarijs, quæ quod nocturni luminis ferant ſigna, Græco nomine Phanones appellantur, omnes, vna dempta, in Chriſtianorum poteſtatem peruenerunt. ænea tormenta maioris formæ CXVI. reperta. minora vero CCLVI. Quæ omnia inter fœderatos ex lege fœderis pro rata parte diuiſa ſunt.

Victoria PIO mirabiliter enunciatur; eaq. audita, ipſe lætus cum alijs immortales Deo gratias agit. Cap. VI.

B

HOC ipſo pugnæ die, nocteq. præcedenti, Romæ PIVS, quippe qui claſſes iam prope eſſe, vt congrederentur, exiſtimaret, multo maiores ſe in preces dedit. Id ipſumq. ſacrorum hominum in Collegijs, ac Cœnobijs per omnes hoſce dies faciendum curauit. Vbi in ſingulas horas Dei famuli erant diſtributi, ob id aſſidue Dominum deprecantes. neque enim vlla magis eum premebat cura, quam felix, & optatus expeditionis huius euentus. cuius cauſſa, tot tantiſq. vigilijs, & ieiu-
C nijs, ætate alioqui deuexa, ſe ſe afflictauerat; ac tot lacrymas preceſq. profuderat, quibus miſericordiam, clementiamq. diuinam in Chriſtianos inclinans, meruit exaudiri. ac præterea dignus eſt habitus, cui Deus licet tantis locorum interuallis in Vaticano videlicet, ſuis in cubiculis agenti, eadem die & hora, qua pugnatum eſt, victoriam diuinitus indicarit. Vbi cum familiaribus ſuis, præſertim cum Bartholomæo Buſſotto, ærarij Pontificij Quæſtore, grauibus de rebus agens, illis ex improuiſo relictis, feneſtram aperuit, oculiſq. in cælum ſublatis, pauliſper fixus ita perſtitit: ac ſpeculam ſubinde claudens, cogitabundus, Buſſottum intuitus: Non eſt, inquit, nunc tempus negotiandi. vade ergo, & Deo Domino gratias age. nam claſſis noſtra cum Turcica congreſſa hac ipſa ho-
D ra victoriam retulit. Hoc ille audito, ſtatim admirationis plenus abſceſſit. Sed eundo reſpiciens, Pontificem ad paruam aram iam genibus prouolutum, iunctis manibus Deo grates agentem vidit. Id vero Buſſotto licet mirum videretur, tamen præter domeſticos, ac fidos amicos, cum aliquo rem communicare noluit. veritus, ne ſi minus verum foret viſum, de Pontificis exſtimatione quicquam detraheretur. Domum igitur profectus, certo libro eius rei memoriam, diem, horamq. notauit. Cum porro certus de victoria nuncius eſſet allatus, nullus de viſionis eius dictiq. veritate dubitandi ſibi relictus eſt locus. Idq. multis proinde

Car-

Cardinalibus, atque alijs principibus viris ipse Bartholomæus enarrauit; A
Pontifice præsertim vita functo. Cardinalis quoque Cæsius, se ad Pontificem tunc statim introisse, eumq. in genua procumbentem, & orantem vidisse testabatur.

Neq. ita multo post, nempe XII. Kal. Nouembris de re bene gesta PIVS per nuncium Venetijs profectum certior factus est. Cum Ferdinandus Carrillus, & alij ab Austriaco, Columnaq. ad Pontificem legati reflantibus ventis præpediti, Romam citius peruenire non potuissent. Ferunt PIVM sæpius demiratum, quod sibi res serius, quam tempus posceret, enunciaretur. quippe qui de felici rerum euentu nihil dubitaret. Hoc igitur nuncio intempesta nocte PIVS accepto, e lectulo statim exiliens, atque ad domesticum sacellum accurrens singularis lætitiæ, pa- B
risq. pietatis, & gratiarum actionis indices voces supplex obtulit Deo, rerum bene gestarum auctori: ac Palatinos, & familiares suos omnes euigilare iussos, ad eamdem gratiarum actionem excitauit. Orta vero luce, cunctis Patribus ad eum gratulationis caussa venerabundis pariter, ac lætabundis conuolantibus, hilarissimeq. exceptis, & communicata vtrinq. lætitia, ijs atque alijs quamplurimis comitatus, inde quantas maximas potuit, in Sancti Petri Basilica, vt par erat, Deo gratias egit: publicasq. ac celebres supplicationes indixit, & obijt. Atque per omnes parochias ijs, qui tam præclaro bello mortem oppetierãt, rite iusta persolui, & eorum egregia facinora, virtutesq. publicis orationibus concelebrari curauit. Quin etiam vt tantum diuinæ clementiæ beneficium, qua par C
erat pietate, Christianus populus perpetuo coleret, ad honorem Dei, eiusq. Sanctissimæ genitricis Virginis Mariæ, cuius potissimum precibus & auxilio tantam se victoriam adeptum esse profitebatur, instituit, vt deinceps in perpetuum Nonis Octobris, Commemoratio Sanctæ Mariæ de Victoria in Ecclesia Catholica pie recoleretur. vt hoc videlicet eximio diuinæ benignitatis monumento posterorum animi ad agẽdas Deo, eiusq. parenti gratias excitati, in eam spem erigerentur, posse nostræ religionis hostes (modo in vnum Christianorum sensus, viresq. conueniant) omnino vinci, profligari, deleriq. præsertim si non tam in armis, quam in ope diuina, (vti tunc factum est) spes reponatur. peccatorumq. sordibus elutis, puræ ad Deum preces effundantur, atque genitricis eius D
Mariæ subsidium sedulis votis imploretur.

Chri-

A

Christiani Principes de victoria PIO gratulantur, eiusq. tum Pontificis, tum victoriæ metu Turcæ contremiscunt. Cap. VII.

V B idem tempus Romanorum Imperator Augustus, ac ceteri Christiani Principes, tam felicem, ac singularem rerum euentum PIO per litteras, & nuncios gratulati, illi secundum Deum, tam insignem victoriam acceptam retulerunt. Mox vbiq.
B gentium peruulgatur fama, diuino consilio factum, vt eius Pontificatus in ea incidisset tempora, quibus Ecclesia Dei, Turcarum Christianos diuexantium viribus afflicta, hoc opportuno subsidio vehementer indigebat. ac Pontificis operam vsque adeo summo Deo gratam fuisse, vt ea satis extitisset ad sacrosanctam Principum societatem conciliandam, & vt talis tantæq. victoriæ ipse princeps esset, & auctor. qua de re tum soluta, tum vincta numeris oratione, à cunctis ferme præclari ingenij viris inscriptiones, & elogia passim edita, & tribus nobilioribus linguis ad eius rei memoriam sempiternam vbique terrarum peruulgata.

C Ceterum Selymus, sua amissa classe, furore percitus, vt, qui in regno erant suo, Christiani omnes interimerentur, edixit. Quod tamen Deus auertit, Tyranno per Mahometum eius consiliarium ex ea mente deducto. Id nempe si fieret, fore, vt non solum Turcæ omnes, qui apud Christianos essent, eodem modo perimerentur; verum Galliæ quoque Rex, hac immanitate perspecta, veteri pace nihili pensa, vna cum ceteris Christianis Principibus, in Turcicum Imperium excidendum cõspiraret. Illud vero satis constitit, per idẽ tempus Constantinopoli, timore perterritos publice Turcas excessisse: & in Asiam confugientes, eo res plurimas comportasse. omnes porro, qui Christum olim abnegauerant, apud Turcas transfugæ, pari formidine correpti, iam perfidiam suam pur-
D gare, seq. oretenus, non ex animo Christum eierasse. Itaq. abijciendi Turcicam superstitionem, & ad Christianam disciplinam redeundi tempus aduenisse. Quamobrem ipsi Turcæ terrore perculsi, amentibusq. similes, se se Christianis submittentes dictitabant: Cum in vestra potestate fuerimus, nostri, quæsumus, vos misericordia teneat. Is videlicet hostium animos pauor inuaserat, eoq. existimationis venerant Christianorum arma, propter celebrem huius victoriæ, Pontificisq. virtutis famã, & eam, quã de ipsius precationum vi conceperant, opinionem sanctitatis.

Timorem Turcis augebant e cælo ostensa prodigia, quæ Ottomanici imperij excidium portendere videbantur. nam Constantinopoli supra Moscheam, (quod olim sanctæ Sophiæ nomine, Deo dicatum, insigne templum fuit) tres lucentissimas Cruces ignea specie, puro, claroq. æthere, apparuisse, fama percrebuerat.easq. a barbaris pluribus sagittis petitas numquam lædi potuisse.verum celeri motu se se in sublime attollentes, vanos, irritosq. ictus reddidisse. In ipso quoque naualis pugnæ conflictu, Christum Redemptorem nostrum, & S S. Apostolos Petrum & Paulum, Angelorum agmine stipatos, strictis gladijs Turcis minitantes in sublimi aere constitisse. id vero Turcæ ipsi, vt aiunt, eo prælio capti se conspexisse testabãtur.quod etiam indicat ipsius prælij affabre adumbrata pictura, quæ in Vaticano in aula Regia conspicitur. subiectis hisce inscriptionibus:quarum altera id innuere videtur. A B

Classes oppositæ, Turcarum vna, Christianæ societatis altera, inter PIVM V. Pont. Max. Hispaniarum Regem, Venetam Remp. inito iam fœdere, ingentibus vtrinque animis concurrunt.

Altera vero sic legitur.

Hostes perpetui Christianæ Relig. Turcæ, diuturno victoriarum successu exultãtes, sibiq. temere præfidentes, militibus, ducibus, tormentis, omni C
denique bellico apparatu ad terrorem instructi, ad Echinadas insulas, a communi classe, prælio post hominum memoriam maximo, perspicua diuini spiritus ope profligantur.

His autem ostentis Christiani imperij prolationem, ac Turcarum exitium portendi, hostes quidem formidabant. Sed tamen siue Christianorum Principum dissidijs ne dicam, an desidia? siue nostris peccatis id emerentibus, neque id factum adhuc videre meruimus, neque barbarorum cæcitas ad lucem veritatis, vel signis e cælo missis, amplectendam commouetur. D

At vero, vt ad victricem classem redeamus, victores duces, classis viribus instauratis, concilium aduocant, & quid agendum, consultant. Alij hostilis regni caput Byzantium petendum, alij Naupacteum sinum & oras, alij alias expeditiones aggrediendas, ac dum victoribus calerent animi, hostesq. timor occuparet, bellum fortiter prosequendum suadebant. At cum remigibus fere spoliatæ triremes essent, militumq. bona

pars

A pars uulnerati, pleriq. decederent, alij decumberent; & qui pugnare possent, uix sex millia superessent; & copiarum, quas præsidio relinqui oporteret, & commeatus laborarent inopia; tum uel maxime, quod præcipitaret autumnus, hiemsq. procellas minaretur, in hiberna redire constituerunt. eo tamen consilio, ut uere nouo, statim in altum prodirent, & coniunctis armis ad infestandos intimos hostium fines, aperto liberoq. mari progrederentur. Interim uero terra Maximilianus Cæsar in Pannonia XX. peditum, equitum uero IV. millibus, quæ illi fœderati Principes, ut diximus, offerebant, bene suffultus, bello Selymum urgeret: & Sarmatæ, Moschouitæ, Persæ, Tartari, aliæq. Turcis finitimæ gentes ad proximas prouincias bello petendas euocati concurrerent: ut terra mariq. undique circumuallatum, quod PIVS moliebatur, Ottomanicum euerteretur imperium. B His igitur constitutis, Austriacus cum regia classe Messanam, inde Neapolim summis honoribus exceptus concessit; Venetus intra portus suos continuit se se, Columna triumphans Romam contendit.

Marco Antonio Columnæ, deuicta Turcarum classe, ad Vrbem redeunti, PIVS, & Populus Romanus magnos honores habent. Cap. VIII.

C

ET quoniam uirtuti honos, & uictoriæ triumphus debetur, præsertim cum illud quondam in more, & instituto Senatus, Populiq. Romani positum esset, ut imperatoribus suis post deuictos hostes ad Vrbem redeuntibus triumphũ decernerent, illosq. honorificentius exciperent, Columnæ Romam appropinquanti, hanc honoris, & communis lætitiæ significationem pro uictoriæ magnitudine Romani dare constituerant. Quod genus spectaculi, per multa sæcula Romæ numquam uisi, dum summa pompa, eximijsq. sumptibus publice curatur, ecce id minus ex-
D pedire, statim PIO refertur. tum quod id honoris uni Austriaco, summo classis Imperatori deferri par esse uideretur; tum etiam ne Marcus Antonius inde maiorem in inuidiam apud æmulos suos, ut contigit, adduceretur. At uero PIVS, etsi eum unice diligebat, summoq. honore dignum existimabat, tamen ne minorem potestatem maiori æquare uideretur, ut moderata illum pompa cohonestarent, populo permisit. quod si Vrbem ingrederetur Austriacus, maiores se illi honores habiturum. Romanorum tamen studia quin Columnę ingref-

sum triumphali honore, & omnium ordinum celeberrimo concursu ce- A
lebrarent cohiberi non potuere. ~~Itaque ad XVIII. Kal. Ianuar.~~ Ca-
pena porta Vrbem ineunti, & Pontificis propinqui, & Magistratus, &
alij præterea summi viri, pontificiæq. custodiæ equites obuiam prodie-
re, atque honorifice salutatum equo ornatissimo insidentem magnifice
deduxere. Porta, qua inuectus est, sumptuosius exornata, ad eam ere-
xerant magna trophæa duo, ad quæ nonnulli captiui religati cerneban-
tur. supra portam vero hoc positum erat elogium.

Marco Antonio Columnæ, Pontificiæ classis
Præfecto, & de Apostolica Sede, Sociorumq. sa-
lute, ac Pop. Rom. dignitate optime merito. B
S. P. Q. R.

Cōplures porro aliæ passim, præsertim ad veteres arcus, eruditæ, & hono-
rificæ legebantur inscriptiones, quibus & partæ victoriæ magnitudo, &
Pontificis, & tāti Ducis laudes paucis memorabātur. Vbi vero duci pom-
pa cœpta est, ducenti circiter captiui cōposito ordine Pontificiæ familiæ
vestitu præcedebant: alia porro CLXX. mancipia proxime disposita se-
quebantur. hostiumq. spolia hinc inde elata pulcherrimum triumphi
spectaculum præbebant. Pontificiæ custodiæ equitibus, inde Magistra-
tibus ordine dispositis, grauiter incedentibus, socialis fœderis vexil-
lum, aliaq. signa militaria præferebantur. Columnæ latera cinge-
bant Hieronymus, & Michael fratres Bonelli, Pontificis propinqui. C
Ad Romanum forum progressis obuia fuit Vrbana militia, in septem-
decim distributa cohortes. quæ decore instructa, post captiuos ince-
dens egregiam spectantibus referebat speciem, pompamq. perficiebat.
Hoc ordine ad Capitolium, inde ad Vaticanum processerunt. ibi
PIVS Pont plurimis Cardinalibus, alijsq. summis viris inspectanti-
bus, ad deosculandos sacros pedes summittentem se Columnam sustu-
lit, amantissimeq. complexus est. Ille de more ducum rebus ab se gestis
breuiter expositis, statim productos captiuos in potestatem PIO tra-
didit. In ijs erat Alis minor filius. nam etsi vterq. perinde, ac si Prin-
cipum Christianorum liberi essent, commode, ac liberaliter habitus
fuerat; tamen maior ex ægritudine, quæ eum somno priuauerat, & D
inedia confecerat, Neapoli iam excesserat e viuis. Captiuos vero PIVS,
partim in domicilio ad id præparato, partim in Adriani mole sub
custodia condi, ac sumptu publico tam humaniter haberi voluit,
vt hospitum potius, quam hostium loco esse viderentur. Gra-
tum inde PIVS Columnæ se præbuit; eumq. non modo hono-
rificis extulit verbis, sed copiosa quoque pecunia donauit. At
Columnæ animus omni auro præcellentior, id non ad priuatum
suum

A ſuum, ſed ad publicum referens commodum, eam pecuniam in pauperes puellas collocandas erogauit. Ad ceterorum vero indigentium tenuitatem ſubleuandam, publicæ huius lætitiæ cauſſa PIVS alias pecunias large diſtribuit. Curatũ deinde eſt in Capitolino Aracæli templo, magna cæremonia Sacroſanctum Miſſæ ſacrificium, pro gratijs agendis diuinæ maieſtati. Cui rei complures ſacri Præſules, & Marcus Antonius ipſe, & alij quam plurimi Romani proceres interfuere. vbi ſacris rite peractis, poſtea quam de ſumma Pontificis virtute, de præſtantia fortiſſimorum ducum, & militum, ac de inſigni parta victoria, Marcus Antonius Muretus, egregius illius temporis orator, luculenta oratione perorauit, argenteam columellam roſtratarum nauium figuris ex argento expreſſis B ornatam, B. Virgini Deiparæ, eiuſdem ædis patronæ, Columna ſingulari pietate dedicauit. His autem habendis celebritatibus, tam benigna fauit cæli clementia, vt poſt hominum memoriã per autumnum, aut hiemem fere nulla felicior, vel auguſtior vmquam fuiſſe diceretur. nam ſudo, &c. temperato cælo, roſæ, flores, nouelliq. fructus de arboribus non modo in Vrbe, ſed alibi quoque per Italiam præter conſuetudinem pendebant, vt aſpectantibus vbiq. eſſent admirationi, ac de tam felici rerum ſucceſſu cuncta exultare viderentur.

Principes tum Chriſtianos, tum Ethnicos in ſociale bellum contra Turcas conſpirare, PIVS omni ſtudio contendit. Cap. IX.

C

ARTAM victoriam PIVS ad reprimendos ſuperbos Turcarum animos, eorumq. vires imminuendas valde prodeſſe, ad Ottomanicumq. regnum euertendum, magnum inde Chriſtianis aditum aperiri, non ignorabat. Sed cum etiam probe intelligeret, non ſatis eſſe vincere, niſi victoria quoque vti victores ſcirent, ne tam opportuna e manibus D laberetur occaſio, omnem, vt aiunt, lapidem mouendum eſſe exiſtimauit. nam ſi Turcis ad ſuas reparandas vires tempus daretur, eos, maiore inſtaurata claſſe, reuerſuros, & acceptam cladem ardentius vindicaturos. Hoc igitur ne magno Chriſtianæ Reipub. damno, pariq. dedecore contingeret, ſed potius vt tantæ victoriæ fructus quam vberrimos colligere, ſæuiſſimiq. Tyranni communis hoſtis regnum ſocijs animis & armis excindere ne cunctarentur, non modo fœderatos, atque alios Chriſtiani nominis Principes, ſed etiam Ethnicos, & extremi prope terrarum orbis Reges per litteras, ac nuncios orabat, & obteſtabatur.

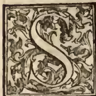
& vero quoniam fieri plerumq. solet, vt res feliciter gestæ, magniq. rerum A
apparatus facile multorum animos ad amicitias, opesq. iungendas alliciant, omni studio curauit, vt partæ victoriæ magnitudine diligentius explicata, sociorumq. animis, ac viribus ostensis, reliquos principes in eandem belli societatem adsciscerent. Itaque ad Mennam Aethiopum Regem, vulgo Preteiannem appellatum, cuius imperium in Africa Turcis finitimum longe lateq. patet, quiq. se Christianam religionem colere profitetur, & ad Sciecum Thomã Persarum Regem, & alios Orientales Principes, etsi Ethnicos, opibus tamen, ac viribus potentissimos, litteras dedit (quæcũ alijs in fine huius operis extant) amplissimis verbis. quibus magna partæ victoriæ momenta, & Christianæ classis apparatus referens, eos tamquam perpetuos Turcici nominis hostes, ac ferme naturales cum il- B
lis inimicitias, continentiaq. bella gerentes hortabatur, vt fœderatos adiuuarent, admotisq. ex diuersis locis exercitibus, communem hostem ancipiti contentione percellerent. Id si fecissent, hostem, qui sæpe fines eorum occupasset, euersum iri: seq. multo plura, quam amisissent, recuperaturos, & vniuerso terrarum orbi salutem allaturos: idq. non modo ad communis salutis summam, sed etiam ad gloriam, ac felicitatem eorũ pertinere: qui vbiq. ferme gentium regia maiestate, & opibus excellerent. Eas vero litteras PIVS per Sebastianum Lusitaniæ Regem, qui Pontificis hortatu suas etiam illis adiunxit, missis peritis viris, ad eos perferendas curauit.

Ceterum PIVS complures triremes in annum insequentem diligenter C
instrui, ornariq. iussit, atque ingentem colligi pecuniarum vim, fidei Mõte, Fœderis nomine constituto. Et cum humana, tum etiam diuina pro aliorum Pontificum more Apost. indulgentiæ præmia concessit ijs, qui uel in hanc iuuandam expeditionem proficiscerentur, vel ipsi bello facultatibus suis opem ferrent. His vero, & alijs parem opem præstantibus, æris alieni solutionem differri iussit, litibusq. supersederi. Demum ita multa sunt, quæ de hoc sacro bello feliciter gerendo, sapienter constituit, ac firma, sanctaq. Hispanos inter, & Venetos, ei promptissimis animis obsequẽtes, retinenda concordia, procurauit; vt quamplurimis voluntarijs militibus vndique ad eum confluentibus, cunctisq. Turcarum hostibus ad eos debellandos concitatis, si cœptis exitus respondisset, à Turcica tyran- D
nide liberam Christianam rempublicam videremus, neque magnis, vt sæpe fit, periculis, & damnis ab hoste sæuissimo nobis illatis, tantopere laboraremus.

Aegro-

A

Aegrotat PIVS, & veluti mortuus deploratur. Cap. X.

ED vt humana consilia, votaq. licet pia, nescio quo diuino iudicio, aliquando fallit euentus, spesq. & inanes contentiones nostræ in medio cursu sæpe franguntur, & corruunt; ita nos iusta diuinæ prouidentiæ ratio cuncta sapientissime moderantis Christianæ submissionis in officio debet continere. Inter
B hæc namq. consilia, motusq. rerum humanarum, Christianorum, vt credere fas est, tantum Pontificem diutius habere non promerentium, peccatis sic exigentibus, euenit, vt ex ardore dysuriæ, quo morbo, vt diximus, laborabat interdum, sæuiente hieme, per mensem Ianuarium, anno M.D.LXXII. grauius cœperit ægrotare. Ex quo cum non nihil conualuisset, inanes Astrologorum diuinationes irridebat, qui suis ducti coniecturis de propinquo eius interitu disserebant, solitisq. laboribus intentus, parum sibi parcebat. Ineunte Martio, acerbioribus, quam soleret antea, renum doloribus cum angeretur, vrinamq. faceret putrescentem, addubitabant medici, ne exulceratos renes haberet, atque vesicam, quæ calculos etiam contineret. Ipse vero nullo alio
C humano fretus remedio, ætate præsertim admodū ingrauescente, secretas illas corporis partes ab vllo vel aspici, vel tāgi pro modestia sua numquam passus, medicos sibi noluit amplius adhiberi; asinino lacte, veteri suo, atque vsitato medicamento contentus. Et quo grauiore premebatur dolore, eo maiorem vim eius lactis exhausit. Hinc factum, vt stomachus elanguescens id concoquere non valeret. Corporis igitur viribus labentibus in dies, doloreq. summopere inualescente, quamuis eum comprimere niteretur, mirificam constantiam, patientiam, ác moderationem animi præstans, suspiria quædam occulte in Christi de cruce pendentis imaginem effundebat identidem, supplex in hæc verba. Domine adauge dolorem, dum adaugeas & patientiam. Neque tamen adduci potuit, vt per eos sacros dies de stata ciborum abstinentia quicquam
D remitteret. quo de genere pietatis plura suo loco infra scribemus. Die Cænæ Dominicæ sacro, Cardinalis Alexandrinus, legationibus suis iam perfunctus, ei sic præcipienti cælestem panem administrauit. id autem agentem, & ea verba: Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam &c. de more pronunciantem PIVS iussit insistere, & ita verba concipere, vt ijs tantum fieri solet, qui sanctissimo illo Sacramento pro viatico communiuntur, paulo post e viuis excessuri. In Parasceue deinde, quæ incidit in diem pridie Nonas Aprilis, domesticam in ædiculam

culam

culam prope cubiculum suum, Dominicam Crucem iussit afferri, quam A
excalceatus maximo charitatis affectu pronus adorauit. Sed a publicis rebus audiendis cum se subduxisset, mortuus esse, vulgo ferebatur. In Vrbe tamen eiusmodi rerum, & animorum motus, quales in extremis Pontificum ægrotationibus fieri solent, visi non sunt. quæ res optimæ eius administrationis fuit indicio, rebus omnibus ordinate constitutis. Porro statim de illius obitu, licet inanes, per orbem terrarum nuncij dimissi. subinde cum paululum conualuisset, sacrosancto Paschatis die, in Vaticani podium, qua in S. Petri forum respicit, salutari signo populum vsitato more consignaturus, pedes processit: vt eadem quoque opera vulgarem illam de obitu suo plebis opinionem inanem esse doceret. vbi Pontificali habitu, lætam frontem præ se ferens, non ignarus, se a cunctis deploratum fuisse, statam precationem alta, & canora voce sic intonuit, vt qui in area media consistebant, eum exaudierint. ex quo tanta lætitia populus incessit, vt mirum id prorsus esse videretur. Verum B
nec ita multo post, recrudescente morbo, de rebus quarumdam vacantium Ecclesiarum prouidendis, alijsq. de negotijs sermonẽ cum eo serere nõnullis cupiẽtibus: Mihi, inquit, alia longe grauiora negotia modo sunt transigenda. subiecitq. An vero quibus distringor, negotia parua esse putatis, cum ad extremum diem, quem appetere iam sentio, recte obeundum componendus mihi sit animus. Cereos tamen orbiculos, quos vocant Agnos Dei, septimo nimirum Pontificatus sui vertente anno, solemni ritu consecrare voluit, idq. non sine magna lacrymarum vi. Mox denuo errata confessus, quod illi fuit extremum, sacerdoti, qui sibi a sacris confessionibus erat, vt pro ea, quam illi maximam auctoritatem communicauerat, per amplissimam noxarum indulgentiam ipsum expiaret, iniunxit. C

Septem Vrbis Ecclesias moribundus inuisit. Cap. XI.

NDECIMO porro Kal. Maias, edicens, velle se eorum reliquias in terris postremum visere, quos se nõ multo post visurum speraret in cælo: Septem, inquit, Vrbis Ecclesias obire volo, ab sanctis illis locis ad Deum dimittendus. idq. præstitit. ab æde S. Pauli ad S. Sebastiani magnam partem pedibus ingrediens. quo in itinere ne moreretur, non pauci verebantur. vsque adeo videlicet afflictus erat, viribusq. deiectis. neque verò fuit, qui eum ab eiusmodi consilio reuocare posset. Inter alios M. Antonio Columnæ ei obuiam prodeunti, atque vt sibi parcens lectica vehe- D

retur

A retur, suadenti, iussit PIVS, vt primo quoque tempore Neapolim ad Ioannem Austriacum, in orientem inde cum eo, atque alijs belli ducibus Turcas expugnaturus properaret. Ad Lateranensem ædem cum peruenisset, rogatus, vellet reliquum viæ in alium diem differre, parumper hæsit; oculisq. in cælum sublatis; Qui fecit, inquit, totum, ipse perficiat opus. Quæ cum Latine pronunciasset, viribus auctus, ac meliore vultus colore cœptum iter insistens, ad gradus sacris Christi Saluatoris nostri vestigijs consecratos progressus, obortis lacrymis, infimum gradum singulari pietate ter osculatus est; quasi postremum augusto loco honorem habiturus. Commoratus ibi paulisper est, aures præbens Anglis Catholicis, eo regno religionis caussa profugis; qui sacro illius pedi osculum
B infixerunt. quos ipse cum humaniter accepisset, Cardinali Alexandrinō iussit, eorum nomina percenseret, vt illorum posset necessitatibus subuenire. oculisq. in cælum conuersis: Domine, inquit, si fuerit muneris mei, vel proprium sanguinem pro eorum salute libens profundam. Eodem in itinere egētes quosdam homines, Martinumq. Nauarrum, virum doctrina, & probitate insignem, de Toletani Archiepiscopi caussa, de qua supra scripsimus, cum eo differentem audiuit. Vesperi domum reuersus, non prius, quam duodecim supplices libellos perlegisset, sedens quieuit. Demum curato corpore, accitoq. ad se Cardinali Alexandrino, sacrum ei fœdus commendauit, & vt, quantum in ipso esset, noui Pontificis electionem primo quoque tempore maturandam deinceps
C procuraret, admonuit: quando magnum numerum haberet Cardinalium, quos ipse in eum ordinem cooptauerat. Qua quidem admonitione proinde motus Alexandrinus perfecit, vt noui creatio Pontificis (is Gregorius Tertiusdecimus fuit appellatus, & Ecclesiam Dei sapientissime gubernauit) conclaui vix dum clauso, conficeretur. idq. potissimum ne fœderis rationes perturbarentur. Cuius quidem fœderis, ac Dei in primis ope fretus, subinde dicebat PIVS, minori duorum annorum spatio post victoriam sperare se, fore, vt Ottomanicæ gentis imperium, nomenq. deleretur, vel certe plurimum imminueretur. angebaturq. animo non posse se, vel sanguinis detrimento sui, tot prouincias, quas perfidus Turcarum Tyrannus per vim occupauerat, a Chri-
D stianis receptas intueri, atque inde eam, quam cupiebat, capere lætitiam. Verum se res eo loci, tam egregieq. compositas relinquere, vt successori difficile haud quaquam foret, cuncta initæ societatis ope recuperare.

A

PII obitus Cap. XII.

IS vero peractis, ſeptem pſalmos ad ſalutarem pœnitentiam accommodatos ſibi prælegi mandauit. legenti præcipiens, id faceret alta voce, ad ſingulos uerſus paululum ſubſiſtens, quo melius ipſe poſſet diuinos illos ſenſus meditando deguſtare. Itidemq. ſibi ſæpius Euangelicam Dominicæ Paſſionis legi iuſſit hiſtoriam: & vbi ſanctiſſimum IESV nomen audiret, ob reuerentiam pileolo manum intendebat: quem ſi per corporis imbecillitatem attingere B non poſſet, manu pium mentis ſenſum indicabat. Quarto ante obitum die rem diuinam facere, atque ita diuinis ſe ſe præſidijs magis communire, Deoq. poſtremum ſe in odorem ſuauitatis hoſtiam offerre cogitabat. Sed viribus deſtitutus, cum id non poſſet, interfuit ſacrificanti, ac cæleſtem Euchariſtiæ cibum ſumma pietate ſuſcepit. Pridie vero quam obiret, per Epiſcopum Signiæ, Pontificio ſacrario præpoſitum, ſacram, quam ſæpius efflagitauerat, poſtremo ſibi iuſſit vnctionem adhiberi: quinquaginta dies, & amplius acerbiſſimos dolores toleranter paſſus: citraq. vllam ſeu vultus, ſeu animi perturbationem identidem in genua procumbens: ſupplexq. Deum tum pro ſe, tum pro ſancta eius Eccleſia enixe deprecans, ac de morte verba faciens; quam ſub ipſum C ægrotationis initium imminere ſibi præſenſerat. Ac licet morbo, doloribuſq. tam diu grauiter conflictatus, nullam tamen vmquam vocem, aut verbum minus ſe ipſo dignum emiſit. Morienti aderant Michael Bonellus Alexandrinus, Hieronymus Ruſticucius, Felix Perettus cognomento Montaltus, Antonius Carafa, Iulius Aquauiua; aliquando etiam Paulus Aretius Placentiæ Epiſcopus: quos omnes ipſe creauerat Cardinales; ac prætcrea Seraphinus Caballus, Generalis Dominicanorum Magiſter: omnes, vt quam feliciſſime mortem obiret, procurantes. Paulo vero ante, quam efflaret animam, ingenitæ modeſtiæ ſuæ non immemor, intimam laneam ſubuculam, quam, vti dicemus, cuti proximam ſemper induere conſueuerat, ad humeros retortam, brachiorumq. partem nudam ſe habere comperiens, modicis, quæ ſibi ſuperarant, viribus ipſemet eam nitens extendere, corporis nuda contexit. D Deinde manus Crucis in modum conformauit, & intermortuis vocibus pronuncians hos verſus

Quæ

A Quæſumus auctor omnium,
In hoc Paſchali gaudio,
Ab omni mortis impetu,
Tuum defende populum.

Abſque alio motu, Deo placidiſſime reddidit ſpiritum, Kal. Maij, ſub veſperum, anno poſt Chriſtum natum M. D L X X I I. ætatis vero ſuæ octauo, & ſexageſimo. cum Pontificatum ſanctiſſime adminiſtraſſet annos ſex, menſes tres, dies quattuor, & viginti.

Tanti Pontif. iacturam portendere, atque deplorare viſa ſunt etiam elementa, & terræmotus certis ditionis pontificiæ locis, fremitus, illuuio-
B neſq. fluuiorum. Hoc anno I V. Idus Februar. Romanæ arcis arborem fulmen excuſſit, angeli marmorei alam effringens, ipſaq. arbor ignem ita concepit, vt totam noctem deflagrarit. Sacra turris S. Petri in Vaticano, icta fulmine, magnam partem exciſa eſt. Hæc, & id generis alia ſigna, quamuis naturalia ſint, neque certa Pontificum futuræ mortis, aut rerum immutandarum indicia; hoc tamen diuinæ prouidentiæ fere ſolemne eſſe, obſeruant etiam pij, & docti viri, vt inſignes rerum humanarum clades, qualis fuit tanti Chriſtianorum parentis amiſſio, formidoloſis antea ſignis denunciare aliquando ſoleat.

C Quam acerba Chriſtianis, & iucunda Turcis mors eius acciderit. Cap. XIII.

MOX de illius obitu, vt antea incerti, ita poſtea certi quoquo verſus nuncij dimittuntur. atque inde tum in Vrbe, tum foris pij viri, boniq. omnes tanti Pontificis, ac ſanctiſſimi paſtoris ſui diſceſſum ferre quam dolentiſſime. Vt verum illud eſſe conſtaret, quod nonnullis Pontificatus initio mærentibus prædixerat, futurum, vt maiorem ex obitu eius, quam ex dignitate ſuſcepta dolorem homines caperent. Collacrymans Ioannes Au-
D ſtriacus, Io. Paulo Odeſcalco nec multo poſt ad eū miſſo, mortuo PIO, parentem ſuum mortuum eſſe dicebat; neque ſperare ſe deinceps vmquam boni quidpiam effecturum. Demum communis omnium erat ſententia, atque vox, multis ab hinc ſæclis Chriſtianam rempublicam cladem maiorem nullam accepiſſe, tanti viri facta iactura. Sed vt vere Chriſtiani, pijq. omnes dolere, & ingemiſcere; ita contra impiæ, ac perfidæ gentes, Chriſtianiq. nominis hoſtes ingentem præ ſe ferre lætitiam: certo credentes, bellicos eius apparatus omnes perturbatos, & irritos fore. Selymus admirabiles dies feſtos egit Conſtantinopoli. Mahometes

Baſſa,

Baſſa, primus eius dynaſta, cui per exploratorem Epidaurium clam id A
erat allatum, Aquenſiū Exepiſcopo, cuius ante meminimus, Galliæ Re-
gis apud Turcam Oratori, nullum Ottomanam domum accipere poſſe
nuncium hoc ipſo feliciorem teſtabatur. ac Turcas PII precationes ex-
timuiſſe magis,quam vniuerſa ſimul armaChriſtianorum.enimuero pre-
ces eius Deo pergratas videri. neque aliunde claſſis ſuæ iacturam profe-
ctam eſſe. Hæc omnia deinde retulit idem Orator Iacobo Malateſtæ,
Marchioni Roncofredi, per eos dies Conſtantinopoli apud ipſum diuer-
ſanti. Hic autem æſtate ſuperiore in Turcicam expeditionem miſſus à
PIO, cum à Venetis præfectus eſſet Epiro, contigit, vt Turcarum ve-
niret in poteſtatē. itaque ad Selymum in vinculis perductus eſt; in eiuſq.
redemprionem PIVS tria millia, & quingentos nummos aureos con- B
tulerat. atque,vt Carolus Gallorum Rex eum dono ſibi dari poſtularet,
effecit. E turri porro Euxini ponti, eo tempore, quo PIVS deceſſerat,
tandem ille vinculis exemptus, per tres dies ſub veſperam Conſtantino-
poli ingentia dari publicæ lætitiæ ſigna proſpexit: ignibus, accenſis faci-
bus, æneorum tormentorum bombo, atque clamoribus, Turcico de
more cuncta replentibus: ijſdemq. diebus præ gaudio tam optati nuncij
pueros procedere ſupplicantes. noua res, & apud ipſos, ex quo regnum
obtinent,ante nunquam uiſa.

Ceterum PIO uita functo, ſacri fœderis conatus, & conſilia in peius
ruere cœperunt. inter fœderatos Principes repente multiplex exorta diſ-
fidentia eſt. mox denique, Venetis cum Turca pacem facientibus, di- C
ſiuncta ſocietas. Ac tantam victoriam reportaſſe ferme nihil aliud pro-
fuit, quam vinci poſſe Turcam oſtendiſſe. Verum ſi ſuſceptum bellum
fœderati proſequi voluiſſent,opes Pontificiæ, nec inualidæ, ſatis erant in
promptu. nam in ærario decies centena millia nummum aureorum
PIVS reliquit.ac quingenta præterea millia in nominibus poſt tres inde
menſes exigenda. Tredecim vero millia in eius cubiculo ſunt inuenta:
quæ tenebat ipſe manu ſua in pauperes eroganda. Centena porro mil-
lia in manibus habebat Gulielmus Sangalettus,intimus Quæſtor ærarius.

PII forma, ſtatura corporis, funus,& ſepultura. Cap. XIV. D

IVSTA fuit ſtatura, graui, permodeſto, ac pleno
ſanctitatis aſpectu.idq. vel oculorū præ ſe ferebat ob-
tutu: macie præditus, rubro, & albeſcente colo-
re; oblonga facie, oculis ſubcæruleis;naſo admodum
adunco; promiſſa barba; & in Pontificatu tota iam
caneſcente, caluo capite; calido, ac ſicco tempe-
ra-

A ramento.hinc valebat memoria, & quos ſe mel de facie iam diu cognouiſſet, eos facile omnes agnoſcebat: atque ditionum ſuarum omnium rationes, & ſtatum, regnorumq. negotia tam perfecte didicit, vt primo Pontificatus anno, ea omnia mente, ac cognitione comprehenderit.

Defuncti corpus medici exenterauerunt, treſq. in veſica nigros calculos planioris formæ ſingulos ponderis dimidiæ vnciæ, inter ſeq. non abſimiles inuenerunt. Lotum deinde, nouiſq. veſtimentis ad ſepulturam decore ornatum Theodoſius Florentius, & Iuſtinianus Orſinus, intimi cubicularij, veſperi, lacrymarum pleni, maiorem in ædiculam ſacri Palatij detulerunt. Inde vero in S. Petri ædem deportatum, non ſolum
B populus Romanus, qui eum diu deplorauit, inuiſit, omnibus cuiuſuis ordinis oſculatum illius pedes certatim confluentibus; ſed omnes fere ex circumiectæ regionis finibus per eos quattuor dies, quibus inibi fuit, ad eum venerabundi conuenere frequentiſſimi. Atque precationum coronis corpus ipſum attingere, alij lacinias illi præcidere, alij de mento pilos euellere, religionis cauſſa ſibi aſſeruandos, nitebantur: parumq. abfuit, quin carnem eius quoque conuellerent. Quæ quidem caro, eorum teſtimonio, qui illam attrectarunt exanimem, mollis erat, & flexibilis viuidiq. coloris, inſtar corporis viuentis. quod nec contemnendum ſanctitatis indicium eſſe ſolet. Iam vero ne corpus ex eo concurſu aliquo modo læderetur, neceſſe fuit militum ei cuſtodiam adhiberi: ob idq. in
C ſacello S. Thomæ repoſitum eſt, vnde pes eius ex ferrea crate prominens præbebatur ad oſculum multitudini, quæ nihilominus calceorum ei ſoleas excidit. Et ſane mirum, veſtimenta, reſq. illius omnes pijs viris quam magnæ eſſent venerationi. Laneam ſubuculam, qua quidem amictus eſt mortuus, Dominicanorum ſummus Antiſtes enixe precatus obtinuit: eamq. vti decebat, ornatam ad Sebaſtianum Luſitaniæ Regem, PII Pontificis ſumme ſtudioſum, dono perferendam curauit. Pileolos vero, calceos, & alia eiuſdem generis magnis precibus efflagitarũt alij principes viri; quos rebus eiuſmodi donauit Cardinalis Alexandrinus. Quin etiam ab ipſis Chriſtiani nominis hoſtibus ſimilis fere PII memoriæ exhibita veneratio eſt. cũ enim Cauralius Turca, inter alios captiuos
D vir primarius, vinculis eſſet exſolutus; effigiem PII ad Selymum perferendam ab eodem Cardinali poſtulauit, ac cum ea voti compos Conſtantinopolim verſus dimiſſus eſt. Per eos dies impudicæ quædam mulierculæ, quæ ſub hoc Pontifice turpitudinis ſuæ meritas aliquando pœnas dederant, ad eius corpus ſpectandum lætabundæ proceſſerant: ratæ videlicet, effractis timoris quaſi repagulis, ad explendas cupiditates ſuas liberum aditum apertum eſſe; ſed illud conſpicatæ repente conſilium immutauerunt. atque ipſæ quoque ſacros eius pedes oſculaŧæ, errata ſua lacrymis execrari cœperunt. Mox vero in S. Andreæ ſacel-

lo, paruo in tumulo ad tempus extructo conditum fuit. vbi elogium A
affixum erat eiusmodi.

PIVS. V. PONT.

Religionis, ac pudicitiæ vindex,
Recti, & iusti assertor,
Morum, & disciplinæ restitutor,
Christianæ rei defensor,
Salutaribus editis legibus,
Gallia conseruata, B
Principibus fœdere iunctis,
Parta de Turcis victoria,
Ingentibus ausis, & factis,
Pacis belliq. gloria,

MAXIMVS

PIVS. FELIX. OPT. PRINC.

De translatione corporis eius. Cap. X V. C

ANNO deinde a partu Virginis M D L XXXVIII. V. Id. Ianuarij, Sixtus V. Pontifex Max. eximio, ac plane pontificia magnificentia digno apparatu, e beati Petri, in Exquilinam Sanctæ Mariæ Maioris basilicam PII corpus transferendum curauit. Videlicet e sacello non insigni admodum structura, in splendidissimum, atque ornatissimum, & e lateritio ad tempusq. extructo, ad marmoreum, ac perpetuum sepulchrum ab se vna cum ipso sacello magnifice exædificatum, præclarisq. operibus affabre expolitum. vbi sacratissimum illud ipsum Saluatoris D
nostri de virgine nascentis tactu consecratum Præsepe colitur, ob idq. sacellum ad Præsepe nuncupatur. sunt autem in eo sacello monumenta duo, & ea quidem amplissima, atque ornatissima. Quod in sinistro latere est, id sibi Sixtus Pontifex; alterum vero ad dextram P I O V. posuit. Hoc in medio cernitur egregia ipsius PII Pontificis effigies e lucidissimo marmore, ornatu pontificio, de more sedens; habetq. infra pedes elogia duo. vnum in hæc verba.

PIO

A PIO V. PONT. MAX.
Ex ord. Prædicatorum,
SIXTVS V. PONT. MAX.
Ex ord. Minorum,
Grati animi Monumentum poſuit.

Alterum illi ſubiungitur his verbis.

PIVS V. gente Gisleria Boſchi in Liguria na-
tus, Theologus eximius, a Paulo III. in Inſubria
hæreticæ prauitatis Inquiſitor, a Iulio III. ſanctæ
B Inquiſitionis officij Commiſſarius generalis; a Pau-
lo IV. Epiſcopus Sutrinus, deinde S.R.E. TT. S.
Mariæ ſuper Mineruam Presbyter Card. & a Pio
IV. Eccleſiæ Montisregalis in Subalpinis admi-
niſtrator factus; eo vita functo, ſummo Cardinalium
conſenſu Pont. Max. creatur. qui veteres ſanctos
Pontifices æmulatus, Catholicam fidem propaga-
uit, Eccleſiaſticam diſciplinam reſtituit, tandem
geſtarum rerum gloria clarus, dum maiora moli-
C tur, totius Chriſtianæ Reipub. damno nobis eripi-
tur. Kal. Maij. MDLXXII. Pont. anno VII. ætatis
ſuæ LXVIII.

Ornatur præterea PII ſepulchrum binis grandioris formæ marmoreis
ſimulacris. hinc quidem S. Dominici Confeſſoris, inde vero S. Petri Mar-
tyris, in ſuo cuiuſq. hemicyclo collocatis; alijſq. multis vndique nitet
imaginibus affabre inciſis in marmore, quæ præcipua quædam acta PII
Pontificis ob oculos ponunt. In primis vero nobilis apparatus, pompaq.
exprimitur, cum Pontifex creatus ſolemni ritu coronatur. A dextera
vero eius cernitur, cum Marcum Antonium Columnam claſſis Ponti-
D ficiæ Præfectum conſtituit. Pugnæ item naualis deſignatio, & Chri-
ſtianæ claſſis contra Turcas ad Echinadas bene pugnantis deſcriptio,
pulcherrimis pariter expreſſa figuris apparet. quæ breui hoc narra-
tur elogio:

Selinum Turcarum Tyrannum, multis inſolen-
tem victorijs, ingenti parata claſſe, Cyproq. expu-
gnata, Chriſtianis extrema minitantem, PIVS V.
fœdere cum Philippo II. Hiſpaniarum Rege, ac

Rep. Veneta inito, M. Antonium Columnam Pontificiæ classi præficiens, ad Echinadas, hostibus XXX. mill. cæsis, X. mill. in potestatem redactis, Triremibus CLXXX. captis, XC. demersis, XV. mill. Christianis a seruitute liberatis, precibus, & armis deuicit. A

Ad sinistram vero figuris item exprimitur, cum Sfortiam Sanctæfloræ Comitem, Pontificij auxiliarij exercitus ducem declarat contra perduelles Caroli Noni Galliæ Regis, Ecclesiæq. hostes. Ibidemq. imago cernitur prælij, & victoriæ, quæ, eo ipso Sfortia duce, in Gallia de hæreticis reportata est. habetq. incisam inscriptionem hanc. B

Galliã, Carolo IX. Rege, perduellium, hæreticorumq. nefarijs armis vexatam, vt de Regno, deq. religione actum videretur, PIVS Quintus, Sfortię Comitis Sanctæfloræ ductu, missis equitum, peditumq. auxiliaribus copijs, periculo exemit: hostibusq. deletis, victoriam reportauit. Regi Regnum cum religione restituit. signa de hostibus capta ad Lateranensem Basilicam suspendit.

Ceterum hæc PII corporis translatio magna celebritate, & concursu, summaq. omnium pietate, & religione habita est. Et sane iucundum æque, ac pietatis plenum spectaculum erat, cernere sacros, ac laicos proceres, Clerum Vrbis fere vniuersum, Vrbanos magistratus, atque alios quamplurimos suo quemque loco, atque ordine procedentes: hos quidem orantes silentio, alios vero pio concentu sacros versus, antiphonas, & psalmos decantantes. Vndique præterea e vicis, ex omni foro, ex officinis, domibusq. incredibilem fieri concursum sexus vtriusq. hominum, tum spectantium, tum sacram processionem comitantium, sanctiq. Pontificis memoriam recolentium. Qui, corpore in basilicam, quo deportabatur, illato, ferme ad punctum temporis ædem ipsam alioqui magnam, & amplam compleuerunt. qui vix ne ab armatis quidem militibus e feretri lateribus dimoueri poterant. quippe cum pro multa animi erga PIVM Pontificem deuotione, omnes ipsum feretrum amplecti, osculari, aut manu saltem, aut precationum coronis attingere gestiret. Collucebãt in ea translatione accensæ faces quamplurimæ, quæ manibus gestabantur. Postera luce, quæ dies Dominica fuit, etiamsi corpus in sepulturam illatum esset, tanta ad basilicam S. Mariæ Maioris hominum effusio, tantusq. populi concursus est factus, vt Vrbs pene tota pie effusa videre- C D

tur

A tur ad recolendam PII V. Pontificis memoriam. Plenæ vbique viæ confluentium, plenum basilicæ atrium, completa ædes ipsa precantium multitudine. Nemo autem erat, quin Præsepis in sacellum ingredi contenderet, vbi supplex oraret. Postridie vero eius diei in eodem templo magna cæremonia Missa pro anima Pontificis ab Antonio Cardinali Carafa celebrata est. cui Sixtus ipse vna cum Cardinalibus numero quadraginta quattuor interfuit. Qua re perfecta, Antonius Buccapadulius, vir egregie doctus, grauem orationem habuit, & rei, de qua agebatur, plane accommodatam.

Statuerat olim PIVS, vti dicemus, corpus suum post obitum ad Boschense cœnobium asportari. Sed cum annis quindecim, & amplius
B id numquam curatum esset, factum plane videtur non sine diuino consilio, vt tanti Pontificis memoriam, & ossa, non Boschum oppidum, non Alexandria in Cisalpinis, non alius denique quamuis celeberrimus in orbe locus exciperet, aut conseruaret; nisi vna Roma: atque ibi præcipue in basilica S. Mariæ Maioris, & in sacello sacratissimis Christi Dei, ac Domini nostri Natalitijs incunabulis consecrato. Vt videlicet inde, velut e frequentissimo terrarum orbis theatro, pontificalium eius virtutum exempla spectatissima, tum ad Dei gloriam prædicandam, tum etiã ad præclara quæq. edenda facinora posterorum animos excitarent, atque omnium gentium mentes ad colendam virtutem erudirent. Et qui Beatissimæ Virginis Dei Matris in omni vita fuit cultor egregius, is non nisi
C in eiusdem Virginis æde, Vrbanarum omnium ei dicatarum longe augustissima, post obitum conquiesceret. Et qui pro singulari sua modestia qualecumq. sibi sepulchrum elegerat, ad humile quidem Saluatoris Præsepium, tamquam ad omnis humilitatis fontem, pro suo desiderio; at monumento pro virtutibus suis ornatissimo conderetur. Ac demum qui pij, gratissimiq. animi significatione, Pauli Quarti Pont. Max. de se ipso bene meriti ossa honorifice transferri, honestissimoq. loco, vti scribemus, reponi curauerat, eum Sixtus Quintus summus Pont. quem PIVS primo S. Agathæ Episcopum, deinde Cardinalẽ a se creatum perpetuo complexus erat, pari grati animi studio, nec dissimili pietatis officio, eximia magnificẽtia translatum in sepulchrum daret decẽtissimum.
D Hæ videlicet, præter alias, fuere caussæ, quæ ad celeberrimam hanc curandam translationem Sixtum Pontificem impulerunt.

Finis Libri Quinti.

A

DE VITA ET REBVS GESTIS PII V. PONT. MAX.

Liber Sextus.

Pietas eius, atque religio. Cap. I.

B

ACTENVS PII Pontificis res domi, forisq. gestas, atque omnem eius vitæ cursum, quoad eius fieri potuit, ordine commemorauimus. dehinc præcipua quædam de ipsius virtutibus, ac moribus & alia, quæ in hunc locum cadunt, quo magis in promptu sint, singillatim enarrabimus. Vt igitur quæ potiora sunt, prius etiam exsequamur, de ipsius religione, pietatisq. studio prius agendum videtur. Enimuero cum
ceterarum virtutum omnium, quę summum decent Hierarcham, tum C
in primis egregia in Deum pietatis laude PIVS excelluit. Rem diuinam quotidie, si posset, facere, vel, si per valetudinem non posset, facientibus interesse, numquam intermisit. Vt propterea boni, ac prudentes viri dicerent, minime fieri posse, vt is quicquam consilij caperet nisi vtile, ac Reip. salutare, qui nullum diem fere prætermitteret, quo non hospitem, & tamquam sui consilij auctorem Deum reciperet. Eius vero cogitationes ita perpetuo ferebantur in Deum, vt rebus omnibus diuinum honorem eius, & gloriam anteferret; cuperetq. nihil magis, quam vt ad sanctissimam illius se voluntatem prorsus conformaret. cuius quidem rei cum alia multa, eaq. longe maiora, argumento sunt, tum
quo vtebatur, diplomatum signum: in quo veluti sibi proprium inscribi D
iussit pium illud Regij vatis optatum ita Dominū precantis. *Vtinam di-*
Psal. 118. *rigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas.* Quos vero Christus Dominus noster acerbissimos pro nobis pertulit cruciatus, iugi pene memoria pie recolebat. ob idq. ipsius Saluatoris de Cruce pendentis effigiem corā habere consueuerat; Apostolicis hisce verbis inscriptis: *Absit mihi glo-*
Gal 6. *riari, nisi in Cruce Domini Nostri Iesu Christi.* Atque hinc vsus obtinuit, vt imaginem eiusmodi ob oculos habens depingi soleat. Erat porro vehementer assiduus in studio sacræ precationis: quod sane cum ceteris omni-

A omnibus, tum præcipue Pontificibus singulari dicebat esse præsidio. Ac propterea ante lucem in ea exercitatione, statis Sacerdotum precibus recitatis, ita defixus immorari consueuerat, vt ad se interpellandum accedentes, nisi vestis tractu sibi restitutus, aliquando vix exaudiret; indeque recedens in diuina raptus sæpenumero videretur esse, neque percunctantibus ad rem satis respondere. quod quidem certo efferuescentis in Deum charitatis, animiq. diuina patientis erat indicio. Dum autem in Turcas faciendi publici fœderis, de quo supra dictum est, vrgeret difficultas, singulis noctibus in preces effusus diu vigilabat. Ac memor, olim Moysem diuinum hominem, contra Amalechitas non tam depugnando, quam deprecando victorem euasisse, fœderatorum classibus contra Tur- *Exod. 17.*
B cas bellum gerentibus, in primis vero tum, cum debellatum est, ieiunijs, vigilijs, lacrymis, & orationibus se se continenter affligans, diuinis nempe magis, quam humanis fretus opibus, victoriam à Deo deposcebat; eamq. sibi diuinitus enunciatam, vt ante retulimus, & multis prædixit, & summo Christianæ reip. beneficio meruit obtinere. quod vna omnium voce comprobatum esse meminimus. extantq. huius rei præclara, & illustria & Regum, & aliorum grauissimorum hominum, atque adeo ipsorum Christiani nominis hostium testimonia. Et quidem Turcarum Tyrannus Solimanus, bellicis victorijs horribilem in modum elatus, cum in Pannonia inferiori Sigetum obsideret, non Christianorum arma, non copias innumerabiles, non bellicosissimos exercitus, sed Pon-
C tificis PII assiduæ precationis tela, quibus superari se posse sentiebat, pertimescere se fatebatur. Nec inanis eius timor fuit: cum in ipsa obsidione, vt ostendimus, interierit. Idem porro filium eius Selymum, sua ad Echinadas amissa classe, idem alios Turcarum duces, ac milites dicere solitos ante memorauimus. Ceterum hanc ipsam orandi rationem grauioribus in rebus conficiendis perpetuo PIVS seruauit. Litanias prætereà, statasq. preces in Apostolico Palatio coram se, nisi grauiter impediretur, ac tota præsente familia, vespertinis horis, quotidie pie recitari voluit. Nec interim tamen quicquam de ijs, quæ ad officium pertinerent suum, prætermittebat. Cogitabat enim Pontificis munus esse præcipuum, pro delictis, ac necessitatibus populi apud Deum intercede-
D re: & propterea familiarem, & gratum se oportere esse ei, apud quem intercessor esset constitutus. Itaque ad miscenda cum Deo colloquia à negotijs recurrebat idemtidem; exemplo Moysis crebro tabernaculum intrantis, & exeuntis; vt intus à Deo disceret, quæ foris populum edoceret; & qui intus contemplatione rapiebatur in Deum, foris hominum onera portans omnium saluti consuleret. Dicere vero solebat, se ad impositum sibi onus egregie sustinendum, sanctarum precum subsidio vehementer indigere. ac propterea & publice, & sacris in cœnobijs, & item a priuatis hominibus assidue pro se, req. Christiana publica Deo *Exod. 34.*

sup-

supplicandum curabat. Beatissimæ Virgini Dei Matri ita se deuouerat, A
nullum vt ageret diem, quo, vel dum summus esset Pontifex, tantisq. rebus occupatus, sacri, quod vocant, Rosarij precationem non adhiberet. Quem quidem precandi ritum alijs præterea multis, vt diximus, Apostolicæ indulgentiæ donis cumulauit. Sed pro mortuis etiam, quod sibi magnis in periculis aliquando præsidio fuisse testabatur, pie, riteq. precari quotidie consueuerat. Sacras autem reliquias mirifice coluit, easq. plurimas collegit, & honorifice condi curauit. Atque ad sacrosanctam cum ipsarum reliquiarum, tum vero etiam sacrorum locorum venerationem, & cultum pie retinendum, ludorum consuetudinem sustulit, quæ in suburbana regione genialibus diebus sub initia Quadragesimalis ieiunij antea vigebat. Nullam enim ibi B
esse vel minimam soli partem, quæ sacro martyrum sanguine non esset imbuta, & consecrata. Quare ludos eiusmodi cum, vt cupiebat, vbique gentium omnino tollere non posset, eos valde repressit; ad viamq. Flaminiam reijci iussit, vbi eos Paulus Secundus Pont. olim edi permiserat. Quo quidem tempore, vt alias sæpius, præcipuas septem Vrbis basilicas, tota sua comite familia, quotannis de more PIVS obibat, maiorem itineris partem pedibus incedens. Nam operæpretium esse, quibus diebus hominū peccatis, mundanisq. corruptelis ira Dei magis, ac magis irritaretur, his diebus boni quicquam agere, quo posset offensa Maiestas diuina mortalibus conciliari. Sacro Quadragesimæ tempore, licet senex, & imbecillis esset, magnisq. laboribus fractus, & summis C
rerum curis semper occupatus, non solum abstinebat a cibis per eos dies interdictis; sed quotidiano se quoque ieiunio macerabat. Quod per Dominicum Aduentum quotidie, & alijs etiam statis ieiuniorum diebus tam exacte in omni vita seruauit, vt nulla corporis infirmitate, vel ingrauescentis ætatis deflexu, sacris legibus solutum se esse voluerit. quin etiam in grauioribus Ecclesiæ necessitatibus, & publicis ærumnis grauiore se quoque affligebat abstinentia, vt offensum Deum hominibus placaret. Ceterum alijs temporibus eam sibi piæ, salutarisq. temperantiæ legem indixerat, vt ab ea recedere nullo pacto vellet. cū tribus tantum hebdomadæ diebus edere carnes, seu degustare potius ab ineunte ætate consueuisset, ijs, qui ciborum eius curā gerebant, mandauerat, ne per alios D
dies carnium quicquam in cibos vnquam admiscerent. Sub mortem tamen grauiter ægrotanti contusas carnes contritis amigdalis commixtas die quodam ex his, quibus ita se abstinere vltro consueuerat, eius administri clam ipso sumendas præbuerunt. Sed nec pietatem necessitas vincere, nec palatum fallere pia potuit astutia. nam vt ori cibum admouit, benignam ministrorum artem odoratus, gustare noluit, expostulans, qui vellent, ob duos breues vitæ dies ipsum ab custodita per annos sexaginta viuendi lege reuocare. Inter hæc Franciscus Rainosus, eius ferculorum

ma-

A magiſter, qui diu poſtea ob eximiam eius probitatem, & merita factus fuit Epiſcopus Cordubenſis, pium dolum aperte confeſſus, veniamq. precatus obtinuit. ſuam excuſans fidem, quippe qui ſalutis cauſſa, re ipſa potius, quam verbis guſtatum eius, non mentem fallere voluiſſet. haud ignarus, eum ab omni vel leuiſſimo mendacio, vti dicemus, plurimum abhorrere. Sæpe admonitus, caueret ſibi: ne hiſce periculis vitam obijceret ſuam; acceptius namque Deo, meliuſq. Eccleſiæ futurum, ſi ſe ad diuturnam ipſius gubernationem, quam maxime poſſet, conſeruaret; cum Apoſtolo reſpõdere conſueuerat: *Omnia poſſum in eo, qui me confortat*: *Philip. 4.* & qui mihi in hanc vſque diem vires dedit, is in poſterum pro ſua clementia corroborabit.

B Ceterum in Apoſtolico palatio per eoſdem Quadrageſimæ, & Aduentus dies; ſacram ſæpius haberi concionem volebat. cui & ipſemet, & Cardinales, & eorum familiares intererant. Quin etiam præſidiarios milites Heluetios nolebat Germanica concione carere. Atque vt omnium mentes ad Deum rite colendum, ac ſuam quemq. ſalutem procurandam excitaret, precatorias coronas, piaculares calculos, æreas tum cruces, tũ Sanctorũ imagines, ac cereas Agni cęleſtis effigies, res ad augẽdam piorum religionem in primis accommodatas, plurimas varijs temporibus rite conſecrauit. Quæ res tanta pietate, ac veneratione excipiebantur ab omnibus, quantam ex omni memoria recordari nemo poteſt. Nam etſi ſalutarem illam vim rebus eiuſmodi diuinitus adiunctam à Pō-
C tificia poteſtate proficiſci non ignorabant, tamen propter ſingularem huius Pontificis ſanctitatem neſcio quo modo ad haſce res ab ipſo potius, quam a ceteris Pontificibus conſecratas in dies magis, ac magis affici, ijſq. munitos ſe in periculis tutiores fore exiſtimare, iam per annos ferme XL. cum foris, tum in Vrbe conſpicimus. in quo vel ij, in quos ipſe aliquando animaduerterat, admirabile ſtudium pietatis in illum oſtenderunt. Verum neque ijs religionis inſtrumentis, ſiue etiam Pontificis ſanctitati diuinæ virtutis defuit teſtimonium. nam cum tumeſcentem in Tiberim, ex alueoq. ſummo Populi Romani cum terrore, pariq. periculo defluentem, vnus ex cereis illis orbiculis, iubente PIO, proiectus fuiſſet, confeſtim impetus aquæ reſedit.

D

Qua occaſione pium ſacrorum nummiſmatum vſum induxerit. Cap. II.

SED quoniam ſacratarum ex ære imaginum paulo ante facta mentio eſt, quarum pium vſum ipſe primus vel induxit, vel certe plurimum excitauit, qua id occaſione factum, hoc loco memorandum videtur. Margarita Auſtriaca, Parmæ,

mæ, Placentiæq. Principe, Belgium pro Rege Catholico Philippo, vt ante ostendimus, gubernãte, rebelles quidam hæretici ibi tumultuantes ei supplicem libellum iniqua,& impia postulata continentem obtulerint. Id vero illam ægre ferentem vnus ex primarijs eius consiliarijs, vir pius consolabatur: nihili hoc esse faciendum. qui enim libellum obtulissent, fere omnes Geux esse. quæ vox Gallica Latine mendicos, nebulonesue significans, in vulgus protinus diffusa perduellibus illis Geux indidit cognomentum. appellationis ignominiam illi quidem primum dissimulare, seq. non rebelles, sed Regi suo fideles in specie profiteri; atque eius in gratiam Geuseos, id est abiectos, ac mendicos nuncupari, quasi gloriæ ducere. Mox æreum, siue plumbeum nummisma sibi fundi curauere: cuius in altera facie Regis effigies erat expressa, ipsorum manibus in fidem iunctis, initæ inter se conspirationis argumentum: his verbis Gallice circumfusis: Regi fideles vsquequaq. Ex altera vero parte mendicantis hominis speciem, bulgasq. vel sacculos a tergo gestantis expresserant, adiectis verbis: Regi fideles vsque ad bulgas. His ergo simulacris collo appensis, vestibus cinericij coloris induti procedebant. Illarum inde gentium Catholici homines, vt certo religionis symbolo ab hæreticis dignoscerentur, æreas, vel argenteas & ipsi imagines de collo pendentes, quarum ex altera facie Christi Saluatoris caput, in altera vero Deiparæ Virginis, pueriq. IESV Matris in gremio sedentis effigies erat impressa, publice circumferebant. His de rebus PIVS ab ipsa Margarita certior factus, Catholicorum pietatem commendauit, eas effigies rite benedixit, & consecrauit; atque illas pie gestantibus, vel inspicientibus, Deumq. precantibus sacra Apostolicæ indulgentiæ præmia concessit. Quæ religio proinde sic increbuit, vt fere omnes Catholicam fidem vbique gentium profitentes, diuinis hisce vel muneribus ornari, vel præsidijs communiri pie contenderint. Itaque cum ab ipso PIO, tum ab alijs Pontificibus eius successoribus eiusmodi imagines, & cruces multiplici seu materia, seu forma conflatas, & precationum coronas, & piaculares globulos, & alia id genus pietatis monumenta populis, Principibus, Regibus, & sacrorum Antistitibus efflagitantibus, tam liberali religione consecrari, tam amplisq. indulgentiæ donis cumulari videbamus, vt ne specie boni quid irreperet mali, quod iam passim fieri solebat, CLEMENS VIII. Pontifex Max. pro summa auctoritate, singulariq. sapientia sua rem certis legibus coercendam, ac temperandam, edito super id decreto, existimauerit.

Non

A

Non pauci impuri Christiani, Iudæi, & hæretici, PII religione excitati ad Christum conuertuntur. Cap. III.

A porro, de qua dicebamus, tam egregia Pontificis religione, & magna Dei in illo comperta virtute, omnium animi ad omnia studia pietatis mirifice videbantur incendi. Ac mirum erat, quanto
B cum amore, obseruantia, ac veneratione omnes ordines prosequerentur. Mira quotidie fiebat multorum impuræ vitæ commutatio. neque id tã suppliciorum metu, quam eius exemplo virtutis, & firma quadam opinionione sanctitatis. Hinc quamplurimi Iudæi, non Vrbani modo, sed prouinciales, & externi IESV Christo nomen dederunt: & in ijs ditissimus, ac doctissimus quisq. Ex Vrbanis autem celebris in primis, & insignis fuit conuersio Eliæ Carcossij, & doctrina, & diuitijs inter suos facile principis, qui per id temporis Synagogæ præpositus erat. Hunc Pontifex cum adhuc esset Cardinalis, multis identidem stimulis ad Christianam fidem amplectendam incitauerat. Quod ille facere recusans, per iocum respon-
C dere solebat: Tum Christi sacra suscipiam, cum Fr. Michael summum inierit Pontificatum. Id porro cum euenisset, Eliasq. de collata dignitate ad Pontificẽ gratulans adiuisset, eũ denuo PIVS est aggressus; in memoriamq. illi reuocauit, quod esset pollicitus, se baptismo expiatum iri, vbi ipse Pontifex Max. renunciatus esset. En, inquit, sum Pontifex summus, Dei benignitate, quod fortassis tu numquam futurum credidisti. præsta datam fidem. simul Deum pro illo, vt ante, precatus, salutem eius piorum precibus commendandam curauit. Discessit Hebræus, sed paulo post diuina gratia permotus ad Pontificem redijt, & velle se vna cum tribus filijs suis, ac nepote fieri Christianũ professus est. Qua re vsq. adeo Pontifex lætatus est, vt vocatum ad se hominem, Deo Domino gratias
D agens amicissime cõplecteretur. Mox eos omnes Christiana doctrina imbutos manu sua baptizauit, mira populi celebritate, atque omnium gratulatione. inde neophytos ipsos multis beneficijs, ac donis exornauit. Eliam, qui mutato nomine Michael est appellatus, vna cum filijs in Gisleriorum gentem retulit. De filijs eius vnum septimum circiter agentem annum, nouo nomine Paulum, in Collegio Germanico pie, ac liberaliter educandum curauit. Neque vero Iudæi solum, sed hæretici quoque tam sancti Pontificis pietate exciti ad sanitatem redire, veramq. religionem amplecti magna cum piorum exultatione cœperunt. Nam præter ceteros

Olicæ

Olicæ Princeps, per idem tempus Romam profectus, ac PII sanctitatem, A eiusq. optimam administrandæ Reip. rationem demiratus, hæreses, quibus erat imbutus, statim execratus est. Ipsemet enim postea quam in Poloniam est reuersus, se ad Catholicæ veritatis lucem, rectamq. salutis viam, de qua fuerat malo hæreticorum dolo deductus, duce PIO secundum Deum redijsse per litteras testabatur. sperareq. se illud ope diuina cito futurum, vt sua ipsius opera, vel exemplo, vxor sua ad eandem fidem perduceretur. Porro autem hæreticus quidam ex Anglia, vir primarius animi gratia Romam venit, sacrosq. ritus, ac piorum cæremonias tacitus irridebat. Sed magna, quæ increscebat in dies, PII religionis ac sanctitatis percitus fama, interfuit solemni, & anniuersariæ sanctissimi Christi corporis supplicationi. In qua singulari humilitate, ac reuerētia, aperto capite, pedibus incedēs, præter morē aliorū Pontificum, qui B alioqui recte pro sua dignitate sella gestari cōsueuere, sacrosanctum illud Sacramentum PIVS circumferebat. Tantam igitur ille religionem admiratus, ad Deum rite colendum se se conuertit. Nec multo post ad PII pedes prouolutus delictorum suorum veniam postulauit: atque illa demum Catholico ritu confessus, in sanctæ Matris Ecclesiæ gremium reuocatus est.

Pia liberalitas eius, & in egentes beneficentia. Cap. IV.

C

VANTA vero esset, & in pauperes, & in viros de Ecclesia Dei benemeritos charitas eius, ac beneficentia, cum ex ijs, quæ passim supra tetigimus, tum etiam ex his, quæ infra dicemus, conijci potest. Etenim non modo tenuiores Cardinales ære suo sustentabat ipse, necessariamq. illis comparabat supellectilem, sed insudantibus quoque Ecclesiæ ministris, ijs præcipue, qui publicis vel iudicijs, vel legationibus operam darent, præter consueta stipendia, multa largiebatur idemtidem. Egentioribus etiam Episcopis, vel e sedibus suis Catholicæ religionis tuendæ D caussa pulsis pie subueniebat: vel qui Apostolicarum litterarum scripturam stato pretio in suæ dignitatis adeptione soluere non possent, debitam pecuniam condonabat. Insigniora Vrbis pauperum hospitia, ac publica valetudinaria visebat interdum: ægrotos consolabatur; & qui cum illis ageretur, an satis eorum tum animi, tum corporis saluti consultū esset, perhumaniter interrogabat. Ac præsertim illud, cui a Sanctospiritu cognomen est, quod omnium est maximum, aureorum nummum viginti millibus donauit. Sacra tum virorum, tum mulierum Cœnobia pijs

elemo-

A eleemosynarum auxilijs liberaliter sustentabat. Romano Clericorum Seminario sex millia tribuit aureorum. Annunciatæ, vt appellant, Virginis in Vrbe sodalitati præter mille nummos aureos, quos annuos in dotem puellis in matrimonium collocandis pendebat, alia etiam quartuor millia ad earum centum nuptui tradendas adiunxit. Egenorum omnium, ac miserabilium hominum tunc Romæ degentium nomina censeri, certoq. libello sibi describi, ac quæ præ dotis tenuitate nubere non poterant, puellas recognosci voluit; atque vniuersis pro cuiusq. fere necessitate prouidit. Vrbanis pauperibus, vel in carcere conclusis, vel litigantibus subsidio erat: curabatq. ne Caussidici, ac Procuratores gratuitam illis operã nauare grauarentur. Montium locis ingentem pecuniarum

B vim in gratiam pauperum assignauit. Cathecumenis, & Neophytis commodas ædes coemit; quibus non mediocre vectigal attribuit. Cum enim plurimi Iudæi, eius & opera, & exemplo, vt ostendimus, Christianam religionem suscepissent, eorum numerus vsque adeo creuerat, vt iam domicilium, quod Paulus III. apud ædem S. Ioan. de Mercato in Vrbe pro excipiendis, & in Catholica religione instituendis Cathecumenis, ac Neophytis erexerat, fere compleretur: parumq. inde remotum Neophytarum, ac Virginum Dominicani ordinis monasterium Beatæ Mariæ Annunciatæ, angustum nimis redderetur. Itaque tam copioso Christi gregi in dies succrescenti cum ampliora paranda essent hospitia, templum, & vetusta ædificia sancti Basilij, quæ iu-

C ris erant hospitij sancti Ioannis Ierosolymitani, ipsis, & Neophytis assignauit, ac perpetuo iure possidenda tribuit, cum annuis reditibus centum aureorum. præter alia eleemosynarum subsidia, quæ passim illis benigne suppeditabat.

Primo huius Pontificatus anno, Augusto mense periculosus morbus magnam partem Romanæ ciuitatis occupauit: maxime vero eos, qui labore, & manu victum quærerent. totæ vt multis locis familiæ, quæ erant ad quattuor millia, iacerent in lectulis grauiter laborantes. Itaque singulis ægrotis pecuniam misit, omnibus decem medicos attribuit. Io. Franciscum Gambaram Card. ac duodecim primarios viros præposuit, qui, vt recte præstarentur omnia, curarent diligenter. lanienas etiam, &

D tabernas cibarijs, & medicamentis instructas illis assignauit, dato negotio cum pijs viris, vt adessent semper ægrotantium administri; tum sacerdotibus, vt animarum saluti consulentes, eos visitarent. quo quidem pietatis in officio cum aliorum piorum hominum, tum egregia religiosorum patrum Societatis Iesu charitas in primis enituit.

At vero vt cum pauperibus commodius ageretur, rei frumentariæ sæpe prouidit. quæ vt suppeteret affluentius, graui Romanos premente penuria ex inclementia cæli profecta, tum ex Sicilia, nulla por-

torij solutione, tum ex Gallia benigno Gallorum Regis concessu, Sedis Apostolicæ sumptibus, nempe centum aureorum millibus, magnum in Vrbem tritici numerum comportari curauit. Quo facto statuit, vt id longe viliori venderetur, quam ementi sibi constitisset. Qua de re Quæstorem ærarium (vt sunt plerũq. Principũ ministri priuatis dominorum suorum magis, quam publicis populorum commodis intenti) expostulantem, atque hoc detrimentum, quod sane erat haud mediocre, ægre ferentem, indeque lucrum aliquod affectantem, reiecit PIVS, edicens, quod Reipublicæ saluti, gaudioq. esset, id non damni, sed lucri loco ponendum: præstareq. populum rerum ad victum necessariarum copia lætantem, quam arcas otiosæ pecuniæ plenas intueri. Indignum enim Rege, atque eo magis summo Pontifice, quæstum ex omni occasione odorari, & lucellum in publico negotio quærere. A B

Quin etiam vt rei frumentariæ copia in Vrbe non deesset, pauperumq. necessitatibus commodius prouideretur, nobilem Agriculturæ artem in finibus ipsius Vrbis exercentes agricolas, & alios ipsi arti præfectos magnis, & amplis muneribus, ac decretis auxit, & exornauit. Cumq. ditiores quosdam, ac præpotentes homines propria frumenta in horreis recondere, conclusaq. supprimere, & donec pro eorum auaritia pretium adauctum conspicerent, ab omni venditione abstinere, alijsq. malis artibus ex pauperum damno lucrum affectare intelligeret, hanc ipse execrandam cupiditatem vehementer detestans, diuites ipsos, & auaros grauissimo decreto coercuit: & cohortatus est, vt Dei largitatem in se ipsos agnoscentes, pauperibus benigniores in posterum se se præberent: ab huiusmodiq. vt appellabat ipse, detestabili frumentario quæstu prorsus abstinerent memores scriptum esse: *Qui abscondit frumenta maledicetur in populis, Benedictio autem super caput vendentium*. Itaque pauperum tenuitas, eo Pontifice, perpetuo fuit sustentata benigne, & optime suffulta. Neque vero in Vrbanos modo, sed veluti benignissimus omnium hominum parens, in exteros etiam, & peregrinos fuit egregie liberalis. Nam ijs, de quibus paulo ante dicebamus, visendis pauperum domicilijs, cum annuos fructus, qui transalpinis nationibus Romam olim proficiscentibus iam attributi debebantur, dissipatos comperisset, mediam quidem illorum partem publicis ædificijs, reliquum vero alendis adolescentibus, quos ad excolendum virtutibus ingenium ex Germania, Pannonia, Illyrico, atque ex alijs orbis terræ partibus Romam euocabat, attribuit: vt optimis illi moribus, ac disciplinis instructi, suo quisq. loco, sacris muneribus obeundis, Ecclesijsq. administrandis recte præfici possent.

C

Prou. 11.

D

Accidit per idem tempus, vt nauis longa nobilis archipiratæ a Co-

A mite Altemiræ ad MontēArgentariū caperetur:in qua Christiani homines fere centum e Turcarum manibus erepti erant, qui per decem prope annos seruierant acerbissimamꝙ seruitutem. Hos seminudos, & afflictos Romam missos perbenigne, & liberaliter PIVS accepit; ac vestibus, pecunijs,sacris etiam, & salutaribus muneribus ornatos dimisit.

Christianos porro captiuos a barbarorum potestate sæpius redimebat. Quod genus liberalitatis summum, ac præcipuum esse, testatur S. Ambrosius. Delegit, qui ex omnibus non solum Vrbis, sed totius etiam ditionis Pontificiæ tribunalibus nomina censerent eorum, qui ab anno M.DXXXV. ad id vsque temporis ad triremes damnati fuissent; eosq. liberos dimitti iussit; quos vbiuis gentium, aut quorumlibet Principum *Lib. 2. de off. cap. 15.*
B in triremibus seruitutis tēmpus exegisse cōstaret: statuitq. vt qui in posterūChristianis eiusmodi pœnis addictis vti voluisset, is prius in VrbeRoma fideiuberet, illos exacto tempore seruituti præfinito, pristinā in libertatē restitutum iri. Pecuniarum prætерea sacculos apud se retinebat, quas ipse manu sua per occasionem summa cum alacritate pauperibus elargiebatur. Accessit ad illustrandam eius benignitatem haud inane cælestis visionis testimonium. Bartholomæus Bolognetus, ciuis Bononiensis, ad inopiam redactus, quam filiarum augebat multitudo, ne male cum illis ageretur, in tutelam ac fidem sanctissimæ Deiparæ Virginis eas pie contulerat. quæ mox in quiete ei visa: Noli, inquit, vereri, nam filias tuas in tempore iuuabit frater Dominicanus. Euenit deinde, vt ille Romam
C profectus in familiaritatem se daret PII, per eos dies sacri Quæsitoris munere fungentis. qui de illius & integritate vitæ, & rerum angustijs cognoscens identidem, ei pro viribus succurrens, Pontifex dein creatus, sex eius filias nuptum honestas in familias collocauit; eiusdemq. filio ampla dote præditam dedit vxorem. alterum vero sibi a cubiculis esse voluit. atque ita visis facta responderunt.

Iam vero quam longe abesset illius animus ab omni auaritia, tum ex his, quæ diximus, tum etiam ex adijciendis intelligere nemo non potest. In sociali bello contra Turcas cum pecuniarum magna premeretur inopia, atque ei complures supplices libelli de beneficiorum, quos vocant, regressibus, offerrentur, ac de soluendis legibus, atque alijs abunde colli-
D gendæ pecuniæ artibus multa referrētur; audijt ille quidem omnia, quasi oblatam vellet occasionem arripere. sed mox: Auertat, inquit, hoc a me Deus, vt pietatis caussa quidpiam agam, aut permittam, quod vel minus pium, vel auaritiæ speciem præ se ferre videatur. Inter hæc vero libellos ipsos omnes in ignem coniecit. Sed alia eiusdem generis exempla cum de sacro fœdere scriberemus, supra memorauimus. Quidam capitis damnatus, quod sub alio Pontifice cædem fecisset, nummum aureorum decem millia pro sui redemptione, vel supplicij commutatione, cum se depensurum offerret, eam pecuniam accipere PIVS non solum

recusauit, sed vt lege in eum ageretur, imperauit. atque ita in alios plerosq. reos se se gessit. Dicereq. solebat in puniendis sceleribus non diuitias, sed iura spectare oportere. nam si pecunijs crimina passim redimantur; non diuitibus, sed pauperibus tantum a legibus pœnæ fuerint constitutæ. ac forte male parta pecunia facinorosos reddet impunes. Itaque iuuerit iniquum inique diuitem fuisse. Hispani viri quidam principes coniugij caussa solui se legibus postulantes, vt voti compotes fierent, se nummum aureorum quindecim millia Pontifici pensuros obtulerunt. Quod cum ille intelligeret, postulatorum momenta diligentius recognoscens; eaq. videns eiusmodi esse, vt id fieri liceret, illis indulsit, nulla recepta pecunia. obijcienti Datario, eam summam, saluis legibus, accipi posse, atque in pios vsus impendi: subiecit PIVS; Verba Concilij sunt: *Raro, ex caussa, & gratis.* Quemdam, exquisitis, callidisq. artibus instructum condiciones multas, atque exigendæ pecuniæ modos absque populorum damno, vti dicebat ipse, proponentem, non modo non audiendum PIVS putauit, sed etiam Roma quamprimum iussit abscedere. improbabile videri, posse Principem id sine populorum detrimento præstare. Verum id illi solemne fuit. Nec tam quid posset ex re qualibet obuenire compendij, quam, quid iustitia, quid æquitas postularet, spectare consueuerat. Intelligebat enim nullum vitium esse tetrius auaritia, præsertim in Principibus, ac Rempublicam gubernantibus.

De ipsius in Vrbanis, & externis ædificijs magnificentia. Cap. V.

Etsi non tam lapidibus, quam virtutibus Rempublicam à Pontificibus ædificari PIVS dicebat oportere, ipse tamen vtrumque sibi egregie præstandum putauit. Multa namque non ad luxum, aut ad inanem mundi fastum, sed ad cultum diuinum, ac publicæ commoditatis caussa, tum in Vrbe, tum foris ædificia passim extruxit, in quibus piam liberalis Pontificis magnificentiam possis agnoscere. Atque vt de Vrbanis primum dicamus; inchoata Lateranensis ædis laquearia mediæ nauis perfecit. Ad S. Petri basilicæ structuram augendam, ac perficiendã incubuit: in eamq. rem cum alias pecunias, tum varias piorum legatorum dilatas exactiones assignauit. Sacro Palatio egregium, & commodum adiecit ædificium, trinis & sacellis, & cubiculis triplici contignatione vna super aliam ita distinctis, vt ægrotantes Pontifices diuinæ rei commodius interesse possent. Aedem, ac domum prope Vaticanum, quo ipse ad S. Ecclesiæ familiariter agenda negotia quandoque secedebat, ex ædi-

A ædificauit. Heluetijs Pontificiæ custodiæ destinatis militibus templum extruxit. In Auentino colle S. Ioannis Ierosolymitani ordinis ædem, quam Cardinali Alexandrino cum Prioris titulo dederat, per eum instaurari curauit. Templum, muliebreq. cœnobium, Deo, ac B. Dominico dicata, in Quirinali cliuo a fundamentis excitauit. vt clementioris cæli caussa eo deducerentur sacræ Virgines ad S. Sixti olim habitantes: quæ cum iam inde ab Innocentij Tertij Pontificis temporibus monasticæ vitæ leges, & habitum de eiusdem S. Dominici manibus accepissent, in ea disciplinæ seueritate perpetuo se se optime continuerant. Sacrarum Virginum cœnobia, vt integra, sartaq. tecta ab omni periculo religiosa disciplina cōseruaretur, ære suo, vbi erat opus, bene claudi cu-
B rauit. Sacræ Inquisitionis palatium ad Vaticanum ab alio Pontifice, suadente se, designatum extruxit, amplisq. decretis, & annuis reditibus exornauit. Magnos sumptus in opus ab antecessore inchoatum ad aquam Virginem ad Triuij fontem deducendam, fecit; & alios præterea publicos aquæductus collapsos instaurauit. Curauit, vt publici gymnasij structura perficeretur, eiusq. Academiæ (Sapientiam vocant) annuos prouentus a quibusdam interuersos recuperauit; atque ibi publice docentium numerum, & stipendium adauxit. Sacræ vero Theologiæ studiosorum in gratiam Sanctorum Thomæ Aquinatis, ac Bonauenturæ opera luculento charactere, bonaq. fide rursus excudi magnis suis curauit impensis. Vrbanos carceres instaurauit: hisq. clausorum hospitium,
C in quo ægroti diligenter curarentur, & ædes, in quibus incolumes commode haberentur, adiecit. In Hebræorum sepimentum ad Marcelli Theatrum impensas haud mediocres fecit. Labantia mœnia, sacras ædes, turres, pontes, aliaq. præterea multa ad publicam commoditatem ædificia tum erexit, tum etiam reparauit. Atque hæc quidem in Vrbe. foris vero quæ sequuntur.

Amplum, Pontificiaq. munificentia dignum templum, ac cœnobium Prædicatorū Ordini ad Boschum, patriam suam, construxit: idq. Sanctæ Cruci, atq. omnibus Sanctis consecrauit: vectigalibus ei in perpetuū attributis, quatenus ad quinquaginta fratres cōmode sustentandos satis esset. Quæ proinde vectigalia ipsorum fratrum industria, duplo fere maiora
D sunt reddita. Loci sacrarium vasis ad cultum diuinum pertinentibus, ex auro, argentoq. elaboratis, ac sacrorum ornatu eiusdem æris opere vario artificiosissime contexto locupletauit. Pictas insuper tabulas, & imagines præcellentium artificum opere affabre factas, ac magnam vim sacrarum, earumq; insignium reliquiarum, aureis, argenteisq. thecis distributarum, & ornantibus gemmis effulgentium eodem transmisit: in ijsq. notabilem partem Crucis Domini nostri IESV Christi. Luculentam præterea, egregieq. instructam bibliothecam, marmoreas columnas, ac sepulchrum suum, & effigiem cū hac inscriptione a semetipso dictata.

S 3 PIVS

PIVS PAPA QVINTVS A
Boſchenſis, ex familia Ghiſleriorum oriundus, Ordinem Prædicatorum profeſſus, diem mortis, vniuerſaliſq. reſurrectionis præ oculis habens, a die aſſumptionis ſuæ ad apicem Apoſtolatus, Monumentum iſtud erigi mandauit, pro cadauere ſuo reponendo; quando diuinæ clementiæ viſum fuerit, ipſum ab ſeculo nequam eripere.

Atque ita vt corpus ſuum, vti memorauimus, poſt obitum eo deportaretur, conſtituit (quamquam ea de re deinceps nihil vmquam commemorauit) Ad eius deniq. loci commodum, ac dignitatem amplum B ſæcularibus de rebus a Philippo Hiſpaniarum Rege Catholico decretum impetrauit.

Ad patriæ ſuæ commodum, & ornamentum, præcipue Gisleriæ gentis in gratiam, in Ticinenſi gymnaſio, amplum, & magnificum Collegium quod Gisleriorum eſſe, & appellari voluit, exædificauit. In quo ſaltem quattuor, & viginti adoleſcentes rei familiaris inopia laborantes pie educarentur, dum bonarum artium ſtudijs operam darent. idq. certis vectigalibus annuis inſtruxit, præſcripta lege, qua illud regi, & per conſanguineos, & gentiles ſuos in perpetuum adminiſtrari vellet: vtque nonnullis libertatis, & immunitatis beneficijs ab eodem Rege Catholico decoraretur, effecit. C Anconam vrbem prope arcem ad continentem communiuit. quo loco etiam ad mare propugnaculum extruxit. Centumcellarum vrbis munitionem abſoluit. Ad arcendos piratas, ac Turcas, ad Traianum portum, vt diximus, & per omnem eam oram turres ædificauit. Alia quoque alibi, quæ commemorare longum eſſet, ad publicam vtilitatem tum excitauit ædificia, tum etiam inſtaurauit. Extraordinariorum vero ſumma ſumptuũ, quos in commune Chriſtianæ rei bonum vel augendum, vel conſeruandum fecit toto Pontificatus ſui tempore ad vicies centena millia nummum aureorum peruenisse traditur.

D

Singularis eius in referenda gratia liberalitas. Cap. VI.

AXIMA quidem & Chriſtianam in Remp. ornandam magnificentia, & in pauperes, ſiue de Eccleſia Dei benemeritos PII benignitas fuit: ſed ſi omnia circumſpicias; neſcias ſane, an maior extiterit eius in referenda gratia liberalitas: quam

A quam ipse tribus in rebus potissimum consistere dicebat. primum quidem accepto beneficio singulari memoria retinendo, dein eius auctore laudibus ornando, eidemq. gratijs agendis; deniq. ipso opportune remunerando pro cuiusq. facultate: idq. vel acri studio voluntatis, quando rem ipsam præstare non possis. Quin etiam testabatur, nullam quodā modo a se virtutem agnosci maiorem hac ipsa grati animi benignitate, qua videlicet efficeretur, vt nō modo terrena regna corroborarentur; sed efferatæ quoque, ac barbaræ gentes arctiori amoris vinculo cōiungerētur. Hæc igitur virtus, qua nihil est aut Deo gratius, aut hominibus amabilius, in eo sic enituit, vt vnus omniū maxime acceptorū beneficiorū remunerator gratissimus fuisse perhibeatur. Neminē enim prætermisit, qui B vel modice in eum benignus extitisset, cuius operam præter omnem exspectationem cumulate non compensarit. Quinimmo non paucos pudebat, se ob leuiora quæq in eum officia, quorum ipsi dudum erant prorsus obliti, ab eo tam large remunerati. Ac vel præsentibus in Vrbe, vel sua sponte multiplici spe ductis, ad eum certatim, vt fit, confluentibus liberaliter æque, ac prudenter satisfecisse non contentus, quam plurimos etiam nihil minus cogitantes e varijs orbis regionibus Romam per litteras euocandos curauit, cum vsurus illorum opera, tum vero magna in eos præmia collaturus. Quod si forte hi migrassent e vita, beneficia apud ipsorum siue filios, siue propinquos collocabat. Ac memor quantum Paulo IV. Pontifici maximo deberet, eius ossa, quæ in S. Petri C basilica satis humili iacebant loco, inde celeberrima, ac pia Sacerdotum, & omnium Vrbanorum Magistratuum, Populiq. Romani processione, in ædem S. Mariæ supra Mineruam transferri, ibique magnifico sepulchro ex perpolito marmore honorificentissime condi curauit. Erectis inibi simulacris eiusdem Pontificis, & item Fidei, ac Religionis cum hoc elogio.

IESV CHRISTO SPEI AC VITAE fidelium. Paulo IIII. Carafæ Pontifici Maximo, eloquentia, doctrina, sapientia singulari; Innocentia, liberalitate, animi magnitudine præ- D stanti, scelerum vindici integerrimo, Catholicæ fidei acerrimo propugnatori, PIVS S. V. Pontifex Maximus grati, & pij animi monumentum posuit. Vixit an. LXXXIII. mens. I. D. XX. obijt MDLIX. Quintodecimo Kal. Septembris. Pont. sui Anno V.

Mox Sancti Thomæ Aquinatis ædiculam, in qua idem sepulchrum est

est, annuis vectigalibus instruxit; statuens, vt quotannis ipsi Pontifici, A vti curarum est, solemni ritu iusta persoluerentur. In eiusdem vero Pontificis propinquos, gratum se quoque præstitit. Ab ijs enim rogatus, vt caussam suorum, in quos tamquam de Republica male meritos Pius IV. animaduerterat, ad iuris cognitionem reuocaret, atque repetito iudicio, qui superstites essent, in pristinum statum restitueret, non recusauit. De his igitur iudicio constituto, virisq. iurisprudentia, & integritate præstantibus in consilium adhibitis, rerum omnium momenta, ne falleretur, ipsemet inspicere, caussamq. in sacro Senatu referri, decerniq. voluit. In quo rebus singulis rite circumspectis, grauissima Pontificis, Patrumq. sententia Carafæ sunt in pristinam dignitatem, & locum legitime restituti. Non quod eorum, qui male se gessissent, acta probare, B aut legitimum superioris Pontificis iudicium reprobare, vel rescindere cogitaret. sed quod pro varietate probationum, ac temporum, vt sæpe accidit, varie quandoque iudicare, clarissimæq. gentis honori, saluis legibus, consulere, æquum esse arbitraretur. Ac licet ex ea gente non deessent alij Paulo Pontifici sanguine coniuncti, ex omnibus tamen vnum delegit Antonium Carafam, Reginaldi filium, vt pote virũ spectatæ virtutis, ac multiplicis eruditionis laudibus insignem. quem primo intimum sibi cubicularium, mox in amplissimum Cardinalium ordinem adsciuit. Quo facto, & ab Hispaniarum Rege Philippo, & a ceteris bonis omnibus magnam PIVS gratiam iniuit. Eum porro nec ita multo post signandorum supplicum libellorum muneri (Gratiæ Signaturam appellant) sua sponte præfecit. Quod ille munus etsi pro modestia sua recusabat, eo tamen vt fungeretur, PIVS imperauit. C

Alfonsum præterea Carafam, eiusdem Pontificis fratris filium, S.R.E. Cardinalem, Neapol. Archiepiscopum, marmoreo sepulchro magnifice exornato, in æde maxima Neapolitana posito, cohonestauit, hoc elogio in marmore inciso.

ALFONSO. CARAFAE. S.R.E. CARD. Archiep. Neapolit. adolescenti non minus sua virtute, quam maiorum splendore claro, patrui Pauli IV. Pont. Max. religionem, integritatemq. referenti, ea sapientia prædito, vt in secundis rebus summam eius temperantiam, in aduersis miram constantiam omnes laudauerint; PIVS V. Pont. Max. posuit. Vixit annos XXV. Dies XV. obijt MDLXV. IV. Kal. Sept. D

Neque vero solum in hanc ipse domum, sed in eiusdem quoq. Pont. fami-

A familiares, & administros grati animi virtutem exercuit. eorum namq. alios vectigalibus auxit, alios excipiebat hospitio: quibusdam vero etiam publica mandabat munera: non nullos denique vel a sacris, vel a cubiculis adesse sibi volebat.

Quos autem in laboribus pro Ecclesia Dei sustinendis, in tuendaq. Catholica religione socios habuisset, in eos siue mortuos, siue etiam viuos grati animi officia, studiaq. pietatis cumulate conferebat. Nam cum Iulium Antonium Sanctorium, Casertanum, virum singulari doctrina, & integritate ornatum, acerrimum Catholicæ fidei propugnatorem contra hæreticos consortem habuisset; eum, simul ac Pontifex creatus est, Romam euocauit; mox S. Seuerinæ Archiepiscopum legit: eiusq. diligentia, ac fideli opera cum alijs multis Ecclesiasticis in negotijs, tum in primis in sacrosanctæ Inquisitionis munere, & in ijs, qui ad Episcopalem vigiliam assumebantur, vti dicemus, examinandis continenter vsus, quinto sui Pontificatus anno, cum alijs X V. summis viris in sacrum Cardinalium Collegium adsciuit. Vita vero functos amicos, ac socios, pari grati animi beneficentia prosequebatur. In ijs fuit Rodulfus Pius Carpensis, Cardinalis, quem quod olim ipse in salutari Inquisitionis officio egregium Catholicæ fidei defensorem esset expertus, insigni sepulchro in æde S. Trinitatis Ordinis Minimorum in Vrbis colle Pinciano, pariter decorauit: eiusq. præclaras virtutes ad perpetuam memoriam hoc elogio testatas esse voluit.

C Rodulfo Pio, Card. Carpensi, Principi Senatus, amplissimis Ecclesiæ Dei muneribus singulari prudentia perfuncto, iuris Ecclesiastici defensori, a gratia, terrore, voluptatum illecebris, & aduersis casibus æque inuicto, ad beneficentiam nato, in summa grauitate iucundissimo; PIVS V. Pont. Max. Collegæ, & in custodia Catholicæ veritatis salutaris Officij cõsorti, perpetuis de Christiana Rep. sensibus, studijsq. coniunctissimo, hoc amoris, & iu-

D dicij sui monumentum fecit.

Ministris vero suis, & pro cuiusq. muneris dignitate condicioneq. personarum, & pro ratione temporis, quo sibi deseruierant, passim in Pontificatus processu tam prudenter benignum, liberalemq. se præbuit, eorumq. operas sic remuneratus est, vt ex omni memoria nullus vmquam Pontifex illi par fuisse diceretur. Quo quidem præstando liberalitatis officio eos alloquens, ex Euangelio vsurpabat idemtidem illa verba: *Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis.* Ac *Luc. 22.*

præ-

præter extraordinaria,& quæ quotãnis in Natalitijs Domini nostri IESV Christi, ac S. Ioannis Baptistæ solemnijs in ipsos administros dona conferebat, magnis, & aliquando nimijs, vt ferebant, eos vectigalibus exornabat. Aequum enim sibi non videri, vt qui Pontifici Maximo fideliter inseruissent, ijdem postmodum alijs deseruire per inopiam cogerentur. Cumque se ex tanta in suos administros beneficentia vulgo reprehendi potius, quam laudari comperisset, addebat, eos nulla præmiorum spe, aut ambitione ductos operam sibi nauauisse: quippe cum esset ipse Cardinalis angustis admodum præditus facultatibus, nulloq. prope humani fauoris præsidio suffultus: ac propterea nihil possent ab eo sperare subsidij; reliquum esse, vt amore inducti sibi præsto fuissent. Tum vero cum ad id potestatis ipsum Deus extulisset, velle se, vel ea ratione officiosos omnium labores, & amorem pro cuiusq. meritis, & condicione remunerari. Eorum igitur alios alijs honorum gradibus decorauit. quintoque sui Pontificatus anno, Hieronymum Rusticucium, Fanensem ciuem, qui sibi erat a secretis, in Cardinalium collegium cooptauit. In eorum publico consessu palam testatus, probatam eius integritatem, atque virtutem, vt ad eiusmodi gradum dignitatis ille proueheretur, exposcere. Quod eum iudicium minime fefellit. is enim deinde Senogalliæ factus Episcopus, quinque summorum Pontificum ex ordine sibi succedentium in Vrbe Vicarij egregie perfunctus officio, anno M. D. CIII. mense Iunio, dum hæc scriberemus, excessit; relicto præter cetera præclaro piæ liberalitatis suæ monumento. instaurata videlicet, & summis impensis magnifice exornata tituli sui æde S. Susannæ in colle Quirinali; sacrarumq. Sororum ordinis Cisterciensis illi adiuncto cœnobio multis aucto beneficijs, & varijs ornamentis expolito. Io. Hieronymum Albanum, Comitem Bergomatem, virum eximia probitate, pariq. iuris prudentia ornatum, cuius ante meminimus, Romam pariter acciuit, Protonotarium Apostolicum dixit, Picæno prouinciæ præfecit, ac demum purpureo galero decorauit, officij memor ab eo Bergomi iam pridẽ accepti. Sed longum esset singulos, in quos ipse grati animi studium varijs temporibus ostendit, commemorare. His tamen duo, vel tria eiusdem generis exempla subijciam, ex quibus cetera queant facilius comperiri.

Cum ab æde Lateranensi, cuius tum primum vsitato more possessionem inierat, amplissimorum virorum comitatu constipatus rediret, Franciscum Bastonum, Boschensem, virum ex illius oppidi primarijs, qui eius accersitu paulo ante Vrbem ingressus desilierat equo, Pontificemq. adoraturus adstabat, recognouit: & qua vehebatur lectica iussa consistere, ad se hominem accitum perhumaniter salutauit. Hunc autem, quod iam inde ab adolescentia militem egregium, honestum virum, & probum, atque in se beneficum cognouisset, Romanæ arcis præfectum

A fectum statim renunciauit. eius filios Gulielmum, & Albertum amplis honoribus decorauit. Gulielmum enim nunc Ticinensium Episcopum, virum spectata virtute, ad vtriusq. Signaturæ supplices libellos referendos, & ad munus, Per concessum appellatum euexit. Albertum vero Equitem Auratum dixit, mox equitum turmæ leuis armaturæ ducem constituit, & post patris obitum Arci S. Angeli præfecit, eiq. sororis suæ neptem vxorem dedit. In Vaticanum inde regressus, aulamq. regiam prætergrediens ex circumfusa multitudine agrestem quemdam itidem agnouit, qui sexdecim ante annis in uguriolum suum ipsum receperat hospitio, Bergomo Cremonam versus auijs itineribus diffugientem, quæstione, de qua supra diximus, in Episcopum Superantium expedita. Ita-
B que homini ad se accersito, licet alia omnia tum cogitanti, Ego, inquit, Dominicanus frater ille sum, quem tu iam dudum hospitio suscepisti. Denique mille nummos aureos ad duas eius filias collocandas, aliosq. præterea quingentos in ipsius vsus illi iussit dinumerari. Per eosdem dies Aurelium illum, cuius ante facta mentio est, Franciscani ordinis Sacerdotem, cui descriptam eamdem quæstionem olim custodiendam commendauerat, pariter agnouit in frequentia sodalium eius, comitijs suis Romæ habitis, ad sacros ipsius pedes osculandos ordine procedentium: eumq. Lectriensis Ecclesiæ creauit Episcopum. ratus videlicet, quem deposito curando in pauca fidelem cognouisset, eum de Christi consilio supra multa esse constituendum.

C

Comitas ipsius, atque clementia. Cap. VII.

ENITAS vero, atque clementia, qua, vt sapiens ille dixit, nihil laudabilius est, nihil magno ac principe viro dignius, in PIO sic etiam eluxit, vt veteribus illis clementiæ laude celebratis iure sit præferendus. Nihil in eius moribus asperum, nihil in imperio cerneres superbum. Sed quod difficillimũ est,
D mansuetudinem ita cum grauitate temperabat, vt neque de auctoritate facilitas, neque seueritas quicquam de suauitate detraheret. Facilem quidem, ac perbenignum sese omnibus ille præbebat, sed in primis humilibus, & egentibus hominibus: omnesq; tamdiu patiẽter auscultabat, quamdiu volebant ipsi, nec loquentem quemquam interpellabat. Erat in respondendo mansuetus: & quoties pro suo cuiq. desiderio satisfacere non poterat, id ipse ægre ferebat. Eo Pontifice creato, cum per multi memores suarum in eum offensionum, Roma demigrandum sibi putarent esse, confestim audiere, id nullo modo committendum:

dum: neque videri se nosse, quis esset PIVS Quintus. quippe qui iniuriarū suarum vindex numquam fuisset: quique offensas omnes non modo facile deponere, sed easdem etiam beneficijs exæquare paratus esset. Quin etiam illud ferebatur, iuuare, PIO nonnumquam offensiones afferre; quoniam officijs eas ipse compensare consueuisset. In quo vix satis ipse sibi facere videbatur. veritus, ne quam offensionis memoriam, vel vindicationis cogitationem eius in animo delitescere suspicarentur. ac propterea sæpe illis multa concedebat, quæ alijs temporibus ab eo vix impetrari potuissent. A

Eius Pontificatus initio, nebulo quidam, euulgato maledico, & famoso carmine, Pontificem petulanter incessit: is subinde comprehensus, & in quæstionem traditus, crimen est confessus. Quamobrem ex legibus ab alijs Pontificibus olim præscriptis, cum vniuersis, quibus abundabat fortunis, tum vero seuerissimo genere mortis plectendus erat. Sed antequam lege in eum ageretur, iussit PIVS illum coram se sisti, & carmen suum recitare; tum exponere, cuius vel consilio, vel voluntate id conscripsisset. Dicenti, se non nisi mali dæmonis id instinctu fecisse; Si tu mihi, inquit PIVS, vti summo Pontifici maledixisses, haud quaquam ferres impune. at vero quia in fratrem Michaelem, in monachum humilem, in Cardinalem Alexandrinum conuicia iactasti, abi liber, quo velis. Ego vero humilitatem generis, vitæ, & habitus mei semper & animo retinebo, & libens confitebor; eroq. vilis, & abiectus in oculis meis. Demum illum commonefecit, ne eiusmodi se scelere iam amplius obstringeret. iussitq. vt si quid vmquam ab ipso minus recte factum ille comperisset, se conueniret, atque id sibi renunciaret. nam ad se ipsum emendandum bene paratum esse. atque ita reum dimisit impunem. B C

Haud dissimile singularis clementiæ cum alias sæpe, tum vero in re Georgij Costæ, Comitis oppidi, cui a Trinitate cognomen est, documentum dedit. Etenim Albensi Dominicani ordinis cœnobio, vt operis initio memorauimus, dum præsideret, ibique sacrarum eiusdem ordinis Virginum curam gereret, Comes ipse sorori suæ in eum Monacharum cœtum cooptatæ dotem soluere cunctabatur. Ad hunc tum aleis aduersa sorte ludentem, eiusmodi æris alieni, qua par erat, modestia, licet hora forte minus opportuna, commonefaciendum pius pater cum accessisset, is petitionem alioqui iustam indigne ferens, nisi ab se quam primum abscederet, grauiter minatus est. Accidit proinde, vt ipsum iam factum Cardinalem, ac Montisregalis Episcopum, ad visendam Ecclesiam suam, vt ostendimus, profectum idem Comes exciperet hospitio, perhonorificeq. haberet. ignarus eum esse, cui olim interminatus esset. vbi cum a cœna inter se iucunde colloquerentur, Cardinalis ei nihil tale cogitanti; Ego, inquit, Frater ille sum, cui tu, amice Comes, aliquan- D

do tam

A do tam acriter Albæ minitabare. ſed acerbum illud reſponſum mihi promerui, quod eo temporis momento te minime interpellare debuiſſem. Itaque hominis contumaciam excuſans, cum pudore ſimul, & timore ſuffuſum benigne conſolatus, bono animo eſſe iuſſit. ſeq. illi eſſe, ac perpetuo fore quam amiciſſimum oſtendit; vel ex eo, quod illum a Catholica fide numquam abducere propinqui eius hæretici potuiſſent. Illuſtrem clementis animi ſignificationem Comes admiratus, impenſius eum colere inſtituit. qui poſtea gratulationis, & officij cauſſa, vt fit, Pontificatus initio, à Sabaudiæ Duce Orator miſſus ad PIVM, humaniſſime ab eo fuit acceptus. quin illum non modo vt cariſſimi Principis legatum, ſed vti ſingularem amicum vnum ex omnibus Principum B Oratoribus in Apoſtolicum Palatium hoſpitio ſuſcepit: quam acceperat hoſpitalis animi gratiam cumulate referens, ac veteres offenſas recentibus lenitatis officijs egregie compenſans.

At vero ſolebat ſuapte natura PIVS de repente commoueri &, quod feruido eſſet ingenio, ad iracundiã incitari; & ſimul ac moleſti quicquam præſenſiſſet, ſuccenſum animi motum vultu præ ſe ferre. Sed motus eiuſmodi, aut cito quieſcebat, aut ſtatim in amorem conuertebatur. nec ſatis omnino ſibi factum putabat, niſi quibus ſuccenſuiſſet, eos aliquo ſibi mox deuinciret officio. Quin turbidos animi motus ita nouerat temperare, vt irato animo, ac multo minus odio in quemquam imbuto, cubitum ſe numquam contuliſſe teſtaretur, ſic, vt C Sol numquam occiderit ſuper iracundiam eius. Hanc autem naturæ propenſionem in Pontificatu adminiſtrando accommodabat ipſe vel rebus fortiter gerendis, vel iuſtitiæ ſplendori a ſceleratorum hominum iniurijs vindicando. atque id pro ardenti ſuo ſtudio pietatis Eccleſiaſtico tuendo iure ab eo fieri comperiebatur.

Iuſtitia, & in reſtituenda Chriſtiana diſciplina ſeueritas eius, atque conſtantia. Cap. VIII.

D

LEMENTIAM porro cum iuſtitia, ac manſuetudinem animi cum diſciplinæ ſeueritate perpetuo ſibi iungendam putauit: illa fiebat, vt eum boni diligendo, colerent iuſtitiam; hac vero, vt mali timendo ſceleribus temperarent: vtraque autem, vt omnes in officio, ac fide continerentur. Dum eſſet Cardinalis, vt operis initio demonſtraui, vna erat omnium vox, neminem eſſe, qui maiore libertate ſenten-

tiam diceret, qui minus ad gratiam loqueretur: & quæ vera, rectaq. A
erant, constantius, aut animosius, tueretur. Lectus vero Pontifex, cum in rebus omnibus, tum præsertim in grauissimo Signaturæ iudicio, tam facienda gratia, quam iure dicendo integerrimum se vbique præstitit. quo in iudicio si quis pauper, vidua, pupillusue præpotentem, aut diuitem haberet aduersarium, PIVS caussa cognita, pauperis patronum agens de iure vtrique respondebat. & cum in numerum eorum, qui rebus in eo iudicio referendis præfecti sunt, nimis multos relatos esse perspiceret, illos ipse ad pauciores redegit; eosdemq. cum integritate, & scientia, tum rerum vsu præstantiores. Sed cum intelligeret, vt nihil vsitatius, ita nihil fere perniciosius in ciuitatibus esse, quam lites extrahere, pauperumq. clientium iudicia perfide comperendinare, ad hanc tollendam hominum perfidiam, & vt omnibus omnia factus, omnium præsertim egenorum rationibus consuleret, præter quam quod passim cuiq. B
benignas præbebat aures, certum diem cuiusq. mensis cunctis indixit, quo die toto quorumuis miserabilium caussis, ac precibus audiendis operam daret. Audienti uero caussarum, de quibus ageretur, iudices, & patronos adesse uolebat: ipseq omnia patienter audire, supplices libellos inspicere, eosq. si minus æqua continerent, coram rescindere, æqua petentibus illico ius dicere, nullum cauillationibus, aut calumnijs locum relinquere, in pauperum caussis non minus benignum aduocatum, quam æquum se iudicem præbere. Iudices, & caussidicos, quos uel mala fide, uel per negligentiam, aut inscitiam officio defuisse constaret, acriter increpare, seuereq. punire. ac si quid in his accidisset maiore consideratione dignum, id iudici, ad quem negotium ex officio pertineret, definiendum ea lege committebat, ut iuris dicendi celeritate perficeret, ne quid amplius ea de re ad se referri posset. secus uero alios pauperum damna præstare, alios magistratu cedere oportebat. Inter hæc uidisses iudices non modo coram ipso, sed pro tribunali suo, uel audito Papæ nomine, clientibus ad eum interdum prouocantibus, confestim metu contremiscere. Sed cum ex notariorum seu imperitia, seu fraude plurima damna, uel multarum occasionem litium oriri comperisset, tum sacri Concilij Trid. decreto, tum reipsa quoq. doctus Vrbanos in notarios, & caussarum procuratores omnes de integritate vitæ, ac de sufficienti rerum D
ciuilium notitia, iurisq. prudentia per idoneos uiros diligenter inquiri, & examinari curauit. illisq non idoneis repertis, aut quandocumq. in officio delinquentibus, officij eius in negotijs, litibus, & caussis exercendi usum perpetuo aut ad tempus prohibitum esse uoluit. Ciuitatum præterea, locorumq. præfectos, & magistratus, in reddendo iure, delictisq. puniendis, eadem, qua ipse, legum seueritate uti iubebat. eosq. siue Vrbanos, siue prouinciales officio functos administrationis quemq. suæ fisco ratio-

A rationem reddere.ac si quis eorum de re male gesta delatus esset, is in iudicio caussam dicere lege cogebatur.Ceterum ipse omnia cognoscere,nō tamen omnia ad viuum resecare; sed paruis peccatis veniam, maioribus seueritatem nouerat commodare; nec pœna semper, sed quandoque pœnitentia contentus esse; curareq. vt pœna ad paucos, metus ad omnes perueniret. Itaque fiebat, vt facilius omnes sese continerent in officio, & lites citius dirimerentur, & suus daretur iustitiæ locus, & omniū in primisq. tenuium hominum rationibus bene cōsuleretur.Quæ quidem omnia vt commodius efficerentur, vniuersis siue priuatim, siue publice tam promptam, benignamq. faciebat audientiam, vt neminem licet humilem, & abiectum ad se accedentem prohiberi pateretur. quin

B iis, quos Pontificiæ maiestatis reuerentia præpediri cognouisset, sese dabat vltro, & comiter alloquendi,supplicesq. libellos porrigendi non modo potestatem,sed animos quoque faciebat. Nec tamen ei,quod rarum est, aut facilitas auctoritatem, aut amorem seueritas imminuebat: sed vt facilitas ad eum bonis aperiebat aditum, ita seueritas ab eo improbos arcebat. Hinc mimi, adulatores, sanniones, atque alia id generis hominum monstra, quæ ei vehementer displicebant, eo Pontifice declarato,propere ab Vrbe discesserūt ac si quis eorum ibi remansisset, is insane hiscere non audebat, atque vbi PIVS adfuisset, inde sese proripiebat fuga nemoq. fuit omnino, qui vel serio, vel ioco verba faciens coram eo auderet adulari. Nec iniuria id hominum genus a se propulsabat

C memor diuinitus scriptum esse. *Qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt & viam gressuum tuorum dissipant.* Merito namque salubria nostra,ac vera consilia nihil promouent, vt ait S. ille martyr, dum blanditijs, & palpationibus perniciosis salutaris veritas impeditur. Sed PIO nemo fuit vmquam aut mendaciorum inimicior, aut amantior veritatis. quam vsque adeo coluit, vt quemcumque mendacem semel deprehendisset, is numquam amplius in gratiam eius redire posset. Idq. re ipsa declarauit in propinquum suum; quē,vti dicemus, ob id a se ita repulit,vt ille pristino apud eum loco numquam esse potuerit.

Isai. 3.

S. Cyp. Epis. 28.

Datam vero fidem ita præstitit,vt nemo magis. dicebat enim, quouis homine vel obscuro ac vili, ne dum principe viro, indignum, & inde-

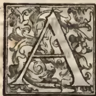
D corum esse, quicquam simulate polliceri, quod præstare minime cogites: idq. multo minus Christi Vicario conuenire. turpeq. & iniquum esse,ab eo quemquam recedere, quod rectum semel esse bene iudicasset. Dictum vero probauit exemplis.Nam viri principisOratore muneris dignitatem, quam PIVS demortui hominis,cui id iam antea promiserat,filio dare cogitabat,efflagitante;Omnes, inquit,orbis terrarum Principes vna simul promissis ne stare, haudquaquam efficerent: idq. eo minus erga mortuos. Quare illud nullo modo probādū iudicabat, quod vulgo dictū circūfertur: Qui nescit simulare,nescit regnare. Atqui sūmā ipse

integritatem, & fidem, vt æquum erat, aperte professus, perpetuo cauit, ne aut quemquam falleret, aliud in lingua promptum, aliud in pectore clausum habens, aut arcana fidei suæ credita cuiquam enunciaret. Qualis erat ipse, tales & suos administros, tales & omnes, præsertim quibuscum sibi negotium esset, sese præbere cupiebat. Regibus, atque Principibus denunciauit, vt ad residendum apud se Oratores mitterent, qui studio religionis, & ingenui animi laude præstarent, quique bona fide cuncta peragerent. A

Difficilem vero se præbuit & ijs rebus concedendis, quæ Ecclesiasticis sanctionibus repugnarent, & in facienda gratia, legibusq. soluendis. vt propterea non auderent homines ab eo quicquam petere, quod minus rectum, aut iniquum esse videretur. Ac de PII quidem virtute tam celebris fama percrebuerat, vt fortunati censerentur, qui ab eo quidpiam impetrare potuissent. nam vel hac ratione non solum suam ipsorum in eum obseruantiam tuebantur, sed magnam etiam probitatis opinionem sibi apud omnes conciliabant. Cum in Bohemia sacrosancta Communione sub vtraque specie illis populis olim concessa peruerse complures vti, atque inde ceteris eis finitimis gentibus erroris occasionem dari iam pridem animaduertisset, ad hanc tollendam corruptelam, Pragensi Archiepiscopo, atque alijs illius nationis Episcopis interdixerat, ne quemquam eius participem Communionis sacris ordinibus initiarent. Itaque Maximilianus Cæsar, vt interdictum ipsum laxaretur, per litteras à Pontifice contendens multa prætendebat, quibus PIVS nihil inflexus, vt eos populos interdicto solueret, aut contra communem Ecclesiæ disciplinam quicquam indulgeret, adduci numquam potuit. Sed longum esset, alia multa eiusdem generis exempla ab eo relicta commemorare. In illud vero diligenter incubuit, vt ad priscum illum religionis splendorem, & apud homines venerationem, tum Apostolicæ Sedis dignitatem, tum etiam omnẽ rei Ecclesiasticæ statum reuocaret, pacatamq & tranquillam omnes degerent vitam. Quod quidem ad perficiendum disciplinæ seueritatem oportuit adhiberi: ac certam improborum hominum partem vindicari, ne tota Respub. periret. sciens, digitum quandoq. præcidi oportere, ne brachium, corpusq. ipsum contabescat. Itaque ditio Pontificia, atque adeo Roma ipsa pro superiorum temporum licentia, cum esset exulibus, profligatisq. sæpe vexata latronibus, ad hanc exterminandam hominum pestem Pontificatus initio delegit PIVS ministros expeditos, quibus amplam fecit potestatem, pecuniamq. dedit ac militem, soluto stipendio. Atque ita quamplurimi depulsi, complures cæsi, ceteri voluntariam in fugam dissipati. Ex quo tuta, tranquillaq. facta sunt omnia. Id tamen summa fide, pariq. integritate præstandum curauit. nil passus per fraudem quemquam circumueniri. Erat per id tempus Marianus quidam Asculanus B C D

A nus, latronum, & exulum ductor insignis, qui ditionem Ecclesiasticam varijs latrocinijs, ac cædibus grauiter affligebat. Hunc quidam ab se vinctum dare PIO pollicebatur; sed rogatus a Pontifice rationem, ac viam eius rei conficiendæ, Marianum amicum sibi esse respondit; ac propterea, cum amico fideret, in domum seductum per insidias facile captum iri. Cui PIVS: Siccine, inquit, vis tu fidem fallere, prodereq. amicum? Nos id haudquaquam fieri patiemur; freti Deo, nobis opportunam in Marianum animaduertendi, atque hanc a latronum manibus prouinciam vindicandi occasionem non defuturam. Quod cum Marianus resciuisset, Pontificis magnitudine animi, clementia, ac fide vehementer commendata, sponte sua vna cum vniuerso comitatu regionis
B eius finibus excessit. neque, hoc Pontifice, voluit amplius imperium Ecclesiasticum diuexare.

De ipsius in deferendis honoribus iustitia, vbi de Cardinalium, & Episcoporum electione, eorumq. congregationibus. Cap. IX.

C AT enim, vt prauos homines, vel potius prauorum improbitatem, quiq. eam non odissent, ac maleficos veluti pestem detestabatur; ita probos, ac virtutibus excultos vehementer diligebat, magnisq. a se muneribus, & officijs ornatos complectebatur. Quin etiam per litteras ab vniuersis Episcopis, vt supra iam sæpe memorauimus, & ab ijs, qui adibant ad se, quærere consueuerat; an per terrarum orbem viros probitate, eruditione, & rerum vsu præcellentes cognoscerent, qui Christianæ reip. nauare operam possent. ac si quos esse intelligeret, eos vel honestis condicionibus Romam euocabat, ibiq. vel alibi publicis muneribus præficiebat. Itaque sicut virtute præditorum hominum meritis æstimandis acerrimi
D iudicij, sic ijs etiam ad præclara quæq. tum excitandis, tum prouehendis promptæ semper, & efficacis fuit voluntatis. Hinc vero factum, vt vnum, & viginti lectissimos viros in sacrum Cardinalium collegium tribus creationibus, statis tẽporibus, habitis, prudenter cooptarit. Quibus de singulis hoc loco scribere, nõ est necesse. plerosq. tamẽ, prout res tulit, suo loco nominauimus. Sed quo pauciores Cardinales, quod satis multos a Pio IV. lectos inuenisset, eo plures, quã alij summi Põtifices, pro tẽpore, quo sedit, per diuersa loca creauit Episcopos: quos ad CCCXIV. fuisse reperio. augendi numeri caussa triplex esse potuit. quod vsitatos ad sacras

dignitates regressus sustulisset; quod nonnullas Episcopales sedes nouas A
instituisset; quod Antistites omnes ex Tridentini Concilij decreto in sua quemq. sede residere curauisset. Ceterũ ijs, & alijs sacrorum administris legendis non tam externũ splẽdorem, aut Principum gratiam, quam insignem probatæ vitæ integritatem, aliaq. animorum ornamenta spectare; nec tam homines dignitatibus, & Ecclesijs, quam dignitates, & Ecclesias hominibus ornare, & iuuare consueuerat. Quod vt rectiori consilio præstaretur, ipse ex eiusdem Concilij sanctione primus effecit, vt qui ad Episcopalem dignitatem, & onus essent promouendi, prius de vitæ integritate, deq. necessaria ad tantum ministerium eruditione, ac scientia a peritis probatisq. viris ad id ab eo delectis diligenter examinarentur: qui vero minus idonei reperti fuissent, reijcerentur. Ac licet personarum B
acceptio apud ipsum locum non haberet, & modo dignus esset, neminem excluderet, ex omnibus tamen libentius eligebat eos, quos sacris regularium in familijs ad Christianæ perfectionis formam, quæ potissimum elucere debet in Episcopis, & ad regendas animas multum eruditos, diuq. exercitatos esse cognosceret. quos præsertim ad id non ambitio, sed charitas adigeret, vrgeret obedientia. Ex hoc numero duos inter alios exempli caussa memorabimus; Cardinalem vnum, alterum Episcopum. Hieronymus Socherus, Gallus, Monachorum Cisterciensis ordinis Generalis præfectus, ob excellentem vitæ sanctitatem, ac doctrinam a PIO lectus Cardinalis, pro singulari sua modestia tantam dignitatem suscipere constanter abnuit. Sed Pontifici semel, & iterum in virtute sanctæ obe- C
dientiæ præcipienti diutius obsistere non potuit. Alterum, (vt e domesticis exemplis non gloriandi caussa, sed pij gratiq animi studio aliquid proferamus) Alexandrum Saulium, Dominici, viri clarissimi, patritij Genuensis filium, Theologum eximium, ac summa prudentia, pariq. probitate præstantem optime nouimus. quem PIVS ex hoc Clericorum regularium S. Pauli Ordine, tunc Mediolanensis collegij S. Barnabæ Præpositum, licet inuitum, & magna modestia se indignum esse profitẽtem, cum lacrymisq diu repugnantem (Carolo Borromæo Card. Tit. S. Praxedis, Archiepiscopo Mediol. a quo fuit consecratus Episcopus, procurante) ad Episcopalem sedem Aleriensem in Corsicam pertraxit. quam Ecclesiam cum ille summis laboribus verbo & exemplo per annos D
viginti, & amplius ad Christianæ disciplinæ rationem egregie instituisset, & quasi ex inculta silua florentem hortum reddidisset, eum Gregorius XIV. Pont. Max. ad regendam Ticinensem Ecclesiam transtulit. sed hanc ille dum strenue perlustrat, magno totius gregis sui, bonorumq. dolore, pastor egregius, ac vere pater pauperum appellatus, ad æterna, vt pie credimus, laborum suorum præmia, anno MDXCII. mense Octobri senex emigrauit. Ceterum vt Ecclesia suam obtineret auctoritatem, vniuersis Episcopis, atque Præsulibus PIVS edixit, vt nulla cum formi-

A dine officia quisque sua fortiter præstantes forum agerent, iudicia exercerent, Ecclesiasticamq. potestatem tuerentur.ac si quando eos in iure sacerdotibus dicundo ab laicis Principibus impediri, vt fit, aut oppugnari intellexisset, curam ipse suscipiens auctoritatem interponebat suam: dabatq. operam, vt ius suum Ecclesia retineret: Principesq. ipsi magno in beneficio ducerent, si de rebus in sacra iura gestis veniam impetrare potuissent Episcoporum vero negotijs, & caussis, quæ sæpe incidunt, audiendis, definiendis, ac protegendis certum eruditiorum Cardinalium numerum primus ipse præposuit, qui vna statis diebus, & horis congregati, Apostolica auctoritate quod rectum esse videretur, decernerent, ac responderent; si quid vero grauius incidisset, ad Pontificem referrēt. sicu-
B ti deinceps præstitum fuit. Aliam porro Cardinalium congregationem instituit, qui libris interdictis, aut interdicendis præfecti, in eos inspicerent; ac vel corrigendos, vel damnandos, vel iam in Indice Apostolica censura notatos pari auctoritate cauendos curarent.

Ceterum a piorum cœtu segregatos esse voluit Clericos quoslibet, qui deinceps in Ecclesiasticis caussis, aut ad sæcularem iudicem prouocassent, aut laicorum Principum gratia se contra Ecclesiam tutari conarentur. eosq. infamia notatos numquam idoneos fore ad sacros ordines, & ad consequenda beneficia declarauit: eos priuans his, quæ iam obtinerent.

C Difficilioribus in rebus fortis, ac prudens fuisse declaratur. Cap. X.

ECCLESIASTICAM ergo ditionem, ac iura singulari & perpetua constantia defendens, coercens improbos, probos vero præmijs ornans, Pontificiam maiestatem auxit plurimum. Etenim in vnam Christianæ reip. curam intentus, supremam illam dignitatem non humanis consilijs, sed vni diuinæ voluntati referens acceptam, ac nullius ho-
D minis vel potestatem, vel gratiam respiciens, auctoritatem suam fortiter exercebat. illud aperte professus, non solum se nullis aut perturbationibus animi, aut priuatis commodis duci, vel commoueri; sed etiam in actionibus suis, nihil præter vnum religionis bonum, & quicquid cum illa coniunctum esset, prorsus intueri. Propterea q. dicebat, apud Christianos hanc viuendi legem perpetuam esse debere: vt ad sacrosanctæ religionis regulam cuncta dirigantur, honoriq. diuino nihil anteferatur. Itaque illos audire non poterat, qui ditionis ius, statusue caussam sacris legibus, vel Christianis moribus præferre conarentur. dicereq. solebat, caus-

caussam eiusmodi, caussam esse diabolicam. & tamen ita perfecit, vt eum Principes, ac nationes omnes & amarent vnice, & vero etiam vererentur, quippe qui probe nossent, dicereq. solerent, illius vitam eiusmodi esse, vt in ea cum semper reperirent boni, quod imitarentur; nihil inuenire possent improbi, quod calumniarentur. A

At vero quemadmodum corpore ad labores omnes perferendos erat assueto, sic tantus inerat illi vigor animi, vt nec secundarum insolentia rerũ difflueret, aut inaniter efferretur; neque vllo genere calamitatis vmquam frangeretur. Quisquis vero vel auctoritate, vel minis eum superare contendisset, hunc statim ipse retundere, irritosq. conatus eius efficere non verebatur. vel illud coram obiectans, se martyrij pœnam non modo non extimescere, sed etiam vehementer optare. sicut enim ipsum Deus in eo statu collocauerat, sic eumdem posse contra omnem humanæ potestatis impetum egregie ipsum defendere, diuinitúsq. tueri. Itaque de illo vere dici potest, quod scribit quodam loco B. Cyprianus, non animum martyrio, sed martyrium animo defuisse. Ac spe fretus eiusmodi tantopere fidebat Deo, vt maximis, ac potentissimis quibusq. Principibus caussa religionis fortiter obsisteret. & quoniam hominibus placere non studebat; loquebatur in conspectu Regum, & non confundebatur. B

Serm. de mort.

Ea porro sapientia, eaq. prudentia, atque in rebus omnibus moderatione præditus erat, vt heroicarum lumina virtutum in eo mirabiliter elucerent. Administros, famulosq. suos, quos longo tempore bonos esset expertus, nullis calumnijs adduci poterat, vt deserendos putaret: ratus insitam iam, inueteratamq. de eorum probitate opinionem facile immutare, genus quoddam esse leuitatis. In quo eo magis sibi constandum esse arbitrabatur, quo sæpius rerum, quarum illi insimulabantur, secreto, cauteq. veritatem explorando, eas omnino fictas aliquando esse comperiret. quo in genere quam cautus esset, minimeq. præceps, cum plurimis in actionibus, tum in primis ex eo, quod contigit Ioanni Morono Cardinali, aperte licet intelligi. Paulus Maria cognomento Castellanus, Pontificiæ custodiæ militum præfecti Vicarius, PIO aliquando renunciauit, homines duos ex oppido Castellatio, non longe a Boscho, retulisse, se & coram, & per litteras, eiusdem Cardinalis nomine, maximis pollicitationibus ad Pontificem interimendum sollicitatos fuisse. eius rei tot afferebantur indicia, quæ PIVM ad quæstionem in Moronum exercendam possent impellere. Verum prouidens ipse, id, quod res erat, dolose confictum esse, cum Morono collocutus, nihil ei molestus esse voluit; sed eiusdem Castellani opera calumniatores illos Romam caute perduci curauit. vbi ad cognitionem veritatis in quæstionem dati, confessi sunt, se maximorum spe præmiorum adductos, id nequiter excogitauisse. ac propterea non præmijs, sed meritis supplicijs affecti publice fuerunt. Quin C D

PIVS

A PIVS Moronum ipsum, vt pote virum summa prudentia, ac rerum vsu præcellentem semper plurimi fecit: ac prudenti eius consilio ad res grauiores conficiendas libenter vtebatur. Sed enim parum fidei at Cardinalibus, Principum negoria procurantibus; eos fere omnes suam quęq. rem curare intelligens. Quod si quis opera Cardinalium eiusmodi apud ipsum vti voluisset, is nisi prudenter egisset, ac moderate, suspectum reddebat se se, & non modo iacturam existimationis, sed alia quoque subibat detrimenta. Ceterum suspiciosi habebatur ingenij; nec alienis vel sermonibus, vel consilijs facile credebat: non ignarus quantopere in hominum animis valeant sui cuiusq. boni cupiditates, & propriorum desideria commodorum. Quæ vero in illius mente cogitatio primum in-

B sedisset, ea quidem sibi altius defixa inhærere consueuerat: in alienis tamen consilijs audiendis, & in rebus consultandis haud pertinax erat; sed vt recti, rationisq. capacissimus, in alienam sententiam, quando melior esset ac tutior, facile deducebatur. Atque huius quidem rei contra vulgarem quamdam opinionem, Principum Oratores, & alios summos viros, qui cum eo sæpius agebant, auctores habeo locupletissimos.

Eiusdem siue submisio, siue magnitudo animi. Cap. XI.

C NVLLA splendidior gemma, in omni præcipue ornatu Pontificis, teste S. Bernardo, est ipsa humilitate, quo enim celsior ceteris, eo humilitate apparet illustrior & se ipso. Quare licet in alto positum, non altum sapere difficile sit, & omnino insusitatum; & quanto inusitarius, tanto gloriosius; tamen a PIO in summo alioqui rerum humanarum fastigio collocato, tantū absuit, vt de se ipse alta vel sentiret vmquam, vel prædicaret, vt in oculis suis nihil se ipso esset abiectius, nihil humilius. quippe qui nosset, se gerere personam eius, qui dixit: *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.* Itaque sapientis secutus consilium, quanto maior erat, tanto *Lib. 2. de Consid.* *Matth. 11.* *Eccli. 3.*

D magis se submittebat in omnibus. Atque ita summam coram Deo, & hominibus gratiam inuenit. Qua quidem ille virtute sic excelluit, vt quanta ad dignitatem, & honorem, tanta ad Christianam humilitatem in eo fieret accessio. Nam adolescens cum inter Dominicanos fratres, Bononiæ, vt initio diximus, studiorum caussa commoraretur, ibiq. Gisleleriæ gentis nomen haberetur illustre, inde genus se trahere, non modo non ostentauit, sed ne cuiquam innoresceret, diligenter procurauit. veritus, vt ipse postea dixit, ne ex honorifico familiæ nomine inanis gloriolæ sibi quicquam adhæresceret; contra institutum eius, qui se huma-

bam

nam vanitatem omnem contemnere professus esset. Eo porro magis & A
Cardinalis,&summus Pontifex inanem omnem mundi fastum, ac pretiosum apparatum priuatim, & publice, quatenus per dignitatem posset, euitabat. eius enim cubicula vel nuda, vel aulaeis minus exquisitis ornata, in ijsq. non profanæ tabulæ, non inania signa conspiciebantur. Sed, his remotis, Christi de cruce pendentis effigiem, sacrasq. imagines ipsum habere delectabat. Die cœnæ Dominicæ sacro de more aliorum Pontificum, tredecim pauperibus, singulari eius, cuius vices agebat in terris, exemplo, pedes non modo procumbens lauare, sed etiam exosculari consueuerat. inter hæc aliquando multis eximio virtutis documento fuit, cum fœdo vlceri, quo ex ipsis egenis vnus laborabat in pede, in gratiam eius, qui animarum nostrarum sordes lauit in sanguine B
suo, sacrum osculum infigere talis ac tantus Princeps non exhorruit. quæ res inspectantium animos ita permouit, vt pia præ admiratione à lacrymis tẽperare nequiuerint. in ijsq. vir princeps effusius collacrymans edixit; si coram vniuersis hominibus hoc edi posset exemplum,fieri non posse, quin vel peruicaces hæretici ad Catholicæ veritatis cultum conuerterentur. Qui vero ipsum vel in minimis corriperent, quod magnum est, teste B. Gregorio, Christianæ submissionis indicium, eos valde diligebat. parumq; fidebat ijs, qui, vt fit, præsertim apud principes viros eius dicta,factaq.omnia dilaudarent. Cum aliquando quispiam de familia sua vti probus, ijsq prædıtus uirtutibus,quæ domino suo quẽpiam amabilem,carũq. solent efficere,apud ipsum commendaretur;Bonus ille quidem, intulit PIVS; sed mihi numquam contradicit. Non C
enim ignorabat, miserum esse Principem, apud quem ueta reticentur; ac Regum opes sæpius assentatione, quam hostibus euerti. Rerum autem humanarum siue splendorem, siue magnitudinem parui faciebat. neque uero malis artibus, uel ad hominum gratiam, uel ad honores umquam aspirauit. Quin potius nihil minus, quam de honoribus cogitantem, ac recto semper itinere gradientem, & de sola uirtute sollicitum ipsi eum ultro sunt honores consecuti. Neque enim fumosæ maiorum imagines, ut grauis quidam auctor de illo scriptum reliquit, non inuidiosa diuitiarum magnitudo, non eblanditæ Principum commendationes uiam ei ad Pontificatum munierunt, sed eadem illa uirtus,quæ D
ipsum ab incunabulis susceptũ comitata est, in illo summo dignitatis solio suis ipsamet manibus eum collocauit. Vera igitur narrabat, familiares suos ad cauendam ambitionem adhortans, cum diceret, se pro adipiscendo Pontificatu neque pecuniam, neque fauorem hominum, ac ne cogitationem quidem adhibuisse. Quin eiusmodi gradum,ad quẽ alioqui summa contentione peruenire multi conantur, cuiquam haud esse desiderandum: & quæ illum comitantur, molestias sibi grauiores uideri, quàmquã fuerit uel onus paupertatis in cœnobio sibi degẽti,uel.

quod-

A quoduis aliud afflictionis genus, aut etiam laboris. eamq. dignitatem ad æternam salutem sibi quodammodo esse impedimento. Itaque commiserandam potius, quam inuidendam condicionem suam esse crederent. ab eo enim die, quo in Pontificatum fuerat euectus, nullam se horam sine sollicitudine, ac molestia transegisse. Quin potius splendorem, & magnitudinem, quam in me, inquit, intuemini, nihil aliud, quam spinas pungētissimas ego semper reputo: quæ animum stimulant meum, quoties subit recordatio, quid ex officio præstare debeam, & qualem rationem commissi mihi muneris Omnipotenti Deo sim redditurus. Quare cœnobiticæ vitæ sibi cum sæpius veniret in mentem, veluti alter Gregorius, ad eam summis votis anhelans, aiebat, se tranquillitate vitæ aut
B perfecta quiete numquam potitum esse, nisi in prouincia sua, dum vitam duceret religiosam. Pœnituitq. se, id oneris subijsse, cui sustinendo se viribus imparem esse sentiret. ac propterea eo sese abdicare, aliquando cogitauit. Qua de re ad Petrum Montium Ierosolymitanæ militiæ Magistrum, quæ exstant, ipse manu sua litteras dedit. sed quas in ijs litteris legere est, rationibus demum acquiescens, ad diuinam se voluntatem conformandum putauit. Verum, vt alia non pauca singularis eius modestiæ argumenta præteream, illud hoc loco minime silendum videtur, quo ipse ijs rebus despiciendis, quas demirari mortales solent, quanti faciendæ essent, aperte declarauit. Cum Romani eius integritatem vitæ, & optimam Reip. moderandæ rationem admirabiliter extollentes
C in Capitolio statuam illi decreuissent, ipse, ne id vllo modo facerent, imperauit. nam si quid a se fieret boni, inde honorem, & gloriam esse omnem ei tribuendam, qui bonorum omnium summus auctor existit. Malebat enim ad gloriam Dei, se prudentium, ac bonorum virorum pectoribus insigne virtutis exemplum insculpi, quam in foro marmoreum, aut æreus perpetuo stare. haud ignarus, eximiam virtutem sponte decus consequi suum, nec vllam speciosiorem esse statuam, quam præclaram bene actæ vitæ memoriam.

Integritas eius, & castimonia. Cap. XII.

D

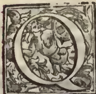
A porro continentiæ laude floruit, nihil vt non pudicum, & castum de illius vita fuerit vmquam auditum. Quin illud certum esse fertur, eum virginitatis florem illibatum perpetuo custodisse. eius vero integritatis prætet alios, locupletissimus testis fuit Archangelus Blanchus, Viglebanensis, vir pietate, & doctrina insignis; quem ipse ex Dominicana fa-

na familia assumptum, primum Theani Episcopum, deinde Cardinalem A creauit. is enim testabatur sacras illius in omni vita, hoc est cœnobitam, Cardinalem, denique Pontificem Maximum agentis se confessiones audiuisse, neque tamen vnquam letalis culpæ labem in eo deprehendisse. Id ipsum insuper asseuerabat Balneoregiensium Episcopus, qui etiam per multos annos illi a confessionibus fuit.

Non defuere tamen nebulones, qui per fraudem, & calumniam turpem impudicitiæ notam ei conarentur inurere. vt solet proborum virtus improborum vbique studijs exerceri. Neapoli Romam profectus iuuenis pistoris famulus, se hoc Pontifice genitum esse palam dictitabat. Quare dubitatum, ne is vel ab hæreticis, vel ab alijs hominum pestibus, præclarum PII nomen obscurare nitentium, ad id facinoris esset impulsus. ea super re litteras ille contexens identidem, in compedibus demum B caussam dicere cogitur. vbi in quæstionem traditus, quoties quæsitus est, toties sibi minime cõstans, mendaxq. deprehenditur. etenim epistolam, quam se a Pontifice Cardinalem agente accepiße dicebat, ementitam eße constabat. quippe quæ data esset Ianuario mense, anno M. D. LVII. cum ipse mense Martio consequente creatus eßet Cardinalis. itaque ab ipso nebulone dictata fuit; quemadmodum & duorum testium, quibus coram ea scripta fuerat, & eius, qui octauo die antequam ille vocaretur in iudicium, eam exararat, constanti testimonio probatum fuit. Ad extremum confeßus ille, vt commodis consuleret suis, id praui cepiße consilij, iudicum decreto per vrbem Romam virgis cæsus ad triremes in perpetuum damnatus est. Proinde iudex quidam Romanus, nomine Petrus Albicinus, certis de caussis PIO factus inuisus, secessit in C Galliam. vbi sæpe rogatus ab Admiralio Colignio, atque ab alijs Hugonotorum ducibus, præmijs alliciebatur, vti iuuenem illum Pontifice progenitum esse mentiretur; vt PIO videlicet apud eas gentes bene audienti tam fœdam maculam aspergerent. Verum eiusmodi calumniam Deus auertit. Atque ita mentita est iniquitas sibi.

Frugalitas eius, ac vita quotidiana. Cap. XIII.

D

QVEMADMODVM PIVS & in Remp. liberalis, & in eos, quos spectata probitas, vel præstitum inseruientis officium, uel alia ratione in eum exercita benignitatis uirtus commendaret, mirifice beneficus fuit, & gratus; ita erga se magnam perpetuo frugalitatem, ac parcimoniam exercuit. Nam cum in omni uita sua, tum in primis in summo illo digni-

A dignitatis gradu collocatus eam temperantiam retinuit, vt in Pontificatu perexiguos sumptus in diurnum victum suum fieri voluerit. Dicere vero solebat, hominem gulæ illecebris addictum, castum esse non posse: propterea q. monebat, cibum tamquam medicamentum esse capiendum ad instaurandas vires corporis, vt eo sumpto, actionibus quisque suis operam dare non impediretur. Atque hoc quidem in omni vita seruauit ipse diligenter. Vt rebus audiendis liberius posset operam dare, vt plurimum non prandebat: sed tempestiue peracta re diuina, breue ientaculum sumebat, aut sorbendis binis ouis, aut iusculi parum ebibendo. quandoque uero etiam prandebat, simulq. cænabat: idq. frequenrius publice. Ad pellendam vero sitim siue in prandio, siue
B in cæna, bis terue ad summum, pocillum bene dilutum exhauriebat. Cibos autem ut plurimum ex oleribus amaris, & magna simplicitate sale tantum, & oleo, præsertim dum ieiunaret, nec aromatibus, aut saporibus gustatum acuentibus uolebat esse conditos. cetero qui vsus paulo commodiore victu, dum esset Cardinalis. Accumbenti vero sibi cum magnam rerum omnium munditiam, tum in primis sacram perpetuo voluit lectionem adhiberi. at precipue S. Bernardi libros de Consideratione ad Eugenium, quibus videlicet, quæ pro honore Dei, ac totius Ecclesiæ bono, animarumq. salute consideranda sunt, luculenter edocentur, sæpius prælegi curabat: sententiarumq. grauitatem attentissime ponderans, quæ suo tempore, & loco exsequeretur, secum
C ipse diligenter conferebat. Quem quidem prælegendi ritum sane perantiquum a multis intermissum, & Cardinales, & alij præterea sacri proceres eius exemplo deinceps in vsum reuocare cœperunt. Neque vero sibi noua vestimentorum genera comparauit, contentus veteribus Pauli IV. quo ad honeste indui potuerunt: neque item per annum totum indumenti quicquam innouauit, præter laneam tuniculam, qua loco lineæ subuculæ semper est vsus, increpuitq. ministrum, qui ei eiusmodi tunicam ex subtiliori panno confici curauerat: quam etiam ob id induere noluit, solita, quæ crassior erat, & vilior, omnino contentus. Oblatum panni munus ex lana Conchensi, quod pretiosius, ac delicatius esse sibi videretur, quam suus ferret vsus, recusauit. Nihil igitur in
D vestibus, nihil in reliqua vitæ ratione, præter exteriorem habitum, immutauit: sed eamdem, quam priuatus tenuitatem, eumdem cultum, ac disciplinæ seueritatem præstitit. Ceterum peracto sacrosancto Missæ sacrificio, & eo, quod diximus, ientaculo bene mane sumpto, negotijs audiendis operam impendebat. Quo in labore æstate quidem ad horam vsque nonam, hieme vero ad Solis occasum, sæpe vero etiam ad multam noctem prorsus immobilis persistebat. Tanto vero ante lucem exurgebat, vt ad eum consulendum prælatis facibus accederetur. Medicis suis, ac familiaribus nimios labores in tam assidua, diuturnaq. audi-

tione illi breuioris vitæ caussam fore cauentibus, principe viro sane dignam sententiam respondit: Se videlicet a Deo in eo gradu collocatum, non vt sua, sed vt aliena commoda procuraret: ac Reip. præfectum conscientiæ magis, quam corpori suo satisfacere oportere. Rarius, ac serius loqui solebat: sæpe laborans in verborum, quæ propria, & significantia esse sibi viderentur, inuentione. Ceterum eius ex ore nullū fere verbum excidisse fertur, quod non vel ad Dei honorem, vel ad suam, aliorumue salutem pertineret. A

Vt se gesserit in propinquos. Cap. XIV. B

NEQVE vero in se tantum, sed in agnatos etiam suos, ac propinquos eximiam temperantiam, ac modestiam tenuit. Non enim, vt diximus, acquieuit carni, & sanguini, nec eum ab recto suorum amor inflexit: sed in eos ita se gessit, vt nec pauperes, & humiles contempsisse, nec tenues amplis diuirijs, & honoribus auxisse, nec in eos Christianæ pietatis officio defuisse videretur. Paulum Gislerium sibi ex fratre pronepotem, quo nemo superetat illi sanguine coniunctior, iuuenem a piratis captum, & triremibus alligatum, ignaris Turcis, eum esse Pontificis consanguineum, modica redimi pecunia, Romamq. profectum videre voluit. sed non alio habitu, quam eo ipso, quo, dum esset in vinculis, induebatur. eum porro grauiter admonuit, vt ex ea calamitate ereptus disceret, ingentes Christo Redemptori, dum viueret, gratias agere, Deiq. mandata diligentius custodire. Dein equo, officioq. donatum, vnde centenos aureos haberet annuos, humaniter accepit. mox eum, quod miles esset egregius, suburbanæ regioni, custodiæq. suæ præposuit: atque ei quingentorum aureorum annuam pensionem, ac suburbanam villam, in qua ipse domum extruxerat, cuius ante meminimus, PII V. prædiolum appellatum, dedit. Sed cum ille iuuenili lapsus errore præscriptas Pontificiæ familiæ leges aliquando violasset, ac præterea culpam mendacio tegere uoluisset, eum non solum officijs, & donatis rebus fere omnibus priuauit, sed ab se, & ab vniuersa Romanæ Ecclesiæ ditione statim ablegauit; ea lege, ne deinceps Romam accederet. usque adeo & mendaciorum, ut diximus, inimicus, & domesticæ disciplinæ uigilans ac tenax custos, & in consanguineos suos, quos ceteris modestiæ, & obedientiæ exemplo esse uolebat, seuerior fuit, quam indulgentior. Ex tribus porro Gardinæ sororis suæ nepotibus, Antonio, Hieronymo, & Michaele Bonellis, unum Antonium, qui C D

Domi-

A Dominicano ordini se se addixerat, mutatoq. nomine frater Michael appellabatur, uirum probitate, doctrinaq. præditum, sacri Senatus, Regiorumq. Oratorum hortatu, ad eorum retinendam in negotijs transigendis fiduciam, vix tandem adduci potuit, quod ante retulimus, vt sacrum in collegium cooptaret. Hunc ergo Cardinalem Alexandrinum appellatum, rebus agendis sibi adiutorem sic adhibuit, vt suam ipse auctoritatem retinendo, non vni omnia deferret; sed grauiora quæq. ipse cognosceret; cunctaq. amplissimorum patrum consilio moderaretur. In noui Cardinalis familiam cum initio permulti vellent adscribi, PIVS edixit, nolle se quemquam admitti, nisi quos ipse designasset: vt non modo probati, sed etiam pauci ad eius ministerium
B adhiberentur. velle namque se eum inter pauperes Cardinales, quales ipse fuerat, numerari. Ac licet summum Camerarij Sedis Apost. munus tertio Pontificatus anno vacans ei detulisset, tamen sequenti anno cũ ad sociale bellum contra Turcas gerendum pecunijs indigeret, quas alioqui poterat aliunde colligere, singulari exemplo, ei nec inuito id muneris abrogauit, &, quod venale sit, ceu & alij nonnulli Vrbani magistratus, Aloisio Cardinali Cornelio vendidit septuaginta millibus aureorum. quos, vt ante memorauimus, ad augendas Christianorum vires contra Turcas contulit. Sed inter hæc cum alter effluxisset annus, ex quo sacræ militiæ Melitensis Ordo summis votis pro eximia sua in hũc Pontificem pietate Cardinalem Alexandrinum Protectorem sibi delegerat, Prioris
C in Vrbe titulum eiusdem Ordinis, ex obitu Bernardi Saluiati Cardinalis tunc vacantem, cum annuis reditibus, qui tum erant circiter sena aureorum millia, ipsi Alexandrino PIVS assignauit; nonnullis annuis, vt mox dicemus, pensionibus reseruatis. Sed cum eiusmodi collationem Ioannes Valletta illius Ordinis Magister, cuius ante meminimus, ægerrime ferens per litteras ad Papam datas ea de re grauiter expostulasset, perlectis litteris Pontifex, si res integra fuisset, ab ea se temperaturum indicauit. quin etiam, ne quid in eius viri, vel Ordinis, quos ipse valde diligeret, offensionem fecisse videretur, actum rescidisset, nisi Iosephus Cambianus tunc militiæ Melitensis apud Sedem Apost. Orator, priuatas, & occultas Vallettæ querimonias publicas fecisset, eiusq. secretas ad Pontificem
D litteras querelarum plenas temere per Vrbem, immo per Orbem euulgasset. Quæ res hominibus sermonẽ dedit, & Pontificis existimationem, animumq. grauiter offendit: plerisq. vti fit, ex fama potius, quam ex facto rem perperam iudicantibus. Itaque PIVS quicquid fecisset, iure se fecisse ostendens, Cambianum, vt imprudentem rumoris auctorem ab Vrbe confestim iussit abscedere, eodem amplius non rediturum. Ceterum non esse, cur Valletta, aut quispiam alius se ob id offensum arbitraretur. nam si quid detrimenti in eum Ordinem inde recideret, id non iniuria factum: immo plurimis, & maximis in eum collatis beneficijs an-

tea ſe cumulate compenſauiſſe; ipſius ſacræ militiæ priuilegia, decretaq. A
honorifica, quatenus per Tridentini Concilij ſanctiones licuiſſet, denuo ſe libenter comprobaſſe; & ad eam inſulam, ac militiam varijs communiendam præſidijs, ſartamq. tectam conſeruandam ingentes, vt oſtendimus, ſumptus feciſſe. Ac licet pro ſumma ſua poteſtate poſſet vacantia beneficia cui liberet digno tribuere; tamen templo, cœnobioq. Boſchenſi, de quo diximus, ab ſe extructo ipſius Hoſpitalis Ordinis Præceceptoriam S. Ioannis, cui ab Vrba vicino torrente nomen eſt, à Boſcho parum diſtante, cum attribuere cuperet, ac pro ea amplum, quod Apoſtolica Sedes in Siciliæ dioeceſi Mazarienſi habebat ſacerdotium, Abbatiæ nomine, ſub titulo S. Mariæ Iumarum, in commutationem ipſi Ordini tradere deſignaſſet; id ſe pro ſua modeſtia, ne quemquam offenderet, facere noluiſſe: niſi prius conſultis, ac ſumma voluntate conſentientibus cunctis ſacris illis militibus Italici nominis, atq. adeo totius cōſilij Melitenſis. Neque vero hæc ſe exprobrandi, ſed approbandi cauſſa commemorare. B

Ceterum ſuper ipſius Prioratus fructibus tres penſiones duorum millium aureorum annuum PIVS impoſuit. vnā quingentorum Io. Paulo Eccleſiæ, ciui Derthonenſi, iuriſconſ. clariſſimo, quem ipſe ex Regio Senatu Mediolanenſi ob ſingularem eius integritatem, & iuriſprudentiam in ampliſſimum Cardinalium ordinem legit. Alteram pariter quingentorum, vt diximus, ipſi Paulo Giſlerio. Tertiam vero aureorum mille Philippo, Sebaſtiano, Antonio, Michaeli, & Ioanni, C
bonæ indolis adoleſcentibus, conſanguineis ſuis, Paganini Giſlerij, Boſchenſis, legitimis, ac naturalibus filijs, ſingulis ducentenos aſſignauit. Quibus præterea fratribus vt tenuitatē ſuſtentarent ſuam, Romanæ curiæ officia, vnde ſinguli centenos aureos haberent annuos, elargitus eſt. eoſdemq. primum in Vrbe in Germanico collegio optimis diſciplinis, ac moribus inſtitui; deinde Philippū natu maiorem, Giſleria villa, ex qua, vt dictum eſt, Paulus exciderat, donatum, in Patauino gymnaſio apud NicolaumOrmanetum, quem ipſe eius ciuitatis Epiſcopum conſtituerat, iuri ciuili operam dare curauit.

Sebaſtianus vero ſub Sixto V. multis in Eccleſiaſtica ditione præfecturis honorifice adminiſtratis, ſub CLEMENTE VIII. varijs in D
locis Apoſtolici Vicarij officio cum laude perſunctus, propinquitatis iure vna cum fratribus ſuis in Ticinenſis Giſleriorum collegij a PIO, vt retulimus, fundati, iuſpatronatus, & in alia fideicommiſſi Giſleriæ familiæ ab ipſo inſtituti iura ſucceſſit: ab eodemq. Clemente Strongolenſium in Calabria factus Epiſcopus, præclaras PII virtutes æmulari conatur. Priuatum porro, & humilem ſtatum PIVS in ſuis adamauit. Satis conſtat, principem virum, titulis & opibus illuſtrem, vt affinitatem cum Pontifice contraheret, miſiſſe, qui filiam ſuam cum

ſum-

A summa dote Hieronymo Bonello Cardinalis fratri vxorem offerret. Cui
PIVS, magnam se illi gratiam habere. Verumtamen nec Ducis, nec
Marchionis, nec alios illustres titulos velle se in gentem suam inducere,
quibus ea numquam antea claruisset. Huic ergo non feminam prin-
cipem, (sicuti nec alijs suis) aut amplissimis præditam diuitijs, sed
tenuem Hieronymi Rusticucij, nobilis ciuis Fanensis, de quo dixi-
mus, nondum Cardinalis, qui sibi erat ab epistolis, sororis filiam,
nomine Diamantem vxorem dedit. Hanc vero singulari Christianæ
moderationis exemplo, non frequenti procerum comitatu, non splendi-
dis vehiculis, aut vllo denique magnifico apparatu, sed humiliter, & pri-
uatim clitellario mulo in cistis e Piceno Romam deduci voluit, in Vr-
B beq. submisse, & modeste eam haberi. Inter hæc Emanueli Philiber-
to, Allobrogum Duci, per Vincentium Parpaleam, S. Solutoris Abba-
tem, PIO suggerenti, vt liberalius pro dignitate cum propinquis a-
geret, respondit, si virtute cognati sui præstitissent, non defuturos, qui
de illis bene mererentur. prædictionem euentus comprobauit. Nam
PIO ex humanis erepto, Rex Catholicus Philippus pro singulari sua
in hunc Pontif. pietate, gratissimaq. memoria, Hieronymum ipsum
Cassani in Insubria Marchionem dixit; eumq. in ditione Mediolanen-
si diuitijs & honoribus adauxit. Cardinali vero Alexandrino aureo-
rum septena millia annua, & abacum auro, argentoq. cælato instru-
ctum, qui duodecim aureorum millibus æstimabatur & amplius, e-
C largitus est; eumq. deinceps alijs multis honoribus, ac beneficijs orna-
uit. Michaelem porro ipsorum fratrem natu minorem idem Dux Al-
lobrogum pro eximia sua in ipsum Pontificem obseruantia vectigalibus
auxit, inq. sacram Annunciatæ Virginis militiam adscriptum Subalpinæ
prouinciæ Præceptorem declarauit. Paulo denique Gislerio, post ab eo
præstitā in illa memorabili victoria nauali cōtra Turcas strenuam operā
Rex ipse sexcentos aureos nummos annuos tribuit. Ceterum PIVS
toto Pontificatus sui tempore nihil Hieronymo dedit, nihil Michae-
li, præter annuam singulis quadringentorum aureorum pensionem.
Nihil Isabellæ ipsorum sorori, quæ deinde, PIO vita functo, Car-
dinalis fratris ope, honestiore condicione nupsit Pomponio Torello,
D Parmensi, Comiti Montischirugoli, Coentijq. non minus virtutibus,
ac liberalibus disciplinis, quam generis nobilitate præcellenti. Puellis
vero sibi ex sorore propinquis (quod ego ipse publica auctoritate firma-
tis documentis testatum vidi) erogauit in dotem singulis mille aureos.
quibus illæ ambæ a suis in matrimonium honestis viris pari condicione
sunt collocatæ.

Non defuere & alij principes viri, qui aliquando ei subijcerent, do-
tes eiusmodi, & alia propinquis data subsidia tenuiora videri, quam
talis, tantiq. Principis cognatos deceret; posseq. largiore manu

„ cum illis agi.quibus ille; Quin etiam, inquit, de his modicis, an salua A
„ conscientia dederimus, sæpe nobis venit in mentem dubitare. hæc enim
„ bona sunt Ecclesiæ, in eius tantum sactos vsus, non ad luxum, aut ad
„ ditandos propinquos a sanctis legibus destinata. Cumq. vir primarius eius animum laudaret de consanguineis modice iuuandis, idq. maximā bonis omnibus afferre consolationem diceret; precareturq. Deum, vt eam illi mentem quamdiu viueret, conseruaret; grato animo id PIVS accepit. adiecitq. se ad summum Pontificatum a Deo vocatum fuisse, vt Ecclesiæ suæ, non vt consanguineorum aut commodis inseruiret, aut cupiditati. Præclara sane vox, atque vt tanto prorsus digna Pontifice, sic in omnes ætates posteris illi succedentibus ad exemplum valde memorabilis. B

Eiusdem domestica disciplina. Cap. XV.

DICERE vero PIVS solebat interdum, alios probe regere cupienti necessarium esse, se ipsum in primis, domumq. suam bene moderari. secus illi nequaquā obtemperatum iri. hominibus enim suapte natura liberis ita comparatum esse, vt alter alteri minus libēter obediant, quam legibus, quas a primarijs, ac C principibus viris seruari viderēt. Itaq. exemplo suo, ac sollicitudine peruigili optimæ disciplinæ formam in familiam suam induci curauit. existimans illud Apostoli in se maxime conuenire, dicentis: *Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit*? videbat enim tametsi erat a Deo sibi totius Ecclesiæ moderatio commissa, singularem tamen domesticorum suorum procurationem eo magis ad se pertinere, quo certius ad exemplum suorum familiarium reliquas Ecclesiasticorum familias non per Vrbem solum, sed per orbem etiam terrarum componendas esse intelligebat. Quare Pontificatus initio, ijs, penes quos erat cura rerum domesticarum, edixit, sibi esse in animo, non habere apud se nisi homines D spectatæ integritatis; velleq. vt Pontificis domestica disciplina Cardinalibus documento esset, atque inde rerum ordinandarum sumeretur exordium Porro autem familiares suos omnes conuenire iussos graui concione excepit: in qua æternæ felicitatis scopo ob oculos posito, Dei, & Ecclesiæ sanctæ præcepta, si rite conseruarentur, rectam viam esse docuit ad felicem illum finem consequendum. Dein eos ad illorum perfectam custodiam exhortans, quædam rerum capita præcepit ab omnibus, qui domui suæ futuri essent, accurate seruari. In ijs, vt vnus quisq. nomen

1. Tim. 3.

suum

A suum, & quibus initiatus esset Ordinibus, quæq. possideret sacerdotia, declararet. Hæc omnia scire se velle, quo sibi ipse satisfaceret. quod eo pertinere videbatur, ne quis beneficia plura, quam iure posset, obtineret: neque ab Ecclesijs, quæ residentes præfectos exigerent, abesse vlli permitterentur. tum etiam, vt si qua conferenda erant beneficia, cui conferri oporteret, intelligeret. Statuit præterea, vt domestici Sacerdotes omnes, etiam si nullo beneficio Ecclesiastico essent obstricti, ter saltem in hebdomada diuina mysteria celebrarent: ne publicæ vtilitati cælestæ sancti sacrificij beneficium subtraherent. Ceteri vero, præsertim Diaconi, aut Subdiaconi saltem quinto decimo quoque die sacrosanctam Eucharistiæ mensam frequentarent: vt hoc salutari cibo recreati B maiores sumerent vires ad superandos hostes animarum. Atque vt exterior cultus, habitusq. corporis bonæ mentis testimonio esset, edixit, vt quotquot in aliquo sacro ordine essent constituti, aut ecclesiasticos perciperent fructus, Clericorum habitum induerent (quod vt in suis familijs facerent, monuerat etiam Cardinales) vtque tonsura capitis, & talaribus indumentis a laicorum cultu secernerentur. Vestes verò ex lana tantum simplici confici, nec ex oloserico interius, exteriusue in familiæ suæ ornatu quicquam tolerari voluit. Sæculares vero penulas, & galeros, præter quam ad arcendam pluuiam, omnino interdixit. Ex subuculis lineis plicaturas, quæ foris ornatus caussa prominebant, amputari, & turgida femoralia abijci, simpliciaq. tibialia gestari C mandauit.

Et quoniam innumerabilia vitia ex otij radice prouenire, & bonam aulicorum partem grauissima cum iactura temporis otio abundare non ignorabat, statuit, vt omnes interessent sacræ lectioni, quam ter in hebdomada in Apostolico Palatio haberi volebat. Sacros præterea libros ad pietatem animos informantes illis suppeditabat: vt ijs legendis tempus honesta occupatione transigerent. admonens, vt de auditis, lectisue rebus identidem conferrent: aut alioqui ingenuis, & Christianis viris digna sermonum argumenta inter se proponerent. otiosa colloquia, & parum pudicos sermones, & omnem denique vel minimam peccandi occasionem ab aula sacra prorsus exterminatam esse voluit.

D Adhortatus præterea eos est, vt in omnibus actionibus sese non sæculares, leues, aut vanos, sed pios, prudentes, & vere religiosos exhiberent. ac domi, forisq. cum honestis, & grauibus tantum viris commercium haberent. Quod vt perfectius efficeretur, Nicolao Ormanetto, cuius opera ad rem ecclesiasticam, vti memorauimus, restituendam vtebatur, iniunxit, vt & notare eos, qui secus facerent, & admonere, & castigare, & expellere contumaces posset. ipsumq. ab eo die aulæ suæ præpositum in huiusmodi rebus spiritualibus constituit. cauitq. vt illi omnes notarentur, qui ab altera noctis hora, vel e sacro prodirent Palatio, uel

id etiam inirent. eamq. notationem ipse aliquandiu videre quotidie voluit. Eos vero sumptus, quos ad dignitatis suæ splendorem Pontifices facere consueuerant, imminui iussit, tenuiq. summa concludi: id se facere professus, vt sibi suppeteret, vnde publicam Ecclesiæ tenuitatem liberalius posset sustentare. Quocirca famulorum numerum diminuit: quos autem ab se dimisit, ijs certam pecuniæ summam dono dedit: quos vero retinuit, duplici stipendio auctos esse voluit: ne videlicet vmquam beneficiorum, vel pensionum facultatibus inhiarent. Postquam autem ordinationum harum caussas commemorauit, adiecit, ad officium suum pertinere, domesticos omnes recta via ad suum finem deducere. Quamquam enim Princeps sum, inquit, antiquius tamen Pastoris, & dignius, quam Principis officium agnosco. A B

Præfecto deinde custodiæ corporis sui præcepit, vt ex ijs, quæ audierat, ea a militibus suis præstari curaret, quæ eorum ferre condicio posset: eosq. cogeret tranquille, ac sine insolentia viuere; caueretq. ante omnia, ne hæ leges vlla personarũ acceptione violarentur. Postremo nihil in suorum moribus, habitu, colloquijs, ac tota denique viuendi ratione vitiosum, & quod praui esset exempli, tolerauit: nihilque prætermisit, quod ad optimi Principis, sanctissimiq. Pontificis familiam recte instituendam pertineret.

Hæc quidem, & id genus alia quamplurima de Pontifice non minus re, quam nomine PIO vera narrantur. sed singula persequi, necesse non videtur. solum ad præclaras tanti viri actiones, mores, virtutesq. ad gloriam, & mortalium vtilitatem cognoscendas, hæc pauca commemorasse forte fuerit satis. ut nemo non uideat, talem omnino se PIVM præstitisse, ut illius uita imaginem quamdam referat priscorum illorum Pontificum, quorum sanctimoniam, actionesq. diuinas in primis ueneramur: & qualem informat Apostolus, irreprehensibilem, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem, modestum, domui suæ bene præpositum. talem denique, qualem Romanum Pontificem ad Eugenium S. Bernardus describit his uerbis: Formam iustitię, sanctimoniæ speculum, pietatis exemplar, assertorem ueritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum sponsi, sponsæ paranymphum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum aduocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, iudicem uiduarum, oculum cæcorum, linguã mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, uirgam potentium, malleum tyrannorum pariter, & hæreticorũ, Regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terræ, Orbis lumen, sacerdotem Altissimi, Vicarium Christi, Christum Domini, postremo Deum Pharaonis. C D

1 Tim. 3.

Inno-

A

Innocentiam eius, ac ſanctitatem vel hæretici commendant. Cap. XVI.

INTER hæc demum ornamenta Pontificis, illud etiam ſplendeſcit in PIO, quod Apoſtolus commendans: *Oportet illum, inquit, & teſtimonium habere bonum ab ijs, qui foris ſunt.* 1. Tim. 3. Nam quemadmodum Sol ſplendore ſuo etiam qui lucem oderunt, velint nolint, ſæpe colluſtrat; ita Pontificis
B huius virtutis lumen clariſſimum ſic omnium incurrebat in oculos, vt vel cæci S. Romanæ Eccleſiæ hoſtes de illo honorifice loqui cogerentur. id quod Eliſabetha Anglorum, quæ ſe vocabat, Regina fecit; & Admiralius Colignius in Gallia ſæpius, cum alijs Hugonotis. Atque in Germania primarij quidam hæretici dictitabant, dæmonem, vt falleret Papiſtas (ſic enim Catholicos appellant) eis optimum, ac vitæ ſanctitate præſtantem dediſſe Pontificem, vt in ſua de religione ſententia pertinacius obfirmarent animos. Idem porro fecit Ioanna Regina Nauarræ, quæ in longo, quem illa de PIO ſermonem habuit, in cauſſa feminæ Principis Rothomagenſis ad Sacrum Rom. Rotæ tribunal delata, ipſum eſſe virum ſumma virtute, & ſanctitate præditum aſſeue-
C rauit. In eum autem obloquentium ora Deus retundebat. Et ſane in quodam iuriſconſulto, cui nomen Vrito, qui PII famam, & veram, Catholicamq. religionem praue oderat, vltionis diuinæ claruit exemplum. is enim Oxonij, quod eſt oppidum in Anglia, cum in ſuggeſtum verba facturus conſcendiſset, aduerſus Pontificem PIVM, in eiuſq auctoritatem petulanter oblocutus, explicanſq. ſeu verius implicans illa B. Pauli verba: *Chriſtus in ædificationem Eccleſiæ quoſdam dedit Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas, alios vero Euangeliſtas, alios autem Paſtores, & Doctores*: Ephеſ. 4. de ſuo ſubiecit hæreticus, Nulla hic Papæ fit mentio. Verum ſub finem ſermonis prope mutus effectus, ac ſubito correptus morbo, domumq. delatus, octauo poſt die miſer interijt. Eiuſdem
D Anglorum, quam diximus, Reginæ apud Philippum Regem Catholicum procurator, cum aduerſus PIVM pro Condenſi Principe loqui non dubitaſſet, ab ipſo Rege fuit expulſus, longeq. ab aula relegatus, donec alium eius in locum Regina ſufficeret. quæ proinde ex illis adminiſtri ſui in Pontificem verbis haud mediocrem ſe moleſtiam accepiſſe renunciauit. Quæ cum ita ſint, vel ex his, atque adeo ex toto Pontificis huius vitæ curſu diſcant, quæſo, Catholici nominis hoſtes, non amplius Romanos Antiſtites, eiſq. obedientes peſſime vel odiſſe, vel maledictis etiam inceſſere. Sed potius, quam debent, illis obedientiam, ac

venera-

veneratione m præstandam esse intelligant, & confiteantur; cum princi- A
pes suos vel inuitos de PIO honorifice locutos esse perspiciant.

Alia quædam sanctitatis eius indicia. Cap. XVII.

D ea postremo, quæ multa passim de PII sanctimonia, diuinaq. in eo collucente virtute narrauimus, accedunt alia quædam, eaq. nec obscura eiusdem rei testimonia: quæ quoniam auctores boni litteris mandauere, ea nobis hoc loco visum est B
silentio non præterire. Et sane cælestis quædam in eo vis ad nefarios spiritus ex humanis corporibus expellendos in primis enituit, singulis habendis supplicationibus, de quibus ante commemorauimus, ad diuinam opem Cæsari contra Turcas implorandam. Primæ namque supplicationi cum a malo dæmone obsessa mulier interuenisset, magnosq. & horrificos clamores edere cœpisset, ad Pontificem adducta est. Hanc ille sancta cruce ter pie signauit: mox quæ a pluribus teneri non poterat, velut exanimis in terram concidit. nec rumore solum, sed re uera compertum est, eamdem subinde prorsus conualuisse. Quæ res cum diu latere non posset, propterea ad alteram supplicationem tres aliæ malo spiritu correptæ feminæ perductæ C
sunt quas cum eodem salutari signo iterum & tertio PIVS consignasset, singulæ sanitati sunt restitutæ. Harum vnam non prorsus ignobilem fuisse narrant: ac licet a diuersis sæpius curatam exorcistis, nihilo tamen melius, nisi post Sancti Pont. operam habere, potuisse. In eadem secunda supplicatione aliud etiam admiratione dignum accidit. Mulier quædam magnis clamoribus petebat, vt Pontifex opem ferret. Hanc ille iussit coram se sisti, quod eam iudicium in aduersarium postulaturam esse existimaret. at illa de perpetuo sui capitis dolore conqueri, quo multis iam annis laborasset; ac præsens ab eo remedium postulare. Hic subrisit Pontifex, singularem mulierculæ simplicitatem inspiciens; neque tamen recusauit, quo minus eius capiti stolam sibi de collo pendentem imponeret, mulieremq. signo crucis afficeret: mox compertum est, D
ægrotam illā ad pristinam sanitatem rediisse. Nec multo aliter in tertia processione vsu venit. nam quędā alia a dæmone vexata mulier, Pontifice templum ineunte, horribili omnia strepitu compleuit. Tum Pontifex paululum consistens, eodem signo miseram insigniuit. at in ea liberanda plus negotij, quam in reliquis fuit: Iniecit eius capiti stolam, ac dæmonem iussit abscedere, eiusq. digressus certam significationem dare. Salijt tum femina, impellente sic dæmone: qui ad extremum leui flatu

facem

A facem extinxit, vt discessus eius extaret testimonium: tum illa in terram corruit, vt mortuæ potius, quam viuæ speciem haberet.redijt porro non multo post ad respirationem, seq. hospite pessimo liberatam esse cognouit. Ad hæc vero accedit aliud eiusdem generis argumentum. Cum aliquando prope Lateranensem basilicam locum religiosissimum, Sancta Sanctorum appellatum, inuiseret, rogatus à feminis primarijs, vt energumenæ cuidam benediceret; annuit, substititq. cum vero illa exclamaret vehementius, ac, ne accederet ad Pontificem, summa vi niteretur, atque resisteret, aliquot e Pontificia familia, ne diutius Pontifex detineretur, raptam ad eius pedum oscula pertraxerunt.quam PIVS cum salutari signo consignasset, illa velut exanimis concidit: ac paulo post,
B discedente Pontifice, surrexit incolumis. Sed non Romæ solum, verum & alibi quoque, præsertim in Hispania, vbi huius Pontificis memoria præcipua quadã veneratione colitur, sanctitatis eius signa plura edita memorantur.ex his nonnulla, quæ a certis ac probatis auctoribus accepimus, hoc loco sincera fide referemus. Palentiæ, in Hispania, Dominicani ordinis cœnobita, veteri, grauiq. in secretioribus partibus morbo implicitus, necessaria naturæ officia exequi vix poterat, magnoq. oppressus dolore morti vicinus credebatur. humanis, quibus nihil leuabatur, remedijs omissis, ad diuina confugit. Increbrescente ergo per eos dies sanctitatis fama PII V. nec ita pridem vita functi, coram eius imagine, quam Franciscus Reinosus, cuius ante meminimus, Cordubensis Epis-
C copus, ab Vrbe in Hispaniam deferri curauerat, in ipso doloris æstu supplex procubuit: eamdemq. imaginem singulari pietate arcte complexus hunc in modum sibi diuinam opem implorauit: Vir Dei sanctissime, sicuti ego te beata Dei præsentia in cælesti sede frui non ambigo, teq; Sãctorum eius cœtui iam in cælis consociatum esse firmiter credo; ita me tua apud Deum, quæso, iuuet intercessio; vt per te omnino conualescam. Hæc vix dum precari desierat, cum ecce se voti compotem factum esse perspexit. Itaque ab omni dolore, & morbi impedimento liber statim effectus, nihil se talis molestiæ deinceps iam per annos multos ad eum videlicet vsque diem, quo hæc testabatur, sensisse, & huic sancto Pontifici quotidie suppliciter se deuouentem, magna per eum a Deo bene-
D ficia impetrauisse lætus profitebatur. Hæc omnia ipsemet, qui talia passus diuinitus sanatus est, tamquam certissima veritatis, diuinæq. virtutis testimonia narrabat Antonio a Fonte Maiore, probatæ fidei viro, qui hæc se Palentiæ diligenter ab eo & inuestigasse, & audiuisse, & vidisse litteris prodidit. In Hispania quoque (subijcit idem Antonius; licet in his locum, tempus, nominaq. personarum, & alia factum clarius testantia momenta rerum nec ille prodat, & ego peruestigans rescire nondum potui) Franciscanus quidam a dæmonio diu male vexatus, cum nullis exorcistarum remedijs sanari posset, sacris illis administris PII V, dum

(vti fit verisimile)adhuc esset in humanis, sanctimoniæ opinione ductis energumenum ad Pontificem, vt ab eo curaretur, Romam perducturos se comminantibus, edito PII nomine (quasi alter esset Antonius ille sanctissimus, de quo similia narrantur) mirabile dictu, protinus erumpente dæmone euasit incolumis. A

Proinde anno salutis humanæ M.D.LXXXII. Nonis Februarij, Valentiæ in Hispania, Gulielmo Raimundo, nobili viro, & egregia in Deū, & in Sanctos eius pietate, paulo ante quam excederet e viuis, Sanctorum Dominicani Ordinis, & aliorum, quos ipse in omni vita singulari religione coluerat, chorus affuit lætissimus. In ijs vero beatissimā virgo, Dei Mater, S. Dominicus, S. Vincentius, PIVS V. & alij nonnulli sancti Romani Pontifices, & B. Ludouicus Bertrandus(quem ipse Gulielmus viuentem apprime venerabatur, atque ab eo moriente, nec ita multo ante fidem acceperat, pollicente, se post obitum suum ipsius bene memorem futurum) Qui omnes lectulo eius circumfusi litanias pro eo recitantes, seq. ipsi mutuis inuocationibus singillatim cum alijs Sanctis pie compellantes, pro eo precabantur. Hæc omnia vt viderat, coram multis grauibus vtriusq. sexus hominibus referre iussus ægrotus, adijciebat: PIVM Quintum in ea visitatione magno ipsi beneficio fuisse: Subinde rogans Hieronymam Viuem affinem suam, vt quoties Dominicanorum ædem adiret, maximas PIO V. gratias ageret: ei namque se plurimum debere. Hæc porro vera ne essent, an dæmonum ludificationes, seu phrenetica spectra, ijs, qui aderant, addubitantibus, varijsq modis, vt assolet, rem iterum, ac sæpius rite explorare nitētibus, cum ille sacra quædam verba pronunciasset, remq ita se habere, vt enarrauerat, idemtidem affirmasset, demum, Sat, inquit, sat explorata res est, nec pluribus opus est testimonijs. Ad extremum post multa indagandæ veritatis perite facta pericula, rogantibus, an Sanctorum ille chorus discessisset; respondit, non decessisse: sed vrgere, vt ipse vna cum illis quam primum in cælum emigraret. Quę omnia mox in commentarios publice relata fuisse perhibentur. ac præter ceteros, qui aderant, Hieronymus Garzia, nobilis doctor, in his omnibus ęgrotum illum mentis compotem, sanoq. iudicio præditum fuisse locuples testis asseuerabat. Quod autem ille a PIO V. se beneficium accepisse dicebat, inde fortasse prouenisse existimatur: quod pietatis caussa capiti suo ipsius Pontificis pileolum non ita pridem imposuisset, quo pileolo Cardinalis Alexandrinus Hispaniensi legatione fungens Valentiæ donauerat fratrem Vincentium Iustinianum Antistium, Prædicatorum Ordinis grauem Theologum: eum ipsum, qui eiusdem beati Ludouici Bertrandi, socij sui vitam conscripsit: in qua hæc omnia, quæ breuiter de ipsa visione retulimus, fusius enarrantur. B C medicus D

Ima-

A

Imagines eius in Hispania ex incendio mirabiliter seruantur illæsæ. Cap. XVIII.

ED Agabræ, quod oppidum est in Hispania, haud longe a Corduba, domestico in sacello clarissimi viri Antonij Cardonæ, & Cordubæ, Ducis Sessæ, res contigit ad PII sanctitatem indicandam valde memorabilis. Nitebat idem sacellum pulchris
B aulæis, ac varijs qua insignium sanctorum, qua Romanorum Pontificum tabulis in tela affabre pictis vndique ornatum, pieq. instructum. Inter alia vero PII V. quem Dux ipse, vna cum religiosissima femina Ioanna Aragonia coniuge sua mirifice colebat, binæ pendebant imagines: altera in tela ad altare; ex charta vero altera ad sacelli ianuam appensa. Accidit quodam die, qui dies sancto Apostolo Thomæ sacer erat, anno M.D.LXXXVI. vt sacrosancto Missæ sacrificio, precibusq. rite peractis, extinctis luminibus, & vniuersis, qui aderant, egressis, sacellum de more clausum intus totum conflagrarit: modica videlicet scintilla, vt coniectura est, ex ardentibus cereis occulte decidente, incendiumq. sensim excitante. Quod cum
C postera die tantum compertum esset, re audita, coniuges Principes ad locum comite familia properant. incendij fœditatem dolentes intuentur, sed illico dolorem vicit admiratio. Dum enim & aulæa, & signa cuncta, & altaris ornamenta, denique omnia, quæ cremari potuerant, igne vel absumpta, vel deformata mærentes inspiciunt, ecce ipsas PII V. ambas imagines, mirabile dictu, in medijs flammis non modo non exustas, sed ne minimum quidem læsas demirantur: idq. non nisi diuina virtute fieri potuisse, omnes edicunt. Auxit admirationẽ intuentibus, vim incendij tantã fuisse, vt fornicati sacelli crusta vndiq. diffracta, geminis amplioris formæ argẽteis imaginibus, & alijs, quæ pariter ex argento erant, conflatis, sacro altaris lapide in pumicem redacto, PII tamen imagines spectare esset, alteram quidem, qua ipsam contingebat, alterius
D Pontificis effigie cum lignea coronice combusta, super tapete, quo altaris subsellia sternebantur, cecidisse, ibique prorsus illæsam iacere: ipsumq. tapete vndique ardens concremari cœpisse, sed qua PII obtegebatur figura nihil offensum: alteram vero ex charta peristromatis, & ceteris, quibus cingebatur, signis, vt diximus, exustis, loco suo integram, fumoq. tantum leuiter offuscatam remansisse. Hanc deinde sacræ Virgines Dominicani Ordinis in cœnobio, cui a Sancta Maria Dei Matre cognomen est, in Hispaniæ oppido Vãena pro sua in hunc Pontificem pietate preci-

rentur, tamquam rerum memoratarum testes edendas selegeram. Sed cum ne opus in aliud fere volumen excresceret, tum vero etiam magis ne sine aliis nobis repromissis eiusdem Pontificis monumentis, quæ habere nondum potuimus, in lucem prodirent, eas vel separatim, vel cum altera huius operis, quam, si vita supererit, forte curabimus, editione vulgandas, differre visum est. Interim vero pium lectorem rogatum velim, vt si quid animaduersione dignum vel offenderit, vel habuerit, quod ad opus hoc seu locupletandum, seu melius faciendum (neque enim omnia possumus omnes) pertinere iudicauerit; id mihi pro suo Christianæ charitatis officio benigne suggerere non grauetur. Vt quod pro ingenii mei, ac virium imbecillitate perfici non potuerit, id in altera, si vmquam parabitur, editione, ad gloriam Dei, & ad communem vtilitatem aliena suppleatur industria.

FINIS.

Errata ſic corrige.

pag.	li.	lin.	Mendum	Emendatio
24	a	2	haberetur	habebatur
27	a	4	honeri	honori
31	a	9	adhibuit	ſic adhibuit,
34	d	2	fuerat	fuerant
41	b		Cap.XV.	XIV.
43	a	3	Corcyenſe	Corcyrenſe
47	d	4	Moguntinos	Moguntinus
52	a	1	agere	egere
53	lin.vlt.		ad hine	ab hine
56	b	1.9	imprimis'	in primis

70 ad finem, poſt verbum (contulerunt) *adde* Sed ante omnes populus Romanus ſimul ac Pij deſiderium cognouit, pro ſingulari ſua in eum, & ſanctam Sedem Apoſt. fide, ac pietate, aureorum centum millia ei ſponte obtulit. Quod exemplum a Pio mox reliquis ditionis Pontificiæ ciuitatibus per Italiam benigne propoſitum, eas ad idem præſtandum induxit.

pag.	li.	lin.	Mendum	Emendatio
71	d	2	FabioMirto *adde*.	Epiſcopo Calatino
77	d	8	coepiſſent	cepiſſent,
109	c	2	iura	iure
113	a	9	præeſſe	præire
128	a		ab Olyſſipone	ab vrbe Oliſipone
157	a	2	Legationiaus	legationibus
162	b	5	Vincentius cibo,	Innocentius Cibo
167	d		vti facere	vti fecere,
205	b	7	Cathecumenis	Catechumenis
211	b	4	remunerati	remunerari
179	1		ſime octoginta.	ſimæ. Octoginta
240	c	9	doctor *adde*.	Phyſicus

* Errata vero alia leuiora, ſi qua fuerint, prudens lector per ſe poterit ipſe corrigere.

INDEX
RERVM MEMORABILIVM

A

B

cor-

In

INDEX.

Fa-

F

G

H

I

N

Nup-

PIVS QVINTVS

ad

Virtu-

PII V. VIRTVTES ALIAE, MOresq. præcipui.

Hono-

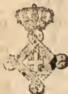
PII V. DICTA MEMORABILIA.

Aliud

cato-

X

Z

REGESTVM.

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnes sunt terniones.

ROMAE,
Apud Aloysium Zannettum: M D C V:
Superiorum auctoritate.